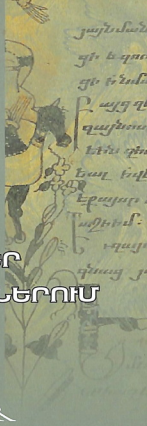

ՆԵՐՍԵՍ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆԻՅ
ԾՈՒԿԱԾՎԼ ԲԱՌԵՐ
ԹՈՒՐԷՐԵՆԻ ԲՎՐԲՎՈՆԵՐՈՒՄ

*TÜRK DIALEKTLERİNE
ERMENİCEDEN
ALINMIŞ SÖZLER*

809.198.1 + 809.435 ✓

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱԿԱԴԵՄԻԱ, ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Գիրքը նվիրվում է Հրանտ Դինկի անմահ հիշատակին

ՆԵՐՍԵՍ ՄԿՐՏՅԱՆ *իսկ*
ՀՀԳԱԱ *հայաստանի հիմնադրամի քրադա-*
րանին: 22.09.2007 թ.

**ՀԱՅԵՐԵՆԻՑ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԹՈՒՐՔԵՐԵՆԻ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐՈՒՄ**

Գիրքը տպագրվում է «Գուրգեն Մելիքյանի՝ Քաշաթաղի
բազմազավակ ընտանիքների հիմնադրամի» հոգաժությամբ

«Աստղիկ» հրատարակչություն

Երևան 2007

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի գիտական
խորհրդի որոշմամբ

Խմբագիր՝ բանասիրական գիտ. թեկնածու,
դոցենտ **Լուսինե Սուրենի Սահակյան**

Մկրտչյան Ն.Ա.

Մ 806 «Հայերենից փոխառություններ թուրքերենի բարբառներում».- Եր.:

Ասողիկ, 2007 - 318 էջ:

Գիրքը նվիրված է թուրքերենի բարբառներում գործածվող հայերեն կամ հայերենի միջնորդությամբ փոխանցված բառապաշարի քննությունը: Թուրքերենի բարբառների բառապաշարի համար հիմք են ծառայել 12 հատորանոց Derleme Sözlüğü (DS), Büyük Argo Sözlüğü, (BAS), այլ ազգագրական և առանձին բարբառների նվիրված գրքեր, իսկ հայերեն կողմի համար «Հայերեն Արմատական բառարանը» (ՀԱԲ), «Գաւառական բառարանը» (ԳԲ), «Հայոց բառ ու բանը» (ՀԲԲ), և «Հայերեն լեզվի բարբառային բառարանը» (ՀԼԲԲ):

Գիրքը կարող է օգտակար լինել ինչպես ընդհանուր լեզվաբանության, ազգագրության, այլև մասնավորապես հայերենի և թուրքերենի բարբառներով զբաղվողների համար:

Մ

4602000000
0136 (01)-2007

2007թ.

ԳՄԴ 81.23+81.2 Թուրք

ISBN 978-9939-50-001-1

© Մկրտչյան Ն.Ա., 2007 թ.

Թուրքերենին (օսմաներենին) հայերենից անցած բառերի մասին առաջին հիշատակողներից մեկն էր XVII դարի պատմաբան-ճանապարհորդ Էվլիյա Չելեբին, որը ճանապարհորդել է Մոլդովայից մինչև Պարսկաստան և երեք տասնյակից ավելի հայերեն բառեր է արձանագրել իր ուղևորությունների ընթացքում. ահա այդ բառերը՝ քաղված Ռ. Դանկոֆի «Չելեբիի բառարանը» (Çelebi, Glossary) գրքից՝ հրատարակված Հարվարդի համալսարանի կողմից 1991թ. keran<զերան (41), kukuzik<կկուզ (107), tihtab<դեղթափ (91), turgaz<դռզոց (91), tel<թել (90), il<իլ (86-88), lambak<լամբակ (108) Laran<լարան (108), Lakot i hem-lak (107), Loğ taş<լողքար (107), hırnıkoğlu<խլինքոտ (108), hopan kandiz<խոպան քանդել (107), çap<ծափ, sen çalar, sen çap (107), kurkut<կրկիտ (107), kapan<կապանք (48), koçurkan<կոչնական (108), kovlek, külek<կովլակ (51), kişdon<քիստոնյա (50), hatik<հատիկ (107), cağ<ճաղ (20), mıgdisi<մահիտեսի (57), nahır<նախիր (80), şenlik<շեն+lik (86), şirik<(86), çermik<ջերմուկ (27), çorlu<չոռ+li (28), çörten<ջրհորդան (28), pastik<պաստեղ (65), poşi<փուշի (67-68), poçik, poçi, pioçır, pöçük<պոչիկ (67-68), andıra halası<անտեր մնա (12), derder<տերտեր (31), kırman<քարման (106), kohik<քողիկ (86-88), şit<շիտ և այլն:

Չելեբի Էվլիյայի բերած բառերից մի քանիսը, ըստ երևույթին, աղավաղված են՝ cillur, cahcahun, kohik, şittik, şihpik և այլն (տես ALT, էջ 9):

XIXդ. երկրորդ կեսից և XXդ. սկզբին բազմաթիվ թուրքագետներ, ինչպես Ա.Ջ. Բուդագովը (1869-1871, Сравнительный словарь турецко-татарских наречий, т. I-II, СПб), Զ. Պատկանովը (О месте, занимаемом армянским языком в

кругу инаоевропейских (ИКОИРГО, 1879-1881, 8. VI), Վ.Ա. Գորդլևսկին, 1911-1920-ական թթ., ապա՝ Սևորոյանը և այլք, նշում են հայերենից անցած բառերի մասին թուրքերենում:

Հայերեն լեզվից թուրքերեն խոսակցական լեզվին անցած (փոխառյալ) բառերի վերաբերյալ հայ մամուլում հետաքրքրությունն սկսվեց XIXդ. կեսերին, երբ սկսվեցին հարևան թուրքերի կամ թրքախոս հայերի լեզվում գործածվող հայերեն բառերի մասին վկայություններ տպագրվել: XIX դարի ինսուռնական թվականներին Հ. Աճառյանի կոչից հետո «Բիւրակն» հանդեսում (1898թ. էջ 385-386) սկսեցին հրապարակվել բառացանկեր ժողովրդախոսակցական թուրքերենում գործածվող **հայերեն բառերի մասին (Բիւրակն, 1898, էջ 387, 626-627, 1899, էջ 116, 314, Յուշարձան, 1911, էջ 328, 330, Հայաստան, 1917, թիվ 90, Ծաղիկ, Արևելք և այլն):** Մնում էր հիմնավորել. արդյո՞ք դրանք մի երրորդ աղբյուրից էին գալիս (պարսկերենից, զնչուերենից, արաբերենից, հունարենից, քրդերենից կամ կովկասյան լեզուներից ու ասորերենից), թե՞ հայերենից կամ հայերենի միջնորդությամբ էին անցել թուրքերենին:

Հ. Աճառյանն սկսեց որոնել այդ ընդհանուր բառերը նաև ալթայան լեզվախմբում: Թուրքերենի հետ ընդհանուր բառերի բացակայությունը մյուս թուրքական լեզուներում իսկապես հիմքեր էին տալիս դրանց հայերենից կամ հայերենի միջնորդությամբ թուրքերենին փոխանցվելու համար:

Իսկ այս հարցը պարզելը կարևոր էր նաև այն տեսանկյունից, որ թուրքերենը մինչև եվրոպա տարածված լինելու հանգամանքով, հայերենից վերցրած բառերի համար կարող էր դառնալ փոխանցող օղակ եվրոպական լեզուներին:

Հ. Աճառյանը նախորդների և իրեն իսկ հավաքած նյութերի հետ միասին, հրապարակեց նախ 1913թ. «Գավառական բառարանում», ապա՝ «Հայերեն արմատական բառարանում» (1932-1936թթ.) շուրջ 230 հայերենից թուրքերենի խոսակցական լեզվին անցած բառեր:

Հայերենից թուրքերենի բարբառներին անցած բառերը բնականաբար քանակով ավելի շատ էին, քան թուրքերենի գրական լեզվին անցած փոխառությունները, ուր օտարամուտ բառերի նկատմամբ լեզվաբանների հատուկ հսկողությունը կա:

Հայ լեզվաբան Հ. Գազանջյանը, 1911թ., անկախ Ֆոն Կրայելիչից, հրատարակեց իր «Հայերենն փոխառյալ բառեր թուրքերենի մեջ» հոդվածը (Յուշարձան, Վիեննա 1911թ., 325-330):

Ն. Կրայելիչ Գրայֆենհորստը 1911թ. «Համդես ամսօրեայ» հանդեսում (N 25, 257-267) հրապարակեց «Հայերեն փոխառյալ բառեր թուրքերենում» հոդվածը: Այնուհետև շատերն են նշում մի շարք հայերեն բառերի գոյության մասին թուրքերեն խոսակցական լեզվում, բայց դեռևս գիտակարգված ուսումնասիրություններ չեն արվում, օրինակ, Սևորոյանը քիրվե բառը կարծում է, որ հայերեն քավոր բառից է առաջացել: Քիրվեն մուսուլմանների կյանքում (կենցաղում) շատ հարգալից և կարևոր մի անձնավորություն էր, որը ներկա էր լինում երեխայի թլպատման արարողությանը և մոգական մի շարք ծեսեր էր կատարում երեխայի վրա: Այնուհետև ամբողջական կյանքում պիտի խնամարկեր նրան, նույնիսկ մինչև խոր ծերությունը: (Սևորոյան, Հ., էջ 125, 519, 68, 476, 25, A – Nesin, Böyle gelmiş, böyle gitmez, İstanbul, 1966, 15, 25: Гордлевский В.А., էջ 25 ժ.ժ. Еремеев /Թ. Ծ, 321, Патканов К., Pancar, tur, petek, şen /էջ 25, 46/, Будаков І, arıstak /I, 25/, Koşay, Հ.Ձ. nahir, nahirçı):

Իր գրքում արևելյան Ամատուլիայի մի շարք շրջաններում տարածված հայերեն բառերի մասին է խոսում Սարաջօղլուն՝ բերելով մի շարք հայերեն բառեր, ինչպես գոմը, փարախը կոչվում է gom, անասնապահների ագարակը՝ կալատախտակը՝ kam, 6-12 եզներ լծված գութանը՝ kotan, հարոսը՝ herk և այլն (H. Saraçoğlu, doğru Anadolu, 1956, İstanbul 266, 239, 436, 445, 468): Առաջիններից մեկն էր նաև Ա. Ջ. ճաֆերօղլուն, որը 1951թ. հրատարակեց «Ամադուլուի գավառներից բերանացի

քաղվածքներ» (İstanbul, 1951 Caferolğu, Alacam/ Bolu/Elekçileri diline ait bâzi kelimeler /2, 14-216):

Ահա նրա հրատարակած բառերի ցուցակը.

1 աչղկի açgıt աչք	22 գըրակ gırak կրակ
2 ախպար ahbar եղբայր	23 գուդոր gudor կտոր
3 ախչըք ahçık աղջիկ	24 հաղնա hağna խաղալ
4 արգոր argor ակոյա	25 համմարիկ hammarik համար
5 անիկ anik անիկա	26 հագնելիք haknelik
6 արի ari առի (առնել)	ագանելիք
7 արիգա ariga հայրիկ	27 հատս hats հաց
8 այայ ayay աւել	28 խանդաք handak հանդ
9 ծուր cur ջուր	աղանկ
10 չըքա çıka չկա(յ)	29 խարի hari ծի
11 չորս çors չորս	30 խաս has հաս
12 դախդաք dahdak տախտակ	31 խըմելիք hımelik խմելիք
13 դասսը dassı տասն	32 իրեք irek երեք
14 դըղ dığ տեղ	33 մարիգա mariga մայրիկ
15 գեդին gedin գետին	34 մարթ mart մարդ
16 էս es ես	35 մաթ mat մատ
17 էջ eş էջ	36 մաթսը matsı մագ
18 գա ga կալ	37 միս mis միս
20 գինիկ ginik կին/կնիկ	38 մուրուր murur մրուր
21 գեդին gedin գետին	39 մուշակ muşak մշակ
	41 միստ nist միստ
42 օրգաթ orgat երկ(ու) հատ	54 շուն şun շուն
43 օսգի osgi ոսկի	55 թուն tun դու(ն)
44 օտք otk ոտք	56 զարք zark ձեռք
45 փեր per քեր/ել	57 զեխալի zehali ծախել
46 քալե kale քայլել (քայլիր)	58 զեխասի zehasi ծախեցի

47 քընա kına գնա/լ/	59 զի zi ձի
48 քըթան kutan կթան	60 խենընչի henici խննցի
49 քուքանիթ kukanit	61 գեռոզ geroç կեռոջ
50 քուքան քոր	62 գագաթ gagat
51 քութի kuti քիթ	
52 շաթիկ sabik շապիկ	
53 թուղթ tuğt թուղթ	

Զգալի թվով հայերեն բառեր ենք գտնում նաև 8 հատորանոց Tarama Sözlüğü բառարանում (Մանրակրկիտ բառարան), ուր բառեր են բացատրված թուրքերենի ձեռագրերում XIII-XVII դդ. գործածված բառերից: Դրանց մի մասը պարսկերեն փոխառություններ են, մյուս մասը՝ արաբերեն, մասամբ էլ հայերեն: Բառարանը հրատարակվել է 1966-1977թթ. Անկարայում:

Հայերեն բառեր են գործածվում նույնիսկ թուրքական էպոսում՝ «Դեդե Զորքուլուն»՝ օր. թագավոր, ազնավոր, սուր և այլն, (ռուս հրատ. Кнуга моего деда Коркыма, М.- Л., 1962, էջ. 73, 87, 95, 96), որը համարվում է XIV դարի ստեղծագործություն: 1950-ական թվականներից սկսած Ա. Թիթցեն հոդվածներ է հրապարակում թուրքերենի բառապաշարում գտնվող հարևան լեզուներից կատարված փոխառությունների մասին. հունարեն բառերի մասին (1955թ.), սլավոնականների մասին (1957թ.), պարսկերենի մասին (1962թ.), արաբերենի մասին (1958թ.) և հատկապես «Կարսի գավառի արիեստավորական բառապաշարի մասին» հոդվածը՝ հրատարակված «Բալկանագիտություն» հանդեսում (1982թ.), ուր բերված են ժողովրդական թուրքերենում գործածվող 30-ից ավելի հայերեն բառեր. * ազիշ-eğış, eyiş (67), անկան(ակ)-engenek (70), բակ-beğe, beye (14), բաղարշ-pağaç (207), բույն-pin (211), բունկալ-pingel (212), գերան-keren (151), գերանդի-kerenti (152), գոն-kon (159), գութան-kotan (161), գուռ-kürün (171), թեշ-tec (247), թառ-tar (245), թել-tel (248), խաչերկաթ-

hatircek (122), խոփ-hop (132), խուրջն-huncun (137), կամն-gem (91), կապ-gab (77), կեմ-kem (150), կոբ/կոփ-gop (104), կոնդ-gond (103), ճաղ-cağ (23), մարագ-merek (192), մարդակ-mertek (193), շատարար-şadara (236), շռատ-şırat (237), սամի-sami (221), սալլ-sel arabası (229), տափան-tapan (244), ցախաւել-sağgayul (217) և այլն:

Բազմաթիվ հայերեն բառեր են նշվում այնուհետև թուրք լեզվաբանների, ազգագրագետների, բանահավաքների երկերում, որոնցից օգտվել է Ռ. Դանկոֆը իր գրքում: 1977թ. Հ. Գայայանը հրատարակեց «Գորգագործության մեջ կիրառվող փոխառյալ բառեր թուրքերենում» հոդվածը, որտեղ նշում է 15-ից ավելի փոխառություններ, դրանք են՝ tel, hav, haç, keten,,, argaç, vargel, dorun, azap, teşi, him, tert, tav çap ömek, petek և այլն, (Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 1977, N 8, էջ 85-89):

Թեև Բազմաթիվ հայերեն բառեր գրանցվել են թուրքերենի բառարաններում, բայց հաճախ առանց նշելու այդ բառերի հայկական ծագումը: Գրական թուրքերենի բառարաններում նշվող հայերեն բառերի թիվը 50-60-ից չի անցնում, մինչդեռ դրանք շատ ավելին են: Իսկ թուրքերենի բարբառներում 1500-ից անցնում է: Փարս Թուրքաջըն Okyanus Ansiklopedik Türkçe Sözlük, 2 basım (2-րդ հրատարակության) մեջ ընդամենը 39 բառերի դիմաց է նշում նրանց հայերեն լինելը: Իսկ «Ծաղկաքաղ հայ գրականության» (Ermeni Edebiyatından Seçkiler) գրքում, էջ 32-38 նշում է արդեն 192 հայերենից թուրքերի կատարած փոխառություններ: Սակայն այս թիվը շատ է պակասավոր, որովհետև հաշվի չեն առնված թուրքերենի բարբառներում գործածվող հայերեն փոխառությունները:

1990թ. Istanbul-ում լույս տեսավ Büyükc Argo Sözlüğü՝ մեծ ծածկալեզվի բառարանը, ուր մի քանի տասնյակ հայերեն բառեր կան: Ֆ. Դևելըօղլուն մի քանի անգամ հրատարակեց իր «Թուրքական ծածկալեզուն» /Argo/, 1990թ-ին՝ յոթերորդ

հրատարակությունը եղավ, ուր նույնպես շուրջ 70 հայերեն բառեր կան նշված:

Թուրքերենի բարբառներից գրական լեզվին անցած հայերեն բառերի քանակը մինչև վերջ չի ուսումնասիրված: Այս բացը լրացնելու նպատակով իս. Ամիրյանը ձեռնամուխ եղավ 1980-1990-ական թվականներին թուրքերեն գեղարվեստական գրքերից հայերեն բառերը դուրս գրելու գործին՝ հրատարակելով 1980թ-ին մի ընդարձակ հոդված, «Հայերենից փոխառյալ բառեր ժամանակակից թուրքերենում» (Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 1980, N 4, էջ 81-87, Երևան) 1985թ., «Հայերենից փոխառյալ բառերը արդի թուրքերենում» վերնագրով («Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ» ժողովածուում, հ. XVII, էջ 143-164), ապա՝ որոշ փոփոխություններով որպես գիրք հրատարակվեց այն Երևանում 1996թ.:

Եվս երկու ընդարձակ ուսումնասիրություններ լույս ընծայեց հոլանդացի թուրքագետ Ուվե Բլեզինգը (1992թ. «Հայերենի բառապաշարը թուրքիայի թուրքերենում Համշենի բարբառի օրինակով» (Ամստերդամ, Ռոդոպի, 1992թ.) և 1995թ. «Հայերեն-թուրքերեն ստուգաբանական դիտողություններ, մասնավորապես հայերենի Համշինի բարբառին վերաբերող դիտողություններով հանդերձ»), որոնց նշանակությունը ավելի մեծ է, քան թույլ են տալիս ենթադրել գրքերի վերնագրերը: Ուսումնասիրությունները կատարված են պրոֆեսիոնալ բարձր մակարդակով, թուրքերենի և հայերենի քաջ իմացությամբ: Ուսումնասիրություններն ունեն կրկնակի գիտական արժեք, քանի որ ծառայելու են և՛ ի նպաստ հայագիտության, և՛ ի նպաստ թուրքագիտության: Ինչպես հայտնի է, թուրքագետները այնքան էլ ոգևորված չեն թուրքերենի և թուրք մշակույթի վրա հայկական ազդեցությունը բացահայտելու տեսանկյունից: Ընդհակառակը, աշխատում են լռել այդ մասին կամ հնարավորինս սքողել այն: Ու. Բլեզինգի գրքերը (ինչպես նաև այս խնդրով զբաղվող մյուս հեղինակների գործերը) ունեն նաև քաղաքական հնչեղություն, թեև

նրանց նպատակը գիտականն է: Քանի որ Թուրքիան, գործելով աշխարհում ամենազագրելի ցեղասպանություններից մեկը, առ այսօր՝ 90 տարի անց, քաջություն չի գտնում 2 միլիոն հայերի ոչնչացումը խոստովանելու համար և ընդհակառակն է պնդում: Եվ ահա նման ուսումնասիրությունները այս առումով ունեն նաև քաղաքական նշանակություն, քանի որ ապացուցում են ուրացողներին թուրքերենում անջնջելի հետքեր թողած մեծ մշակույթ ունեցող մի ժողովրդի բերած նպաստը թուրքերենին, ինչը ոչ մի կերպ հերքել հնարավոր չէ:

Թուրքիայի տիրող պետական ապարատի հայերի և Հայկական հարցի հետ կապված ամեն ինչի նկատմամբ ցուցաբերվող նիհիլիստական մոտեցման և պատմության կեղծարարության համար (իսկ պատմությունից հետո ավելի շատ բռնաբարվում է լեզվաբանությունը), Ուլե Բլեզինգը կեղծ լեզվաբաններ է անվանում այն թուրք հեղինակներին, որոնք իրենց ստեղծագործություններով ոչ թե գիտությամբ, այլ կառավարող շրջանակներին են ցանկանում ծառայել՝ զոհ բերելով ճշմարտությունը. շրջանցում են նրանք հայերենի հետ կապված ազդեցությունները, բառարաններում չեն տրվում ակնհայտ հայերեն ծագում ունեցող բառերի դիմաց ծանոթագրություններ և այլն: Իրավացիորեն քննադատում է Ա. Թիթցեին «Օտար տարրեր օսմաներեն թուրքերենում (1991թ.)», Գ. Հազաիին «Համառոտ ներածություն թուրքերեն լեզուների ուսումնասիրության (1978թ.)»: Այս իսկ առումով էլ հիմնականում թուրքերենի բառազանձում հայերեն բառերի գոյության մասին աշխատությունները հիմնականում պատկանում են օտար լեզվաբանների: Իրավացիորեն Բլեզինգը նշում է մի շարք օտար լեզվաբանների ուսումնասիրություններ՝ ընդգծելով հատկապես լեռ Անդրժեյ Պիսովիչի (1989թ.) ծառայությունը «Հայերենից փոխառություններ թուրքերենի բարբառներում», որից հետո միանգամից այս ասպարեզում մեծանում է հայերենի նկատմամբ եղած հետաքրքրությունը: Նույնիսկ արդեն օտար հեղինակների կողքին

տեսնում ենք թուրք լեզվաբանների, որոնք ուսումնասիրում են հատկապես թուրքիայի արևելյան շրջանների բարբառները:

Ու. Բլեզինգի հրապարակած 272 բառերից 21-ը տեղանուններ են՝ հայերեն բառերի միջոցով կազմված, որոնք եթե հասկանալի լինեին թուրք ազգայնականներին, ապա դրանք ևս քարտեզի վրայից անհետացած կլինեին՝ որպես հայերի ոտնահետքերը հիշեցնող հուշարձաններ. այդ իսկ առումով էլ դրանք նույնքան արժեքավոր մասն են կազմում գրքի, որքան մյուս ստուգաբանությունները:

Ընդգծենք այն փաստը, որ նրա քննած Համշենի բարբառից թուրքերենին անցած այդ 250-ից ավելի բառերի մոտ յոթ տասնյակը գոյություն չունի Հ. Աճառյանի «Քննություն Համշենի բարբառի» ուսումնասիրության մեջ, որով հեղինակն իր մեծ նպաստն է բերում նաև հայ բարբառագիտությանը՝ լրացնելով հայ մեծ լեզվաբանի գործը նորահայտ բառերով, որոնք փրկում է անդարձ մոռացությունից: Նշենք դրանցից կարևորները՝ տոթ, տիզ, տնագ, կողպեք, մշուշ, նախիր, գդալնոց, ակոս, ողվանք, հորթով, գոզնոց, քոթոթ, լակաման, բոռ, չվան, կթող, բնակալ, սանդերք, խաշիլ, խլուրդ, թացան, խուխ, խուրծ, տափիչ, թմրել, թաթման և այլն: Այս բառերը Բլեզինգը նշում է հայերենից (այսինքն Համշենի բարբառից) թուրքերենին անցած բառերի թվում, որոնք, սակայն, զրի չեն առնված Հ. Աճառյանի կազմած «Քննություն Համշենի բարբառի» բառարանում: Բնականաբար, եթե այդ բառերը չգործածվեին Համշենում, ապա չին կարող թուրքացած համշենցիները կամ այդ տարածքի թուրքերը վերցնել հայերից և յուրացնել: Այս իսկ տեսակետից էլ մեր հեղինակի կատարած աշխատանքը նաև ի նպաստ, ի լրացումն Համշենի բարբառի ուսումնասիրության է արվում:

Ու. Բլեզինգը նուրբ քննությամբ վերլուծել է նաև մի շարք տեղանունների կազմությունը՝ ի հայտ բերելով տեղանվանական (տեղանվանակերտ) ածանցներ, որոնցից են՝ Գալեր (կալ-եր), Գաղնուտ, Կոյդուտ (Կաղին-ուտ), Բոզուտ (բոզի-ուտ), քորտ-ուտ,

Մեցօվիտ (մեծ-հովիտ), Սոխտվիտ (սոխ-հովիտ), Մեղվոր/Մեյվոր (Մեղր-ավոր), Ծմակդափ (ծմակ-տափ): Այս օրինակներից ոչ միայն գաղափար ենք կազմում Համշենի բարբառի տեղանվանակերտ ածանցների, այլև այն բաղադրիչ բառերի մասին, որոնք մասնակցում են տեղանուններ կերտելուն: Դեռ ավելին, հովիտ և տափ բառերը չկան սովորական բառերի Համշենի բարբառի բառարանում, և միայն շնորհիվ Բլեզինգի, տեղեկանում ենք, որ համշենցիներն ունեցել են իրենց բառապաշարում նաև այդ բառերի գործածությունը¹:

Օտարազգի լեզվաբաններից Անդրե Պիստլիչը 1989թ. «Հայերեն փոխառություններ թուրքերեն բարբառներում» հոդված է (Folia orientalia, N 26, 123-129) հրապարակել: Օտար լեզվաբանների թուրքերենի հայերենից կատարած փոխառությունների հարցով զբաղվողների մեջ ամենաամբողջական ուսումնասիրությունը պատկանում է Ռ. Դանկոֆին, որը 1995թ. հրապարակեց «Armenian loanwords in Türkisch» («Հայերեն փոխառյալ բառեր թուրքերենում») ծավալուն ուսումնասիրությունն անգլերեն լեզվով, ուր բերված են (քննարկված են) իր և այլոց՝ նախորդների կողմից նկատված 806+284=1090 թվով «Հայկական» և ոչ հայկական բառեր, որոնք թուրքերենին են փոխանցվել հայերենի բառապաշարում գտնվելու պատճառով, այսինքն՝ հայերենն է եղել միջնորդ օղակը:

Անկախ Դանկոֆից մենք 1993թ-ին «Իրան նամե» հանդեսի № 4-ում (էջ 31-32) հրապարակել ենք շուրջ 126 բառեր, որոնցից 31-ը այլ հեղինակների կողմից չեն նկատվել («Հայկական նորահայտ փոխառություններ թուրքերենում»): Մյուս հոդվածը տպագրվել է «Մերծավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և

¹ Ռ. Բլեզինգի հայտնաբերած հայերեն բառերի ցուցակները տեսնել հավելված 1 և հավելված 2 բաժնում:

ժողովուրդներ» գրքում № XVI «Հայերենից թուրքերենին անցած փոխառություններ» վերնագրով (էջ 230-241), ուր հայերենից թուրքերենի բարբառներին անցած 142 բառ է նշվում, որոնցից 60-ը չեն նկատված նախորդների կողմից (Երևան, 1996թ.): Գիրքը տպագրվել է ուշացումով:

Ջարմանալիորեն նա չի հիշատակում մեր առաջին հոդվածը, որ լույս է տեսել իր գրքից 2 տարի առաջ Երևանում «Իրան նամե» հանդեսում էջ 31-32, համարակալված 126 բառ, որից 31-ը ինչպես նաև հետազայում լույս տեսած իմ մյուս հոդվածի 60 բառերը չկան նրա և հետագա ուսումնասիրողների ցուցակներում:

Ինչ վերաբերվում է հայերենից թուրքերենի ժողովրդական խոսվածքներին, բարբառներին, և գրական լեզվին անցած համարվող հետևյալ բառերին՝ յուղ-յուղորդ>yoğurt, տան գլուխ-dangalak, էշ-eşek, ոռոգ-arik և մման այլ չհիմնավորված «փոխառություններին», ապա իս. Ամիրյանի վերաբերյալ մեր գրախոսականում նշել ենք այդ սխալները, որոնք չի կարելի «գիտական» համարել: Դրանք լավ չստուգված և չհիմնավորված պատահական մամուլություններ են, որոնց դժբախտաբար տուրք է տվել նաև Դ. Աճառյանի մման զգուշավոր մի գիտնական (yağ, eşek, dangalak և այլն՝ կարծելով դրանց աղբյուրը հայերեն յուղ, էշ, տան գլուխ բառերն են հանդիսացել) (Իրան-Նամե, 1996թ. N 4-5, էջ 57):

11-րդ դարի հեղինակ Մահմուդ Կաշգարացին իր «Դիվան լուղատիտ-թուրք» գրքում (Ստամբուլ, 1915-1917թթ., 1941թ., Բուդապեշտ-Լայպցիգ, նույնը՝ Բրոքելման «Դեվոնու լուղատիտ-թուրք, Տաշքենդ, 1960-1963թ.», բերում է հետևյալ նախադասությունը. Devä silkinsa eşäk ka yuk çıkar – Ուղտը, որ ցնցվի, մի իշաբեռ դուրս կգա): Այսինքն, այս վկայությունը ցույց է տալիս, որ թուրքական լեզուները մինչև հայերի հետ իրենց շփումն

արդեն ունեին իրենց բառապաշարում *ešāk* ձևը և ոչ թե հայերեն էշ-ի վրա ավելացրել են —*āk* ածանցը:

Հենց ռուսերենի սառ *ձև* էլ է վկայում մի ավելորդ անգամ, որ իսկապես մինչև Հայաստան գալը թուրքական ցեղերն ունեցել են *ešāk* ձևը, որից էլ թաթարական միջնորդությամբ՝ ռուսերենի սառ-ը 1568 թվականից վկայված: Մինչդեռ Խ. Ամիրյանը վստահել է Հ. Աճառյանին. «Հայոց էշ-ը դառնում է այդ բոլորի մայրը» /ՀԱԲ, 2, 117-119/: Ի թիվս նման վրիպումների, Խ. Ամիրյանը ոռոգել հայերեն ձևից է բխեցնում թուրքերենի *arık*, «առու, կանալ» բառը. նախ՝ ոռոգ-ել, ջրել, ջրարբիացնել բայ է, *arık*-ը՝ գոյական, երկրորդ՝ *arık* ձևն էլ Կաշգարացու մոտ վկայված է /*Er arık qazdı* «Տղամարդը առու փորեց»՝ նախադասությամբ: Ուրեմն մինչև սելջուկ թուրքերի Հայաստան արշավելը 11-րդ դարից արդեն իրենց բառապաշարում նրանք ունեին հիշյալ բառերը:

Նախորդների կողմից թույլ տրված սխալներից նշենք հետևյալները. դրանք երկու-երեք կարգի են.

Մի շարք բառեր բխեցվել են մույն հայերեն արմատից՝ սխալմամբ, օրինակ հայերենն դեզ բառը ունի իրանական ծագում կամ քնիկ հայկական է, ըստ Հ. Աճառյանի ՀԱԲ, 1, 658-659 հմմ. նաև պարսեզ, որ ծագում է թերևս զենդերենի *pardēz*-ից < *pairi daēza* = *pairi* «շուրջը» և *daēza* «դիզված» բառերից (ՀԱԲ, 4, 69-70): Իսկ մյուսները չունեն հավաստի ստուգաբանություն:

Միայն իմաստների նմանությունը հաշվի առնելով՝ հայերենն թե՛ն կամ թե՛ց հոմանիշը մույնպես միացվել է դեզ-ին (տես ALT, էջ 42, նաև չաչ, չեչ բառերը, որոնք ունեն պարսկերեն ծագում պրս. *čāč* ՀԱԲ, 3, 627-628):

Հայերենն շեղջ - կույտ, դեզ (ՀԱԲ, 3, 509) դասական շրջանից է և այդ ձևով առկա է բարբառներում շեխջ՝ Ալաշկերտ, Մուշ, Վան, Եվդոկիայում՝ չեչ (ԳԲ 879) մույնն ՝ չե՛ճ: Թուրքերենում *šec* (DS 1103) *cec*, *šec etmek*, *šec görmek* — ցորենի կույտը չափել կալում (DS 873-874, I, 2): Սա կապ չունի չեչ (չանչ) բառի հետ: Թուրքերենում *šec*

- դարմանի հետ խառն հացահատիկ (DS 3756), նույն շեղջ – ից է առաջացել:

Սխալ է աստառ բառը նույնացնել առաստաղ-ի հետ, ինչպես Դանկոֆն է արել ALT-ում, էջ 21: Astar բառը, որ ենթադրվում է պահլավերենից, պրս. astar-ի առկայությամբ (ՅԱԲ, 1,277), եթե թուրքերենը պարսկերենից է վերցրել astar-ը, միևնույն է ոչ մի կապ չունի հայերեն առաստաղ-ի հետ: (DS 4425) Astar-ը ունի նաև ծածկ, ծածկոց նշանակությունը:

Սխալ է նաև արևմտահայերեն կուզաս - kukaz «գալիս ես» բայը բխեցնել կկուզ kukuz «պագած» բառից (ALT 41, ԳԲ 578 կկուզ, կոկոզ, կոկոզիկ, կուկուզ (ՅԼԲԲ, գ, 135, 204):

Սխալ է սարատ-ի հետ շատարարը միացնելը (P, 37, 109) DS 3543, ALT, 114:

Սխալ է ծող, զոլ և դոլ միավորել. դրանք տարբեր արմատներից են (տես ALT 44, 94 և Doğ DS 1535, ՅԱԲ 3, 157-158):

Սխալ է ճօճ, ճօճել (ՅԱԲ 3, 217-228) բառերը առանձնացնելը: Գոճ՝ «ճահիճ» բառից, քանի որ ճահիճ իմաստը առաջացել է ճոճվել իմաստից (հմմ. ռուս. монь).

Սխալ է վարդավառ-ը հայերեն վարդ բառից բխեցնելը (տես ALT 136-137): 70 տարի առաջ Գ. Ղափանցյանը ապացուցել է խեթերեն watararr-ից լինելը: Ոչ մի կապ վարդի հետ չկա:

Չպետք է բացառել պատահական նմանությունները, որոնք շատ գայթակղիչ են: Օրինակ, հայերեն դրդել և թուրքերեն dürdmek՝ ցնցել (ՅԱԲ 1, 693), որը նկատել են ՆԲԲ-ի հեղինակները, Կարստը և այլք. պատահաբար է նմանությունը:

Հայերեն դիհա ցուցական հորդորական ծայնարկություն, թուրքերեն deha = դե, deha (II), diha (II) DS 1404, 1400 dendihha - հայ. դեհա (ՅԼԲԲ, Ա, 323): Եվ ընդհանրապես ALT-ում նշված շատ բնածայնական բառեր, որ դրված են, որպես փոխառություններ հայերենից, հնարավոր է, որ պատահական նմանություններ են և երկու լեզուներում ստեղծվել են անկախաբար:

Սխալ է բրուտ-purut (DS 3488, 4654) միացնել բրդել, փերթ բառերին (ALT, 33, № 84, նաև՝ էջ 147, № 743 փերթ)-ի հետ, որովհետև purut-ը (հայ. բրուտ) նշանակում է կավ և իր զուգահեռն ունի խեթերենում purut «կավ» ձևով (տես N. Mkrtschian, Neue Hethitisch-Armenische Lexikalische Parallelen, էջ 316-317, Budabest, Acta Antiqua, 1974):

Սխալ է թուրքերենի şılar, şilar, şilor, şillor ձևերը հայերենի salor (սալոր) բառից: (ALT 132) տես նաև DS 3767, şilar – խակ սալոր, DS 3778 şilor, şillor – սալոր: Որովհետև հայերենում, նրա բարբառներում երկու ձևերն էլ կային շատ վաղուց: Իսկ հայերենում սալոր ձևը եկել է խուռոհիերենից կամ աքքադերենից, ինչպես այս մասին մենք գրել ենք Древний Восток համադեսում (N4, էջ 33-34), СЯА գրքում šallūru, էջ 283-284: Ուրեմն թուրքերենի š – ով ձևերը ոչ թե Salor, այլ şlor հայերեն ձևից են: Ուրեմն փերթ, փրթել, բրդել բառերը ոչ մի իմաստային կապ չունեն բրուտ «կավ» բառի հետ:

Յ. Աճառյանի dangalak < tan glux/dan glux սխալի մասին, որ մենք գրել ենք ՊԲԳ-ի 137-138 էջերում, 1988թ. դ. 2 նաև Իրանամանի գրախոսականում, 1996թ. № 4-5, էջ 57, դժբախտաբար դուրս է մնացել Ռ. Դանկոֆի տեսադաշտից և նա իր գրքի՝ ALT, 143 էջում (№ 717) կրկնում է Յ.Աճառյանի սխալը: Թուրքերենի dangalak-ը առաջացել է պարսկերենի dangala-ից՝ -ak ածանցի հավելմամբ:

Հայերեն պոտու-ը թուրք. potuc (DS 4652) Ռ. Դանկոֆի գրքում միացված է փոթ-pot բառին (ծալք), մինչդեռ ճիշտը պոտուկ, պտուկ բառին կցելն էր (ALT, էջ 149, № 751): Մանկական թոթովախոսքերից (Lallwörter) շատերը կարող են ստեղծված լինել հայերենում և թուրքերենում անկախաբար, մինչդեռ դրանք նշված են որպես փոխառություններ հայերենից:

Նա հաճախ է գրում իր գրքում, որ այս կամ այն փոխառությունը չի նշված նախորդների կողմից: Այսպես՝ հայերեն բարունակ «խաղողի ճյուղ» (ՀԱԲ, 1, 422) ALT-ն գրում է, որ չի

նշված Derleme Sözlüğü-ում (էջ 26, № 53), մինչդեռ հենց իր գրքում գտնում ենք barnak (I) բառը (DS 534, № 2): Նույնացված են հայերեն caban (ճուպան) և çavan (I), cavana (I) և çuvan (չուան, չուվան) բառերը (ALT, 122, DS 837, OTS, 148, հաստ պարան): Այս սխալը կրկնվում է ՆՅԲ-ի պատճառով, որի մասին գրել է Հ. Աճառյանը (ՀԱԲ, 3, 212): Մենք ևս անսխալական չենք կարող լինել. մի շարք կասկածելի բառեր ենք դրել՝ առաջմ ավելի խոր քննություն չկարողանալով կատարել: Առաջիկայում նոր փաստերի օգնությամբ միայն կարելի է դրանց ճշգրտումը կատարել:

ԹՈՒՐԲ ԷԹՆՈՍԻ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ

Թուրք էթնոսի ձևավորման պատմությունը հասկանալու համար, թե ինչպես և ինչ պատճառներով թուրքերենին փոխանցվեցին այդքան շատ հայերեն բառեր, պիտի հիշենք նաև թուրք էթնոսի լեզվի ձևավորման պատմությունը: Անատոլիայի ոչ թուրք բնակչության հարկադրական լեզվական ասիմիլյացիայի մասին բազմաթիվ վկայություններ կան հատկապես XIX դարի 30-ական թվականներից: Մ.Պ. Վրոնչենկոն գրում է. «Անկարայում հայերը հայերեն չգիտեն... Իզմիրից ու Բուրսայից բացի հայ հոգևորականները ոչ մի տեղ հայերեն չգիտեն, և ծիսակատարությունները կատարում են թուրքերեն՝ հայկական տառերով տպագրված գրքերով»: Շատ հույներ մինչև XIXդ. 30-ական թվականները այնքան էին թուրքացել, որ նույնպես մոռացել էին հունարենը: Բուև Կայսերիում հույները խոսում են թուրքերեն, ցածր հոգևորականությունն անգամ պատարագը անում է թուրքերեն (30, մ. II, էջ 231, տես նաև էջ 29, 40, 58, 241, Вронченко М.П., Обозрение Малоу Азии в нынешнем ее состоянии, составленном русском путешественником М.Б., ч. I-II, СПб 1839-1840): Ե.Գ. Վեյզենբաումը գրում է. (1878թ.). «Արդվինում բոլոր հայերը առանց բացառության խոսում են թուրքերեն և իրենց

սովորությունների մեջ այնքան են թուրքացել, որ նույնիսկ միմյանց հանդիպելիս ողջունում են մուսուլմանական ձևով» (Вауґенбаум Е.Г., От Батума до Ардвина путевые заметки, ИКОИРГО 1879-1881гг. VII էջ 186): (Ձեկուցագիրը չափազանցնում է, այդ ժամանակ Արդվինում հայկական դպրոցներ կային):

«Ներկայիս համշենցի թուրքերը իսլամն ընդունած հայերի հետնորդներն են, նրանց ժառանգները, որոնք գերազանցապես զբաղվում են երկրագործությամբ», - եզրակացրել է անգլիական հյուպատոս Վ.Ջ. Պալգրևը, որը 1869-1872թթ. ուսումնասիրել է Արևմտյան Անատոլիայի հյուսիսային շրջանները: Նրա եզրակացությունների մեջ գտնում ենք հետևյալ ականատեսի վկայությունները համշենցիների մասին. «Համշենի շրջանն ունի 13. 190 բնակիչ (էջ 70), բոլորը հայեր են կամավոր տարածել են, բայց մեծ մասը դավանում է մուսուլմանություն: Համշենի հայերի մուսուլմանացումը կատարվել է աստիճանաբար և, կարծեմ, սկսվել է ամենաշատը սրանից 100 տարի առաջ (այսինքն 18-րդ դարի առաջին քառորդում Մ. Ն.) այն շարունակվում է տևել մինչև ներկա ժամանակը» (էջ 71): (Пальгрев В.Дж., Анатолийские области. Консульские отчеты о восточных причерноморских провинциях Турции за 1869-1872гг., ИКОИРГО, 1882, т. VII N2 прил.):

Մեկ այլ հեղինակ՝ Ի.Ֆ. Կազբեկը, նշում է. «Хамшенцы юта помнят свое армянское происхождение, но не знают ни языка, ни веры предков и говорят только по-турецки», «Համշենցիները թեև հիշում են իրենց հայկական ծագումը, բայց նրանք չգիտեն նախնիների ո՛չ լեզուն, ո՛չ հավատը (էջ 99) և խոսում են միայն թուրքերեն» (Казбек И.Н., Три месяца в Турецкой Грузии, ИКОИРГО, 1876, кн. Вып. 1) (էջ 125): Համշենցիների թուրքանալու պատմությունը եզակի չէ: Որոշ վայրերի մասին պարզապես բացակայում են տեղեկությունները: Ակն քաղաքի ու իր շրջակայքի հայությունը մասսայաբար թրքացավ 16-17-րդ դարերում, ինչպես վկայում են Ինճիճյանը, («Աշխարհագրութիւն», էջ 303),

ճանիկյանը, Ալիշանը, «Ակն և ակնցիք» գիրքը: Գ. Սրվանձտյանը, իբրև ապացույց բերում է հայկական ծագումով մի քանի տեղանուններ՝ Խաչուկի, Վարդանիկ, Կնքահայրիկ և այլն: Ակնա շրջակայքի շատ գյուղերի անունները մինչև 19-րդ դարը դեռևս պահպանվում էին, ինչպես օրինակ՝ Արակա, Հաբեղնոց (կամ Հաբանուս), Էգրեկ, Փաքեր, Պզմշեն (Բազմաշեն), Ապրանք, վեց փարա /վեց գեղի էգրեկ/, Միջին գյուղ, Վան գեղ, Փշատի, Ուռիք (Ուռեք), դար-գլոխ, Ավարեկ (Ավերակ), Արտոս, արգո, Հողդար, Սանդուխ Պաղլարի, Սերկիկ, Պարտիզակ, Աղվորիկ, Աղորիք, Բաշ Վարդենիք, Խասկալ, փետրական, Կաշո, Հռապատ, Արկուրի, Խնձորիկ, Տանձիկ, Կծու, Դրնիկ, Վանկուկ, Պարաձոր, Խարաձոր, Հացտես, Աշուքկա, Թարխնիկ, Էրկին և այլն: Սրվանձտյանը պատմում է Կաշո գյուղի հայ բնակչության հավատափոխության մասին: Ինչպես քահանայի կինը ինքնասպան է լինում՝ իմանալով ճաբաիր Խաչուկօղլի քահանայի թրջանալու մասին ևս (Գ. Սրվանձտյան, 250-251): Վարդենիքի մեջ խաչօղլիների ընտանիքը դեռևս հայերեն բառեր էր գործածում՝ գրպան, խաչքար, աղորիք, հովտուն, Նեռը տանի, վայը վրադ, սատկին և այլն: Անգլիացի հնագետ Դ. Հոգարդը (David G. Hogarth) The Wanderind Scholar գրքում, որ լույս տեսավ Oxford Universiti կողմից 1925թ. Լոնդոնում, գրում է. «Այս ամբողջ շրջանին մեջ վաչկատնության որևէ հետք չկա: «Թուրքերը» նստակյաց երկրագործներ են, որոնք ամառը յայլա չեն ելնում, և որոնց դիմագծերը անգանազանելի են հայերուն դիմագծերին: Ասոնք անտարակույս սկզբնաբար արյունակից էին Հայերուն- կրոնափոխ բնակչությունը մը, որ իրենց հավատքը պահած են: Այս տեսակ «թուրքեր» կգտնվին Արևելյան Եփրատի արմուկին շուրջը ամեն տեղ: Տիվրիկի մոտերքը «թուրք» գյուղի մը կհաջորդե քրիստոնյա գյուղ մը, բայց Քինկյանեն վեր աջ գետափին վրա իրարու հետ շատ ավելի խառն են: «Թուրքերը» կկազմեն Քենախի գրեթե ամբողջ բնակչությունը և Երզնանի բնակչության կեսը, և նույն նրբագիծ, սպիտակամորթ տիպարը կգտնվի ամեն տեղ դեպի հյուսիս, մինչև որ կկորսվի լազերուն

վրացական դիմագծության մեջ: Չեմ կրնար Արևելյան Թրքահայաստանին՝ Վանի, Բիթլիսի, Մազկերտի (Մանազկերտի) և Էրզրումի շրջանին մասին խոսիլ, բայց պիտի հանդգնիմ ըսել, թե հոն ալ, ամենուր, ուր քրիստոնյաներուն և այլազան քյուրդ» ցեղախմբերուն միջև նստակյաց մահմեդական բնակչություն մը կա, որ ինքզինք «թուրք» կանվանե, գլխավորաբար հայկական ծագում ունի» (էջ 84-85):

Հոգարդը միշտ չափերտների մեջ է դնում այս շրջանի բնակչության «թուրքական», «թուրքեր», «թուրք» բառերը՝ ընդգծելով նրանց հավատափոխված հայեր լինելը, որ կատարվեց բռնի ձևով 17-րդ դարում: (տես Ա. Քեչեան և Մկրտիչ Պարսամյան, «Ակն և Ակնցիք», Փարիզ, 1952, էջ 159) թարգմանությունը հեղինակներինն է:

ՄԻ ՇԱՐՔ ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Միայն մեր կողմից նկատված թուրքերենի բարբառներին անցած հայերեն բառերը 400-ից ավելի են: Հայաստանի շրջափակման պայմաններում, երբ արտասահմանում լույս տեսած գրականությունը դժվարությամբ կամ գրեթե չէր հանում Հայաստան (Մատենադարան, Պետական Համալսարանի և Ազգային Ակադեմիայի հիմնական գրադարան և Արևելագիտության ինստիտուտ) մեք անտեղյակ դրսում կատարված աշխատանքներին անկախաբար հրապարակել ենք մեր պրպտումների արդյունքները, որոնցում կան մի քանի տասնյակ կրկնություններ: Դրանց մի մասն էլ մեզանից հետո գրողների անտեղյակության արդյունքն է մեր հրապարակած հոդվածների: Նախ հրապարակել ենք 1993թ. Իրան Նամե № 4 31-32 էջերում 126 բառ և 1996թ. «Մերձավոր Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ» (ՄՄԱԵԺ) սերիայի XVI հատորի 231-232 էջերում 142 բառ (տպագրվել է ուշացումով), այսինքն՝ ընդամենը 270 բառ,

որոնցից 100-ը բնավ այլոց կողմից չի նկատվել, իսկ կրկնությունների մի մասն էլ նրանց մեղքով է: Հետագայում, շարունակելով պրպտումները և 2004թ. Ստամբուլից ստանալով Derleme Sözlüğü բառարանի լրիվ 12 հատորները, ես կարողացա միայն իմ կողմից հայտնաբերված թուրքերենի հայերենից կատարած փոխառությունների թիվը հասցնել 500-ի:

Մենք, դարձյալ Հայաստանի Հանրապետության շրջափակման պայմաններով ենք ուզում բացատրել մեր հոդվածներից ավելի ուշ հրապարակված գրքերում մեր հայտնաբերած (թուրքերեն բարբառներում հայերենից կատարված) փոխառությունների մասին որևէ հղում չլինելը և ոչ առաջնության դափնին խելու: Այսպես Ռ. Դանկոֆի գիրքը լույս է տեսել 1995-ին, իսկ մեր առաջին հոդվածը դրանից երկու տարի առաջ՝ 1993-ին և ոչ մի հիշատակություն իմ հոդվածի մասին, իսկ իմ երկրորդ հոդվածը լույս է տեսել գրեթե միաժամանակ Ու. Բլեզինգի գրքի հետ, մի քանի ամիս ուշացումով և դարձյալ ոչ մի հղում:

Երբեմն մենք օգտվել ենք Հ. Աճառյանի ՀԱԲ-ից, ուր հավաքված են «Բիւրակն» և այլ պարբերականներում տարբեր ժամանակներում լույս տեսած հայերեն բառեր, որ օգտագործվել են Թուրքիայի տարբեր գավառներում, վերցրել ենք նաև Խ. Ամիրյանի թուրքերենի գեղարվեստական գրականությունից և թուրքերենի բարբառներից քաղված 1-2 տասնյակ բառեր: Մնացածը ինքնուրույն պրպտումների արդյունք է¹:

ԿԱՇՈՅԻ ԵՐԵՑԿՆԿԱ ԼԵԳԵՆԴԸ

¹ Կրճատումներից իմ նշանակում է Իրան նամե (№4) հանդեսը, իսկ ՄՄԱԵԺ (XVI) Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ գրքաշարը, որ լույս է տեսնում առ այսօր:

Կաշոյի սրբատեղին ցույց են տվել Գ. Սրվանձտյանին, որն էլ զրի է առել իր ուղևորությունների ժամանակ նրա հետ կապված լեզենդը: Պատմում են, թե թուրքերի բռնությունները հատկապես անտանելի են դառնում 16-17-րդ դարերում: Որպեսզի կարողանան անասելի ծանր հարկերից ազատվել, ամբողջ գյուղով (100 տուն) որոշում են ընդունել իսլամը: Կաշո գյուղի քահանային այլևս անելիք չէր մնում, և նա նույնպես բոլորի հետ ընդունում է իսլամը: Ձանգվածային իսլամացման ընթացքը տեսնելով՝ իրիցկինը շտապում է գույժը հայտնել քահանային, որն այդ պահին գյուղից դուրս՝ իր այգում էր գտնվում: Իրիցկինը կարծում է, որ քահանան կարող է զալ գյուղ և հորդորել իր ժողովրդին ետ կանգնելու իսլամացումից: Երբ եղելության մասին քահանային հայտնում է իրիցկինը, քահանան թուրքերենով պատասխանում է. «Վայ քարը, սեն դահա գյավուրճա սոյլերսին, բեն չօքդան տաճիկ օլմուշում» (Վայ կնիկ, դու դեռ գյավուրբեր՞ն ես խոսում, ես վաղուց եմ տաճիկ դարձել):

Այսպիսի անսպասելի պատասխանը իրիցկեկան զարմացնում է, և սկսում է նա մազերը պոկել ու քահանային թողնելով՝ բարձրանում է մի բարձր ժայռի վրա և որոշում ինքնասպան լինել: Ժայռի վրայից նա դիմում է կամարակապցիներին. «Ես մենակ մնացի, հայեր, եթե Ձեր աստծուն կսիրեք իմ հոգու համար խունկ ծխեցեք և աղոթք ու պաշտոն մատուցեք»:

Կամարակապցիների աչքերի առջև նա անձնասպան է դառնում՝ բարձունքից իրեն նետելով Եփրատի ջրերի մեջ: Կամարակապցիները նրա դիակը հանում են գետից և թաղում. Ամեն տաղավարի օր նրա գերեզմանը օրհնվում էր, ամեն կիրակնամուտի, երբ մայրերը տանիքների վրա խունկ են ծխում, այսպես են մրմնջում իրենց աղոթքը.

«Աստված օղորմի հին ու նոր անցավորաց, անօրենեք սպանվածին, ծովն ու ցամաքը մեռածին, ճամփա շինողին, աղբյուր բերողին, կամուրջ կապողին»: Եվ ավելացնում էին. «Աստված

օղորմի Կաշոյի երեցկին մամային»: (Գ. Սրվանձտյան, Թ. Ա, 1 մաս, էջ 250-251):

Կաշոյի իրիցկնկա ավանդությունը գրի է առել նաև Ա.Յ. Շեփիկյանը («Ակնա ուխտատեղիներ», «Բյուրակն», 1900թ. N 10, էջ 90): Ակնում ևս հիշում էին Կաշո մամային. «Աստված օղորմի Կաշո մամային հոգուն»:

Թուրքացած այստեղի հայերի այգիների, թաղերի, արտերի, տների անունները դեռևս մնում էին հայերեն (Սրվանձտյան, ԹԱ 1, 254): Ա. Քեչեանը հիշատակում է, որ վարդենիքի մեջ խաչօղիների ընտանիքը հայերեն բառեր է գործածում, գրպան, խաչքար, աղօրիք, հովտում, Նեռը տանի, վայը վրադ, սատկին և այլն (տե՛ս նաև Ա. Քեչեան, ԱԱ, 44):

Ռումի սուլթանությունում միասնական թուրքերեն լեզուն բավական ուշ է ձևավորվել թուրքերի մոտ, որի էթնիկական կազմը շատ խայտաբղետ էր. դեռևս միասնական լեզու չէր ստեղծվել: Պաշտոնական (պետական) և գրավոր գրական լեզուն պարսկերենն էր, իսկ կրոնի լեզուն՝ արաբերենը: Ամեն մի առանձին շրջանում հաստատված ցեղի բարբառն էր իշխում տվյալ շրջանում, որի պատճառով էլ այն տեղացի բնիկներից մեծ ազդեցություն էր կրում. արևմուտքում հունական հիմքն էր, արևելքում՝ հիմնականում հայերենն էր իշխողը, բայց որոշ չափով նաև վրացերենը, քրդերենը, ասորերենը (տե՛ս նաև Դ.Ե. Երեմեև, ԹԾ, 169):

Արաբ ճանապարհորդ Իբն Բատուտան նշում է, որ Անատոլիայի թուրքերը Պարոն, «տեր» իմաստով օգտագործում են ասորերեն չելեբի-ն, որը ասորերենի ցլիբա-ն է (թուրքերենում չկա ց-ի գիտակցումը, որի պատճառով բառասկզբի ց-ն դարձել է չ): Դունարենի աֆանդեսը դարձել է էֆենդի «կրթված մարդ» (իրականում պարսկերենից է): Բնականաբար իսլամն ընդունած, ապա աստիճանաբար թուրքացած էթնիկական տարրերն իրենց լուծման պիտի ներդնեին ապագա թուրքերենի ձևավորման ժամանակ:

Քոչվոր թուրքերը, որոնք ապագա թուրք ժողովրդի ձևավորման որոշիչ տարրն էին (բաղադրամասը), անցնելով նստակեցության, պետք է յուրացնեին տեղացի ժողովուրդների՝ հայերի, հույների, ասորիների, արաբների, վրացիների, նախկինում իրենց անձանոթ բարձր, շատ բազմապիսի երկրագործական մշակույթի հմտության «գաղտնիքները», տնտեսությունը վարելու նրանց փորձը, որը մշակվել էր դարեր շարունակ և հարմարեցվել տեղական աշխարհագրական պայմաններին. այդ յուրացումը շատ երկար ժամանակ էր պահանջում: Թուրքերի լեզվում մեծ տարբերություններ էին պահպանվել առանձին բարբառների միջև. թուրքերեն խոսակցական լեզուն բաժանվում էր Ստամբուլի, Իզմիրի, Անկարայի, Քոնյայի բարբառների, բալկանյան մի քանի և Արևելյան ու Հարավային Անատոլիայի մի շարք բարբառների: Նախկին Քարաման բեյության տարածքում տարածված բարբառը 19-րդ դարում այնքան էր տարբերվում Ստամբուլի և Իզմիրի բարբառներից, որ նկատելի էր նաև օտարերկրացիների համար (Langlois V., Voyage dans la Cilicie, Paris, 1861, էջ 25):

Թուրք էթնոսի ձևավորման պատմությանը բազմաթիվ եվրոպացի և թուրք մասնագետներ են անդրադարձել: Այս հարցը բավական լրջությամբ շոշափված է նաև Երեմեկի «Թուրքերի ծագումը» գրքում:

Նա գրում է, որ ոչ միայն բռնի, այլև «կամավոր» (այսինքն՝ այլ ելք չունենալու պատճառով) այլազգիներից իսլամն ընդունողներ կային: Եվ այդպիսիներն առանձին անհատներ չեն եղել, այլ լրիվ բնակավայրեր:

Տեղական ժողովուրդների իսլամացման գործընթացը սկսվել էր դեռևս Բյուզանդական տիրապետության ժամանակ: Բյուզանդիայի հարկային անտանելի բեռը ստիպում էր կամ լքել երկիրը, կամ իսլամանալ: Մ.Վ. Լևչենկոն գրում է. «XII դ. բազմաթիվ քաղաքներ և գյուղեր ամայացան, որոնց բնակիչները փախչում էին սելջուկ թուրքերի մոտ» (Левченко М.В., История Византии, М.-Л, 1940, էջ 223-224):

Սուլեյման Քութուլմուշը, ինչպես ցիտում է նրան Գորդլևսկին. «11-րդ դարի վերջին սոցիալական ռեֆորմ անցկացրեց, որի նպատակն էր լադիֆունդիաներում աշխատող ճորտերին և ստրուկներին, որոնք գալիս էին թուրքերի մոտ, համարել ազատներ» (Гордлевский В.А. Государство Селджукидов Малоу Азсу М.-А. 1941, էջ 93):

Զանգվածաբար այսպիսի կարգավիճակում եղողներն ընդունում էին իսլամը, որպեսզի օգտվեն ազատների համար սահմանված արտոնություններից: Հայերը նույնպես ընդունում էին իսլամը, այսինքն՝ «կամավոր» թուրքանում էին, և դրա համար պատճառները երկուսն էին. մեկը դավանաբանականն էր, քանի որ բյուզանդացիների կողմից չէր հարգվում հայոց լուսավորչական դավանանքը և մերժվում էր այն, մյուսը՝ նյութական շահագրգռվածությունը: Որովհետև մուսուլմանները գտնվում էին արտոնյալ վիճակում. նրանք ավելի քիչ հարկեր էին վճարում, քան քրիստոնյաները: Ուստի քիչ թե շատ ապահով վիճակում լինելու համար միակ ելքը հավատափոխությունն էր: Ոչ-մուսուլմանները վճարում էին խարաջ, ռենտա-հարկ, որը բերքի մեկ երրորդից մինչև կեսն էր կազմում: Այս իսկ պատճառով էլ կրոնափոխ լինելը ձեռնտու էր նաև տեղական ֆեոդալներին, որոնք պաշտոններ էին ստանում պետության մեջ:

Միջնադարում սկսված հայ բնակչության իսլամացումը շարունակվեց նաև հետագայում՝ նույնիսկ երիտթուրքերի օրոք էլ: Ինչպես նշում է Պ.Ի. Ավերյանովը, հալածանքների պատճառով շատ հայեր, փրկելու համար իրենց կյանքն ու գույքը, ընդունում էին իսլամը. 1912 թվին եղել են դեպքեր, երբ ամբողջ հայ գյուղեր ընդունել են մուսուլմանություն: (П.И. Аверьянов, Этнографический и военно-политический обзор азиатских владений османской империи, СПб, 1912, стр. 16):

Անձնական շահի համար կրոնափոխ լինելու դեպքերը լավ էին դրսևորված հենց «Ասք Դանիշմենդի մասին» էպոսում: Ավելի շատ հողեր ստանալու մարմաջը ոչ միայն ստիպում էր ուրանալ

սեփական կրոնը, այլև դիմել եղեռնագործության, անգամ չխնայել հարազատներին (եղբորը և այլն): Ահա երեք հայերի մասին պատմությունը, ուր Սարգիս, Էֆրումիյե (Եփրեմ), Արտուխ (Արթին) հայերից Սարգիսը, դիմելով Դանիշմենդին, նրա զորքերի օգնությամբ սպանելով եղբորը, զավթում է տիրանում է նաև նրա հողերին:

Թուրք պատմաբան Յընանչը կրոնափոխված հայ է անվանում նաև իրեն՝ Դանիշմենդին (M.H. Yinanç, Türkiye tarihi Selcuklular devri, İstanbul, 1944, էջ 96):

Եվ այսպես, երկար ու ձիգ հարյուրամյակների ընթացքում թուրքացած հայերն ու հույները, դառնալով թրքախոս, միաժամանակ իրենց ավանդը ներդրեցին նախ խոսակցական-ժողովրդական լեզվի, ապա նաև թուրքերեն գրական լեզվի մեջ: Այլ կերպ չէր կարող պատահել: Նվաճող ցեղերն անցնելով նստակեցության՝ տնտեսությունն սկսեցին վարել տեղաբնիկների նման՝ վերցնելով տեղաբնիկներից ոչ միայն գյուղատնտեսության գործիքները, առտնին կենցաղային առարկաները, այլև դրանց անվանումները: Նոր երկրում հայտնված թուրքերը ստիպված էին ընդունել տեղական պայմաններով թելադրված բառապաշարը: Այսպես օրինակ, մուսուլմանական օրացույցը, որի ամիսները տարբեր տարիներին զուգադիպում էին տարվա տարբեր եղանակների հետ, չէր կարող ծառայել որպես գյուղատնտեսական օրացույցի հիմք:

Քոչվորների օրացույցը նույնպես պիտանի չէր նպատակի համար, քանի որ այս օրացույցը տարին բաժանում էր իրենց քոչերի սեզոնի համապատասխան: Թուրքական երկրագործական օրացույցի մյուս ամիսները ևս նրանք վերցրել էին տեղական օրացույցներից. այսպես օգոստոս հունական անվանումը դարձավ աղուստոս (agustos), մայիս հայերեն անվանումը՝ մայլս (mayıs) և այլն: Եվ այսպես նվաճողները, պարտադրելով տեղացիներին իրենց լեզուն, իրենք էլ ստիպված էին փոխառություններ կատարել

հունարենից, հայերենից, անգամ քրդերենից և այլն: Թուրքերենի հոգևոր մշակույթում անփոխարինելի են փոքրասիական մշակույթից անցած բառերը, որի թիվն անցնում է 1500-ից:

ԹՈՒՐԶԵՐԵՆԻ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆ /ՖԱՐՍԻ/ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Լեզվաբանների համար այսօր առանձնակի դժվարություն են ներկայացնում այն ընդհանուր իրանիզմները, որոնք առկա են և՛ թուրքերենում, և՛ հայերենի բառապաշարի մեջ: Արդյոք թուրքերենն ու հայերենն անկախաբա՞ր են պարսկերենից կատարել այդ կարգի բառերը, թե՞ թուրքերենն ստացել է դրանք միջնորդավորված՝ հայերենի միջոցով և ոչ թե ուղղակի պարսկերենից:

Իհարկե, հայերենի իրանական փոխառությունները կատարվել են շատ հին ժամանակներում մ.թ.ա. 8-5-րդ դարերում պահլավերենից և այլ իրանական լեզուներից և դարձյալ միջին դարերի պարսկերենից. դրանք գրանցված են գրաբար մատյաններում՝ մեր թվարկության հինգերորդ դարից սկսած (օրինակ, պիլ. բանտ և միջին պարսկական բանդ. երկու անգամ է փոխ առնվել), իսկ թուրքերենի ամենահին բառարանը Մահմուդ Գաշկարացու կողմից կազմվել է միայն մեր թվարկության 11-րդ դարում, այն էլ շատ համառոտ, ուստի թուրքերենի պարսկերենից կատարած փոխառությունների վաղեմությունն ստուգելը ոչ միշտ է հնարավոր: Այսպիսի հանգամանքներում լեզվաբանները կարող են երբեմն սխալվել որոշ բառերի փոխառության ակունքները նշելիս: Այս հարցի կապակցությամբ իրենց մտահոգությունն են հայտնել նաև այլ լեզվաբաններ: Այսպես, Ա. Այտընյանը շուրջ հարյուր հիսուն տարի առաջ գրում էր. «Անտարակույս նոյնութիւն կոչուածները շատ անգամ ալ այնպիսի բառեր են՝ որոնք գրաբարի և տաճկերենի միանգամայն հասարակ են. եւ որովհետեւ ոչ տաճկերենը հայերենէն առած է եւ ոչ գրաբարը տաճկերենէն կրնար առնուլ, կերթան միջին կէտի մը վըրայ կը միանան՝ որ է

պարսկերեն լեզուն, որուն հետ գրաբարը շատ բան ունի խառն, եւ որմէ տաճիկն առատ փոխառութիւններ ըրած է» (Ա. Այտընեան, ԲԲԱԿԴ, Նախաշաւիղ, էջ 268-269):

Իհարկէ Այտընյանը շատ իրավացի է, սակայն մասամբ, քանի որ խոսում է միայն պարսկերենից անկախաբար հայերենի և թուրքերենի կատարած փոխառութիւնների մասին՝ չանդրադառնալով նոյն կերպ արաբերենից կամ հունարենից փոխառյալ բառերին, որոնք նոյնպէս մեծ թիվ են կազմում և թուրքերենում, և հայերենում: Ու Դանկոֆը մի քանի հարյուր պարսկերեն բառեր իր գրքում դնում է որպէս հայերենի միջնորդութեամբ թուրքերենին անցած բառեր:

Իհարկէ թուրքերենը նաև որոշակի պարսկերենից կատարած հարյուրավոր փոխառութիւններ ունի, որոնցով ողողված է նրա բառապաշարը: Ինչ պատճառներով է թուրքերեն լեզուն ողողվել ֆարսի (պարսկերեն) և արաբերեն բառերով: Արաբերենը որպէս կրօնի լեզու անխուսափելիորեն մտել է խոսակցական՝ բառապաշարի մեջ, իսկ պարսկերեն բառերը դատարանների, պայմանագրերի, վարչական միավորների լեզուն է եղել:

Այս իսկ պատճառով էլ զարմանալի չպիտի թվա, որ այսօրվա գրական թուրքերենում պարսկերեն փոխառութիւնների և արաբիզմների թիվը հսկայական չափերի է հասնում: Որքան էլ թուրք լեզվաբանները ճիգ ու ջանք են թափում թուրքերեն արմատներից արաբերեն և պարսկերեն տերմինների և բառերի համարժեքները ստեղծել՝ ազատվելու համար օտար բառերից, դրանք բառապաշարից վտարելու համար, միևնույնն է, նորաստեղծ համարժեքները լիարժեք փոխարինողներ չեն դառնում:

Սելջուկների և օսմանցիների ժամանակներում Քոնյայում և այլուր մեծատոհմիկ աստիճանավորները, վեզիրները, սուլթանները, պաշտոնատար անձինք իրանցիներ՝ պարսիկներ էին, քանի որ գրական լեզուն պարսկերենն էր: Ինչպէս ընդգծում է

Վ.Ա. Գորդլևսկին. «Իբն Բիբիի, Աքսարայի ժամանակագրությունները, Աֆլաքի մեմուարները գրված են պարսկերեն: Նույնիսկ ծագումով հույն Հասս Օղուզը գրում էր պարսկերեն» (В.А. Гордлевский, Государство селджуков, М. Малой Азии, М.-Л. 1941, էջ 163):

Փաստորեն պաշտոնյաները միմյանց հետ խոսում էին պարսկերեն: Արքունիքում, դատական ատյաններում լեզուն նույնպես պարսկերենն էր, տիտղոսները արաբերեն և պարսկերեն, որոնք արմատացան և մնացին մահալաբա թուրքերենում. Aheng (հանգ), ahmak, amber, aleni, ar (առ-ականք), bam, camada, cet, çeynek, divan, patişah, şah, daya, ejdeha, nişan, örnek, aht, azad, baht, şen mîh, bend, biver (բիր), dest, direfş, dev, dadaver debir, dehliz, düşvar, düşmen, duzah, gürz, delv, darbaza, dastar, hengâma, giriban, gürûh, gunagun, çulha, çirah, çikirik, çemen, çörek (չարեակ), kin (քեն), kümbet, külünk, nazik, numane, sümbug, reze (երիզ), peyman, kizir, palas:

Թուրքերենի իրանական փոխառությունների մի մասը իհարկե կատարվել է դեռևս Միջին Ասիայում, մինչև Անատոլիա նրանց գալը: Ներկայումս պարսկերեն փոխառությունների մի մասը թեև փոխարինվեց նորաստեղծ բառերով, սակայն դեռևս զգալի քանակությամբ իրանիզմներ են մնում թուրքերենում, իսկ պարսկերեն բառերի մի մասն էլ արդեն կատարվել են հայերենից՝ խոսակցական լեզվից, բարբառների միջնորդությամբ, երկրորդ անգամ. այս է այն հիմնական պատճառներից մեկը, որ փոխառյալ բառերը հայտնվել են թուրքերենում զանազան արտասանություններով, երբեմն անճանաչելիորեն աղավաղված՝ թուրքերեն լեզվի հնչյունական անկատարության պատճառով:

Ուրեմն, թուրքերենի իրանական փոխառությունները մի քանի ակունքներից են գոյացել, ոչ միայն միջինասիական մերձեցումներից, այլև հայերենի հետ եղած վերջին հազարամյակի մերձեցումներից: Այս պատճառով էլ դժվար է երբեմն որոշել, թե

այսինչ պարսկերեն բառը ուղիղ պարսկերենի՞ց է անցել թուրքերենին, թե՞ հայերենի միջնորդությամբ, որովհետև հայերենի գրական լեզվում եղած մոտ 2000 իրանական փոխառություններից բացի կան նաև իրանիզմներ հայերենի զանազան բարբառներում, որոնք վկայված չեն գրաբարում: Սա կարևոր հանգամանք է, որովհետև հիմնականում թուրքերենին հայերեն բառերի հետ նաև հայերենի բառապաշարում արմատացած իրանական բառերը փոխանցվել են բարբառների միջոցով, կամ ավելի ճիշտ բանավոր խոսակցական լեզվից և ոչ հայերենի գրական լեզվից: Փորձենք քննարկել թուրքերենի իրանիզմները՝ որոշելու համար, թե նրանց մեջ որ մասն է հայերենից և որ մասը՝ ուղղակի պարսկերենից, ի՞նչ կարգի բառեր են դրանք:

ա/ հնարավոր են իրանական փոխառություններ երկու լեզուներում էլ անկախաբար, այսինքն՝ և՛ թուրքերենը, և՛ հայերենը պարսկերեն բառերը ուղղակի վերցրել են պարսկերենից, և ոչ թե հայերենի միջնորդությամբ է թուրքերենն ստացել դրանք (թ. ireng, հայ. երանգ, ömek-հայ. օրինակ, թ. kününg-հայ. քլունգ, թ. çare-հայ. ճար և այլն):

բ/ Հնարավոր է նաև թուրքերենում երկրորդ փոխառության դեպք, այսինքն՝ նույն բառը պարսկերենից ուղղակի և կրկնակի անգամ հայերենից լինել, բայց հնչյունական օրենքները նույնը լինելով չեն կարող փոխառության իսկական աղբյուրը որոշել: Այստեղ որոշիչը միայն որևէ գրի առնված տեքստում դրանց հիշատակված լինելու փաստն է, որը սակայն չի կարող նույնպես ռեալ վիճակը պարզել, քանի որ անպայման բոլոր բառերը օգտագործել առիթ չի լինում:

Այսպես, հայերենի հաւան «սանդ» բառը որոշված է, որ պահլավերենից է (ՀԱԲ, 3, 68-69), այն առկա է նաև թուրքերենում havan, բարբառներում՝ hevenk III, DS, 2350 հնչմամբ, սակայն Հ. Աճառյանը գրում է, որ նոր ժամանակներում «մտած է թուրքերենից» (ՀԱԲ, 3, 69): Սխալվում է Հ. Աճառյանը, քանի որ

թուրքերենից միայն բարբառային ձևը պիտի փոխ առնվեր, որն է՝ *hevenk*, մինչդեռ մեր բոլոր բարբառներում միայն առկա են հավան և հավանգ ձևերը (ՂԼԲԲ, Գ, 249, Սերաստիա, Բաղեշ, Թբիլիսի, Ղարաբաղ, Կարս, Յամշեն, Արարատյան բարբառ և այլն: Ընդհակառակը հայերեն բարբառներից պիտի անցած լինի թուրքերենին, քանի որ արձանագրված է այն Կարսի, Իգդիրի թուրքերեն բարբառներում (DS, 2350), որտեղ հայերենի *a*-ն վեր է ածվում *e*-ի):

Որոշ իրանական (ֆարսի) բառեր մենք փոխառյալ ենք համարում հայերենից, ինչպես վարվում են նաև լեզվաբաններ (Դանկովը և այլք): Մեզ կարող են առարկել: Մեր պատասխանն է՝ եթե թուրքերենի տվյալ իրանական ծագում ունեցող բառը նախկին հայաբնակ շրջաններում է տարածված եղել, և այլ թուրք բարբառներում տարածված չէ, ուրեմն միջնորդ օղակը հայերենն է:

Հայերենից փոխառյալ բառերը, թուրքերենի հետ համադրվելով, դարձել են կայուն կապակցություններ՝ համալրելով թուրքերեն լեզվի դարձվածանին: Այսպես օրինակ, արտը հերկելու գործողությունն արտահայտելու համար թուրքերենը երկու հոմանիշներ է փոխ առել՝ *herk* կամ *herg* հայերենից և *nadas*-ը՝ հունարենից: *herk* բառից կազմվել է *akurhergi*- «ոչ ժամանակին կատարված հերկ» ժամանակից շուտ, ախռոի հերկ (DS, 152): *akos etmek* (DS, 159) ակոս անել- «արտը հերկել» դարձվածքը ձեռք է բերել նաև նոր իմաստ՝ խաբար տալ՝ համալրելով թուրքերենի ծածկալեզվի բառապաշարը (տես նաև *Argo*) *egav etmek* (*ekav-geldi+etmek*) դարձել է *ele almak*-ձեռք վերցնել կամ *ekavlanmak* (*ekavlamak*)-գողանալ (BAS, 100): Կա նաև *moruklamak* – ծերանալ:

Egur nayim-buyurun-համեցեք /հայերեն՝ արի տեսնեմ/

azi kis—շատ քիչ թուրքերեն *azi* քիչ, նվազ և հայերեն քիչ բառերից, *carmak* Շար-օղի, հայերեն ճերմակ և ջուր բառերից, *karmir* Շար-գինի, հայերեն կարմիր և ջուր բառերից, *paş etmek* – պաչել,

հայերեն պաչ և թուրք etmek- անել բառերից, hanzo-սահան ծո – հայերեն սահան և ծո բառերից, matik atmak, matik oynamak hodak/g – հոտաղ բառից hodağkar (բայթուրդ), hodağcı, hodak yıldızi, hotak taş (DS 2418) լուծ քաշող եզների վզից լուծը ծանրացնելու համար կախվող կոճղը կամ քարը¹:

andıra kalası - անտեր մնա, հայ, anter և թուրք kalmak բառերից,

dudu mama - դուդու մամա

Lor peyniri – լոռ պանիր

Kaldavar - փարախ հայ կալ և tavar բառերից

harazan hodağ - խարազանի հոտաղ,

gandırif kayış - կանդրիֆի փոկ, կաշի

Թուրքերենի ցւ, ցս, ci, ci ածանցյալների միջոցով կազմվել են մի շարք նոր բառեր՝ madıkcı – մատնիչ, momcı – մոմավաճառ, hanot+cu, հոտաղ բառից hodag+ci, lu ածանցով kütlu – կուտով (անմշակ բամբակ):

ՀԱՅԵՐԵՆ ԲԱՆԵՐԻՑ ԿԱԶՄԱԿԾ ԹՈՒՐԵՐԵՆ ԲԱՆԵՐ ԵՎ ԴԱՐՉԿԱԾՔՆԵՐ

Փոխառյալ հայերեն բառերից թուրքերենում կազմվել են բազմաթիվ նոր բառեր և դարձվածքներ:

¹ Հ. Աճառյանը բացատրում է. «Հոտաղ աստղը այն աստղն է, որ արևը մայր մտնելեն անմիջապես հետո կերևա արևմտյան կողմը, որ տեսնելով հոտաղները հոտերը տուն կդարձնեն (ԳԲ 677) այլ կերպ՝ Գիշերավար: Հայերենից թարգմանաբար գործածում են թուրքերը hodak yıldızi (DS 2391) Գյումուշհանե, Կարս, Թեքքե վայրերում»:

ա) Թուրքերեն ածանցյալների (ծևույթների) օգնությամբ նոր բառեր են կազմվում հայերեն բառերից (արմատներից): Օրինակ, հայերեն կաւառ - ալգի և պարտեզ ջրելու համար բացված փոքր առու, որ թուրքերենում gavar, gever (l), geber, gefel, gevar, geval, gener (DS, 2009, 2010) geverlemek – երկրորդ անգամ ջրել կանաչիի պարտեզը (DS, 2010) gevermek – պարտեզ ջրելիս ջրի ճամփան բացել բաիով (DS 2010) gever çalmak, gavar çalmak – Արտը կամ բոստանները ջրելու ժամանակ ջրի հոսելու ճամփան փոխել (DS 2010): Նաև փոխաբերաբար gever vermek - գաղտնիք քաշելու նպատակով դիմացինին խոսեցնել (DS 2010):

ekav բայից ստեղծվել է egavlamak (BAS 100) захватить, хануть (TPS, 261) - հափշտակել կամ egav etmek:

coh/cof – ուրախ, շեն ստեղծվել է coh, coh+ lu (lu=ունեցող) ձևությով: Հայերեն malez –ից malez olmak, malez etmek (DS 3146):

Հայերեն կռիվ բառից girif –ը գործածվում է girif etmek կռիվ անել դարձվածքում:

Հայերեն mayis – լույծ թրիք բառից mayislamak (II DS 3141) գործած կտավը լվալ mayis –ի մեջ սպիտակացնել:

Հայերեն գդալ և պոչ բառերից ստեղծվել է getal boc – մի տեսակ բլոջ (հայերենում գրի չի առնված (DS 1964) Ռիզայե, Չայելի, Կափտան փաշա):

gom, arkalamak – մի տեղում հավաքվել, տես kömlemek + անասուններին մի տեղում հավաքել:

bere sürmek – կթելու տանել, bere süren – կթելու տանողը:

Հայերեն ber –(բերել բառից) – կթելու բերել ստեղծվել է berlemek – կթելու բերել (DS 636) ALT-ում չկա:

Հայերեն բոց բառից poslamak – բոցավառվել (երբ նվազում է թոնրի կրակը, խռիվով (տերևներով և ճյուղերով) ուժեղացնում են կրակը) (DS 3472):

Ֆրիկ, ֆռիկ fr - արմատից fylanmak – պտտել, frfrük – հոլ (DS 4503):

Հայերենի կիրակի, որ ծագում է հունարենի *kiriaki* բառից թուրքերենն ստեղծել է նաև *gireki, girei* ապա՝ *gireylemek* (DS 2082) կամ *girenlemek* - եղանակը փափկել:

giravugün, giregiertesi, gireyiertesi, girertesi - և այլ ձևեր որ շուկայի օր, բազարի օր իմաստով է գործածվում (DS 2080) *girekiertezi* - բառացի՝ կիրակի հաջորդ օրը, երկուշաբթի:

garavagün – կիրակի օր, այսինքն՝ կիրակի է նշանակում

gök gireyi – քրիստոնյա տոն (DS 2137) Քոնյա:

Հայերեն *kocak* բառից *köceklenmek* (DS 2941) Աշնան ցանքսի ցորենը լավ արմատակալել:

Հայերեն *moruk* – ծերուկ բառից ստեղծվել է *cemekenli moruk* այսինքն՝ շուշաբանդով, ակնոցով ծերուկ, որը գործ է ածվում որպես ծածկալեզու (ակնոցագործ նշանակությամբ (TPC, 41-1)) չունեն այլ բառարաններ և չկա նաև *Argo* – ին նվիրված գրքերում:

Հայերեն գոմ – *kom* (I), *köm* - ախտո բառից *kömlemek* (II) DS 2914 – տավար, ոչխար, անասուններ հավաքել մի տեղում:

Հայերեն *epel* (ՀԱԲ, I, ..) ծագում է աքք, *epu* բառից (տես **СЯА**):

epic – տակը կլորավում, մեջը՝ կանեփ եփելու նպատակով գործածվող մի տեսակ կաթսա:

epmek tahtasi - եփելու տախտակ, վրան խմոր, լավաշ քացելու հարթ տախտակ, (Նիզդե, Բոլու):

epmek tandiri – այն կլոր սալը, որ դնում են խոր օջախի վրա (DS 1763):

epmeksiz - անաղուհաց, երախտամոռ, (հնարավոր է *kontaminazia* երկու նման թուրք *ekmek* – հաց, հայ. եփել – *epmek* բառից):

Հայերեն կեռ բառից *geroç vermek*

Geron բառից *geron vermek*

Հայերեն քաղիան բառից կազմվել է *kağan etmek, kegan*

yarmak, kehan etmek դարձվածքներ DS 2593 և kağanlamak բայը, որի համարժեքն է **çapalamak**

Հայերենն թափ. Tap ուժ, հարված բառից **tapsız** - անուժ, թույլ (DS 3828):

ափազ. **apazlamak** - բռան մեջ առնել

ԹՈՒՐԵՐԵՆԻ ԲԱՐԲԱՆՆԵՐԻ **Derleme sözlüğü**¹ ԲԱՌԱՐԱՆԻ

ՆՊԱՍՏԸ

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ ԲԱՐԲԱՆՆԵՐԻ ՈւՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ

Թուրքերենի 12 հատորանոց բառարանը, որի հրատարակումն իրականացվեց 1963-1982թ. Թուրքիայի լեզվի ինստիտուտի կողմից (Türk dil kurumu) 4850 էջից է բաղկացած և ամեն էջում 15-30 բառերի բացատրությունն է տրվում՝ իրենց իմաստային տարբերակներով և տվյալ արտասանությունն ու իմաստային նրբերանգների տարածման վայրերի ցանկով: Բացատրված բարբառային բառերի ընդհանուր թիվը, իմաստային և հնչյունական տարբերակներով հանդերձ, անցնում է 125000-ից:

Այն անվանվում է «Ժողովրդի բերանից (halk ağzından) գրի առնված բառերի բառարան»¹:

Այս աշխատանքն անուղղակիորեն իր նպաստն է բերում նաև հայերենագիտությանը և մասնավորապես հայ բարբառագիտությանը, քանի որ հայ լեզվաբանները եղեռնի պատճառով չհասցրին հայերենի բոլոր բարբառների նկարագիրն ամբողջությամբ տալ, և բազմաթիվ բարբառներ անհետ կորան բարբառախոսների ոչնչացման պատճառով:

¹ Türkiye Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 1-12, Ankara, 1963-1982. ikinci baskı: Ankara üniversitesi basımevi-1993.

Երկրորդ պատճառը բազմաթիվ վայրերի (պատմական Հայաստանի և նրա սահմաններից դուրս գտնվող գաղթօջախների) հայ բնակչության բռնի թուրքացման կամ հարկադրված թուրքացման ընթացքն էր, որի պատճառով նույնպես անհետացան մի շարք բարբառներ: Իհարկե թուրքացած հայերը անմիջապես չմոռացան իրենց լեզուն: Մինչև թուրքերենի յուրացումը նրանք զուգահեռաբար գործածում էին նաև հայերենը: Հատկապես այն բառերը, որոնց համարժեքները չկային թուրքերենում (տան շինության հետ կապված բառեր, երկրագործական գործիքների և պրոցեսների բառեր և այլն):

Այս թուրքացած հայերի բառապաշարից հարյուրավոր բառեր փոխանցվեցին թուրքերեն խոսակցական լեզվին (բարբառներին) ապա՝ նույնիսկ գրական թուրքերենին, որոնք արտացոլված են նաև թուրքերենի գրական լեզվի բառարաններում¹ և ծածկալեզվի բառարաններում²:

Փաստորեն հայերենի մի քանի հարյուր բարբառային բառեր փրկվել են թուրքերենի զանազան կենդանի խոսակցական բարբառներին փոխանցված լինելու պատճառով, որոնցից շատերին ծանոթանում ենք այս բառարանի միջոցով:

**ԹՈՒՐԶԵՐԵՆԻ ՀԱՅԿԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ Ի ՆՊԱՍՏ
ՀԱՅ ԲԱՐԲԱՐՆԵՐԻ ՈՒՄՈՒՄԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ**

¹ Türkçe Sözlük (Genişletirmiş) 7 baskı T.D.K. Yayınları sayı 505/2, Ankara, 1983, Pars Tuğlacı, Okyanus Ansiklopedik Türkçe Sözlük 2 basım, İstanbul, 1978.

² Mulki Aktunç, Büyük Argo Sözlüğü, İstanbul, 1990: Devellioğlu Ferit, Türk Argosu, Ankara, 1990/yedinci basım/.

1915-1923թթ. Թուրքիայում կատարված հայոց ցեղասպանությունը ոչ միայն ոչնչացրեց 2 միլիոնից ավելի հայ, այլև նրա մշակույթի բազմաթիվ բաղկացուցիչները՝ նրա ժողովրդական երգերը, նրա բանահյուսությունը, նրա ազգագրությունը, նրա ճարտարապետությունը և բազմաթիվ բարբառները, որոնք դեռևս մենք չէինք հասցրել ուսումնասիրել:

3. Աճառյանի 1911թ. հրատարակած «Հայ բարբառագիտությունը» ընդամենը 31 բարբառի և 10 ենթաբարբառի (կամ խոսվածքի) համառոտ նկարագիրն է տվել, որոնցից հետագայում հնարավոր եղավ առանձին մենագրություններով, այսինքն հանգամանալից, ուսումնասիրությամբ և բառարաններով ներկայացնել շուրջ 12 բարբառ: Մնացյալն այդպես էլ անհայտ ու անդարձ կորած են գիտության համար: Օրինակ մեզ համար մնաց անհայտ Ռոդոսթոյի, կամախի, Սթանոզի, Մոկսի, Ջմիրունիայի, Օրդուի, Բիթլիսի, Արճեշի և այլ չհիշատակված բարբառներ՝ իրենց առանձնահատուկ հնչյունաբանական-ձևաբանական առանձնահատկություններով և բառապաշարով:

Մենք կուզեինք նշել հատկապես բառապաշարի մեջ այն մասը, որը, պատմակրոնական թեմաներից դուրս լինելով, գրաբարով չի ավանդվել: Թերևս ավելի կարևոր արժեք են ներկայացրել այդ չգրանցված բառերը:

Գրաբարով մեզ չհասած, սակայն ժողովրդա-խոսակցական բառապաշարի ակտիվ մասը հանդիսացող բազմաթիվ բառերի աղբյուր են հանդիսանում մեզ համար հայերենի բարբառներից թուրքերենի բարբառներին փոխանցված և այժմ էլ այնտեղ գոյատևող մի քանի տասնյակ բառեր, որոնք կուզեինք ներկայացնել այստեղ:

Ի դեպ, հայկաբանությունները թուրքերենում նկատել են ոչ միայն հայ, թուրք, այլև անգլիացի, գերմանացի, հոլանդացի և այլ լեզվաբաններ:

Լեւ Անդրոթէյ Պիսովիչ, /1989/, թուրք Ձաֆերօղլու /1980/, Դանկոֆը գերմանացի, Ուվե Բլեզինգ, հոլանդացի, Թիտցեն, հույն:

Թուրք լեզվաբանները հրատարակել են բազմահատոր բարբառային մի բառարան, որտեղ ընդգրկված բառերի մեջ հարյուրավոր հայերեն բարբառային բառեր կան և որ արժեքավոր են դրանք նրանով, որ յուրաքանչյուր բառի դիմաց նշվում է, թե որ զավառում կամ բնակավայրում են դրանք գործածվում (Վան, Բիթլիս, Մալաթիա, Արճեշ, Կարս, Էրզրում, Բայբուրդ և այլն): Իսկ այս հանգամանքը մեզ համար շատ է օգտակար:

Օրինակ, հայ բարբառագիտությունը չի ուսումնասիրել Ձոնգուլդաք, Բոլու քաղաքների և նրանց հարակից բնակավայրերի բարբառները, որոնք մեր գրառումներով պիտի հայ բոշաների խոսվածքներ լինեին, ինչպես նաև արևելյան՝ ում ճյուղի խոսվածքներ այս շրջանից:

Թուրք լեզվաբան Ձաֆերօղլուն Բոլու քաղաքի Ալաչամ բնակավայրից գրի է առել շուրջ 60 բառեր, որոնք գործ են ածում տեղի մաղագործները (elekciler) դրանցից մեծ մասը ամենօրյա գործածական բառերի թվին են պատկանում, օր. ջուր, չորս, չկա, աղջիկ, ախպար, արի, հաքմելիք, հաց, կարգվել, ես, տասը, կնիկ, կրակ, գետին, շուն, թուղթ, խմելիք, երեք, մատ, մրուր, միստ, օսկի, գնա, ծեռք, ծի և այլն:

3. Աճառյանն իր «Քննությունն Համշենի բարբառի» ուսումնասիրության մեջ գրում է. «Համշենի բարբառը զարմանալի մի քանի հատկություններով առանձնանում է մյուս հայերեն բարբառների մեջ» (1947, Երևան, էջ 11-15): Այնուհետև ասում է, որ Համշենի բարբառում ԿՈՏԱԿ բառը գոյություն չունի. նրա տեղը հիշում կամ ավելի ճիշտ՝ հալվի հիշումն է, իսկ կոճակել նշանակությամբ՝ ՀԻԼՈՒՆՆԻՆ ՕՆՑԸՆՈՒՇ (ուլունքները անց կացնել) կամ պարզապես հիլլուշ (էջ 12): Բայց պիտի ուրախությամբ նշենք, որ Բլեզինգը գրի է առել ԳՈՏԳՈՍԵՐ = կոճկամայր բառը (տես N 56, էջ 48): Բլեզինգը գլխի չէ, որ գրի է

առել կորած մի բառ: Աճառյանն ասում է, որ ԼՆԴԵՐԶ-ը նույնպես չկա, և այս գաղափարի համար չունին ոչինչ (անդ, էջ 11): Բլեզինգի կողմից այս բառը նույնպես գրի է առնվել ԼՆԴԵԿ ձևով (էջ 56, N 79, հմտ, սանդերք-սանդեկ) Դամշենի բարբառում-երբ ձևությամբ հնչյունափոխվում և դառնում է - եկ: Դ. Աճառյանի կազմած Դամշենի բարբառի բառարանում չկան նաև հովիտ և տափ բառերը, որոնք Բլեզինգը բերում է ՄԵԾՈՎԻՏ, ՍՈՒՈՎԻՏ, ԾՄԱԿՂԱՓ տեղանուններում: Չկան նաև մի շարք բառերի /բայերի/ բազմապատկական, պատճառական ձևերը, օրինակ՝ ճանկըրտլամաք, գոռգոռուշ, լըզլըզուշ, (կան պարզ ձևերը՝ ճանկել, գոռուշ, լըզուշ), կան թաթ-ը կար, թաթման-ը չկար: Բլեզինգի կազմած 273 բառերից շուրջ 70-ը բացակայում է Դ. Աճառյանի Դամշենի բառարանում: Օրինակ՝ տոթ, տիզ, տնագ, կողպեք, մշուշ, նախիր, ողվանք, հորթով, գոզնոց, քոթոթ, լակաման, գդալնոց, բոռ, չվան, կթող, բնակալ, սանդերք, խաշիլ, խլուրդ, թացան, խուխ, խուրծ, տափիչ, թմրել:

Այսպես էլ Դ. Աճառյանն այն կարծիքն է հայտնում, որ ՏԱՂԱՎԱՐ բառը չի պահպանվում հայերենի բարբառներում, միայն կրոնական «Տաղավարաց տոն» արտահայտության մեջ է մնացել, մինչդեռ այն կա թուրքերենում ԴԱԼԱՎԱՐ/ԴԱԼՎԱՐ (dalavar-dalvar) ձևով: Կարինի շրջանի բարբառներում ճոճ նշանակում է նաև «ճահիճ». այն նշված է միայն մեկ բառարանում՝ (ԲՀԼ):

Ամփոփելով նշեմք, որ ավելի մանրամասն հատուկ ուսումնասիրությունները կպարզեն բազմաթիվ նոր հայերեն բառեր, որոնք մինչև այժմ չեն գրանցվել հայերենի բարբառային բառարաններում և այսօր, երբ Լեզվաբանության ինստիտուտը տպագրության է պատրաստում հինգհատորանոց «Հայերենի բարբառային բառարանը», շատ կարևոր են թուրքերենի բարբառներում պահպանված հայերեն բառերը՝ համալրելու համար բաց թողած մեր բառագանձի փշրանքները:

**ԹՈՒՐՔԵՐԵՆ ԳՐԱԿԱՆ ԼԵԶԿԻ ԵՎ ՆՐԱ ԲԱՐԲԱՈՆԵՐԻ
ՀՆՉՅՈՒՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ**

Այսօրվա գրական թուրքերենում ընդունված է 29 տառ գրական հայերենի 39 տառի դիմաց, այսինքն 9 տառով (հնչյունով) պակաս է այն հայերեն գրական լեզվի հնչյուններից: Եթե հաշվի առնենք նաև թուրքերեն և հայերեն բարբառների հնչյունական առանձնահատկությունները, ապա պարզ կդառնա, թե որքան է բարդանում հայերենից թուրքերեն գրական լեզվին փոխանցվող բառերի արտասանության (կամ տառադարձության) հարցը:

Բնականաբար հայերեն բառերը նախ տեղական թուրքերենի բարբառներն են փոխ առնում, որոնք տարբերվում են իրենց հնչյունական առանձնահատկություններով. այդ պատճառով էլ նույն հայերեն բառը հայտնվում է թուրքերենի տարբեր բարբառներում տարբեր՝ 2-3, նույնիսկ 8-10 տարբերակներով:

Եվ քանի որ գրական թուրքերենը հայերեն բառերը վերցնում է հիմնականում իր բարբառներից (ավելի քիչ գեղարվեստական գրականությունից), ուստի կարող է երբեմն հայերեն բառը հայտնվել գրական թուրքերենում ոչ դասական տառադարձությամբ, այլ բարբառային արտասանությամբ: Այս է պատճառը, որ մենք չենք կարող սահմանել, թե որ հայերեն հնչյունի դիմաց որ թուրքերեն հնչյունն է լինելու:

Ահա թուրքերեն գրական լեզվում ընդունված այբուբենն իրենց արտասանություններով և հայերեն համապատասխաններով՝

Aa=a

Gg=q

Ll=l

Ss=u

Gğ=ղ

Mm=մ

Bb=p

Şş=շ

Hh=h

Nn=ն

Cc=ջ

Tt=թ

Çç=ξ	İi=ը	Oo=օ
Uu=ու		
Dd=դ	İi=ի	Öö=օ
Üü=ՄԼ ու		
Ee=ե	Jj=ժ	Pp=փ
Vv=վ		
Ff=ֆ	Kk=կ/ք/	Rr=ռ
Yy=յ		
Zz=զ		

Բացակայում են թուրքերենում հետևյալ հնչյունները պ, կ, խ, ռ, ծ, ձ, ց, ճ, տ բարբառները գիտեն խ, գրականը՝ ոչ:

Բարբառները գիտեն X /խ/ հնչյունը, օր. Hane=խանե և այլն:

Ուրեմն իզուր է ակնկալել, թե հայերեն բառերը իրենց ճիշտ արտասանությամբ կարող են փոխանցվել թուրքերենին: Ցախավելը թուրքերենում դառնում է սահավել (sahavel) zahavel, սոխառաժը՝ սահառիչ (saharic), անիծաժը՝ անիզազ (anizaz), Բաղարջը՝ բահաչ (bahac), k'axhanu՝ կահան /kahan/, ճոճը՝ (ծղրիդ)՝ սոսս (sırsır), ծափը՝ զափ (zap), ցեխը՝ zih, ցորենը՝ զիրոն (ziron), ծլիկը՝ զիլիկ (zilik), ձողը՝ զող (zoğ), ժանգը՝ զենկ (zenk), ճմուռը՝ սոմուռ (sumur), ժանգառը՝ ջենգեռ (ceng'er) մի դեպքում՝ zenk, մյուս դեպքում՝ cenger և այլն:

Թուրքերեն գրական լեզվից կարծեք թե վտարվեց խ /X/ հնչյունը (հնչույթը) և խ-ով արտասանվող բառերը անխտիր սկսեցին գրել հ-ով: Օրինակ խան, խանե բառերը նոր սերունդը ստիպված էր արտասանել հան, հանե: Բառարանագիր Մագազանիկը իր «Турецко-русский словарь»-ում հատուկ նշում է, որ հ գրության (տառի) տակ նաև խ արտասանությունը պիտի ընկալվել: Առաջին պարագրաֆում, որտեղ նա թուրքերենի այբուբենն է տալիս, յուրաքանչյուր տառի դիմաց ծանոթագրում է,

թե որ տառը ինչպիսի արտասանություն ունի: հ-ի դիմաց գրում է, որ այն արտասանվում է և՛ հ, և՛ խ (տե՛ս *Д.А. Магазаник, Турецко-русский словарь, Алфавит, N 1, М., 1931*):

Մեծ մասամբ բարբառները պահպանել են խ հնչույթը, օրինակ, գրում են *Sultan Selim han*, արտասանում են Սուլթան Սելիմ հան և ոչ թե Սուլթան Սելիմ հան: Ընդգծելու համար հ տառի խ հնչումը տակը գիծ է դրվում՝ խ:

Բառասկզբում հայերենի ծայները պայթականները ծայնավորներին նախորդելիս դառնում են շնչեղ-խուլ՝ հաճախ հնչյունափոխելով իրենց հետ նաև հարևան ծայնավորներին. բազուկ > *pezik* (փեզիք), դուռզոց > *dirkas* (թըրքաս), գաթա > *kete* (քեթե), դարակ > *terek* (թերեք), բարեկենդան > *perkenden* (փերքենդեն), և այլն:

Բառավերջին հայերեն բառերի խուլ պայթականները (կ, տ, ճ, ծ, պ) վեր են ածվում շնչեղ-խուլների (ք, ֆ, չ, փ, ց), ինչպես՝ աւելուկ > *evelik* (էվելիք), պստիկ > *bızdik* (բզդըք), պատիճ > *badıç* (բադըչ), անկուտ > *anxut* (անգութ), ջերմուկ > *çermik* (չերմիք), փեթակ > *petek* (փեթեք), հատիկ > *hedik* (հեդիք), սոխառած > *soħarıc* (սոխարըչ), մուրճ > *murç* (մուրչ) և այլն:

Երկվանկ, երկու իրարահաջորդ ա ծայնավորները հնչյունափոխվում են ե-ի հատկապես *k* (ք)-ով վերջավորվող բառերում՝ մարագ > *merek*, մարդակ > *merdek*, դարակ > *terek*, կափանք > *kepenk* և այլն:

Իսկ երեք իրարահաջորդ ա-երի առկայության դեպքում դրանք մնում են անփոփոխ՝ ավանակ > *avanak*, ապարահ > *abara*, առաստաղ > *arastak*, աշտարակ > *astarak*:

Ծանոթ.: (քարաման > քիրմեն > *kirmen* բառում այս օրինաչափությունը չի գործում, որովհետև փոխառությունը կատարվել է բառի մեջ. երեք ա-երից մեկի կրճատված ձևից, երկրորդ ա-ի բացակայության պատճառով):

Բառավերջի հայերեն ծայնեղները նույնպես շնչեղ-խուլերի են վերածվում, ինչպես մարագ > մերեք (merek) և այլն:

Շատ հաճախ հայերեն բառերը հայտնվում են սարսափելի աղավաղված արտասանությամբ, որտեղ՝ հիմնավորելը դրանց հնչյունաբանական օրենքներով, ավելորդ է դառնում:

Հայերենից թուրքերենին անցած բառերի համար հնչյունական օրենքներ սահմանելը դժվարանում է մի շարք պատճառներով. հայերենի եռաստիճան պայթականների դիմաց թուրքերենի երկաստիճան պայթականների սիստեմ ունենալը (խուլ բաղաձայնների շարքի բացակայությունը): Սակայն հայերենի բարբառներից շատերը նույնպես երկաստիճան պայթականների սիստեմով են հանդես գալիս (օրինակ, Վանի բարբառը՝ բուրդուրը, Ղարաբաղը, որոնք չունեն ծայնեղ պայթականների շարքը), իսկ Համշենը, Պոլիսը, Կարինը շնչեղ-ծայնեղացնում են խուլերը և այլն: Այս իսկ պատճառով էլ բաղաձայնների համար միասնական օրենք չի կարող սահմանվել, միննույն բառը տարբեր արտասանություններով է հայտնվել թուրքերենի այս կամ այն բարբառներում, օրինակ բակ բառը бага, bege, pag, pağ, peye, բրուտը - purut, գաջը - kac, գարնա(նա)մուտը - kernemut, դատարկը - derdek, terdek և այլն:

Ձայնավորների համար նույնպես չունենք կայուն համընդհանուր մի օրենք. պարսկերեն ծագում ունեցող բառերում նկատվում է բառասկզբի կամ առաջին վանկի ա-ի հնչյունափոխվելը, դառնալը e, ինչպես ajdaha - ejdaha, asp - esp «ծի», tašt - tešt, bazuk - pezik և այլն, բայց այստեղ մեկ այլ բարդություն է առաջ գալիս: Արդյո՞ք a>e հնչյունափոխությունը իրանական բառերի հին փոխառության համար է օրինաչափական և չի առնչվում հայերեն միջնորդական փոխառության հետ, թե՞ որևէ բարբառին հատուկ երևույթ է այս:

Նկատվում է մի ոչ շատ տարածված երևույթ՝ դա ն ծայնորդի անհետացման երևույթն է որոշ բառերում: Այսպես՝ հայ.

եղինկ – թուրք. *elik*, հայ. եղինջ – թուրք. *eğic*, հայերենում ևս եղինճ ձևը կա, հայ. երթանք-երթակ > *ertak*:

ԵՐԲ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒՄ Է ՍԵՓԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ

Աշխարհում առաջին Մեծ ցեղասպանությունն իրականացնելուց հետո, թերևս մի ավելի մեծ և ուժից վեր խնդիր է կանգնած թուրք պատմաբանների և լեզվաբանների առջև. դա Թուրքիայում, մինչև եղեռնը հայերի գոյության ժխտման հարցն է կամ այդ հետքերի ջնջման հարցը: Եթե նրանց հաջողվում է քանդել ու ոչնչացնել եկեղեցիները, գերեզմանները, խաչքարերն ու վիմագրական արձանագրությունները, այսինքն՝ նյութական հուշարձանները մի քանի հազար հայկական եկեղեցիներից, (բացառությամբ Ստամբուլի մի քանի եկեղեցիների) այսօր Անատոլիայում ընդամենը 4-5 եկեղեցի է մնացել: Այա կա մի ասպարեզ, որտեղից հայոց հետքերը ջնջելը, թվում է, այլևս անհնար է լինելու: Դա՝ մատակյաց կենցաղի հետ կապված մոր ապրելակերպի, հմտությունների ընդօրինակումն է, որի հետ առնչվող ամբողջ հայկական բառապաշարը մուտք է գործել թուրքերենի խոսակցական լեզվի մեջ: Հետաքրքիրն այն է, որ յուրաքանչյուր գավառում հայերի հետ շփվող թուրքերը բառերը փոխ են առել այն արտասանությամբ, ինչպես խոսել են հայերը, այսինքն՝ տեղական հայերի բարբառով: (Համշենում, Էրզրումում, Կարսում, Իզդիրում և այլն) թուրք մասնագետները ճիգ ու ջանք չեն խնայում իրենց վրա հայերի թողած մշակութային ազդեցությունը հերքելու համար, այս իսկ նպատակով կեղծում են և՛ ազգագրությունը, և՛ լեզվական իրողությունները: Այսպես օրինակ, թուրքերենի բառարաններում հազվադեպ են նշվում բառերի հայկական ծագումը. լավագույն դեպքում բացատրվում են՝ *halk dilinden* («ժողովրդական լեզվից»): Հարց է առաջանում. ո՞րն է այդ, այսպես ասած «ժողովրդական լեզուն» ո՞ր խալիսի լեզուն է,

իրենցից ի՞նչ է ներկայացնում այն նրա մեջ հայերեն բառեր որտեղի՞ց են հայտնվել: Դրանց հայկական լինելը ինչպե՞ս կարելի է ժխտել, երբ այդ ժողովրդական լեզվից, այսինքն ժողովրդական թուրքերենից վերցված բառերը գոյություն չունեն թուրքական մյուս քույր լեզուներում, որով նրանց բնիկ թուրքական ծագումը հերքվում է: Իսկ ինչո՞ւ պատիվ չհամարել դրանց հայկական ծագումը բառարաններում ևս նշելը: Պարզ է, որ բառը փոխ է առնվում առարկայի կամ երևույթի հետ միասին, իսկ եթե բառի կողքին նշվի նրա ծագումը, ուրեմն դա կլինի անուղղակի խոստովանություն հայկական մշակույթի և հայերենի ազդեցության մասին թուրքերենի վրա, որը այնքան էլ հաճելի չէ: Մյուս կողմից հնարավոր է, որ ոչ թե գիտակցորեն են սքողվում այդ կարգի բառերի հայկական ծագումը, այլ պարզապես թուրք լեզվաբաններին չի հետաքրքրում նման բառերի ծագման, ստուգաբանության հարցերը: Իհարկե սա ինքնախաբեություն է, հայ մշակույթի ազդեցության ուրացում, հայոց ցեղասպանության ուրացման մարմաջը հասցնում է գիտության նենգափոխության:

Նվաճող և նվաճված ժողովուրդների միջև անխուսափելի երևույթ են լեզուների և մշակույթների փոխներթափանցման իրողությունները:

Համայնավարության վարդապետության հիմնադիրները ահա թե ինչ են ասում այս մասին. «Պատմության անխախտ օրենքի համաձայն բարբարոս նվաճողները իրենք էին նվաճվում իրենց իսկ նվաճած ժողովուրդների ավելի բարձր քաղաքակրթության կողմից» (К. Маркс, Ф. Энгельс, Социализм, узд. 2, т. 9, стр. 225, նույնը Еремеев, Этногенез народов, с. 327): Խոստովանելով հայոց լեզվի և մշակույթի ազդեցությունը թուրքերենի, թուրք ժողովրդի վրա՝ դառնում է վկայություն հայերի գոյության համար թուրքիայում:

Այսօր, ի գորու չեն թուրք ազգագրագետները հերքել հայկական մշակույթի ազդեցությունն արիեստների, բնակարանաշինության, գյուղատնտեսության, մասամբ նաև

անասնապահության, երաժշտության, պարարվեստի, այգեմշակության, հանքագործության ասպարեզում: Մենք անասնապահության ազդեցությունը համարում ենք մասնակի, որովհետև թուրքերը, եթե ունեին ոչխարապահությունը (փոքր եղջերավորներ), ապա չգիտեին խոշոր եղջերավորների բուծման, խնամելու հմտությունները՝ կապված տեղակլիմայական պայմանների հետ: Այնուամենայնիվ, անասելի ջանքեր պիտի գործադրեն այս ամենը հերքելու համար:

Մենք կաշխատենք բերել հայ մշակույթի ազդեցությունն ապացուցող բազմաթիվ փաստերից մի քանիսը, որոնք գիտակցաբար չեն մատնանշում թուրք գիտնականները կամ պարզապես հարկ չեն համարում անդրադառնալ այդ իրողությանը՝ համարելով հայ մշակույթը նույնպես իրենցը՝ սեփականը, այսինքն մարսված:

1950-ական թվականներին, երբ հրապարակվեց Եփրատ գետի վրա ջրամբարտակ կառուցելու թուրք կառավարության որոշումը (Keban Projesi) ամբարտակի հատակում մնալիք բնակավայրերի ազգագրությունն ու բանահյուսությունը, տեղի բնակիչների կենցաղն ու մշակույթը, կացարանների կահավորումն ու արհեստներն ուսումնասիրելու, նկարագրելու և լուսանկարելու նպատակով այդ վայրերն ուղարկվեցին բազմաթիվ գիտնականների խմբեր, որոնք հետագայում հրապարակեցին իրենց դիտարկումներն ու նյութերը, չափագրություններն ու բանահյուսական նմուշները: Նման բնակավայրերից մեկին՝ Pulur-ին¹ (փուլուր) է նվիրված Համիտ Քոշայի գիրքը, որն էլ հենց հայկականը ուրանալու և անտեսելու թուրքական մեծ քաղաքականության վառ մի նմուշ է: Խոսքը Չմշկածագի մոտ

¹ Ի դեպ, չի կարծում, որ pulur-ը նույնպես հայերեն ծագում ունի. հայ բլուր բառը ճիշտ թարգմանված ենք գտնում Derleme Sözlüğü-ի IX հ., էջ 3485-ում «փոքրիկ բարձունք» բացատրությամբ (pulur-«Küçük tepe»):

գտնվող Բլուր բնակավայրի մասին է, որն արդեն ներկայումս գտնվում է ջրամբարի հատակում: Նրա բնակչությունը տեղափոխվել է նոր բնակավայր:

Երբեմնի հայկական այս բնակավայրի մշակույթը հեղինակի կողմից ներկայացվում է որպես ալևի թուրքական մի գյուղի մշակույթ (տես Pulur, էջ 85, ծանոթ. 1): Գրքի 118-125 էջերում նկարված են չթրծած աղյուսից պատրաստված 1-3 հարկանի տափակ կտուրներով, կախովի պատշգամբներով բուն հայկական տների մոուլներ, որպիսիք կառուցվում էին չթրծած աղյուսով այն վայրերում, որոնք հեռու էին քարահանքերից:

Բնականաբար այսպիսի տներում նստակյաց կյանք վարող մարդիկ են բնակվում, իսկ եթե թուրքերի նախնիները ոչխարապահ, քոչվոր կենցաղի մարդիկ են եղել և ապրել են վրանների տակ, ժամանակավոր կացարաններում, ուստի պիտի ինչ-որ մեկից ժառանգեին, սովորեին (թեկուզ և ալևիները) նման կացարաններ կառուցելու հմտությունն ու կառուցման տեխնիկան: Իսկ այդ մեկը կարող էր լինել միայն հայը՝ այդ գյուղի տերը, այդ գյուղին անուն տվողը: Սկսած գյուղի անվանումից՝ ԲԼՈՒՐ, այստեղ ամեն ինչ, այսինքն՝ տան կառուցման տեխնիկային առնչվող շինանյութերի անվանումներից ու գործիքներից մինչև երկրագործությանն առնչվող գործիքների, բույսերի, ծառերի, երկրագործական պրոցեսների անվանումները հիմնականում հայերեն են: Բնականաբար այդպես էլ պիտի լիներ, քանի որ նոր միջավայրում և նոր կենցաղի անցած ժողովրդի բառապաշարում, չէին կարող լինել տան շինանյութերի կամ մասերի, կահավորման, կառուցողական տեխնիկայի անվանումներ, այլ միայն վրանի մասերի և նրա կառուցման հետ կապված գործողությունների անվանումներ: Բերենք օրինակներ՝ Pulur գրքից, որտեղ Քոշայը այս բնակավայրի ազգագրությունը ներկայացնելիս սկսում է տան՝ բնակարանի և նրան կից օժանդակ կառույցների բաղադրիչների նկարագրությունից: Գրեթե առանց բացառության, այստեղ ամեն ինչի անունը հայկական է.

ա/ Տան ծածկի բաղադրիչներից նա գծագրերում /էջ 8-8-9/ յուրաքանչյուրի վրա գրում է mertek=մարդակ, keran=գերան, arıstak=առաստաղ (իսկ այլ բնակավայրերում, ըստ «Դերլեմե սոզլուդի», սովորական է նաև hezan-հեծանը, çörten=ջրհորդանը /9/, darbaza=դարպասը, püsmürük և այլն):

բ/ Տան /շենքի/ օժանդակ կառույցներից նշվում են merek=մարագ /էջ 7/ ahır=ախոռ /2.7/, kom/köm=գոմ /2/, peteğ=փեթակ /4, 16, նկ. 5/ çirahbağ/h=ճրագպահ /7/, tandir=թոնիր /նկ. 26/, ambar=ամբար /4/, çeper=չափառ, z/soğna=սողնակ /15/, pihiri=բուխարիկ /1/, divan=ղիվան, loğ/daşı/=լոքքար /8/, hağuge=ագուգա: Ի մի բերելով հայերենից թուրքերենի փոխառյալ բառերի ցուցակը (գրական թուրքերենին և ժողովրդա-խոսակցական լեզվին

անցածները միասին) գալիս ենք այն եզրակացության, որ դրանք հիմնականում առօրյա կենցաղի, հողագործության, երկրագործության, մասամբ նստակյաց անասնապահության, շինարարության և արհեստների հետ կապված բառեր են, որոնք նստակյաց նոր կենսաձևին են առնչվում: Եթե Քոչայի Pulur-ը նվիրված էր կենտրոնական Անատոլիայի բնակավայրերից մեկի ուսումնասիրությանը՝ ազգագրական և այլ տեսանկյուններից, ապա մեկ տասնյակից ավելի ուսումնասիրություններ նվիրվեցին Թուրքիայի արևելյան և հյուսիս-արևելյան շրջաններին, նույնիսկ մեկ շրջանի կամ կենտրոնի համար 4-5-ը տարբեր հեղինակների կողմից. այսպես՝ Կարսին են նվիրված Ա. Թիտցեի, Ա. Էրջիլասունի, Ս.Օլջայի և Էրջիլասունի Կարս-Արփաչայ ուսումնասիրությունները, Էրզրումին Ֆ. Քըրզիօղլուի, Աթըլջանի, Է. Գեմալմագի ուսումնասիրությունները, Կ. Էմիրօղլույի աշխատանքը Մաչկային, Ջ. Գյուլերի գործը Խարփութի (իմա՝ Խարբերդ) բարբառին նվիրված և այլն, որոնց գրի առած բարբառային նյութերը հարստացնում են և ընդարձակում թուրք լեզվաբանների գիտելիքները թուրքերենի բառապաշարի արդի էտապի մասին:

Որոշ թուրք հեղինակներ վիրավորական են համարում այն իրողությունը, որ հայերեն կամ հայերենի միջոցով (հայացած օտար բառեր) շուրջ երկու հազար բառեր են անցել թուրքերենին: Բայց չէ՞ որ վրանաբանակ մի ժողովուրդ, եթե անցնում էր նստակեցության, պիտի նոր բնակարանների շինության բառերը, հեծան, մարդակ, գերան, առաստաղ, չորթեն /ջրհորդան/, դուռզոց, սողնակ և այլն վերցնեի հայերենից, կամ եթե խոշոր եղջերավոր անասուններ են սկսել պահել, պիտի հարկադրաբար հայերենից վերցնեին տավար, զոմ, կովակ, մսուր, նախիր, հոտաղ, նախրապան և այլն, կենցաղային մի շարք իրերի անվանումներ սկսած թոնիրից ու նրա մասերից տարբեր չափերի ամանեղեններից թոնիր մաքրելու շորը՝ փարտիչ, անթրոց, խաչերկաթ, կարաս, ցախաձել, տեփուր և այլն: Հողամշակության հետ կապված գրեթե բոլոր բառերը հայկական են /հերկ, արոս, խոզան, կորդ, ակոս, կորի, ագուգա, ոփ, խոփ, մաճ, գերանդի, կամ հորիկ, մաճկապ, կապ, տափան, մանգեռ և այլն/:

փառատոններում հայկական պարերը նրանք ներկայացնում են որպես թուրքական մշակույթի նմուշներ՝ արժանանալով մրցանակների: Ի՞նչ խոսք, կա այստեղ վիրավորական, երբ ծովագնացության, ձկնորսության հետ կապված հարյուրավոր բառեր թուրքերենում ունեն հունական ծագում:

Զե՛ որ Միջին Ասիայում քոչվոր թուրքերը ծով չեն ունեցել և երթևեկել են ավազուտներում, ինչպես կարող էին նրանք իրենց բառապաշարում ունենալ նավերի տեսակների, մասերի, ծովային քամիների, ձկնորսության, ձկների տեսակների, ձկնային կերակուրների հետ կապված բառեր և անապատներում ապրող իրենց ապուպապերի բառապաշարից ժառանգելով՝ բերել դրանք Անատոլիա:

Քաջ գիտակցելով բազմաթիվ բառերի հայկական ծագումը, նրանք բառարաններում չեն նշում դրանք:

Թուրքացած, իսլամն ընդունած հայերը հայերեն հարյուրավոր բառեր են իրենց հետ բերել, ներմուծել թուրքերենի մեջ, որովհետև դրանց համարժեքները չկային թուրքերենում:

Քանի որ թուրքերենի հնչյունական համակարգը ուղիղ ինը հնչյուններով պակաս է հայերենից, ապա շատ հայերեն բառեր անճանաչելի են դարձել՝ աղավաղվելով ծ, ծ, ց, ճ, պ, տ, կ, խ, ո հնչյունների բացակայության պատճառով:

ՈՌԻՍԵՐԵՆ ԲԱՌԵՐԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԻՋՆՈՐԴՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Բնականաբար Թուրքիան հարևանության մեջ էր նաև Ռուսաստանի հետ, թեև անջրպետված Սև ծովով: Իհարկե, նման հարևանությունը չի կարող նույնը լինել հայ- թուրք անմիջական հարևանության հետ, երբ շփումները առօրեական են եղել: Իսկ ինչո՞ւ ծովից այն կողմ գտնվող ուկրաինացիների հետ թուրքերի հարևանությունից շատ աննշան բառեր են մնացել թուրքերենում, որն էլ ապացույց է այն բանի, որ Ուկրաինացիներն ամենօրյա շփումներ չեն ունեցել թուրքերի հետ, և լեզվական նստվածք չի

առաջացել նման շփումներից: Հիմնական միջնորդ օղակը հայերենն է, քանի որ այլ լեզուներից թուրքերենին փոխանցվելու ուղիները բացառված են եղել¹: Այստեղ չեն մշակում ոչ մի բառ ռուսերենից, որ թուրքերենին են փոխանցվել նույնպես հայերենի միջնորդությամբ: Ահա հայերենի միջոցով թուրքերենի արևելյան, հյուսիս-արևելյան բարբառներին փոխանցված շուրջ վեց տասնյակ (60) բառերի ցուցակը, որոնց զուգահեռները գործածվում են Դիադիմի, Կարիմի, Կարսի և հարակից շրջաններում:

¹ Ուսական մշակույթի ազդեցությանը ենթարկված էին հավասարապես թուրքիայի Արևելյան և Հյուսիս-արևելյան շրջանների թուրք և հայ բնակչությունը, որոնցից մի մասը ներկայումս բնակություն է հաստատել Սևանա լճի ափին՝ պահպանելով բարբառը համեմատաբար անխաթար:

DS 163-164 akuška - պատշգամբ, ապակեպատ տուն (Արտանուշ, Շավշատ, Արդվին), - ակուշկա, (ԴԲ150):

DS 370 atkaz - հրաժարում տказ - ատկազ (Շավշատ, Արդահան, Գյումուշհանե)

164 akuška - 50-60 չափսի փոքրիկ լուսամուտ (Իգդիր, Կարս, Սարիղամիշ)- ակուշկա, (ԴԲ 150):

470 badoş - կաշի (Իգդիր, Կյուրասուն, Թաշբուրուն)- պադոշ (ընդհ.)

471 badval (I) - 1. ներքնահարկ, մառան, մութ տեղ, 2. մառան, շտեմարան, ամբար, փեթերեկ, Տրապիզոն, Արդվին, Շավշատ և գյուղերը, Յուսուֆելի, Արփաչայ, Կարս, Քըզըլ, Չաքչաք padval (II), 3. Նարդի խաղում, ներքևի դուռը մտնելը: - պադվալ (ԴԲ 152):

519 banga (I) - մետաղյա, ապակյա անոթ - բանկա (ԺՅԼԲԲ, 1, 282, ընդհ.):

503 baldun, balton (I) - վերարկու (Բայբուրդ, Իգդիր, Կարս, Սարիղամիշ) = պալտոն (ԴԲ 152):

470 badnus, bednus - մատուցարան, մեծ սինի (Թաշբուրուն, Իգդիր, Կարս) - պոտնոց (ընդհ.):

504 balgun - բալկոն, պատշգամբ - (Թաշբուրուն, Իգդիր, Կարս) - բալկոն (ԴԲ 151):

595 bedre, bedre (I) - դուլլ (Էրզրում, Էրզինգան, Բուլանըխ, Մուշ, Ախլաթ, Ալաշկերտ), bedro, տես vedro: (Արճեշ, Վան, Կելկիտ, գալլ, գետ Արդվին, Էրզրում) տես Vedro:

669 birişka - մեկ ծիանի վրան ծածկած զսպանակավոր զբոսասայլ (Բուրսա, Կոնյա) - բրիչկա

692 bilemet, pelemot - գնդացի (Թաշբուրուն, Իգդիր, Կարս) - պըլիմոտ (ԴԲ 152):

644 beşko - վառարան (Կափըքոյ, Տրապիզոն, Մոշկա) տես peç:

DS 1596 dulka - քառանիվ սայլի սոնիի մեջ պտտվող երկաթը (Բայբուրդ, Կարս, Սարիղամիշ) <ռուս. втулка> հայ. վտուլկա:

DS 4531 kaloç, kaluç, galuç` (I)
նիգդե, kaliç` (II) – մի տեսակ
կոշիկ (Չորում) – pyc. rаsom,
կալոշ (ԴԲ, 151):

fiot (II) – պտուտակ
(Սարըղամիշ, Կարս, Սելիմ) -
վինո (ԺՀԼԲԲ, 4, 414) – վինո
(ԴԲ 153):

743 boşka – տակառ
(Մաղարաջըք, Կարս) - բոշկա
բոշկա (ԴԲ 151):

DS 1840 fayka – կանացի
բաճկոն (Իգդիր, Կարս) -
ֆայկա (ընդհ.):

1225 Çotgu ← чотк
խանութների հաշվիչ – չոտկ
(ԴԲ, 152):

1303 Çullku, 1307 Çullkı,
Çüllka-բամբակյա գուլպա
(Տրապիզոն, Արդվին) - չուլկի:

1921 garavat – մահճակալ,
ռուսերեն՝ крoвaтa
(Շավշատ, Կարս, Արդվին) -
կրավատ, կարավատ (ՀԼԲԲ,
Գ, 190) կառաֆաթ (ԴԲ, 151):

1991 gonfert – կոնֆետ
(Կարս, Արդվին) - (ԺՀԼԲԲ, 3,
183) – կանֆետ (ԴԲ 151):

2094 gogoroz, տես kukurus,
եգիպտացորենի գլուխ
բռնած վիճակը, տես kukurus
1934 gaşka – մեկ ձիով

երկանիվ սայլ, տես kaşka:
DS 1959 gazarma-
մեծ քարե շենք (Բայբուրդ,
Սարըղամիշ, Կարս),

kazarma- զորանոց հայ.,
կազարմա (ՀԼԲԲ, Գ, 6):

2007 gerzinge – կարգինկա,
քրոց, գամբյուղ (Մերսին,
Իշել) - Կառզինգա (ԴԲ 151):

2386 hinduşka – հնդկահավ,
հնդուշկա (Իգդիր, Կարս) -
հընդուշկա (ԴԲ 152):

2544 intires - հարաբերութե-
յուն, կապ (Բայբուրդ,
Սարըղամիշ, Կարս, Իրիշլի) –
Senin mennen ne intiresin var
– ինտերես:

2561 istol (I) – սեղան 2
աթոռ (Արտանուշ, Արդվին,
Կարս Էրզինգան) – ըստոլ
(ԴԲ 151):

2252 hahol – կոպիտ,
անտաշ, հասարակ – խախոլ
(ռուս.):

2560 istal – սեղան (Erzincan)
– 4044 ustul, տես istol:

Istikan - բաժակ – ըստաքան (ԴԲ):

2495 iŝgaf – Կարաչայ:

2562 iŝgaf – պահարան (Շավշատ, Արդվին), iŝkap (Իգդիր, Կարս) – ըշկապ (ԴԲ151): DS 2548 iremen-կապ < ремень, ռեմեն (ընդհ.) DS 4525 istikan- 1. ջրի բաժակ (իմա՝ երզնկա) (Երզինջան), 2. istiken- թեյի բաժակ, ֆինջան, (Փընարբաշը, Կայսերի) < стакан, ըստական, ստական (ԴԲ):

2563 iŝkaf, iŝkap – (Արտանուշ, Բայբուրդ, Սարըկամիշ) – ըշկապ (ԴԲ, 151):

iŝpiŝka – լուցկի DS 3613 (ŝka) Իգդիր, Կայբարբուրդ - իպիշկա (ԴԲ 151):

2549 irezin – ռեզին - գուլպայի ռեզին (Իգդիր և գյուղերը, Կարս) = ըռեզին, հըռեզին (ԴԲ):

fürgen, տես Vurgun:

2587 kaŝka - երկանիվ սայլ (երկանիվ եզի և ձիու սայլ) – (Գյումուշհանե, Արդահան,

Կարս) – կաշկա, ձիասայլ, Մուշ (ՅԼԲԲ, Գ, 41):

3003 kunut - փոքրիկ մտրակ (Բայբուրդ, Սարըկամիշ, Կարս) – կնուտ (ՅԼԲԲ, Գ, 41) մտրակ (ԴԲ, 186 կընուք):

2993 kukuruz - եգիպտացորեն՝ եգիպտացորենի հատիկ (Մուղլա) - կուկուրուզ (ԴԲ):

3085 lom (III) – 1. երկաթյա ցից, 2. քարի կամ պատի վրա անցք բացելու ծայրը սուր ձող, 3. քար ջարդելու երկաթյա մուրճ, 4. ձիու սայլի առջևի և ետևի երկաթյա կապող կտորը, 5. ծանր բաները տեղից խախտելու, վերցնելու ձող, = լոմ (ԺՅԼԲԲ, 2, 424):

3065 lapatga, lapatka- ամուր թիթեղից թի, քերիչ (Իգդիր, Կարս, Մուշ) < лапатка, լապատկա (ԴԲ):

4587 maŝin – maŝna – մեքենա (ամեն տեսակի) Յավուզ, Շավշատ, Արտանուշ - մաշին (ընդհ.):

4593 meŝik, mōŝök – պարկ (Կարս և գյուղերը) – մեշոկ (ընդհ.):

4644 peşgu - վառարան
<печка - (օրդու, բողաղջը,
փերշեմբե) - տես peç:

3173, 4599 meşik(II), mōşök,
meşük - պարկ (էրզրում,
Կարս և գյուղերը) - մեշուկ-
պապի:

4641 peç, pec, peçka -
վառարան (Բուլանըխ) - փեշ,
փեճ (ընդհ.):

DS 4476 Çaynik <чайник.

DS 1098 Çaynih, Çaymik,

Çaynik բեյնիկ (Իգդիր, Կարս,
Սվազ, Արդվին, Մալաթիա,
Տրաքիզոն, Մերզիֆոն,
Գյումուշհանե), (ԴԲ 152
ընդհ.)

3419 peçet (I) - կնիք
(Բայբուրդ, Սարըկամիշ,
Կարս, Իրիշլի) - պեչատ,
փեչատ (ԴԲ 153):

4647 pişga - լուցկի, ռոսկա
- իշպիշկա (Իգդիր, Կարս) =
տես lşpişka:

3439 piç - փուռ (Կարաշայ,
Թոքատ) - տես peç:

3522, 4665 salam - դարման
(Զիլեհանե, Ռեշատիե,
Թոքատ) - салом - սալոմ
(ընդհ.):

4668 samavar - սամավար
(Զիլեհանե, Ռեշատիե,
Թոքատ) - սըմավոր (ԴԲ 153):

sipişka (Իգդիր, Կարս,
Բայբուրդ)

3530 samahor - սամավար
(Իգնիկ, Բուրսա) - տես
Samavar:

3507, 3540 sapık, sapuk (II)
sapiryh, sabuk(II) - կարճ
երկարաճիտ, սապոզ

(Դուզջե, Տրաքիզոն
Բայբուրդ, Սարըկամիշ) -
սապոզ (ընդհ.):

4682, 3608 semişka semişga
- արևածաղկի սերմ (Ռիզայե,
Իգդիր, Կարս) - սեմիշկա,
սեմուշկա (ԴԲ 153):

3665 sorguç, 4702 sonkuç -
եղևնիներից ծորող կաշուն
հյուր, 4703 sorguç (II)
եղևնու, կեդրի ծառերի խեժը
(Էրմենեկ, Քոնյա) - սուրգուչ
(ընդհ.):

DS 4650 pisoh- բյուրեղ,
շաքար,շաքարավազ (Իգդիր,
Կարս)< песок - (ԴԲ 152):

4662 saldat - զինվոր (4666)
սալդաթ (ԴԲ 152):

TPC, 804, şapka - գլխարկ,
DS 3733 şafka, şahba -

Ռիզայե, Չայելի, Կափտան
փաշա ... – շափղա (ընդհ.):

4724 şina - անիվի օղակը
(Նիզդե, Չորում, Իսպարտա) -
շին

3779 şina demiri

շինել - զինվորական
վերարկու (ԺՀԼԲԲ, 4, 73) –
շընել, շինել (ԴԲ 152):

3792 şoş – մայրուղի (Կարս)
– շոշ (ընդհ.), (ՀԼԲԲ, Դ, 270):

4044 ustul, տես istol:

4094, 4803 vedere, vedre -
դույլ (Իզդիր, Արտահող,
Արդվին, Չավշուտ, Կարս,
Ռիզայե, Շիմշիրլի) - վեդրո
(ընդհ.):

4197 yaşik (I) – մրգի արկղ
(Ռիզայե, Արդվին, Չավդարլը)
- յաշիկ (ԴԲ 152), (ՀԼԲԲ, Դ, 107):

4347, 4829 zanga, zanka –
սանկա, ձիաքարշ (Կարս,
Արտանուշ, Արդահան) -
սանկա (ԴԲ 153):

4830 zavot – պանիր
սարքելու, ազնվացեղ անա-
սուն բուծելու տեղ - զավոդ
(ԴԲ):

4108 vurgun (II) (vurgun
arabası) – Մեծ, երկու կամ
ավելի ձի լծած սայլ
(Մերզիֆոն, Ամասիա, Մալա-
թիա, Տրապիզոն, Չորում,
Կաստամունու և այլն) -
ֆուրգոն, ֆուրդոն (ԺՀԼԲԲ, 4,
828, ԴԲ):

3733 şabaş, şaba, säbe –
Հարսանիքում դիուլչիի
հավաքած փողը հարսանքից
հետո՝ (Վան, Արճեշ, Բիթլիս) -
շաբաշ՝ 1. բանթոլ,
աշխատանքի դադար 2.
նվագողներին տրվող դրամ
հարսանիքներին (ԺՀԼԲԲ, 4,
55), (ՀԼԲԲ, Դ, 180):

Թուրքերենը ձգտել է չենթարկվել հայերենի ազդեցությանը: Սակայն մնան տպավորությունը սոսկ առերևույթ է ու խարուսիկ: Որքան էլ թուրքերենը խուսափել է հայերենից տերմիններ փոխ առնելուց և փոխառության կարիքի դեպքում առաջին հերթին դիմել է արաբերենին ու ֆարսերենին (պարսկերենին), այնուամենայնիվ նրան չի հաջողվել զերծ մնալ հայերենի ազդեցությունից և այսօր նրա գրական լեզվում և բարբառներում 1500-ից ավելի հայերեն բառեր կան, զգալի մասը անփոխարինելի է այլ համարժեքներով:

Բնակլիմայական նոր պայմանները, քոչվորությունից նստակեցության անցնելու նոր կենսաձևը, ինչպես նաև տնտեսական նոր հարաբերություններն աստիճանաբար օսմաներենի և ապա թուրքերենի բառապաշարում հանգեցրին նոր հասկացությունների և տերմինների ի հայտ գալուն: Իհարկե այդ նույն ընթացքն էլ տեղի էր ունենում հայերենում, քանի որ նոր տիրապետողների պարտադրած վարչատնտեսական կացութաձևը նոր տերմինների և հասկացությունների համար ստեղծել էր նոր բառերի փոխառության պայմաններ: Այնուամենայնիվ, թե՛ թուրքերենի, թե՛ հայերենի համար երկուստեք կատարվող փոխառությունները **երկու մակարդակով էին տեղի ունենում**՝ **ժողովրդախոսակցական և գրական-գրքային**: Վերջին հաշվով, գրական լեզուներ թափանցած բառերի ակունքը ժողովրդական-խոսակցական լեզուն է, այսինքն՝ կենդանի մերձեցումների, շուկայական հարաբերությունների միջոցը, որն ազատ է հսկողությունից և, բնականաբար, ենթակա է հախուռն ներգործության: Մինչդեռ գրական լեզուները զուսպ են հախուռն ներթափանցումների հանդեպ. ժողովրդախոսակցական լեզուների բառապաշարից հազվադեպ են դիմում փոխառությունների: Այս

իսկ պատճառով էլ որևէ լեզվի ազդեցության չափը մեկ այլ լեզվի վրա ճիշտ գնահատելու համար սխալ է հիմք ընդունել միայն գրական-գրքային փոխառությունները: Գրական լեզու թափանցած բառապաշարը միայն սառցալեռան վերջրյա մասն է, մինչդեռ աներևույթ ստորջրյա մասում է մնում հիմնական բառապաշարը, այսինքն՝ տերիտորիալ (տարածքային) խոսակցական լեզուներին՝ բարբառներից անցած բառերի քանակը: Այս է հիմնական պատճառը, որ թուրքերենի բառարաններում՝ նշվող հայերեն փոխառությունների քանակը իրականից տասնապատիկ անգամ քիչ է:

Յ. Աճառյանը դեռևս 1902թ. ուսումնասիրություն է հրատարակել «Թուրքերենի ազդեցությունը հայերենի վրա. «Թուրքերենն փոխառյալ բառերը հայերենի մեջ» վերնագրով, ուր խոսում է հայերենի մեջ ներթափանցած 4000 թուրքերեն բառերի մասին, որոնցից գործածական է համարում 170-ը, իսկ գրականին անցածների թիվը կարծում է, որ 20-ից էլ չի անցնում (ԷԱԺ, հ. Գ, 225-295): Սակայն հակառակ ուղղությամբ ամբողջական ուսումնասիրության որևէ փորձ չի արվել: Յ. Աճառյանի «Հայերեն արմատական բառարանում» ի մի են բերվել հիշյալ՝ միայն մամուլում հրապարակված հայերեն բառերը, որոնք գործ են ածվում թուրքերենի այս կամ այն բարբառներում:

Մի կողմ թողնելով վիճահարույց բառերի հարցը՝ մենք կանդրադառնանք անվիճելիորեն հայերենից թուրքերենին անցած բառերի քննությանը, որոնք ոչ թե գրքային կամ գրական փոխառություններ են, այլ դրացիական հարաբերությունների ժամանակ հայերից տեղական թուրքերին անցած ամենաանհրաժեշտ կենցաղային, առտնին իրերի, բույսերի, տան կահավորմանը վերաբերվող իրերի, գործիքների անուններ են,

որոնց **հոմանիշները** շատ դեպքերում բացակայում են թուրքերենի բառապաշարում: Այս առավելության շնորհիվ էլ նրանք կայուն տեղ են գրավել ոչ գրական թուրքերենի խոսակցական տարածքային բարբառներում: Մինչև այժմ ավելի շատ ուշադրություն է դարձվել գրական լեզվին անցած փոխառությունների վրա, իսկ բարբառներին անցած փոխառությունները մնացել են տեսադաշտից դուրս:

Այստեղ կարող է օրինական մի հարց բարձրանալ, ինչպե՞ս պատահեց, որ թուրքերենը դիմեց հայերենի օգնությանն այնպիսի մի ժամանակ, երբ հայերը կամ արդեն չկային կամ այնքան էին նվազել Թուրքիայում, որ տեսակարար կշիռ չունեին: Մինչդեռ թուրքերենի բառարաններում հայկաբանությունները գնալով շատանում են:

1930-ական թվականներին սկսվեց «հարազատ թուրքերենի» (մաքուր թուրքերենի) ջատագովների շարժումը, որոնք փորձում էին թուրքերենից դուրս չարտել ոչ թուրքերեն՝ արաբերեն և պարսկերեն (ֆարսի) բառերը փոխարենը ժողովրդական-խոսակցական լեզվից վերցնելով «թուրքերեն» բառեր, որոնք էլ, վերջին հաշվով, մեծ մասամբ, հայերեն ծագում ունեցող բառեր դուրս եկան: Այս հայերեն բառերն արդեն բազմաթիվ հարյուրամյակներ դարձել էին թուրքերենի ժողովրդական բարբառների անքակտելի մասը, որտեղից էլ սկսեցին ներմուծվել գրական ու գեղարվեստական գրականության մեջ: Ուրեմն, նոր հայկաբանությունները «նորաբանություններ» չեն թուրքերենի համար, այլ անհրաժեշտությունից խոսակցական լեզվից գրականի մեջ կյանքի կոչված բառեր:

Ներկա աշխատանքի նպատակը միայն հայերենից թուրքերենին անցած փոխառությունների քանակական կոդմը քննելը չէ, այլև պարզել ընդհանուր լեզվաբանական մի շարք հարցեր, որոնց պատասխանը լեզվաբաններին միշտ էլ հուզել է, և կամ այդ հարցերը մնացել են անպատասխան ու հանելուկային: Ահա այսպիսի հանելուկային հարցերից մեկն էլ **ծածկալեզվի՝ արգոյի** կամ պայմանական լեզվի առաջանալն է յուրաքանչյուր լեզվի մեջ: Ի՞նչ ակունքներից է սնվում արգոն, ինչպե՞ս է այն գոյանում և ո՞րն է նրա գոյատևման պայմանը: Մեզ թվում է՝ թուրքերենի՝ հայերենից կատարած փոխառությունների միջոցով հնարավոր է պարզել արգոյի՝ ծածկալեզվի, առաջացման ուղիներից մեկը և թերևս՝ ամենագլխավորը: Ահա թե ինչպես: Թուրքերենի բառարաններում բազմաթիվ հայերեն փոխառությունների դիմաց դրված է *argo* /ծածկալեզու/ կամ «պայմանական լեզու» ծանոթագրությունը, իսկ երբեմն էլ թուրքերեն *mecaz* «փոխաբերություն» նշումը, սակայն, առանց հղելու դրանց հայերեն ծագումը: Պարզվում է, որ դրանց մի մասը ծագումով հայերեն բառեր են:

Այսպես, օրինակ, «Թուրքերեն-ռուսերեն» բառարանը /1977/ (Բասկակով և գործընկերներ) նշում է *oski* «լիրա» (թուրքական դրամի միավոր) բառի դիմաց *argo*, որը հայերեն **ոսկի** բառն է, որ արևմտահայերենի բարբառներում ունի **օսկի** հնչյունը (այն գործ է ածվում «լիրա, դրամ» նշանակությամբ), որտեղից էլ անցել է թուրքերենի խոսակցական լեզվին, ապա՝ գրականին: Հայերեն **ավանակ**՝ «էշ, հիմար» բառը թուրքերենում գործ է ածվում նույն՝ *avanak* ձևով և ունի «հեշտությամբ համոզվող և

խաբվող մեկը, հիմար» նշանակությունները: Նրանցից կազմվել են մոր ձևեր՝ *avanakluk* (հիմարություն, դյուրահավատություն), *avanakca* (հիմարաբար, ապուշավարի), որոնց դիմաց բառարանները ոչ մի դեպքում փոխառության ակունք չեն նշում, թեև գործածվում են դրանք որպես ծածկալեզու:

Թուրքերենի բարբառներում և գրական լեզվում գործ էածվում *angut* կամ *angit*՝ «հիմար, ապուշ» բառը, որը փոխառյալ է հայերենից և նշվում է որպես *argo*: Անշուշտ, թուրքերենում նրա ժխտական **ան** ածանցը չի գիտակցվում, բնական է, որ չի գիտակցվում նաև նրա արմատը **գե՞տ-ն** է, թե՞ **կուտ-ը** <անկուտ, թե **անգետ** ձևից, թերևս կա նաև բաղարկության պահը:

Հայերենի բազմաթիվ բարբառներում **օսկոր** «ոսկր» բառը ունի նաև «կաշառք» նշանակությունը, որն այս նշանակությամբ էլ անցել է թուրքերենի բարբառներին: *Derleme sözlüğü* բարբառային բառարանը տալիս է *oskor* (և *oskur*) բառի «կաշառք» բացատրությունը:

Հայերենի բազմաթիվ բարբառներում, ինչպես օրինակ, Վանի, Ակնի, Պոլսի, Ադանայի և այլն, **երմակ-ճուր** նշանակում է «օղի»: Նույնությամբ այս արտահայտությունը, որ հայերենի ծածկալեզվից է փոխառված, գտնում ենք թուրքերենում *carmak*, *carmakçur* (ճարմակչուր) ձևով, որը որպես *argo* տրված է նաև Բասկակովի և գործընկերների բառարանում: Թուրքերենին հատուկ ծայնավորների ներդաշնակության օրենքով (*sinharmonia*) հայերենի **ճերմակ** բառը ետադարձ առնմանությամբ վեր է ածվել **ճարմակ-ի**, ուր **ե** ծայնավորը **ա-ի** ազդեցությամբ դարձել է **ա**: Երբեմն օգտագործվում է միայն *carmak-ը*՝ *carmakçur-ի* փոխարեն:

Հայերենի **մորուք** բառը թուրքերենում դարձել է ծածկալեզվի բառ *moruk* ձևով, սակայն ձեռք է բերել «զառամած,

ծեր, քուհակ, մեկ ուտըը գերեզմանում» նշանակությունները. գործ է ածվում նաև բայական ձևով *moruklamak, moruklaşmak*՝ «զառամել, խարխվել, քայքայվել» նշանակություններով: Այս բառն էլ բառարանները նշում են *argo*-ի տակ:

Հայերեն **երթալ** բայի հոգնակի առաջին դեմքը՝ **երթանք**, թուրքերենում դարձել է *ertak*՝ «դե, զմանք, շարժվենք, հայդա» նշանակությամբ և որպես ծածկալեզվի բառ նշանակում են թուրքերենի բառարանները: Հայերեն **մատ** բառից բարբառներում ունենք **մատիկ ընել** կամ **մատ ընել**, **մատ խառնել**, **մեջը մատ ունենալ**, **մի մատ մեղդ անել** և այլ արտահայտություններ, որոնք էլ փոխանցվել են թուրքերենին *madik*՝ «խարդավանք, մեքենայություն, նենգություն, բանսարկություն, դավ, խորամանկություն» նշանակություններով և հետևյալ դարձվածքներով՝ *madik atmak, madik oynamak, madik etmek*՝ «խարդավանել, նենգել, մեքենայություններ անել», *madik yutmak*՝ ծուղակը, թակարդն ընկնել, խաբվել, կա նաև *madikci*՝ «խարդախ» բառը, որոնք բոլորն էլ գործ են ածվում որպես ծածկալեզու: Եվ այսպես կարելի է բերել ևս մի քանի նման օրինակներ, որոնք տեղ են գտել հատուկ ծածկալեզվի թուրքերեն բառարաններում. մոտավորապես դրանք 76 հատ են:

Քանի որ հայերենից վերցված մի շարք բառեր թուրքերենում ենթարկվում են բաղադրության և ընկալվում են որպես «թուրքերեն» բառեր, այստեղ կփորձենք քննել նման մի քանի բառեր: Հայերենի **տաղավար**՝ «հյուղ, վրան, մացառով, շինված խրճիթ» (ՀԱԲ, 4, 363-364) բառը թուրքերենում հնչում է *dalavar, dalvar*, այսինքն՝ ենթարկվում է կոնտամինացիայի որպես թուրքերենի *dal*՝ «ճյուղ» բառից և *avar* ածանցից կազմված մի ձև, որի բացատրությունը գրեթե բառացիորեն նույնն է հայերենի հետ՝

«վրան մացառով ծածկված այգու, բանջարանոցի հյուղ, խրճիթ»:
var ածանցը թուրքերենում առկա է բազմաթիվ բառերում, օր.
bınıbınvar՝ «սոխակավարի», ümitvar՝ «հուսով, հուսալից» կամ
canavar «զայլ, գիշատիչ, գազան» և այլն: Թեև այն պարսկերենից
փոխառյալ ածանց է, սակայն գիտակցվում է թուրքերենում, և բառն
ամբողջությամբ ենթադրվում է որպես թուրքերեն:

Նաև թուրքերեն oteğün – նախորդ օր (DS 3293) բառը
հայերեն **օթեկան, օթեկ** – նախորդ օրվանից բառն է, որը
ենթարկվել է բաղարկության և ընկալվել է որպես թուրքերեն ցնո –
օր, օտե մասից կազմված սակայն անբացատրելի է մնում բառի
առաջին օտե – մասը:

Թուրք հեղինակներն իրենց ուսումնասիրություններում
նշում են բազմաթիվ հայկական պարերի փոխանցումը, իրենց
անուններով հանդերձ, որոնց մի մասի անվանումը նույնպես
ենթադրվում է որպես «թուրքերեն» արմատից կազմված ձև:
Հայկական **հոյ նարը**, ենթարկվելով բաղարկության, դարձել է
Oynar, այսինքն՝ գիտակցվում է որպես թուրքերենի oynamak՝
«խաղալ, պարել» բառից կազմված oynar՝ «շարժուն, շարժվող» մի
ձև:

Հայերենի **ժամկոչ** բառը դարձել է zangoç, ուր **ժամ** բառը
փոխարինվել է զանգ-ով, որը ծանոթ է թուրքերին zeng՝ «զանգ»,
zengeler, zengel՝ «զանգուլակ, զանգակիկ» պարսկերեն ձևերից:
Zangoç-ը արդեն ոչ թե «ժամ հրավիրող, եկեղեցի կանչող», այլ
«ժամհար, եկեղեցու զանգ հնչեցնող» իմաստով է գիտակցվում:
Ավելի ծիծաղելի, անհեթեթ բաղարկության է ենթարկվել այս բառը
Գազիանթեպի բարբառում, ուր այն հնչում է camgöz և

ստուգաբանվում է որպես թուրքերեն բառ «աչք» բառից «ապակյա աչքով» (cam «ապակի» և göz բառերից կազմված):

Շատ հետաքրքիր է «մաքուր թուրքերենի» ջատագովների բռնած դիրքը, երբ հարկադրված իրենց բարբառներից բառեր են փոխ առնում: Սովորաբար նման բառերի ծագումը նրանք չեն նշում բառարաններում: Մինչդեռ դրանք ստուգաբանվում են միայն հայերենով: Այսպես, օրինակ, թուրքերենի բարբառներում (Կարս, Էրզրում, Օլթի, Բայբուրդ, Սարիկամիշ) gırgıt նշանակում է «գծուծ», իսկ նույն Էրզրումում և Օլթիում gırgıt նաև՝ «միջուկը դժվար ելնող ընկույզ»: Բլուր-Փուլուրի բարբառում այս բառը հնչում է kirkıt, այլուր՝ gırkı, gırgıt և նշանակում է «գործվածքը կամ գորգ գործելիս հանգույցը, կապը պնդացնող մի տեսակ սամր»: Նույն նշանակություններով այն առկա է հայրենի բարբառներում՝ **կարկուտ**՝ Սասնո բարբառում **քարքիթ**՝ «սամրածն երկաթ, որով փալաս գործելիս ծեծում են, թելերը մատցեցնում», մաս **քարկիթ**՝ «դժվար կթվող անասուն», այլ բարբառներում՝ **կրկիթ** ընկույզ՝ «միջուկը դժվար ելնող, պինդ ընկույզ»: «**Կրկիտ** բռնիր, որ ձեռքիցդ չընկնի». այս ամուր, պինդ, կարծր, սեղմող նշանակություններից էլ առաջացել են «գծուծ, կծոժի, ժլատ» նշանակությունները: Կա և հայերենում **կրկել**՝ «Կուչ գալ, սեղմվել, պնդանալ» նշանակությունները, որոնց արմատն է **կրկ**՝ «պինդ, սեղմ, ամուր, կծկված»:

Մեկ այլ՝ **կոփ** արմատից թակը, թակիչը հայերենի բարբառներում կոչվում է մաս **կոփիչ**, **կուփիծ**, **կեփիծ**, **կիփիմծ**, **կուփեծ**, գործ է ածվում «ուրազ, թակ», «լվացքի թակ», «տոփան», ինչպես մաս «գորգագործների սամրածն թակիչ» /կուփիծ/ նշանակություններով, որն անցել է մաս թուրքերենի բարբառներին köpüc «լվացքի թակիչ» ձևով:

Կասկած չեն կարող հարուցել նաև թուրքերենի ցոց, ցոց՝ «թոնրի կող» բառի առնչությունը հայերեն **կող-ի** հետ, ինչպես նաև *tapon`* «հնացած, անպետք, նետվելիք, մողայից ելած» բառի կապը հայերենի **թափոն –ի** հետ և այլն: Սակայն «Türkçe Sözlük» հեղինակ Դասան Էրենը թափոն բառը համարում է ֆրանսերեն¹:

Հնարավոր չէ բոլոր բառերը քննության ենթարկել, ուստի մենք կբավարարվենք ստորև միայն նորահայտ հայկաբանությունների ցուցակը տալով, որոնք քաղված են գերազանցապես թուրքերենի բարբառներից:

ՀԱՅԵՐԵՆ ԲԱՌԵՐ ԹՈՒՐԵՐԵՆ ԾԱԾԿԱԼԵԶՎՈՒՄ

Թուրքիայում և նրա սահմաններից դուրս, հրապարակվել են մի քանի ծածկալեզվի բառարաններ, ընդ որում, նրանցից մի քանիսը մի քանի անգամ: Օրինակ. Դեվլեֆլիօղլու ֆերիտի Türk Argosu գիրքը 1990 թվականին արդեն յոթերորդ անգամ էր հրատարակվում, իսկ տասնհինգ տարի անց, բնականաբար այն ևս մի քանի հրատարակություն պիտի ունեցած լինի:

Մի քանի հրատարակություն է ունեցել նաև Դուլքի Աքթունջի Binyük Argo Sözlüğü (Ծածկալեզվի մեծ բառարան) գիրքը, 1990թ. Ստամբուլում:

Ծածկալեզվի բառարանները նշում են որպես Argo օգտագործվող բառերի ծագումը. սովորաբար մեծ թիվ են կազմում նրանց մեջ Թուրքիայում բնակվող այլ ժողովուրդների՝ գնչուների, հույների, քրդերի, լազերի բառապաշարից եկող բառերը:

¹ Hasan Eren, Türkçe Sözlük, yeni baskı, 1988, Ankara, 2h. էջ 1416:

Հայերենից եկող բառերը «Ծածկալեզվի մեծ բառարանում» յոթ տասնյակից ավելի են, որոնցից մի մասի դիմաց հայերեն ծագումը չի նշված ստորև տալիս ենք մենք ոչ միայն «Argo-ի մեծ բառարանում», այլև այլ թուրքերենի բառարաններում հանդիպող ծածկալեզու դարձած հայերեն բառերի ցուցակը:

Ի թիվս թուրքերեն բառարանների, օգտվել ենք նաև Բասկակովի «Словарь турецко-русского языка» գրքից, ուր նույնպես նշված են որպես Argo գործածվող մի քանի հայերեն բառեր:

Ինչո՞վ կարելի է բացատրել ծածկալեզվի (Argo) մեծ մասսայականությունը թուրքերենում, դժվար է ասել: Արդյոք խարդախություններով զբաղվողների մեծ քանակի առկայությամբ, որոնք օգտագործում են թուրքերենի բառապաշարի բառերն ու դարձվածները նախապես իրենց միայն հասկանալի, իրենց պայմանավորված նշանակությամբ, որոնք հասկանալի չեն քնակչության լայն զանգվածներին:

Որոշ ժամանակ անց իհարկե ծածկալեզվի բառերն աստիճանաբար նոր՝ պայմանական նշանակությամբ ընկալվում են նաև մյուս խավերի կողմից:

Ստորև տալիս ենք շուրջ 70 հայերեն բառերի ցանկը, որ դարձել են ժողովրդա-խոսակցական բառապաշարի և գրական լեզվի մեջ ծածկալեզվի բառեր:

1. ahçik, ahcik (հայ աղիջ, աղջիկ) BAS 32 (ՀԱԲ, 1, 129-130 աղիջ, աղջիկ):

Կարսում՝ hahciyh, hahcih, hahcik օգտագործվում է **հայ** կամ **ռուս աղջիկ** նշանակությամբ: Գյումուշհանեում՝ ahciyh արտասանությունն ունի (DS, 22, 52):

2. ahbar, eğbayr, ahberik, eğbayr (BAS, 32)

Argo (DS, 11) abarik, aḥbar, abar և այլն: ALT, 139, հայ, եղբայր, ՅԱԲ, 2, 15-16: Երբեմն այս բառով հասկանում են անծի հայ լինելը: Ծագում է հ.-ե. **bhrātēr**-ից:

3. agos (etmek) DS, 159 - **ակոս բացել**, հերկել agos, hagos, hakos, akoz (DS, 77, 159): Այստեղ բաղարկություն է կատարվել: Որոշ լեզվաբաններ սխալվում են akoz etmek համարելով հայերեն: akosa հունարեն բառ է «լուր տալ, խոսել» է նշանակում, որից էլ akoz etmek – մատնել, հայտնել արտահայտությունն ունի, որը կապ չունի հայերեն **ակօս**-ի հետ:

4. avanak – իշու ծագ (Argo, 48) անխելք, ապուշ, տգետ, հիմար, բութ, /BAS, 43/- յովանակ, յաւանակ, ՅԱԲ, 3, 390-391:

Անցել է նաև գրական թուրքերենին, TPC 77

Avanak-avanak ne bakıyorsun (BAS 43):

avanak – дурень, простофиля, простак, остошон

avanakça-հիմարավարի, ապուշավարի

avanaklık – հիմարություն

avanaklık etmek – հիմարություն անել

5. andır /II/ (DS 258) -անտըր, ՅԱԲ, 4.401-403, **տըր**-ից՝ **ան** նախածանցով ALT 141, «Verdiği mangıra bak, Soktuğu andıra bak»:

(Argo) ծածկալեզվում օգտագործվում է «Տղամարդու կամ կանացի սեռական անդամ» նշանակությամբ (BAS, 40, գրում է «արական անդամ» (penis):

6. angut - **ան+ կուտ**- կուտ չունեցող, անխելք, ինչ-որ մի բանի տրվող, անունից, ՅԱԲ, 2, 664, գր 102: Ա.Ն. Բասկակովի «Թուրքերեն-ռուսերեն բառարանում» ևս նշված է angut-ը, որպես ծածկալեզվում օգտագործվող բառ՝ angut տարբերակով (аугут, адуом) տես TPC, 55 – 1. огабъ, Argo 2. հիմար, ապուշ, նաև angut

տարբերակով *дырак*, սևսոմ նշանակությամբ DS, 267, 2187, 2211, 2051:

BAS-ում չի նշվում հայերենից լինելը (էջ 40), տալիս է նաև *angut* տարբերակը:

7. *akob* – Հակոբ (DS, 159) - հիմար, խենթ նաև *ako* (DS, 159)

Որևէ ազգի բացասական բնութագիրը նաճախ է տրվում նրա հատուկ անուններից մեկով, Ակոբ, Կարապետ, ինչպես օրինակ, ռուս. Իվան:

8. *asvas* - աստուած, (ՀԱԲ 1, 279-282) /BA, 167, BAS 45/ -:

meğā asvas yardımclm gıllas (մեղա աստված, օգնականս կլինես): *meğā* <մեղա բառը չհասկանալով՝ թարգմանել են *Koca tanrı* – Մեծ աստուած:

9. *antini kukaz* (արական անդամ, առնանդամ, penis)

(Այն կողմից ես գալիս BAS 41) "... *Antinikukazınl Kemal Ergüçe göstererek Al Al demez mi...*"

10. *antin* -անդին, այն կողմ (օգտակար, կին) - պոռնիկ, անպատկառ, բոզ (BAS 41, պրս. *Deh* բառից, ՀԱԲ, 1, 646-647, ԳԲ, 96) Ստամբուլում օգտագործվում է օպիում նշանակությամբ, (*Argo* 39):

11. *antinlemek* - գողանալ, փախցնել (հայ. **անդին** + *թ. lemek*) (BAS, 41):

12. *Anut/ anot*, տե՛ս *hanut*, *hanot* – խանութ

13. *anotçu- hanutçu*, *hanotçu*, *anotçu*:

14. *anos-* մեկին շատ սիրելով՝ «մայրս, հոգիս» իմաստով է գործածվում (BAS, 40) *nuş olsun-Anuş olsun, anuş olsun* (ՀԱԲ, 1, 206-207, պրս. *Nuş* (ԳԲ, 108) անոյշ: (ALT, 20, N 20):

15. anzorot, anzarot, andzanut – enzeruft-ից – օղի (ենթադրում է կամ անծանութ կամ արաբ. անգրօտ բառից) ստուգաբանությունը այնքան էլ վստահելի չէ (BAS 41, Argo 40, DS 282, հղում է Յ.Աճառյանի **անգրոտ** (ԳԲ, 97) – տկար, հիվանդոտ, ճղատ, ազագույն բացատրությունը, որը ճիշտ չէ (տես ALT, 171):

16. apuş (ALT 20, 118 N 583 BAS 22) Ծագում է հայերենի ապ+ուշ=անուշադիր բառից: Գրվում է նաև abuş: (տես ՀԱԲ, 3, 605-606, DS, 40 44, DS 33-35)

17. apaz 1. պտղունց, ափ, բուռ 2. Argo მოძებნ-բալան (TPC, 58, ՀԱԲ 1, 363-364) DS 285-286:

18. asgisar – (հասզըցար-ից)-հասկացա՞ր իմաստով է գործածվում (BAS, 44):

19. aski – պարտք է տալու (ենթադրում է asgisar- հասկացար-ից): տես, BAS, 44:

askici – պարտքը չտալու բնավորություն դարձրած մեկը (BAS, 49):

askicilik – մի տեսակ գողության ձև՝ հագուստ վաճառելու վայրերում առնելիքը գնորդին մոտենալով երկու անձից, մեկը վաճառողին խոսեցնում է, և մյուսը թանկարժեք բաներ է թոցնում (BAS, 44):

askintı – Մի բան իր ձեռքն առնելու համար համառությամբ չարչարվող մեկը:

askintı olmak (BAS 44): Vay, շուն շան որդիներ, հենց աղջկա՞ն եք բռնանում, հա՞:

askı olmak - նույնն է askintı olmak (BAS, 45):

20. astik, asti ALT, 41, N 132, Argo 43 – միջնորդ, կավատ, քոզավազ (BAS, 45):

21. bızdık – DS, 659 պատիկ (BAS, 45, BAS 54) - փոքրիկ, կարճ (ՅԱԲ 4, 77, ԳԲ 907):

22. bargelemek – պառկել (BAS, 53) քնել, լսել (ՅԱԲ, 4, 27-28)

Acele edme, daha zaman var, şurada biraz bargeleyim (Mehmet Halit, Istanbul

Argosu ve Halk Tabirleri), /ԳԲ, 897/ DS 532:

23. bûcûr – կարճահասակ (BAS 37) – պուճուր /TPC 137/, պնդարմատ, գաճաճ, կարճիկ, ցածիկ, /ԳԲ, 925/ DS 682:

24. cacık - ապուշ, հիմար մեկը, բութ /BAS 66/ TPC 139/ -
1. թարմ վարունգներից սալաթ, 2. Argo -անտաշ, դմբլո, լկտի, անկյալ:

BAS-ը համարում է հայերենից փոխառյալ բառ /BAS 66/
cacık bile olmadık – ոչնչի չսագեցինք՝ կա և քրդերենում,
ոմանք ենթադրում են (հայերեն ժաժիկ-ից է):

25. cacıklık – հիմար, ապուշ, դմբլո վիճակում լինել, հիմար ապուշ դմբլո վարվելակերպ:

cacık olmak – հարբած լինել, ինքն իրենից դուրս եկած
վիճակում գտնվել (տեղի-ամտեղի այլոց խոսքին խառնվել):

cacık mı – մեկի խոսած խոսքն անհասկանալի լինել:

26. carmak - ճերմակ /BAS 67/, çarmak /BAS 78/ Argo 63,
/ՅԱԲ, 3, 198, 4, 134-136 /ALT, 97, N 455/, çarmak, çermak,
çarmakçur:

27. carmakcur, çarmakçur /BAS 78/, çarmakçur – օղի, carmakcur
yapmak – օղի խմել (Akşamları cermakcur yapıyormusun? Şaşıtim. –
cermakcur nedir?)

28. cort – մուրացկան

cocort – կույր մուրացկան, /BAS 70-71/ kademi cort: /ՋԱՐ, 3, 213 – սպասավոր, ծառա, ծիսական: Ներկայումս՝ իշխանի, կալվածատիրոջ մոտ հպատակ:

29. cucu – ծիծ /BAS 71/ համարում է բնածայնական բառ:

30. çamiç, çemiş – չոր թուփ – չամիչ /BAS, 77/ ՋԱՐ, 3, 623/ DS, 1065, 1128

31. çırak < պրս. çıray - ճրագ /BAS 79/

32. çir - <հուն. Ksiros, çiroz բառից է ենթադրում, ոչ հայերենից է /BAS 80/, /ՋԱՐ, 3, 629/ շատ վտիտ, միհար մարդուն է ասվում: ԳՐ, 880, DS, 1184, 1234, 1191, 4479 հազիվ թե հմարավոր է հունարեն չիրոզ-ի և հայերեն չիր-ի բաղարկությունը:

33. cōp - առնանդամ /BAS 82/ - ճոփ, չի նշված հայերենից լինելը, կարծում է պարսկերենի cūb-չոփ-ից է: DS 1007, cōp-փշոտ մահակ, ձեռնափայտ, բայց «առնանդամ» իմաստը հայերենից է, Բալու, 377, ճոպ-առնանդամ:

34. dacik, dacik – տաճիկ <պրս. /BAS, 83/ 1. օգտագործվում է այստեղ կին, աղջիկ իմաստով. հղում է՝ տես aḥçik, 2. այլուրեք DS, 1316 նշանակում է իսլամի կրոնից այլ կրոնների պատկանող, 3. հայ, 4. հրեա:

35. dasnik – տասնհինգից հայ /BAS, 85/ - pezevenk, հաշտեցնող միջնորդ (ulan dasnik oğlu dasnigi) տասնհինգ «կավատ» ունի նաև Tuğlacı-ն, Okyanus Ansiklopedik Türkçe Sözlüğü, 2 basım 1978, İstanbul

36. Çıngarlı moruk oskisi (հունարեն dzingaro, թուրքերեն + և, հայերեն մորուք և օսկի, թուրքերեն + si – ֆրանսիական ոսկի) /BAS, 79/:

37. egav etmek - եկավ անել՝ օգտագործվում է «ծեռք գցել» վերցնել իմաստով /BAS, 100/ գողանալ, յուրացնել:

egava düşmek – ծեռք անցկացնել

egav etmek – ծեռք գցել, գողանալ

egavlanmak - եկավ+lanmak /BAS, 100/ գողանալ, TPC, 261 – հափշտակել

egavlamak - եկավ+lamak – վերցնել, գողանալ (Dun on iki torbacı ekav lanmış: - Երեկ 2 տոպրակները նա եկավ լանմը՝ արեց - գողացավ):

38. egur nayım - եկուր նայիմ (արի տեսնեմ)՝ «համեցեք» իմաստով է գործածվում:

39. ertak - երթանք (BAS, 105) TPC 277, Argo ertak – ճառս -շարժվիր, а́йда - գնանք:

40. gaco oskisi - գնչուերեն gaco – **կին – կարագոջ** ներկայացման բառերից է՝ Ստերլինգ, Ֆուլդի իմաստով է գործածվում (BAS, 118):

41. gavgav < կոկով, ամորձիգ (BAS, 119), տես gogov (BAS, 124):

gavgavın eline vermek – կոկովը ձեռքը տալ:

42. gavgavın buruna almak – կոկովները բերանը վերցնել:

43. gıılır (տե՛ս kilir) – կլիր, առնանդամ (BAS, 122), (ԳԲ, 573) Argo, 114, տես նաև DS, 2044, gıiller:

gıılır elde gezmek – կլիրը ձեռքում ման գալ. Սեռական տեսանկյունից սովատանջ լինել:

gıılır elde tutmak – կլիրը ձեռքում բռնել (Ermeni, beni, birinci dudu, aşukan etti, ne derim / Gece gündüz gıılırım elde tutar da gezerim, Կարագոյոյ)

gıllırında olmak – կլիրին չլինել, վեճին էլ չլինել (Araslılar, gıllırında değil – թող փնտրեն, կլրիս էլ չէ):

gıllırında değil – կլրին չէ

gıllır yapıştırmak

44. godoş, տես kodoş (BAS, 124) - «եղջյուր, պոզ» (ՀԱԲ, 2, 641, զԲ 597):

45. կոկոկ (ALT, 80, N 364), ՀԱԲ, 2, 618, զԲ 588, gogov (տես gavgav, BAS, 41):

46. hapaz - արաբերենից, գնչուերենից, թե՛ հայերենից – ուտելիք, ավար

hapazlamak – ուտել, ծեռք զցել

hap etmek (I), haphap etmek (մնկ. լեզվով) DS 2279 – հափ անել, հափափել, հափշտակել, առևանգել (ՀԱԲ, 3, 72)

47. hamme – համմե<հրամայե (BAS, 132) պարոնս, խնդրեմ, խոսիր (Efendim buyur, soyle) նշանակությամբ է գործածվում: (ՀԱԲ 3, 130-131), հրամայել բայից (<պարսկերեն framan) <արևմտահայերեն բարբառներում՝ հրամմե, հրամայե-ից:

48. hay – հայ (BAS, 138) Կարազյոզ Argo-ում ներկայացման մեջ հայի կերպարին տրվող անուն, Argo, 129:

49. hanzo - գեղացի, գավառացի, անկիրթ, հասարակ (BAS, 132) թերևս ահան ծո-ից

hanzoluk – Հանզոլի վիճակ – դազին գազ է ասում, Անկարա-ին՝ Անգարա, նո՞ր ես արդյոք կոյուղուց ելել

50. hent – խենթ, մաև՝ հւոտ (BAS, 139, Argo, 131), խելառ, զիժ, ցնդած (ՀԱԲ, 2, 358):

հւոտ (BAS, 140) տե՛ս hent:

51. hanutcu / hanotcu – 1. խանութպան, վաճառող, 2. տոկոսով փող տվող, վաշխառու:

hanot – խանութ (BAS, 132) նաև (BAS 41), չի նշվում հայերենից լինելը (ՀԱԲ, 2, 331-332)

52. hanut – հանութ տարբերակն էլ կա հայերենում, համարվում է փոխառություն ասորերենից, իսկ OTS-ն (եջ 267) կարծում է արաբերենից:

53. hoşor (BAS 143, Argo 136) – խոշոր կնոջ մարմնի թմբկիկ ազդրների և այլնի մասին: (ՀԱԲ, 2, 395-396) hoşor bigiminde ձևով էլ է գործածվում (ԳԲ 479, 482), hoşur DS, 2376, 2477, 4520:

hoşur - գործածվում է գեր, սակայն գեղեցիկ կանանց կոնքերը, կրծքերը, ծծերը և այլ մասերը բնութագրելու համար:

54. hndom – խնդում, TPC 405, Argo, խնճույք, կերուխում, զբոսանք: (ՀԱԲ, 2, 367-368, խինդ - ուրախություն, **խնդում** ածանցված ձևից):

55. karmir cur – կարմիր ջուր - Գինի (BAS 165) ՀԱԲ, 2, 558-559, պոլ. karmir-ից, «կարմիր» հասկացության համար թուրքերենը գործածում է կւււււ-ը: Փոխառությունը հայերենից է:

56. kiro - անկիրթ, կոշտ ու կոպիտ մեկը (BAS 182) – հայերենում ունենք **կռո** (ՀԼԲԲ, Գ, 174), կռո-անկիրթ, անտաշ, զռեհիկ (TPC, 543, kirro):

57. kit – քիթ, հայերեն ծագումը չի նշվում (BAS 186), ՀԱԲ, 4, 577-578` (քիթ- որևէ բանի ծայրը):

58. koçan – հարցականով հայերեն **gotun**-ից է ենթադրում` կոթուն (BAS 186) ծեր տարիքով ոմն:

59. kömüs - գոմեշ, BAS 191 (ՀԱԲ, 1, 576 պիլ. gāvmēs: թուրք. camus, manda, camuş)

kodos, տե՛ս godos «եղջյուր, պոզ» (BAS 186) հաշտեցնող, միջնորդ, փեզելենգ (բոզավազ):

60. kubat – կոշտ, կոպիտ (BAS 192) ՀԱԲ, 2, 636-637

61. kertan – հարցականով դնում է հայերենից (BAS 177) հոգս պատճառող, վախ տվող. չի ստուգաբանում, արդյո՞ք կ+երթան-ից:

62. madik – մատն. ծածկալեզվով նշանակում է խարդավանք, խաբեություն, բանասարկություն (BAS 202, Argo 190), (ՀԱԲ 3, 270, զԲ 758 մատիկ): TPC, 594

madik atmak – խարդախություն, խաբեություն անել (BAS 202), TPC 594

madikçi – խարդախ, խաբեբա

madik oynamak – 1. մատ խաղացնել (TPC 594), նույնն է madik atmak

madik etmek – մատնել, մոլորեցնել

madik yutmak – բռնվել կարթից:

63. mart – մարդ (BAS 209) Ermenicede karı-koca için (mek mart) denirmiş – հայերեն կին-ամուսին իմաստով (մեկ մարդ) մարթն է ասվում:

64. mavro oskisi հուն. mavro - «սև»+հայ. ոսկի, եգիպտական ոսկե լիրա (BAS 211):

65. mek – մեկ (BAS 213) տես նաև (մեկ մարդ) կապակցության մեջ (BAS 209):

66. mega asvas – մեղա աստված, տես asvas բառի տակ:

67. moruk – մորուք (BAS 217)<տարեց ոճն, ծեր (sus, lan, moruk – լոխր, տղա, մորուք): bak moruk (Argo 205), նայիր նաև Bızdık: ՀԱԲ, 3, 375

68. moruklamak – ծերանալ, տարիքը շատ առաջանալ (O kadar morukladım mı ben - Այդքան ծերացել եմ արդյոք ես): BAS 217:

69. mucur – Argo 203 – մոծիկ (ՀԱԲ, 3, 341-342, գր- 787-792)

70. mumcu – 1. մոմավաճառ, 2. տերտեր, գերեզմանի պահակ, եկեղեցիներից, դամբարաններից մոմ, մոմի գումարները գողանալը սովորություն դարձրած մարդ (BAS 218):

mum hırsızı – 1. մոմի գող, տերտեր, 2. դամբարանի պահապան:

mum – մոմ՝ համարվում է պարսկերենից փոխառյալ (BAS 218) համաձայն լինել, ընդունել:

71. nannik – սիրելի, մտերիմ (BAS 221) բարբառներում փաղաքշական **նաննուկ** «հորաքույր» (DS 4603)

pirin – լոկի, սուս (Argo 2271)

72. şib – շիբ (BAS 268) հայերեն շիբ-ից BAS, (ՀԱԲ, 3, 519 արաբ. šabb) DS 3765 ALT 561, էջ 116:

73. torik – տառեխ, ուժեղ, կտրուկ (Argo 270) – 1. գլուխ, մտածողություն, 2. արական անդամ, 3 գլանակ, գլանակի մնացորդ (ALT 138, № 697):

74. tapon – չի նշում հայերենից լինելը – թափոն (BAS 274) TPC 827, ցածր որակի բան, մոդայից դուրս ապրանք, անպետք մարդ (ՀԱԲ, 2, 164-165) թափ արմատից հեղել, նետել, ազատել

75. dırlamak – ALT, 191, Argo 83, շատախոսություն, տոտո (գր- 1045) – 1. փուքս, 2. դատարկ խոսք, 3. շատախոսություն (Տոտո պառավ, Պոլիս, Արաբկիր, Խարբերդ):

76. oski – ոսկի, լիրա (տես նաև gaco oskisi, mavro oskisi) BAS 226/Argo 215-216 (ՀԱԲ, 3, 565-567, ծագումը հաստատ չի որոշված), TPC, 694 նշում է oski, argo:

77. oskoru yutmak – ոսկոռ = կաշառք վերցնել (BAS 226): (ՀԱԲ, 3, 567-568), **ոսկր**, բնիկ հայերեն բառ է համարվում:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՈՒՆԵՐ ԹՈՒՐԵՐԻ ՄՈՏ

Իսլամ ընդունած հայերը (թուրքացած հայերը) չէին կարող հեշտությամբ մոռանալ իրենց ազգային տոները, որոնք քրիստոնեական էլ չէին, այլ գալիս էին շատ հնից: Սովորաբար, դրանք անվանվեցին **հեթանոսական**: Այդ ազգային տոները այնքան ամուր էին նստած ժողովրդի ազգագրության մեջ, որ հրով ու սրով քրիստոնեություն պարտադրողները չկարողացան արմատախիլ անել հայոց միջից **տրնդեզը, վարդավառը** և այլն: Արդեն 1700 տարի և հանդուրժողաբար շարունակվում են դրանք երբեմն այլ անվան տակ, իբրև քրիստոնեական տոներ, **տրնդեզ-ը՝ տեառնընդառաջ, վարդավառը՝ պայծառակերպության տոն** և այլն և այլն:

Վարդավառը տոնվում էր հուլիսի կեսին, միմյանց վրա ջուր ցողելով, աղավնիներ բաց թողելով, տղաները մրցումներ էին կազմակերպում, իսկ օրիորդները իրենց բախտն էին գուշակում:

Լեզվաբան Գ. Ղափանցյանը ապացուցել է, որ **վարդավառ** բառը խեթական **watar** «ջուր» և **arr** «լվացում» բառերից է կազմված և ոչ մի կապ չունի **վարդ** բառի հետ, այլ հայերենում բառը մետաթեզիսի՝ դրափոխության է ենթարկվել: Watararr > վարդավառ: 1) Гр. Капанцян, Историко-лингвистические работы, Ереван, 1956 г., 287-288.

Բուրդուրի, Յեշիլօվայի Չելտեկի, Նավլուի գավառներում երիտասարդ աղջիկների մոտ այս սովորությունը պահպանվել է առ այսօր **batıbar** (DS 570) անվամբ: Derleme Sözlüğü բառարանը նկարագրում է այսպես՝ «Kızlar arasında oynanan bir oyun (su başına toplanan kızlar suyla dolu bir kabin içine çiçek atıp kaderlerine bakarlardı, Sonra da birbirlerine su atarak oynarlardı). Batıbar çiçekleri bunlar dır zambak, gül...»:

Երգումում պահպանվել է այս տոնը՝ **վարդուվուր**, իսկ համշենում՝ **վարդեվուր** ձևով, որը օգոստոսին են տոնում երգելով, պարելով, իսկ Ռիզեում կոչվում է **վառթիվօն**՝ «յայլայի զբաղմունքներ» - yayla eğlenceleri - ամառանոց զբաղմունքներ: Մինչև 15-ը հուլիսի, ըստ պրոֆ. Ահմեդ Ջաֆերօղլուի, Ռիզեում վարդիվօրը «յայլայի ժողովրդի սարքած մի հավաքույթ է (şenlik), որ թամուզի 15-ից շարունակվում է մինչև 25-ը»: Երիտասարդները աղջիկների դեմ - դիմաց խաղիկներ են (mâni) երգում (էջ 352):

Իսկ որոշ տեղերում աղջիկների բախտը գուշակելու խաղերը պահպանվել են **վիճակ, բիճեկ** ձևերով **bicek (III) DS 679**:

«խտըրելլեզի» օրը խաղում են բախտ գուշակելու այդ խաղերը, որը կոչվում են «mâni ile yüzük çekme» ойуну «ծաղիկներով մատանի քաշելու խաղ», որը տարածված է Վանում, Էրջիսում, Դիարբեքիրում:

Այնուամենայնիվ, կրոնափոխված, լեզուն կորցրած անձինք, հարյուրամյակների ընթացքում, իսպառ չեն կորցրել իրենց սովորությունները, և դրանք աղավաղված ձևով **վարդավառ, բիճակ, ֆիջեկ, վիճակ**, մուտք են գործել բուրքերենի բառապաշարի մեջ:

ԲԱՌԱՐԱՆ

***Ազռաւ** Հար 1, 79-80 - բնածայնական բառ, գիտեն շատ բարբառներ:

Ադէ 46/, ՀԼԲԲ, Ա, 6 - մայր, մայրիկ, գբ 46 Մուշ, Նոր Բայազեդ, Սասուն, Դիարիք:

***Ալար** ՀԼԲԲ, Ա, 14, ՀԲԲ 6, գբ 50 - դանդաղություն, ծուլություն, **ալարկոտ**, դանդաղաշարժ, ծանրաշարժ ՀԱԲ 1, 91: **Ալարեւ** - ամաչել բառի հետ

***Ալափ, ալաւ** - արար. անասնակեր՝ **alaf** (արար. վարսակ) Անասուններուն տրված կերակուրը՝ հարդ, խոտ և այլն (գբ, 50-51, ՀԼԲԲ, Ա, 14):

***Ախ** - ցավի բացականչություն, **ախ** (բնածայնական) հառաչանք, **ախ անել, ախ քաշել**: ՀԲԲ, 9 **ախ ու վախ** - հառաչանք: **Ախուվախով** օրերս անցավ, **ախը** գնացել, **վախն** է մնացել: ՀԼԲԲ, Ա, 21 - **ախուվախ**, **ախուվիշ**:

***Ախր, ախար** - բայց, դե, չէ՞ որ ՀԼԲԲ, Ա, 19: Նունե, ախար, ի՞նչ օգուտ «Ախր չէ՞ որ դուն իմ տղան ես», արար. **ahır** վերջը:

DS 2053 grav - կապույտ ազգով, **gravgrav** (Սերիկ, Անթալիա), բնածայնա-կան:

DS 65 ade - մայր, հորաքույր, (Քարահիսար, Կայսերի, Ադին, Գյուրուն):

alagot (DS, 188) ծուլ, **tembel** - գործ չանող, չբռնող, գործ չբռնող մարդ (Գյուլնար, Իչել):

Alaf, alıf, alafa (DS 183-184) - կենդանիներին տրվող խոտ, դարման, եգիպտացորեն ծմռանը:

Ah ü vah (DS, 129) - **ahı gitmiş, Vahı kalmış** (Նիզդե):

DS 129 ahır - վերջապես: **Ahır nicin boyle yaptın.**

***Անգետ** – տգետ – ՀԱԲ, 1, 550-553, գետ-ից **ան** ժխտականով: 1898թ. տպվել է «Բիւրականում», էջ 1898, ՀԼԲԲ, Ա, 56, շփոթված են **գետ** և **կուտ** բառերը **անկո՞ւտ**, թե՞ **անգետ**: ՄՍԱԵԺ XVI, 233

***Անդալիզ** (ՀԼԲԲ, Ա, 56, ԺՀԼԲԲ, 184) – խաղողի որթը կամ վարդի թուփը, չանջատելով մայրից, թաղել հողում՝ նոր արմատակալած որթ, թուփ ստանալու համար՝ թփից չանջատելով ճյուղը. բույսի բազմացման ճիշտ եղանակ: ՀԲԲ, 363 **անդալիս, անտալսաուր** - *անդալիս ունեցող այգի (ՄՀԲ, Ա, 67):

***Անթել** – տաք մոխիր, ՀԱԲ, 1, 194, ԳԲ, 98, ՀԼԲԲ, Ա 58, ՀԲԲ 31-32 – մոխրով ծածկած կրակ: **Անթելել, անթղել, անթխել**, թերևս կովկասյանների՞ց է փոխառյալ (վրացերենում **անթեբա** *կրակ): **հոյ, Իգդիր**, Արարատյան, Մուշ, Բուլանըխ, Նոր Նախիջևան

***Անթրոց** – կրակ խառնելու երկար ծող (ՀԼԲԲ, Ա, 58): ՀԲԲ 32 < **աթարոց-ից**, էջ 4, ***աթարոց < անթրոց** ԱԲ, փռան թիակ, (Վան, Շիրակ, Արարատյան, Մուշ, Բուլանըխ, **հոյ, Իգդիր**):

DS 265 1. anget – համառ չհասկացող, 2. ankut, ankut - բաղից քիչ ավելի խոշոր բաղ (Արաբկիր, Շավշատ); 3. get be hey anged (ԻՆ 4 32,) – Կեսարիայի հույն թուրք քնակիչներն էին զործածում:

DS, 4495 endeliz – Մի տեսակ ձեռքով՝ արված տնկի (վարդ, լիմոն և այլն), ծառերի ճյուղերից մեկը մեջտեղի հողի մեջ է դրվում, արմատակալելուց հետո (Իգդիր, Կարս):

(DS 281), antik – մոխրի մեջ թաղված կրակ (Էրզրում):

DS 281 – antireç – հացը շրջելու ծառայող թիակ (Բուրդուր):

***Ածիկ** ՀԱԲ, 1, 101-102 - ածել, բերել, բուսցնել, հանել: Նորածիլ ցորենով պատրաստված քաղցրեղեն (ԳԲ 56): 1. թրջված, ծլած ցորեն, գարի, 2. ածիկից պատրաստված խաշիլ (ՀԲԲ, 10, ՀԼԲԲ, Ա, 22): **Էծիկ** - ցորենե, պատրաստված տեսակը՝ բուբ (ԲԱԳ, 40, ԻՆ, 4, 31):

***Ակնամոմ, Ակմոմ, ակմում, ականամոմ**
Ագամոմ - փեթակի մուտքը փակող մեղուների պատրաստած մոմը, ՀԼԲԲ, *Ա, 30 (ԳԲ 63, 57) բազմաթիվ բարբառներում:

***Աղարանք - կաթնեղեն**, թացան, ՀԼԲԲ, Ա, 37-ում գտնում ենք **կաթնատու կենդանիներ** սխալ բացատրությունը: *Պիտի լիմի՝ կաթնեղեն: Տես նաև Բողազլանի (Գամիրքի) բարբառով:

***Աղուրա** - տնկելու համար որթաճյուղ ՀԼԲԲ, Ա, 44, **աղուրայ** (ԳԿ) ՀԱԲ, 1, 135 աղուրի - որթի դաշտաթաղ անելու ճյուղ, Բիւրակն, 1900, 668 ախըրա, ախուրա (Այնթապ):

***Աճառ** ՀԱԲ, 1, 140 - առաստաղ, առիք, ոճոռք, արար. **igğār** «տանիք»: Միջին հայերենից՝ **ոճորք**, (տես ոճոռք):

***Աճառ** ՀԱԲ, 1, 139 - նյարդ, կռճիկ, ջիլ. բարբառներում՝ նոր, թարմ (Եվդոկիա, Սեբաստիա, Սիվրի-Հիսար, Չենկիլեր, Ջեյթուն, Գամիրք), **պրս. aīar, դրդգ. aīar**

Ezik (II) DS 1830, ցորենի նիշաստա (Գեմերել, Սվազ), **ezeke (III)** - որոշ մրգերից պատրաստվող թթվեցրած (խմորված) ուտելիք, մարմեղաղ:

DS 76 agamum - ակնամոմ (Ռիզայե, Չայեյի) Մեղուների փեթակների արմքները խցելու համար դրսից նյութը:

ağarı, ağaran DS 8384 - կաթ, մածուն, թան և այլն (Արդահան, Արտանուշ, Ռիզայե, Իզդիր):

ahura (II) DS 135 - այգիների խաղողի ուժեղ որթաճյուղը (Օսմանիե, Ադանա):

DS 2325, 2248, hecer, hacere - իվրիզ - ոճորք, առաստաղ (Էրեյլի, Քոնյա):

DS 38-40 acar I-IV - նոր, թարմ, **aceri 1, 2, acarı 1, 2** - ուժեղ, աշխույժ, կորովի, **DS 44 acer: TPC 20** - ուժեղ, եռանդուն,

Գամիրք ՅԼԲԲ 45 (աճառ — չմաշված, *ճոր, կայտառ, եռանդուն): Հնարավոր է, որ Հ. Աճառյանը սխալվում է:

*Աճուկ - երանք, ցայք, Պոլսում ամոթոյք: Աճուկ — ՀԱԲ, I 141, Աճուկ ՔՄԳ, 55 (Ախալցխա, Ակն, Աղանա, Խարքերդ): 1898թ. Բիւրակնի 627 էջում նշված է նմանությունը թուրք. **ecük**-ին (ԻՆ, 4, 32):

*Աճուռ — 1. խթա, աճուռ, մի տեսակ վարունգ, ՀԱԲ 1, 142, արաբերեն **ašur**-ից: Միջին դարերից՝ հնարավոր է հայերենի միջնորդությամբ:

*Ամարատ, ամարաթ (ԳԲ, 86), ՅԼԲԲ, Ա, 48, 235 - ճարպիկ, բանգետ, աշխատասեր: Նույնը՝ **համարատ** Նոր Նախիջևան:

*Ամբակ ԳԲ 88-ում - առանց յուղի, անհամ, աննյութ, ցամաք, պիլ. * **anāpak**: Հ. Աճառյան, ՀԱԲ, 1, 180-181 - **անապակի**-ից **անբազ** (Ակն):

*Այս- Սատանա, դև, չար ոգի ՀԱԲ, 1, 171-172: **Այսահար** - այսից խփված:

..... խիզախ, քրք. Գիրգիգիայում **acar** — թարմ, նոր:

DS 1663 ecik (III) աճուկ, 1663 **ecük (II)** կոնք (Խասքոյ, Ստամբուլ, Ադին, Չմշկածագ) նաև **acuk III** — կանացի անդամ **DS 55** (Կաստամոնու):

DS 51 acir, acur, acurr, acır, DS 55 acur — կնճռոտ կեղևով, նուրբ գծերով մի տեսակի **վարունգ**: Կա նաև **ecür (DS 1663)** — շատ ջրալի, քիչ թթու մի տեսակ **սեխ**:

DS 237 amarat — աշխատասեր, նաև **hamarat** (Եսկիշեհիր, Ամասիա, Գյումուշհանե, Մերսին, գործունյա (Սիվրի-Հիսար, Պոլիս,):

DS 238 ambak — ընկույզի կանաչ կեղևը, **DS 254 anbak** — կանաչ կեղևով **նոր ընկույզ** (Աֆիոն Կարահիսար, Քոնյա գյուղերը), **DS 2265 hambak (V)** — նուշի, ընկույզի և նման պտուղների վրայի կանաչ կեղևը, **hambak, açmak** — կանաչ կեղևները հանել:

Aysar- լուսնոտ (TPC 84): Ըստ Ամիրյանի կա նաև **eysi**:

***Ամիշկ** ՀԼԲԲ, Ա, 49 - առվույտի վերջին երեսը, որ քաղում են աշնանը: ԳԲ 87-ում - **ամիշկ** բառի բացատրությունը բացակայում է: ԴԲԲ 27 - Առվույտի *երրորդ երեսը, որ քաղում են վերջին անգամ աշնանը:

***Անդ**, տես համդ:

***Անեկ** — չխմորված, բավականաչափ չթթված, անթթխմոր, անհաս, ՀԱԲ, 2, 11-12 - **եկ** արմատից **ան** ժխտականով: ՀԼԲԲ, Ա, 57-58, ԴԲԲ, 30, ԳԲ, 97 (Բուլանըխ, Արարատյան, Սեբաստիա, *Բողազլըյան):

***Անաճ** - չաճող, Ջավախքում՝ չավահաս, մեծ, կատարյալ հասակի հասած (անասուն) ոչխար, հավ, և այլն ՀԼԲԲԱ 54 (Խարբերդ, Ջավախք, Սեբաստիա, Մալաթիա):
2. Ծառի գլխավոր ճյուղը (խտորջուր):

***Անթեղ** — տաք մոխիր, ՀԱԲ, 1, 194, ԳԲ, 98, ՀԼԲԲ, Ա 58, ԴԲԲ 31-32 — մոխրով ծածկած կրակ: **Անթեղել**, **անթըղել**, **անթխել**, թերևս կովկասյանների* ց է փոխառյալ (վրացերենում **անթեթա** *կրակ): Խոյ, Իգդիր, Արարատյան, Մուշ, Բուլանըխ, Նոր Նախիջևան

***Անթրոց** — կրակ խառնելու երկար ծող (ՀԼԲԲ, Ա, 58): ԴԲԲ 32 < **աթարոց-ից**, էջ 4, ***աթարոց** < **անթրոց** ԱԲ, փռան թիակ, (Վան,

DS 239 amışk, amışk երկրորդ անգամ ցանվող յոնջա, առվույտ (Արճեշ, Վան, Բիթլիս):

DS 269 anik IV, 5 - անմայա, քիչ աղի հաց: մայան (թթխմորը) չեկած խմոր (Էրզրում):

DS 4417 anaç(I) — մայր լինելու հասակի եկած անասունների մասին հիմնական **çoban koyunları otlarken bir gün anaç koyunu şağuna getirir.**
2.Anaç(II) պատրուսված տեղից ելնող մայր ծառը (Տրաբիզոն և գյուղեր):

(DS 281), antik — մոխրի մեջ քաղված կրակ (Էրզրում):

DS 281 — antireç — հացը շրջելու ծառայող թիակ (Բուրդուր):

Շիրակ, Արարատյան, Մուշ,
Բուլանդիս, Խոյ, Իզդիր):

***Անիծած** - ԳՔ 99, 3ԲԲ 32, 3ԼԲԲ, Ա, 59 3ԱԲ, 1, 193 **անիծք**-ից: Աղերդում՝ **անիզազ**, Ադամայի թուրքերը գործածում են **anes** - անես ձևով:

***Անուշակ** 3ԱԲ, 1, 206-207 - անմահական - անոյշք, անուշունք - համեղ, ախորժեղի, հոտավետ. պիլ. **anoš** - նեկտար, անմահության ըմպելիք, պրս. **nōs** բարբառները՝ /ԳՔ 108/ քաղցր, **nuš olsun, anuš olsun** (ԻՆ 4, 32):

***Աշարա** 3ԱԲ, 1, 216 - հաճար, 220 - **աշորա**, 3ԲԲ 43 - **աշորայ** - տարեկան, մահ հաճար երկար և ծայրը սուր վտիտ ցորեն, որ իսկական ցորենի հետ խառը ցանում են (Մի շարք շրջաններում է տարածված):

***Աշտարակ** 3ԱԲ, 1, 221, ԳՔ 116 (աշտարակ) - բերդ, խալե: Պոլիս, **աշտարոզ** Ջեթուն, ծագումը հայտնի չէ:

***Աշո, աշոն** - աղջիկ, 3ԼԲԲ, Ա, 77, ԷԱԺ - **Աշոն**, որ չեղներ, ես սարը կմնայի 3ԱԲ, 1-30:

Ապի, Աբո - ԳՔ 43, եղբայր, մեծ եղբայր: ***Աբա** - հայր, պապ, տարեց մարդ 3ԼԲԲ, Ա, 1: 3ԼԲԲ, Ա, 93 - **ապա**, **ապի**, 3ԲԲ 77 - **ափի**, **ափո ափուն** - հայր:

DS, 273 - anizaz - ինքնագլուխ, անպիտան (**huysuz, yaramaz**), (Բիթլիս, Ուրֆա):

DS-ն չունի այս բառը, TPC 57, **anoš** «սիրելի ընկեր» ALT 20, № 20, Ծածկալեզվում մեկիմ հարգելիս (BAS 40) «հոգիս, մայրիկս» իմաստով է գործածվում:

DS 363 ašūra buğday - գույնը կարմրին զարկող մի տեսակ ցորեն (խոզաթ, Թունջելի), **DS 2327, hedik I** - բառի, 2. բացատրությունը տրված է **ašure**, իսկ 4-րդը՝ ամուր, կարճ զլխով և կարմիր հատիկներով լավ տեսակի ցորեն:

DS 347 astarak - yuksek yer - բարձր տեղ շփոթում են **aristak** - առաստաղ բառի հետ: Գործածվում են Ամասիա, Մերզիֆոնում:

DS 54 aco (I), 3. աղջիկ, քույրիկ, **aca (I)** (Դեմիրջի, Շավշատ, Արդահան):

DS 15 abbo, abbu - ծերուկ պապիկ, նշված է միայն DS 11, 24, 126: 3. Աճառյանը ճիշտ չի բխեցնում **ապի-ն**, **աբո-ն**, **աբա-ն** եղբայրից, որովհետև սրանք **տարեց մարդ** են նշանակում:

***Առջք** – ՀԱԲ, 1, 257-258 կտավի երկայնությամբ ձգված թելերը: **Առ+էջ առ** մասնիկով **էջ** արմատից: ՀԼԲԲ, Ա, 99-100, 1. թել մանելու իլիկ, 2. Կեմ սարքելու գործիք: /ԻՆ 4, 32/

***Առնետ** – մեծ մուկ ՀԱԲ, 1, 262, ասոր. *arna'a*-ից:

***Ասա, Ազա, ՀԼԲԲ, Ա, 62** – զավազան, ձեռնափայտ. արաբ. *asa* –ից: Հազար **ազա**, մեկը մեկեն բազա:

***Աստուած ՀԱԲ 1, 279-282** – ասպած, աստծուց, ասված, ասու

***Արաղ, արախ** – օղի – ՀԼԲԲ, Ա, 119 արաբ. *araq* «քրտինք» բառից (Բուլանըխ, Խարբերդ, Արարատյան, Իզդիր, Կարս)

***Արծան** – պատշաճ, վայելուչ, գր 148 ՀԱԲ, 1, 314-315 պիլ. *arzan*-ից: ՀԼԲԲ, Ա, 127:

***Արծոյլ - Արծուղ - Արծող** – ձկնորսի ուռկան, ցանց ՀԱԲ, 1, 326:

Արջառ – երկու տարեկան ործ հորթ, գիտեն բոլոր բարբառները (ՀԱԲ, 1, 335, ՀԼԲԲ, Ա, 101, 76) աչառ, առջալ և այլն:

Թերևս այս բառից են **առջկան, առիջկան, առիչկան** «Ռոք, մեծ իլ»: Սեբաստիայի բարբառում «մեծ մագոգ», որի վրա թել են փաթաթում: Գազանջյան, թուրք. *eris*: Մկրտչյան: (Գյումուշհանե, Մերսին):

DS 329 arnet – սկյուռ, էրզինջան, Քեմալիյե:

DS 139, 339, asa (II) – ձեռնափայտ, զավազան, ծայրը երկաթյա գետին խրելու: **DS 1778 esa (I)** – ձեռնափայտ Իզդիրում, Կարսում:

Asvas – աստված, **BAS 45, BA 167:**

Meğa asvas – օգնականս կլինես:

DS 293 arahı, arakı – խմիչք, օղի, **DS 302 arah, arag, arak** – տարածված է Իզդիր, շրջակայք, Կյուրաստն, թուրքերենում *rakı* առանց բառասկզբի *a*-ի:

DS 338 arzanlı – հպարտ (Սիվրի-Յիսար, Եսկիշեհիր):

DS 338 arzil – մի տեսակ ձկան ցանց (Ուրֆա, Հալֆետի)

DS 57, açal – նոր ծնված ործ հորթ (Ռիզայե), **açar** (Հեմշին):

***Ափ (ALT)** - ՀԱԲ, 1, 363-364 - բուռ, ձեռքի ներսը, **ափցի, ափս անել, ափս երթալ, ափսել** - չորեքթաթ գնալ (ՀԼԲԲ, Ա, 138-139) ԳՐ 159, 161: **Ափատել** - ամբողջ մի բուռ վերցնել, **ափատ** մը խոտ - մի բուռ:

DS 285-286 apaz (II) (apas) - բռունցք, բուռ, բռան մեջը, ապտակ (Իսպարտա, Կաստամոնու), **apas** (մեմշեկ, էրմենեկ, Զոնյա), **apazlamak (I) apıslamak (II)** - բուռով վերցնել, Ամասյա, Զոնյա, Ռիլուքլա, Նիզդեկ և այլն:

DS 4515 hapaz - 1. բռան ափի ներսը. 2. երկու ափ. չկա ALT-ում (տես ALT էջ 23) կա P. Tuglaci-ի, okyanus - ում (էջ 52, 53, 7259), **apaz** - թուրքերենը հայերենի **ափսել, ափսանել**-ից է: Փոխ է առնված **hapaz - ապտակ** նշանակությամբ XVI դարից (TS 1899)

***Աւանակ (տես յաւանակ)** - չորքոտանի-ների ծագ (իշու, ձիու, եղնիկի), **յովանակ, ովանակ** ՀԱԲ, 3, 390-391 պիլ. *yavānak-ից: 1888թ. «Արևելք», 1898թ. «Բիւրակն», «Յուշարձան», նշում են որ Ադանա, Էնկյուրու քաղաքների թրքախոս *հույները նույնպես գործ են ածում **avanag-ը**. **avanag** օցլս **avanag** «էփ զավակ, էշ»: (ԻՆ, 4, 32),

DS 375 avanak (II) - քուռակ: TPC 77 **avanak** - հիմար, միամիտ, ապուշ, դյուրախաթ **BAS, 32, 43 avanaklık** - հիմարություն

Արմուտա, առմուտա, արմնտա - Արորի վրա թուի և գործավորի միջև հաստատված փայտյա մաս, որից լծում են եզները: (ԵՄՀ 196, ՀԼԲԲ Ա, 129):

DS 329 armuda - սև արորի բուկը մասանին կապող փայտե սեպը: (Ախլաթ, Բիթլիս):

***Ավճար** - ընդեղեն, ՀԼԲԲ, Ա, 115, **աւճար, աւճոր** ԳՐ, 158 - ընդհանուր անուն լուբիայի, սիսեռի, ոսպի և այլն (Զեյթուն)

DS 378 avcar (I) - 1. ծեծված, կտրտված, 2. հատ(իկ), 3. Բաստուրմայի և սուջուղի մեջ դրվող համեմունքներ: (Արդահան, Կարս, Զիլիս, Գազիանթեպ Մարաշ, Դորթյուլ,

Բողազքան,):

(DS 1769) **eric** - ամուր, հաստ
 ոլորված **թել** - բրդից կամ
 բամբակից: **DS** -ում յոթ
 շանակություններ են տրված,
 ինչպես նաև բացատրության մեջ
 օգտագործվում է **boy ipliği, ariş**
 «երկարության **թել»** - **ariş**,
 այսինքն՝ **eric**-ը նույնացվում է
 արիշ-ի հետ: Տես նաև **arkas** I:
eriş I - դազգահի վրա
 երկայնության ձգվող թելերը, **eriş**
 (DS 1497) - հյուսելու **թել**:

*Բաբա (տես փափա) – հաց
(ՄԱԼԵԺ XVI, 239): գՔ 162, գՔ
1066:

Քաղբաղ - արշարանգ -
մորմագգիների ընտանիքին
պատկանող պատպառ թունավոր
բույս, բանգ: ՀԼԲԲ, Ա, 40, 144
թավիտ ցողունով ու տերևներով
խիստ թունավոր, գարշահոտ
բույս:

***Քաղաղ** (տե՛ս փաթաթ, ՉԲԲ 79, գԲ 1026, փաթաթ, 1060): **Քաթաթ** ՅԼԲԲ, Ա, 146 — մեջը ճյուղերից հյուսված, վրան՝ շոր քաշած բարձիկ, կլոր կամ երկարավուն, թունրի պատերին լավաշը կպցնելու համար: (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

*Բադի բադի, բադի ծուռ, բադիկ

DS 1771 eris I - գործելու
դազգահների վրա
երկարությամբ գցվող թել:
Բրդից սառնած խոնջան
DS 211, DS 325, arkaçlık, DS
310 argaçlık 1.2., pulur, 41 նաև
մազոգի մեջ դրված թել: DS 308
argaçl (I), argeçl (I), argıçl -
հենքի վրայով լայնակի գցված
թելը:

DS 3392 papa (II) 1. մնկ. հաց (Կրկլարեւի, Զեյլան), 2. եռման ջրի մեջ եգիպտացորենի ալյուրով սարքած մի տեսակ ճաշ (Շավշատ, Արդանուշ, Արոսիկ):

DS 464 badbad - տերևները՝ վերքերը բացելու նպատակով գործածվող մի տեսակ թունավոր խոտ (Սարիկամիշ, Կարս, Փառիկներ, Էրճիս, Վան, Էրզրում, Բայբուրդ, Իրիշխ):

DS 3408 patat (VI) – թոնրի մեջ հաց թխելու հարմարանք (էրզինիս, Արդվին, Յուսուֆէլի):

DS 465 badl badl (IV) - բաղի

- բադիկ ՀԼՔԲ, Ա, 144, ՀԱԲ, 1, 374
փոխ. պարսկերենից:

քայլվածք:

Բազուկ ՀԱԲ, 1, 376-377 — պիլ.
bazūk «թև» բառից (ՀԼՔԲ, Ա, 145),
բազու — սոմի: Սայլի բազուն
կոտրել է (Մեղրի, Ուրմիա):
Բազուկ (Ղարաբաղ - 146) -
Գուբանի թևը, որը շրջում է ակոսի
հողը, ՀԲԲ, 686 **բազու** — սոմի
(Մարաղա): Այս
նշանակությունները չեն
հիշատակվում:

DS 586-7 bazi (II) 1. գործելու
հաստոցների տակը և վրայի
գտնվող թելերի փաթաթող կլոր
փայտը: 2. Հաստոցի վրա կողքի
ճիպոտներին անցկացրած և
ճիպոտները պտտացնելուն
ծառայող թևը: 3. Այծի կաշիները
փայլեցնելուն ծառայող կլոր
փայտը: 4. Սայլի ցիցի դեր
կատարող փայտը (Բուրդուր,
Մարաշ):

***Բալավար, բալվար, բարավոր** —
ՀԼՔԲ, Ա, 148, ՀԲԲ 81-82, 101
(Խարբերդ, Մալաթիա,
Սեբաստիա, Ամասիա) /ՄՄԱԵԺ
XVI, 239/:

DS 3384 palavara (I), palavra -
դռների կամ լուսամուտների
վերևի հաստատուն փայտը՝
աղյուսից պատրաստված
տներում (Մալաթիա, Էլբիստան,
Մարաշ):

**Բամբակ /ԳԲ 168-169/, ԺՀԼՔԲ, 1,
606** — 1. բամբակ, 2. փոքրիկ
աղջիկների իգական անդամը, 3.
թույլ, անճարակ, կանացի
բնավորությամբ մարդ: ՀԱԲ, 1, 401
պիլ. pambak-ից: ՀԼՔԲ, Ա, 185
արևելյան թուրքերեն կամ
չաղաթայերեն՝ mamuq
օսմաներեն՝ pambuq,
Կաշկարացու մոտ՝ pamuk

**DS 3387 pampik, pambuk,
pambuh, pamuk, panbiğ** -
(Էրճիս, վան, Կարս, Ջարշատ,
Սամսուն, Անթաքիա) գրակա-
նում ևս ձևն է: Ուրեմն հայ
բարբառներից թուրքերին են
անցել Իզդիրում, Կարսում,
Վանում, Էրճիսում հայերեն
արտասանությունները:

Բանդ - օրորոցի կապ (Մաղարա,
Ալաշկերտ) ՀԱԲ, 1, 406, 409 պրս.
Band-կապ բառից: ՀԼՔԲ, Ա, 161.
բանդ 3

DS 3391 pand- օրորոցից
երեխան չընկնելու համար 40 սմ
լայնությամբ կապվող գոտի:

***Բախտավոր** ՀԼՔԲ, Ա, 151, ՀԱԲ, 1
389-390 - **բախտ** պահլավերենից:
Բարբառ-ներում (Արարատյան,

DS 488 bahdavar, bahtavar -
հաջողակ, բախտավոր (Իզդիր,
Կարս, Վան, Արդվին, Էրճիս)

Ղարաբաղ, Մուշ) կա նաև
բախտավար ձևը, (ՂԼԲԲ, Ա, 151):

Բարակ – տես բորակ:

Բառնալ ՅԱԲ, 1, 413-415- վեր
վերցնել, բարձրացնել, վրան
առնել, բեռնավորվել և այլն:
bhrgh-ից, ստորին ձայն դարձն է
bhergi, իսկ ՅԱԲ, 1, 439-440 բեռն-
հնիս. Bherno- ից, սա էլ bher-
բերել, պարսկ. bār- բեռ:

Բբուկ – 1. փետուր, 2. հավի կամ
աքաղաղի կատար: ԳԲ, 181
(խլաթ, Սեբաստիա, Նոր Բայազետ)
ՅԲԲ 94, 2. Ցցունավոր գորշագույն
փոքրիկ թռչուն

**Բբուշ, բբուշիկ, բուբուշիկ,
փուփուշիկ** ՂԼԲԲ, Ա, 175, ՅԲԲ,
115, 660:

***Բեբե** – փոքրիկ երեխա, ՂԼԲԲ, Ա,
175 (Նոր Նախիջևան):

***Բեղ** < արևելյան թուրք. biyik,
թուրքերենի biyik բառը
հայերենում դարձել է beğ - բեղ և
ապա ետ թուրքերենի
բարբառներին է վերադարձել:

Բեր < պեր ՂԼԲԲ, Ա, 180-
մակադատել, կեսօրվա շոգին
ոչխարներին կթելու համար
բերելու տեղ: **Բեր/ԳԲ 182/ - 5**
նշանակությամբ գիտեն գրեթե
բոլոր բարբառները: Տես՝ բեր
(ՄՄԱԵԺ, XVI, 237):

Բերել – կեսօրին հոտը բերել

DS 4443 bar, DS 4444 bār -
բառնալ: TPC, 95, bār- բեռ,
ծանրություն, հնարավոր է նաև
պարսկերենից:

DS 678 (Եյազիկ, Մաչկա
գյուղերը) **bibik (I)** – կատար
(Տրապիզոն, Դենիզլի), **bibil III**
(Շիրան, Ուլուշիրան, Արդվին):

DS 590 bebe toprağı –
երեխայի հող, որ դնում են
տակաշորի մեջ, bebey –
բառասուն օրվա երեխա:

DS 662 biğ III - բեղ (Իզդիր,
Թաշքուրուն, Արփաչայ,
Կյուրասուն, Կեմերեկ):

DS 3427 per (III), pere (III),-
տավարների կթելու տեղը
(Բայբուրդ, Գյումուշհանե,
Տրապիզոն, Արդվին և այլն): DS
636 ber:

Berlemek – բերել կթելու:

կթելու, հանգստանալու (ՀԱԲ, 1, 440-441) ՄՄԱԵԺ XVI, 237:

Բզել- մշտել, հրել: Ուտքով բզում է:
Բզիկ – վերքի բարակ ծայրը (ԳԲ 190) ՀԼԲԲ, Ա, 193 բիզ - 1. սրածայր գործիք, 2. սուր ծայր, սրածայր, 3. արմտիք հանելու փայտե, երկաթե դրածն բրիչ, ՀԼԲԲ, Ա, 189 բզել - բոթել, խրել, դրդել: (Չենկիլեր, Երևան) ՄՄԱԵԺ XVI 238:

***Բզզնել** ՀԼԲԲ, Ա, 189-190, Գբ, 190 – շատ հնամալուց քրքրվել, զզզգվել:

Բզիկ (189) – ծվեն, շատ մանր կտոր:

Բզիկ-բզիկ (190) – ծվեն-ծվեն պատռված, **բզնքտել** - անել, լինել, բզկտել, բզտել:

***Բիզ, բզել** – մշտել, հրել, խոթել ԳԲ 190 (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

բիծի բիծի, բիծո բիծո – 1. Ընտանիքներին՝ կով, ոչխար, գառ, այծ տրվող անուն 2. կով, հորթ, գառ կանչելու ծայնարկ (ԳԲ 191, ՀԼԲԲ, Ա, 191-193)

Բիծ, բիջ, պիծ ՀԼԲԲ, Ա, 194 – 1. ապօրինի զավակ, պոռնկորդի, 2. շատ ճարպիկ, խորամանկ, 3. փոքր երեխա, սպասավոր

Berci – կթող կին (DS 4454, 631) ALT-ում այս ձևը չկա (էջ 27) Դիվրիզի, Սվազ,

Bere sürmek – կթելու տանել (Արփաչայ, Կարս)

Bere süren – կթելու տանող

DS 3464 piz (IV) – ծայրը սրած երկաթ, nodul: **DS 4461 biz (Նիզդե)** – 1. անասուն բզելու ծայրը – սրատծ մահակ (Եվդոկիա, Կյուրաստոն), 2. ասեղ, 3. կա նաև գրական լեզվում, TPC, 123, մեծ մախաթ:

DS 676 bizzık, bizzık – փշուր-փշուր, ծվեն-ծվեն ապակու պես (Չայադղը, Սիլիֆկե):

DS 3464 piz (IV) – ծայրը սրած երկաթ, խթան (Նիզդե): DS 4461 biz - անասունը դրդելու ծայրը սուր գամով ձող (Էլբիստան, Մարաշ, Մալաթիա՝ ասեղ)

DS 680, 689 biji bijl, bijo bijo (II), (Սարըկամիշ, Բայբուրդ Կարս, Թոքատ, Արդահան, Ամասիա):

DS 679 bic – ապօրինի զավակ, **pic** (Կարս, Իզդիր), **DS 4647 pic, TPC 721 – pic.**

(Թբիլիսիում թերևս վրաց բիջո-ից «տղա»), 4. արմատից ելած մանր շիվ:

Բլիկ գբ 193 – տեսակ մը կլոր, փոքրիկ հաց, մեջտեղը ծակ: (խարբերդ, Ենիճե, Բուրսա)

Բլնգած, տե՛ս պլնկած:

Բլուլ, բուլուլ ՅԼԲԲ, Ա, 198 – հովվական սրինգ, **բլուլ գբ 194**: Յնարավոր է քոչերեն blur –ից: Որոշ բարբառներում՝ բլուր:

***Բլուր** – փոքր բարձունք, **ՅԱԲ, 1, 455** բնիկ հայ բառ **bhōl** – արմատից ՄՄԱԵԺ XVI, 236:

Բղուկ – բղող, բղուղ (գբ, 195) Ախալքալակ, Ախալցխա բարբառներում Թբիլիսի բղուղ, Կյուրասոն՝ բղուղ, խարբերդ, բղող **ՅԼԲԲ, Ա, 200-201** – բերանը համենատաքար լայն կավե փոքր աման: Առկա է գրեթե բոլոր բարբառներում:

Բլուլ, բուլուլ, բլուլ, տես նաև փուլուլ, փլուլ (**ՅԼԲԲ, Ա, 220, 118, գբ 180, ՅԲԲ 101**): Բուլուլ անել՝ խոտը, օրամը բուրրաձև դիզել, **բլուլել**, հմմ.՝ բուլուր- կլոր, նաև, բուլոր, բլուլել (Ղարաբաղ, Մոկս, Արարատ, Շիրակ), ՄՄԱԵԺ, XVI, 237:

Բխերիկ, բուխարի(կ) պուխերիկ փուխարիկ, **գբ 194, 204, ՅԼԲԲ, Ա, 199** – 1. պատի մեջ շինված բաց զոգով դարան, 2. պատի մեջ բացված ծխնելույզ: Գիտեն

DS 665 bulik III – թոնրի մեջ թխվող մեջը ծակ հաց, թխվածք (Մալաթիա, Էյազիզ):

DS 822 bülür I – շվի (Վան, Արճեշ, Ղիարբաքը) blul, bilor (Բիթլիս):

DS 3485 1. Pulur (I) – փոքրիկ բարձունք (Նիքսար, Թոքատ և **Pulur** գրքում):

DS 790 – bulul, bulula – փոքրիկ պուտուկ, բղուղ (Արճեշ, Արդվին):

DS 3485 – pulul (II), pulur (I) – քաղած խոտի կամ հունձի դեզ (Արփաչայ, Բայբուրդ, Շավշատ, Արդանուշ, Արդվին, Զուլդր):

DS 782, buhank, buharik, buhari, behurik – 1 buhar(a) baca – (Արդահան, Արդվին, Բուլանդիս, Կյուրասոն, Սամսուն, Մուշ, Գեմերեկ, Սվազ,

բարբառների մեծ մասը (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Բղբղիկ ԳՔ 914, 125 (տես՝ պղպղիկ, պլպլիկ **ԳՔ 914**), **բխբխ** – ջուր լցնելու կավե աման, **բխբխալ** – բղխիլ (ջուրը) Ղրբ. **ԳՔ 194** Ախլցխա – ջուրի բխելը պղպջակներ հանելով (ՄՄԱԵԺ XVI, 239) Պուլպուլ, պուլպուլակ:

Բոբոլ, բոբոն, բոբոլ (լազերեն **boboli** – միջատ) **ՀՔՔ 110** – երևակայական հրեշ, պատառող գազան, որով վախեցնում են երեխաներին: **ԳՔ 200** նաև **բողոլա** – խրտվիլակ, **ՀԼՔՔ Ա, 204** – բոբո, բոբոլ, բոբոխ:

***Բմբուլ ՀՔՔ 107, ՀԼՔՔ Ա, 201** – փետուր, հավեղենների նուրբ և բարակ փետուր (Վան, Թբիլիսի), **ԳՔ 925-26** պուպուշ (Վան): (ՄՄԱԵԺ XVI, 241)

Բով, բովիկ ՀԼՔՔ Ա, 211, ԳՔ 203 – 1. ընդեղեններ բովելու աման, 2. սուրճ բովելու աման (Մուշ, Մարաշ, Խոտորջուր, Արաբկիր, Վան) ՄՄԱԵԺ XVI, 238:

Բորակ- սողա, **nitrum** (ՀԱՔ, 1, 475), պիլ. **bōrak**-ից, պրս. **bōra**: Հայերենում նաև բուրակ, բորակ, բարբառներում՝ պորակ (Վան, Մակու): Վանա ծովից հանված լվացքի աղ, բորակ (ՀԼՔՔ Ա, 167):

***Բորանի ՀԼՔՔ Ա., 211, ՀՔՔ, 114-115, /ԳՔ 203/** – հիմնականում մածոնով սխտորով դդումով, բակլայով, յուղով եփած կերակուր:

Վան, Բիթլիս, Խարփուք)

DS 3439 բւթրւց Աբեթից **kav**-ից պատրաստված, վրան ծակոտիներով ջրի կուծ (Հասանկալե, Էրզուրում, Խնուս):

DS 725 bobo II – սարսափելիք, խրտվիլակ, **boboli** – մի տեսակ գայլ: (Շավշատ, Արդահան):

DS 3468 1. = փմբուլ, 3486 **pumbul, punpul** – թևավոր կենդանիների բմբուլները, (Արտամուշ Արդահան):

DS 3476 pov (III) – սուրճ բովելու կավե աման (Խոզաթ, Բիթլիս):

DS 3469 porak, porek- սողա (Էրջիս, Վան, Բիթլիս, Մխլաթ): հմմ. **Bor, borak(I) 5.DS 737**:

DS 739 borani, borana – մի քանի ձևով պատրաստվող կերակուր:

Տարբեր տեղերում բաղադրությունը տարբեր է: Գիտեն բոլոր բարբառ-ները: Հավանաբար պարսկերենից (*būrāni*):

***Բորբանիլ**, մզել ԳԲ 203, **Բորբոս** ՅԱԲ, 1, 476-477 – մզլածություն: Գրեթե բոլոր բարբառներում կա (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Բուք, բթանալ, ԺՀԼԲ 1, 349, ՅԱԲ, 1, 479 – 1. հաստ, գուլ, անհասկացող, 2. ոչ սուր, ծանր, թավ (ՄՄԱԵԺ XVI, 241): **ՀԼԲԲ, Ա, 219**

Բուռ ԳԲ 205, ՅԲԲ 117 – կարճ գուլպա, **ՀԼԲԲ Ա, 221**, (Ակն, Մուշ, Չարսանջակ, Մաշկերտ, Քղի. հյւր.), (ՄՄԱԵԺ XVI, 241. տես նաև պուռ):

Բուտ – ընտանի կենդանիների ձմեռվա ուտելիքի պաշարը: **Բտել, բուրել** – պարարտացնել **ՅԱԲ, 1, 487, /ԳԲ 206/, ՀԼԲԲ, Ա, 224: Բուտ** – ուտելիք, կերակուր, **բտել** – սնուցանել, պարարել, **բուտ տալ** – կաթնատու անասնոց պահ տալ: յուղ պանիր ստանալու պայմանով: **Բտել** – կաթատուք պահելու տանել նշանակյալ քանակությամբ յուղ, պանիր վճարելու պայմանով: (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Բուք ՅԲԲ 117 – ծյունախառն ցրտաշունչ մորիկ, բուք ու բորան, բնիկ հայկական բառ, **bhu** - **փչել**

DS 3444, 3970 porpuz, pırpoz - բորբոս (էրզրում, Կարս)

DS 3493 put olmak – սուր մի բանի ծայրը կոտրել, բթացնել 4638 (Ուրֆա, Էրզրում, Ամասիա, Բիրեզիկ, Գագիանթեպ, Մնթալիա, Գյուրում, Սվազ Նիզդե), **DS 3448 put** – ծայրը բուք (ասեղի համար): 3406 pat (VI) դանակի համար:

DS 3482, 3493 pucuk – ծնկից ցած, կարճ գուլպա, **puç IV** - գուլպա (Էրզուրում) ALT 31, № 74 buç (Հեքիմհան, Մալաթիա):

DS 3492 put III - գիրացնելու տրված անասուն (տրապիզոն, Վան, Բիթլիս): **puta vermek** – ծնան ամիսներից անասունները վարձով տալ գիրացնելու: put davarı – ձմեռը փողով նայելու տրված անասուն: **DS 570, batık (II), batuk (I)** – շատ խնամված յուղալի անասուն: (Վան, Էրճիս)

DS 3484 puk, pük - բուք՝ փոշու նման ծյուն (Բիթլիս):

արմատից (ՀԱԲ, 1, 489-490):
ՀԼԲԲ, Ա, 225 (Սեբաստիա,
Մալաթիա). Գիտեն բարբառներից
շատերը բքնել, բքել, փքել ձևերով
(ՀԲԲ, 114): (ՄՄԱԵԺ, XVI 240):

Բրոն ՀԼԲԲ, Ա, 217 - այծի
աղվամազ, դֆտիկի, բրոն տալ -
աղվամազ բուսնել:

Բրուտ ՀԱԲ 1, 493 (ՄՄԱԵԺ, XVI,
239)- հողե աման շինող, բրտեայ-
հողաշեն: **ԳԲ 212 բրտին-** կարմիր
հող է, որից բրուտը ամաններ
կատրաստեն, **ՀԲԲ 14** բրտնոց-
կավահանք, բրտին- կավ
(խեթերեն հայերեն զուգահեռ purut
«կավ» ՄՄԱԵԺ XVI):

Գ

Գաբ/գափ ՀԲԲ 122 - փայտյա կեռ,
ճանկ միակողմանի կապեալ ի
ծայր չուվանի, որով կքեն
գչուվանն ի պնդել գբեռն
գրաստուց: **Գաբ** - փայտե ճանկ.
փայտյա կարթ առասանի վրա՝
բեռը բարձելու համար (Օշական,
Վաղարշապատ): **Գաբ, գափ,
կյափ, կյեփ ՀԼԲԲ Ա, 226** - 1.
կանթանման երկճյուղ փոքր
փայտ, որ կապում են թուփ մի
ծայրին, իսկ մյուս ծայրը
անցկացնելով նրա միջով պրկում
են բեռը (Պարաբաղ, Օշական,
Էջմիածին), 2. ջրհորի պարանի
կեռը (Պարտիզակ):

Գազար ՀԱԲ 1, 499 - պրս. gazar,
արաբ. ġazara, երկրորդ անգամ
հայերենի՝ g է արդյոք

DS 829 bürün yünü - մաքուր
բուրդ: **DS 805 burun yünü** -
սանրված, մաքուր բուրդ
(Յոզգաթ, Մարաշ, Չորում,
Օվասարայ, Բողազլըյան):

DS 3488 purut - հողից
պատրջաստված ամանեղեն,
purutcu- ամանեղեն և թոնիր
պատրաստող վարպետ: **DS
4654 purut** - կավե փոքրիկ
աման (Ուլուշիտան, Եվդոկիա,
Կյուրաստն, Շիրան,
Գյումուշիան)։ Տես խեթերեն
purut - կավ:

DS 1916 gap I - փայտից
սարքված սանձի կոթը, բռնակը
(Էրզրում, Երզնկա, Կայսերի):
Սխալ է հայերեն կապ-ի հետ
նույնացնելը. տե՛ս, ALT էջ 75 №
328:

DS 2022 gezer (II) - գազար
(Կոնյա, Սիլե): Իսկ գրական
թուրքերենում havuc-ն է

փոխառնված:

Գաթա - խմորեղեն խորիզով (Հաթ 1, 499-500) Յուստին ենթադրում է Ֆրանսերենի **gâteau** - կարկանդակ բառից: Տարածված է բարբառներում և շատ լեզուներում (ԳԲ 214-215, ՀԼԲԲ Ա, 227-228):

Գալ ՀԱԲ 1, 500 և դեհ-կողմ արևմտահայ գրական լեզվով՝ կուգամ, կուգաս, կուգա: ԳԲ 96, անդի, անդեն, ասդին-անդին, անդիէն կուգաս (Պոլիս, Արաբկիր, Մարաշ, Ախալցխա): այն+դեհ>անդի:

Գահ - բարձր տեղ, դար ՀԱԲ, 1, 502 բարձր նստարան, պահլ. **gāh**. -թագավորի աթոռ, թաղապետ:

Գահել ՀԱԲ 1, 503-4 - քշել, վարել մղել ԳԲ 541, **կայել, կահել** - հրել, խփել (Սիվրի-Հիսար): **Կահել, կայել ՀԼԲԲ Գ, 23** - էշը, ծին (Վան), **Գահել: ՀԼԲԲ Ա, 229** - 1. ուժով խփել, հարվածել, 2. վարել, քշել:

հիմնականում գործածվում:

DS 9773 kete (I) - 1. յուղալի մայայով կամ անթթխմոր մոխրի վրա եփված խմորեղեն (Սամսուն, Տրապիզոն, Մերզիֆոն, Բայբուրդ, Արտանուշ, Սվազ, Անքարա, Մարաշ, Իզդիր և այլն): Նույնիսկ գոյություն ունի **kete oyunu** «Գաթայի պար»:

DS antini kukaz - այն կողմից ես գալիս Argo 39: Ծիշտ չէ kukuz - կկուզ բառից թխեցնել (տե՛ս ALT, էջ 41, N 131):

DS 1894 gaha I - բարձր տեղ (Օրդու, Քուզքոյ):

DS 2598 kahmak II, koyun, öküz, tos vurmak, ոչխար, եզ խոչել - խփել, քշել (Նիզդե): **DS 1895 gahlamak I**, լծկաներին՝ եզ, գոմէշ քշել, վարել:

Գդալ ԳՔ 270-271, դգալ ՅԱՐ 1, 643 – տես տարգալ, ՅԱՐ 4, 384-385 – քնիկ հայկական բառ dru +1 ԳՔ 222 Տիգրանակերտ՝ թրքալ, եվդոկիա՝ կռտալ ԲԱԳ 135, ՅԼԲԲ Ա, գդալ, քըթլ, գդէլ (Ղարաբաղ, ԻՆ 4, 32, 231):

Գդակ – գլխարկ (ընդհանուր) ՅԼԲԲ, Ա 232, ՅԱՐ, 1 529-530:

Գդըլ, գդուլ ՅԼԲԲ Ա, 232 – 1. պոչատ (ավարիկ Ղարաբաղ, Շամախի), 2. կարճ, կարճահասակ: **Կտլեկ** – փոքրիկ ՅԼԲԲ, Գ, 180, 223, (Կիլիկիա, Ադանա):

Գդի, գիդի – ոչխար, ուլ ԳՔ 223, 618, ՅԼԲԲ Ա, 232, Գ, 180: **Կտի, կտիկ, կտի, կտո ՅԲԲ 376** – այծ, ոչխար, գառ, ուլ կանչելու ծայնարկություն: Գըդի-գդի AHW 273 -աքքադերենում gedu (ԻՆ 4, 31): Առկա է գրեթե բոլոր բարբառներում:

Գերանդի – հնձելու գործիք, ՅԱՐ, 1, 540, wer – արմատից, ԵԱՅ 313-336, ՅԼԲԲ, Ա, 240, մի շարք բարբառներում: (ԻՆ 4, 31):

Գեժ – ուղեղի շշմած վիճակը (ՅԲԲ 131, ՅԼԲԲ, Ա, 232-233): **Գեժ** – ուղեղի **գեժռել, գիժռել** – ցնդել, ցնորել, խելքը կորցնել, գիժռել, **գեժի** – քացախի հոտից գեժռեցի, **գեժան** – շշմած Արտանուշ, **գեժռուկ** – շշմած ապուշ (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

DS 2214 güdül IV, DS 2124 gödel – մեծ փայտյա գդալ, շերեփ, güdal – տախտակե շերեփ (Սվազ, Արտուվա, Դիմար, Թոքաթ, Ստամբուլ):

DS 2717 kedak – տես գդակ (Կապտանփաշա Չայեփի, Ռիզայե):

DS 2050 I gıdık II – կարճահասակ, կոլոտ, գաճաճ (Արճեշ, Վան, Մալաթիա) gıdık:

DS 2031, 2032 – gıdık I – 1. այծի ծագ, ուլիկ, 2. գառ, 3. շան ծագ: **gıdı gıdı IV, gıdıg II, gıdık, gıdı** – շուն, ոչխար, այծ և նման կենդանիներ կանչելու ծայնարկություն:

DS 1999 gerenti – փոքրիկ մանգաղ, գերանդի (Մաչկա և Գյուղերը, Տրաքիզոն):

DS 1971 gej (I) – ուղեղի շշմած վիճակը: Բիթլիս՝ շշմած, ապուշ վիճակը, Դանկոֆը սխալմամբ **գիժ** բառի հետ է նույնացնում (տես № ALT, № 99):

Գի, գիհի ՅԱԲ 4, 627, ԲՍԳ 140 – վրաց. ղվիա հայերենից է, դարձել է նոճի: **Գի, գիհի** – իմաստի փոփոխություն, **ՅԱԲ, 1, 554, 556, գիհի**. տես **Գի** – ճիշտ այս ձևով է հստորոջություն, **գիհի** – artic, Ձեյթուն գե, կենի, կենե (Ղրբ.), իգենե (Ղարաղաղ) (ԻՆ 4, 31):

ԳԷԶ ԴԲԲ 131, ԳԲ 227 – ոչ լավ, հոռի, տգեղ, **ԲՍԳ 139 9** նշանակություններ – գիշանալ – վատանալ **ԴԲԲ 1, 550-551 ԳԷԶ-ը** **Գարշ** բառից է ծագեցնում, կապ չունի **ԳԷԶ-դիակ**, շաղիղ, դի բառի հետ: **ԳԷԶ ԴԼԲԲ Ա, 236** – տգեղ, վատ, չար, անբարոյական:

Գիլաս, գիլազ, գլյազ ԴԼԲԲ Ա, 243, ԴԱԲ 2, 574 կեռաս < հուն. կեռասիո, կեռասիոն (Սասունում, Աշնակում՝ գլյազ):

Գլան ՅԱԲ 1, 555, ԴԼԲԲ Ա, 247 – դռան ետևի կողմից պատի մեջ մտնող սողնակ, փայտե փականք: **Գլան, գլլան ԳԲ 232, ԲՍԳ 142** **Գլանած** փայտե գործիք աղացաբարը բարձրացնելու համար: **Գլանել** – դուռը փակել, կողպել (ԻՆ 4, 32):

Գլգլ, կլկլ ԳԲ 232, ԴԼԲԲ Ա, 248 ԳԼԳԼ, ԳԼԳԻԼ – 1. Կորեկի նման բույս մըն է, որ Մուշի, Սասունի, Բաղեշի քնակիչները և առանձնապես կմշակեն հաց վարսակի հետ խառնելով հաց կշիմեն, 2. սպիտակ կորեկ, 3. Ակնում ավելի ծայրի սերմը (ԻՆ 4, 32):

DS 2086 giya – եղևնազգիներից մի տեսակ ծառ (**artic**) Արտանուշ, Արաբկիր: (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

DS 2085 giş –տգեղ, վատ (Կայսերի, Էրքիլեթ):

DS 2078 gilyaz, kiraz, արևելյան. gilas (Բուլանդի, Մուշ), միմյանցից փոխնիփոխ առել են **հայն** ու թուրքը:

DS 2038 gılan II – երեք չորս մետր երկարությամբ փայտ: **DS 2793 kılan**:

DS 2077 gilgil (I), gilgil darısı – գիլգիլ կորեկ՝ մանր հատերով կորեկ **P, 9 101 gılgıl** – aruzt, gelgel (IV): **DS 2041 gılgıl (III)** – 1. եգիպտացորենի հատ, 2. սպիտակ կորեկ, 3. սիսեռ (ropox):

ԳՐԱԳՐԱ, ԿՐԱԿԻՆ – կապե ջրաման
նեղ վզով՝ սափոր, կուժ, կրկ
ՀԼԲԲ 101 (ԻՆ 4, 32): ՀԼԲԲ, Ա, 248
ԳԼԳՐԱ – նեղբերան ծորակ
Սեբաստիայում. տես գուլգուլ
(բնածայնական):

ԳԻՆԱ, ԳԼԱ, ԳՈՒՆԱ ՀԼԲԲ, Ա, 243 –
խաղողի հատիկ (Վան, Ղրբ.
Արարատյան):

ԳԼԻԿ – մանր, փոքր, կլորիկ, **ԿԼԻ-
ԿԼԻ** – կլոր մանրիկ հատիկներով
(Սիվորի, Հիսար) գր537 **ԿԼԻԿ** –
պուտ, կոթիկ:

ԳՅՈՒԳ, ԳԾԳ ՀԱԲ 2, 130-131, ԳՈՒԳ,
գոգ ՀԼԲԲ Ա, 276, կուգ (Սասուն,
Վան, Շատախ, Ալաշկերտ,
Սեբաստիա) ՀԼԲԲ Գ, 200:
TPC 564 koz – ընկույզ TS 2686
koz:

ԳՆՈՂԻԿ

ԳՆՈՂԻԿ ՀԲԲ 146 – կարճ ու հաստ:
Կունդիկ, գունդիկ ՀԲԲ 700 –
կարճ ու հաստ: **ԳՆՈՂԻԿ** – 1. գունդ
ու կլոր, սիրունիկ /ԳԲ 245/, 2.
կարճիկ մեկն էր, գնդու – մընդու:

ԳՈՄԷՋ – ամբողջ արևելքում
տարածված բառ, ՀԱԲ, 1, 575-576.
պրս. **gavmēš**:

ԳՈՋ ՀԱԲ 1, 580 – բարձր ծայն,

**DS 2796 kulgul, S 2041 gulgul
(I), gult, gurgur (II), gilgil (II)** – 1.
կուժ, 2. դղումից շինված ջրի
կուժ, 3. փայտե կուժ: **DS 2149**
(Երզնկա, Անկարա, Իզմիր,
Սվազ):

DS 2038 gula (I) – ողկույզից
պոկված կանաչ խաղողի
հատիկները:

DS 2007 gili gili(II) – փոքրիկ
փոքրիկ (քոնյա):

DS 2204 guz VI – Շենորա,
Ուլուդերե, **DS 1952 gaz IV, DS
2112 gez** – Իզդիր, Կարս,
Դիվրիկի, Սվազ, **DS 2944 koz I,**
DS 4567 koz II:

DS 4553 gundik – Բուլղուքի
կոլոլակ

DS 2043 gundilo – կարճ
հասակով, նվազ, **DS 2196
gundul** – պուճուր-մուճուր,
gundala – գնդիկ: **DS 2049,**
4553 kundillamak – գլորվել, **DS
2195 gundik** – անպոչ կեմդանու
կտրած պոչուկ:

DS 4569 kömüš – ործ,
տարեկան արու գոմեշ, **DS 2151
gömüş / gümüş** – գոմեշ և
ծագը, **DS 2957-58** – գոմեշ:
Թուրքերենը շատ վայրերում՝
manda, tomba հոմանիշներն է
գործածում:
DS 2107 goşgoş I – փոքրիկ

գոչին, գոչել - բղավել: **Գոչան,**
գոչգոչան ՅԼԲԲ Ա, 280, ԳԲ 249-
250 - բարձր տեղէ մը թափվող
 ջուր, վրաց. **գոչգոչանի** - ջրվեժ,
 ջրի հորձանք, **գոչգոչալ** -
 կարկաչել, խոխոջել: ՄՄԱԵԺ XVI,
 237 (Խարբերդ, Ախալցխա):

Գոռ - գոչյուն, բռռալու,
 գոռգոռալու ձայն, բղավոց գոռալ,
 գոռալ. բնածայնական բառ:

Գոռն ՅԼԲԲ, Ա, 286 - երկաթե
 սանրածն գործիք, որով գոռնում
 են ջրաղացքարը (Համշեն,
 Ախալքալակ): Տես կեռոն տալ,
 կռան տալ:

Գուռնա - բաղնիքի ավազան (ՀԱԲ
 1, 597 ասոր. ցմռն, շում. GUR, ԳԲ
 255 - գուռ, գուռնայ, H. Мкртчян
 СРА, 227-228, ՅԼԲԲ,

Գուլգուլալ /ԳԲ 232, 254/ <տես
 գլգլալ, կլկլալ, **կուկուլ /ԳԲ 602/** -
 ջուրը պարպելու ժամանակ կլ կլ
 ձայներ հանող փարչ, ջրաման,
ԳԼԳԼՈՒՔ - ջրի գլգլյուն հոսելու
 կամ շիշը պարպելու ժամանակ.
 տես ԳԼԳԼ, կլկլ (բնածայնական)Ա,
 294):

Գրաւ ՅԱԲ 1, 604 - ծագում է պիւ-
 grav-ից, **գրավքաշ ՅԼԲԲ Ա, 288** -
 Ղարաբաղում պարտքի դիմաց
 բռնի մի բան վերցնելը:

ջրվեժ (Ադին, Քեպան,
 Չմշկածագ):

DS 1923 gargarizma -
 գոռգոռալով (Ռիզայե,
 Գյումերջն):

DS2053 giranmak -
 ջրաղացքարը սրել քերծել,
 դգել, **DS 2006 geron vermek** -
 ջրաղացի տակի քարի բոլոր
 կողմերը քերթել (Չամօվա,
 Դիվրիկի, Սվազ):

DS 2200, 3012, 4573 gurna,
kurna, kurun: Գիտեն շատ
 բարբառները:

DS 4571 kulgulu - փոքրիկ
 ձեռքի կուլա (Քրշեհիր և
 շրջակայքը): **DS 4512** - կավե
 շատ փոքրիկ ջրի աման:
 (Հաջիբեկթաշ, Նեվշեհիր,
 Քրշեհիր):

DS 2080 girava vermek -
 ապրանքը գրավ դնելու փողոմ
 առնել: Ունեցվածքը գրավ
 դնելով դրամ վերցնել:

Դադա (Վան), **դադո** (Խոյ, Սալմաստ) – քույր, մեծ քույր, **դադո** (Խիզան) ով հայր, կոչականն է՝ **դադէ**: ԳՔ, 263, ՀԼԲԲ, Ա, 297 մեծ մայր, տատ, հորեղբոր կին: Սողոմոն **դադա** (Սայաթ Նովա):

Դահ, դահդահ, դադահ ԳՔ 263 – ծի վարելու բացականչություն, ՀԼԲԲ, Ա, 300

Դահուկ, դաուկ ՀԼԲԲ Ա, 301, ԳՔ 263 – Մեծ սահմակ, որով լեռներն խոտ, փայտ և այլն կտրեն: (Մուշ, Կարս, Դերսիմ)

Դամասխ – սև ընտիր սալոր (ՀԼԲԲ, Ա 303, Բ72) **թամաս** – սալորի չիր (Կարս), սալորի տեսակ (Երզնկա): Հնարավոր է, որ ծագումը Դամասկյան է:

Դայեակ ՀԱԲ 1, 618-619 – պրս/քրդ. ստնտու, ծծմայր, դայակ < պիլ. **dāyak**, պրս. **dāya**:

Դարակ – 1. արկղ սեղանի մեջ, 2.

DS 1317 dada (I), dad (II), dadak (III) dadaş 1, 2... մեծ եղբորը տրվող կոչական, 2. 1-2 տարեկան երեխա: 3. հորաքույր (Վան, Էրճիշ), 4. մորաքույր (Վան, Էրճիշ), 5-6. հարգալից կոչական տարեց կանանց և երիտասարդներին դիմելիս:

DS 1326 dah, dāh (I), dāhdāh (I) – 2. ծի, էշ և այլ կենդանիներ քշելու հորդորելու բացականչություն (Արդվին, Աշկալե, Ամասիա)

DS 4733 tahunk – դահուկ, **DS 3804, tahuk, tahunk, tahūnk, tevik(I)** 3902 – դահուկ, սահմակ (Բիթլիս, Էրզրում, Էրջիմջան), **tevük 3903** Շեքին Քարահիսար

DS 1350 damaskene – մի տեսակ սալոր (թոքատ, Ձիլե): Հայացվել է ծառատեսակ նշանակող - eni > ene ածանցով: Այլուրեք կա temas(DS 3873) սև սալոր (Էրզրում), tamaz(I), tamas, tomas (3817):

DS 4744 taya – ծծմայր, դայակ, **DS 3775-3776, TS, V, 3774 – sūtanne:** Հնարավոր է պարսկերենից է՝ **կ-ի** չգոյության պատճառով, որովհետև բարբառներում նման ձև չկա և բոլոր բարբառներումն էլ «մանկաբարձուհի» է նշանակում:

DS 1432 derek(I) – խոհանոցի

պատերի մեջ թարեք, պահարան,
3. տախտակե դարան: ՀԱԲ 1, 631,
632, 633, պրս. **dar, dahr**:

Դարապաս, դարեպաս ՀԱԲ 1,
634-635, դարբազու, դարվազու
պիլ-ից թե՛ աքքադ-ից: Փոխ է
առնված երկու անգամ՝ արքունի
կամ իշխանական դուռ:

Դարիկ ԳԲ 269, ՀԼԲԲ, Ա, 317 –
լայնափոր ու լայնաբերանոտ
կավե գրաման կես մետր
բարձրությամբ:

ԴեԼ – 1. էգ շուն, գայլ, 2. վատ
վարքի տեր կին, 3. քած (ՀԼԲԲ Ա,
322) (Մուշ, Սասուն, Վան,
Բուլանդխ, Շատախ) ԳԲ271
Արուներու հետամուտ կին,
ցոփուհի:

Դարի, դերեն, դերենիկ ՀԼԲԲ, Ա,
328 – տոնախմբություններ որևէ
վանքի բակում (առոր, *deri* վանք):

Դիմի - անջրդի /ԳԲ 278/, Երևան,
Ղազախ, Ղարաբախ, Գորիս,
Արարատյան: ՀԼԲԲ, Ա, 333, 326
դեմի, դեմիա (Ղարաբաղ, Գորիս):

Դինգ - բրնձի չալթուկը սանդի մեջ
ծեծելով հանելու սարք ԳԲ, 278
(Երևան, Ձեյթուն, Ղարաբաղ,
Սիվրի-Յիսար, Վան): Տընկ –
ծավար շինելու երկանաքար (Մուշ,
Տիգրանակերտ)՝ մակ ձեթ հանելու
մամուլ: Պարսկերենից շատ հին
փոխառություն է:

պատի և այլն արկղ, դարակ
(**dolap**) պահարան: (Երզնիջան,
Տրապիզոն, Քենակիե): Հնչում է
թերեք

DS 1368 darbaza – մեծ շենքերի
մուտքի դուռ (Կաղզման, Կարս):

DS 1434 derik III – խաղող
հավաքելուն ծառայող սասլատ
(Տրապիզոն, չրջակայքը):

DS 1408 del – էգ շուն (Վան,
Ախլաթ, Բիթլիս):

DS 1433 deri derinti, dernek –
հավաքույթ, տոնավաճառ
վանքի բակում, *dernik gu*:

DS 1415 demi (I), dem (I) –
անջրդի ցանքս, DS 1416 dem
ekini – կրային տեղի արտ
(Իզդիր, Կարս, Վան, Էրջիս),
կրային արտում աճած բերք:

**DS 1507-1508 dink, denk (III),
dik (IV), dinkene** – 1. հատիկի
կեղևը անջատելու երկանաքար,
աղաց, 2. հատիկի կծեպը
անջատելու մեծ քարե սանդ, 3.
բրնձի ծեծելուն ծառայող
կենդանու պտտելու քարե գլան
(Տրապիզոն, Մաչկա, Կեսարիա,

Նիզդե, Ադամա, Բիթլիս, Ախլաթ):

ԴԻՐ, դրի – հաց, ցորեն: Ըստ Զ. Աճառյանի, **տիր** ԶԱԲ, 1, 675-676 **Դիր** նշանակում է նաև կարգ, շարք հ.-ե **dhē** – դնել, սանսկ. **dhā** – արմատից (տես նաև ՆՀԲ, I, 627, Կ. Բդոյան, ԵՄՀ, 251 շարքացանով խոշորահատ ցորեն, Վանի ավազանում **խլաթ**, Արճեշ, Կոզովիտ և այլն): Աքքադ - կոչվում է նաև **խռամ**, ԶԲԲ 293:

DS 3936 tir(II) 2. Մեծ հատիկներով փափուկ մի տեսակ ցորեն (Վան, Էրջիս, Ախլաթ, Բիթլիս, գյուղերը): Վանի բարբառում այն արտասանվում էր **տիր** (ծագումը ALT-ում չի տրված): Ninda dir (CJA 271-272, AHw 650-651):

Դմբոյ, դմբլոյ ԶԲԲ, 167 – քանձրամիտ, չհասկացող: ԶԼԲԲ, Բ, 339 - բթամիտ, անճարակ (Մուշ, Սեբաստիա, Կարս, Ղարաբաղ, Ուրմիա)

DS 1498 dimbiy - ապուշ

Դմիշխ - դըմըշխի ԶԱԲ, 1, 674-675 - արաբ, **dimišq** - Դամասկոս, Դամասկոսյան, Դամասկոսի: Միջին հայերեն բառ, անցել է նաև եվրոպայի և այլ ժողովուրդների բառապաշարին: Դմշխեա - 1. դամասկյան ընտիր պողպատ, 2. դմշխի - դիմացկուն, ամուր: ԶԼԲԲ, Ա, 330 դըմըշխի - 1. մատղաշ, 2. դիմացկուն, 3. տոկուն (Մուշ, Ակն, Անկարա, Կարս և այլն):

DS 1461 dmiški (IV) - 1. կարծր երկաթ, 2. թիթեղ, 3. գեղեցիկ, 4. նուրբ (Չորում, Անկարա, Եսկիշեհիր, Սվազ, Ամասիա և այլն):

Դմդնալ, տմտնալ ԶԲԲ 518, գԲ 1037 - 1. Առանձին խոսելով, երգելով կամ մտածելով ժամանակ անցնել (Վան), դանդաղել, մի բան ուշ անել: Դունդունալ, դոնդոնալ ԶԼԲԲ Ա, 341 - 2. դանդաղ ու հանգիստ մի բանով զբաղվել

DS 1463 dmdin, dmdin (I) - 1. քմահաճ, 2. արագ վճիռ չկայացնող, խոսքը երկարացնող, (ՄՄԱԵԺ XVI, 240)

Դող ՅԲԲ 173 – սայլի անիվի եզերքի օղը: Նաև՝ **տող** երկաթե շրջանակ, **ԳԲ 282-283** – դող-դողիկ, տող: /ԻՆ 4, 32/

Դողիկ ԳԲ 283 – ձվածն եզերքով, կես մատնաչափ հաստ, մեջը բաց (ծակ) երկար հաց: **Դողիկ** – մեջը ծակ հաց:

Դոյլ ՅԱԲ, 1, 678-679 – ասոր.՝ ջրաման:

Դոլ ՅԼԲԲ Ա, 343 – 1. դոյլ (Պոլիս, Բոլու, Խարբերդ) 2. երկարապոչ Դոլունից ջրաման, 3. կաշվե պարկ, ջրիոր փորելիս հողը դատարկելու՝ հանելու: **Դոլու ՅԲԲ 17** – մի աման, դոլչա, տոլչա: **Դոլլա**՝ պղնձե դոյլ (Հավարիկ):

Դրամ<պիլ. dram, սա էլ հունարեն drachme բառից, արաբ. **dirham** – բուռ, բռաչափ (**ՅԱԲ 1, 691-692**), տիրիեն /դիրիեն - գրամ, չնչին, քիչ մի բան:

Դըրընդի ՅԱԲ 1, 186 –

Դուռն ՅԱԲ, 1, 684-686,

Դր «դուռ» և անդ «շենք, սեամ» բուլանդխում «դռան վերին շենքը»:
Դընդի ՅԼԲԲ Ա, 351 – դռան շրջանակի վերևի փայտը դր/անդի

Դոր – հերթ, **ՅԼԲԲ, Ա347**
(Արաբկիր, Կարս, Մուշ, Տրաքիզոն):

Դմբզել, տմբուզ, դմբուզ /ԳԲ, 280/- 1. բռունցք, մուշտի, կռուի (**ՅԼԲԲ Ա, 339**), 2. հետույքի թշերը (Երևան, Վան) /ԻՆ, 4, 32/:

DS 1535 doğ (I) – սայլի անիվի օղը (Արճեշ, Վան, Ախլաթ, Բիթլիս), **(II)** – այծերի ականջների ուրովածքը, Ուռեցք, վզկապ, կապ: **DS 3945 toht (I), toh (I), tokt, tohk, tort (IV)** – շների վզին անցկացվող փշոտ երկաթե օղակ (Գեմերեկ, Սվազ, Էյլազիք, Ադանա):

DS 3952 tola (IV), tolu (II), DS 1546, 1576 döli(III)՝դույլ – հորից ջուր հանելու տախտակից կամ դույլ (Մունգուրլու, Մերգիֆոն, Ամասիա, Զիլե, Զիքսար, Թոքատ, Սվազ, Սամսուն): **DS 3953 tolík** – ջրաման, **DS 4487 dolça** – կավե ջրաման (Ադին): **dolçek**

DS 1513 direm (I) – մի ծանրության չափ (Գեմերեկ, Սվազ, Յոզգաթ, Իյդեիլ):

DS 3920, 3938 tirindi, tirindi – 1. լուսամուտի տակի և վրայի գերանները, 2. դռան և լուսամուտի վրա դրվող ամբողջական քարերը, դռների վրա դրվող երկար քար: (Ախլաթ, Բիթլիս, Էրճաս, Վան):

DS 1563 (III) dor – հերթ (Բիթլիս, Ռեյհանլը, Ամիկ):

DS 1602 dumbuz, dombuz (I) – 1. բռունցք, 2. հարթ տեղերի թմբերը, **dumbuzlamak** – դմբզել:

Ե

եկաւ ՅԱՐ, 1500 – պակասավոր
բայ մյուս ձևերը **եկն** արմատից,
ՅԱՐ, 2, 1112, եկ <gem>-ից:

եղան ԳՐ, 293, ՅԱՐ, 2, 14-15:
Խորհրդերը վերցնելու ժանիքավոր
հարմարանք (Ախալքալակ, Կարին
և շրջակայքը), ԵՄՅ 52-56 (ՄՄԱԵԺ
XVI, 238):

եղիճ ՅԱՐ 1, 19-20 – մի տեսակ
փշաբույս, կճան, ԲՍԳ 175 - **եղիճ**,
ՀԲԲ 21 - **աղինջ, եղիճ, ՂԼԲԲ, Ա,**
39, **աղինջ** – չունի **եղինջ**, այլ
միայն **եղինել** (ճիշտը՝ **լեղինել**
368) - **եղինջով** ձեռքերը
ծակոտելով արյունոտել (ԻՆ, 4,
31):

եղնիկ ՅԱՐ, 2, 21-22 – **eino**-ից
Կյուրասոն - **եղնիկ**, Սեբաստիա -
յեղնիգ, եղնիգ (ԻՆ 4, 32):

երանգ ՅԱՐ 2, 39 – պիլ. *rang: **ԳՐ**
299, **երանգաջուր, երանգենի** –
խաղողի տեսակ, որ գույն է տալիս
գինուն:

երանիկ, երանի քե /ԳՐ 299/,
երանիկ ՂԼԲԲ Ա, 377, 392 -
երանիկ, երնակ, երնեկ, երանեկ,
իիներակ, էնեկ, հընիրակ
երան, երանել, ՅԱՐ 2, 38 -
երջանիկ, բարեբախտ լինել,
սանսկր ran ուրախ

BAS, 385 çur egav – ջուր եկավ
Argo – çarmak çur – օղի, **egav**
etmek – ձեռք գցել, **egavlamak,**
egavlanmak - գողանալ: **BAS,**
100 **egava getirmek:**

DS 1672 egan – հունձը մարագ
հրելու հարմարանք՝ (Բայբուրդ,
Գյումուշհանե):

DS 1678 eğinç - **եղինջ** **ısırgan**
otu – (Կապտան փաշա, Ռիզայե
և շրջակա գյուղերը):

DS 1717, 4493 elik (I) elik keçi
– քարայծ, վայրի այծ
(Տրապիզոն, Կակոֆքեբիր,
Բեշիկդուզու, Ջոնգուլդակ,
Սվազ, Կաստեմոնու, Սինուպ,
Ամասիա, Օրդու):

DS 2548 (Մուղլա), irenk (III),
ireng (II) - գույն, **DS 4524 irenk**
(I) – 1. գույն՝ (Ֆեթիե և
գյուղերը): Հնարավոր է
պարսկերեն rang-ից:

DS 4253, 4820, Yernik gitti
benim yarım, yernik – **mutlu**
olmamış (Բուղդայք, Քույուլուք
Ադամա, Քոզան, Բահչե): **ranya,**

Երթ ԶԱՐ 153-154 - երթալ, երթանք

TPC 277 ertak - գնանք,
շարժվենք. դե: Argo-ի
բառապաշարից: Զայ. երթանք
(BAS, 105):

Եփիլ - ԶԱՐ 272 - եփ, եփել
արմատից, որի զուգահեռն է
աքքադ. epû եփել, թխել (AHW
231, CJA 311):

DS 1763 epîç - տակը գնդաձև
կաթսա, որի մեջ կանեփի
թելերն են եփում (Ռիզայե,
Կապտան փաշա, Չայեղի):

Զ
Զիբիլ, զըբիլ, զիպիլ ԶԼԲԲ, Ա, 410
- 1. աղբ, փոխաբերությամբ, 2.
անպետք, անարժեք բան,
զիբիլանոց, աքքադերենից
արաբերենին, (AHw1524) որից՝
հայերենին (Արարատյան,
Ղարաբաղ, Կարս, Ուրմիա և այլն):

DS 4384-4385, 4838 TS 4808 -
XVI դ. zibil (I) - աղբ, ավելվածք,
զոմաղբ, կեղտոտություն, zibil
(IV), zibillemek, zibillik -
աղբանոց աքքադ. արաբ. zibi,
(CJA 319) TS-ում zibil seyeti:
Տարածված է ողջ Թուրքիայում:

Զինգ ԶԲԲ 187, ԳԲ 319, ԶԼԲԲ, Ա,
412 - անասունների ծնկների
վերին և ներքին թզաչափ մասերը:
Ծագում է պոսկ. zanu «ծունկ»
բառից (Արարատյան, Ղարաբաղ,
Կարս, Ախալքալախ):

DS 4839 zink - տավարի մսի
ծնկի մասը (Իզդիր, Կարս):

Զիվան - 1. որոմ, 2. որոմի նման
մի բույս, որից դեղ են
պատրաստում բորոտների համար
(Մուշ), ԶԼԲԲ, Ա, 412, ԶԲԲ 187, 2.
որոմ (Մոկսում):

DS 4382, 4390 zivan, zivan (I) -
արտում ցորենի հետ բուսնող
դառը բույս (Վան, Էրջիս,
Խոզաթ, Սվազ, Թուրքելի,
Արաբկիր, Ուրֆա):

Զկեռ ԶԱՐ 2, 98 - սզեռ, սկեռ,
ըզկեռ, զղեար, զղեր (խոտորջուր)
զղիր (Համշեն) զկռե (Ղարաբաղ,
Գանձակ) - զկեռենի

DS 1829 ezkil - մուշմուլա-
զկեռ, թաթար. azyul, լազ. skir -
muntr: 4355 zegur - çile -ի նման
մի միրգ (Շաքինքարահիսար, ..)

Զնկոտալ - ԳԲ, ԼԲԲ, Ա, 417-1.
դողդողալ, ցնցվել, սրթսթալ,
ատամներով կափկափել ցոտից
կամ երկյուղից:

DS 4360 zengirdemak - ցնցվել
(նիզդե):

Զնգոտոց, զնգոտուն (խարբերդ)

Ակն, Համշեն, Պոլիս, Մարզվան)
2. Սազի հանած ծայնը (Արաբկիր),
բնաձայն:

Զնդան ՅԱՐ 2, 102 < պիլ.՝ zindan—
1. բանտ, ստորերկրյա մութ բանտ.
բարբառներում՝ Համշենում՝
զընդօն, Զեյթունում՝ **զօնդօն**
«մութ տեղ», Պոլսում՝ **մութ-
զնդան**, Ղարաբաղում՝ **մթն-
զնդան**:

Զոմբ /ԳՔ 324/ - (բնաձայնական)
1. լոմ, լինգ, երկաթյա հաստ ձող,
որով քարեր կշարժեն կամ
կքանդեն, ՀԼՔԲ, Ա, 419 — քար
ջարդելու, երկաթ ծեծելու ծանր
մուրճ, **զոմփալ**, **զմփել** ՀԼՔԲ 416,
ՀՔԲ 188 — 2. մեծ կռան, կռան, մեծ
մուրճ, զոմփո մարդ - խոշոր մարդ:
(Սեբաստիա, Խարբերդ, Մուշ,
Համշեն, Արարատյան, Ուրմիա և
այլն):

Զռալ ՅԱՐ 2, 110 — անասունի
խանջելը (բնաձայնական)

Զռիկ, զռիկ անել /ԳՔ 326/ - էշի
զռալը, **զռիկ ՀՔԲ 691** — արու էշ:
Արսեն Վարդապետ Թոխմախյան
(Վան), բնաձայնական

Զիրկ, զուրկ - անբաժին, ան ինչ,
ՀԱՐ, 1,96-97,9Բ (Խարբերդում
արմատական **զրիգ** ձևն է: Գիտեն
բոլոր բարբառները զուրկ ձևով):

Զուբարա, զուպարա -
տարապարհակ աշխատանք:
գր325, ՀԼՔԲ, Ա, 425 (բազմաթիվ
բարբառներում):

DS 4838 zindan (II) — լուսինը և
աստղերը տեսնելը փակված,
ամպամած գիշեր (Կարս):

DS 4392, 4393 zom (I), zomp (I)
zamp — (Ադանա, Օրդու,
Ուլուբեյ, Արաբկիր, Մալաթիա,
Մերսին): **DS 4840 zomp** —
քարկոփի մուրճ, քար ջարդելու
համար գործածվող մեծ մուրճ
(кувалта)

DS 4831 zırlamak
բնաձայնություն

DS 4377 zırık (I) - արու էշ
(Անկարա, Քըշեհիր, Նեվշեհիր,
Փոչատլը)

DS 4361 — zerk, zergı —
նեղություն, դժվարություն:

DS 4400 zubara(I) — խումբ:
zubara(II) — 1.ծրի աշխատանք
2.օգնությանը կատարվող
աշխատանք (Էրջիս, Վան):

է
է հա - այո (բնածայնական)

Թ.
Թաղ ՉԲԲ 203, ՉԼԲԲ, Բ, 69 -
գետնատարած բույսերի թուփը,
տունկը (վարունգ, ձմերուկ, սեխ,
դդում և այլն): /ԳԲ 345/ ձմերուկի,
սեխի կամ վարունգի քշած ճյուղը,
թևը (Արարատյան Մուշ, Խոյ):
Թաղ քշել ՉԱԲ 2, 145 -
գետնատարած բույսերի ճյուղերի
գետնի վրա երկարել, տարածվել:

Թաղա ՉԼԲԲ, Բ, 69 /ԳԲ, 345/ -
պատուհան, լուսամուտ (Մարաշ):

Թաճ ՉԼԲԲ, Բ, 71 - 1. ցորենի
շեղջը կնքելու գործիք, 2. շեղջի
վրա դրված կնիք, 3.
հացահատիկի կույտ: Թաճել -
երնած ցորենը դեզ շինել, տես նաև
տաճ (ԳԲ 1011) - տախտակի
նշան, որով նշանակում են դեզը
մինչև չափելը:

Թամաղա ՉԼԲԲ, Բ, 71 - խնջույքի
սեղանը դեկավարող մարդ:
Վրացերենից՝ Մոայլ թամադեն,
բեղերն ուրրեց: Բուրր
թարթառներում կա:

Թաշտ - տես թեշտ:

Թառանոց /ԳԲ 350/ - խնուս,
ծաղր: Թռանա ՉԼԲԲ, Բ, 133 -
ծաղր, հեզմանք: Թռանա անել
արդյոք, պրսկ. tarang եղանակով

DS 1689 eha - peki olur, kabul
(Մաչկա, Տրապիզոն)

DS 3799 tağ (I) - դդում, ձմերուկ
սալաթի նման, բույսերի
ցողունները և ճյուղերը: Tağı
basılırsa hıyar acı olur (Արճեշ,
Խլաթ, Վան, Բիթլիս):

DS 3799 tağ (II), taga, tağa -
փոքրիկ լուսամուտ կամ
առաստաղի լուսամուտ
(Մալաթիա, Աֆշին, Մարաշ):

DS 3856 tec (I) - կալում
հարդից անջատված գարու կամ
ցորենի կույտ (Ուլուշիրան,
Գյումուշհանե), DS 4745: Սխալ
է tec-ը նույնացնել դեզ-ի հետ
(տես ALT էջ 42 N 134): Դեզ-ը
հայերեն է համարում ՉԱԲ 1,
658-659 dheig արմատից. առկա
է նաև իրանականներում dez-diz
ծևով:

DS 3816 tamada - խոսքն
անցնող, հրամայող,
կարգադրող (Յալովա, Կոնյա,
Իսթամբուլ, Բաշիոյուկ):

DS 4760, tirana - ծաղր ու
ծանակ (Վան): DS 3918 tirana
etmek - ծաղր անել (Էրճիս,
Վան):

երգ երգել (Ուրմիա, Վան, Մուկ, Մուշ), **թառանել** – ծաղրել:
Թռանա ՅԼԲԲ, 2, 230 – ծաղր,
թռանա անել – ծաղրել, հեգնել:

Թառլան ՅԼԲԲ, Բ, 82 – 1. շատ գեղեցիկ, չքնաղ, 2. բազե, 3. քաջ, կտրիճ, թառլան դուշ, բազե: Մեր տան տակը նուշ էր, Իմ յարը թառլան դուշ էր:

Թասիկ – ՅԼԲԲ, Բ, 89, ՅԲԲ 386 (մուկ) հանդատարիկ հայերենի –իկ ածանցյալով փոքրացուցիչ: **թաս** արաբերենից է, ՅԱԲ, 2, 186-187:

Թափչակ, թափշակ, թափճակ ՅԼԲԲ, Բ, 91 – անբահի բահի ակամջ, ոտնակ (Արարատյան, Ղարաբաղ, Կարս, Ախալքալակ):

Թարպիս ՅԼԲԲ, Բ, 87 – խոնավություն, թացություն (հողի՝ Բալու) թարպիս էնել – խոնավացնել հողը մշակելու չափով: **Թարպիս ըլել** – խոնավանալ: Թարպիսը անցնել – հողը մշակելու խոնավության պակասելը:

Թարփ, թարփ ՅԱԲ, 2, 162, բնիկ հայ բառ հնիս տր ծկից: Գիտեն շատ բարբառներ (Ալաշկերտ, Երևան, Մուշ, Ջեթուն) (ԳԲ352):

Թափոն, ՅԱԲ 2, 164-166, ԺՅԼԲԲ, 2, 162-163 – **թափ-ոն** արմատից և ոն ածանցից թափել: Ինչ անպետք է և դուրս է թափվում. արտադրության մնացուկներ, անպետք մասը, ՅԼԲԲ 89, Բալու, 101 թափոն –

DS 4753 terlan kartal – արծիվ (Իգդիր, Կարս):

DS 3837 tasik – մետաղից սարքած փոքրիկ թաս: (Ադիմ, Ելազից):

DS 3881, 4752, tepçe, tepçey (tepği) – բահին անցկացվող փայտե ոտնակ (Վան, Էրճիս, Սվազ, Իգդիր, Կարս):

DS 1368 darbız (II), DS 3868 telbis(t), telbiz(I) etmek – խոնավ արտը ջրել (Յոզգաթ, Մերզիֆոն, Ամասիա, Խոզգաթ): **telbis etmek** – արտը ջրել, ցանելու վիճակի բերել: (Ադանա, Մարաշ, Կայսերի):

DS 4737 tarp, DS 1372 darp(III), Կարս, Սերիկ, Անթալիա և շատ վայրեր: Ճյուղերից սարքած կողով, որ ծուկ բռնելու համար դրվում է ջրի առջև:

DS 4737 tap (II) – թոնրի մեջ ընկած, մոխրի վրա էփած (Նեվձեհիր, Մուսթավափան), **TPC 827 tapon** – անպետք, tapun(DS 3830) մաշված – **ne tapon adamsın** (ինչ անպետք

թափվելիք, անվաճառելի (թափոն) մարդ ես): **BAS** – ում
ապրանք, թափ - ուժ բառից: (ԻՆ
4, 32):

(էջ 274) թափոն-ը փորձում է
ստուգաբանել ֆրանսերենից:

Թափ **ՅԱԲ 2, 164-166** բազմիմաստ
բառ է: Ուժ **ՅԼԲԲ, Բ, 89** –
(Արարատյան, Ղարաբաղ, Վան,
Խարբերդ, Բուլանդխ, Կարս և այլն):

DS 3822 tap (VI), taptap (III) –
ուժ, գոռ (զորուժ), **DS 4737 tap**
(I), tapa (II) – ուժ (Չորում):

Թեթիկ - արագ: **ՅԱԲ, 2, 168,**
թեթևիկ, թեթևուկ ձևից (գիտեն
շատ բարբառներ): Արաբկիր,
Թեթևուկ

DS 4755 tetik, tetük - ճարպիկ,
առույգ, կայտառ, ոտքից արագ,
ոտքից թեթև, արագաշարժ
(Աֆիոն, Գարահիսար,
Իսպարտա, Բուրդուր, Օրդու,
Յոզգաթ):

Թելլո – հայկական պարի տեսակ:

DS 1414 delloy – մի պարի
տեսակ (Կյուրասոն):

Թեճ (տես թաճ) **ՅԼԲԲ, Բ, 99** – 1.
թեղ, 2. հացահատիկի թեղի վրա
դրվող կնիք:

DS 3798, tac – 1. հացահատիկի
կույտերը, պարկերը կնքելու
համար շինված փայտե գործիք:

Թերիակե ՅԱԲ 2, 176 - դեղթափ,
թերակե, թիրակե, թիւրակե: Երկու
իմաստով՝ 1. դեղթափ, 2. աֆիոն:

DS 4756 – teyrek – քեյֆ,
հաճույք տվող նյութեր, **teyreki**
– հաճույք պատճառող նյութերի
սովոր կրքոտը (Չորում): Միգոնե
3904, **tiryak** - աֆիոն **DS 3940:**

Թևեք, թեւեկ – 1. խաղողի
սարփինայ՝ **թև** և եկ բառերից
(Ակն, Խարբերդ), թառմա: **ԳԲ 361,**
ՅԼԲԲ, Բ, 102 Ամասիայում՝
որթատունկ, **ՅԱԲ 2, 127-128** թևք:
Խ. Ամրիյանը ենթադրում է թևք
ձևից: Նշանակում է **կոտրակ,**
ներքևի չոր ճյուղեր:

DS 3901-3902 tevek – 1.
խաղողի սեխի, ձմերուկի,
դդմիկի ճյուղերը, 2. տերևները,
3. խաղողի նոր ճյուղերը,
խաղողի կոճղերը... 9. թառմայի
փռված չոր ճյուղեր:
teveklemek – որթի արմատից
ելած անպետք ճյուղերը էտել,
մաքրել: **DS1441 devek** (1,2,4)
(Ամասիա, Թոքատ, Բորսա և
այլն) **DS1511 dip tevegi-**
խաղողի կոճղերի տակից ելած

ծյուղեր (Նիզդե):

Թեշտ ՀԱԲ 4 370-371 պիլ **tast** - ավազան, կոնք, բաժակ, լազան: **թեշտ** հայերենից է թաշտը: պիլ. **taşitan** - տաշտ-ից:

Թեպուր, թեփուռ - փետուր գր 357, ՀԲԲ 209-**թեպուր** -բմբուլ, **թեպոել**-փետել ՀԼԲԲ,Բ,100,106: Աճառյանը կարծում է **թեպուրը** շրջված ձևն է **փետուրի**: Գրեթե բոլոր բարբառները գիտեն:

Թիթիոն - «թռչկոտող» կրկնված թիռ արմատից, ՀԱԲ 2, 183, 184-186 կամ արաբ. **tayr** «թռչել» բառից:

Թոնիր - ՀԱԲ 2, 196 (դասական շրջանից, Գիրք Վաստակոց) որոշ բարբառներում հնչյունափոխությամբ առկա են: ենթադրվել է պարսկերենից, սակայն ծագումը Միջագետքի սեմիտներից է. **tinaru** առկա է մ.թ.ա. XXV հարյուրամյակից: Հիշատակվում է նաև **veda**-ներում:

Թոռ - ձուկ բռնելու ցանց, ուռկան: ՀԼԲԲ, Բ, 128 - գիտեն բազմաթիվ բարբառներ (Արարատյան, Ղարաբաղ, Թբիլիսի, Պոլիս, Խարբերդ, Մուշ, Ղերսիմ Շամախի, Համշեն, Կարս):

Թոռն - թոռ (Հաբ 2, 198-199), բնիկ հայ բառ **tor** արմատից: Ընդհանուր է:

DS 3841 tašt - ձեռք լվանալու լազան, DS 1439 **dešt** - բեքմեզ եռացնելու և հաց շաղելու լազան:

DS 3887 tepur(II) - հավի կամ աքլորի թևը: Գրի է առնված որոշ սխալով. (Չայելի, Կապտան փաշա, ..):

DS 3941 titer (teter) - թիթեռ (Ոհգե Էրզինջան Քիլիս):

DS 3819 tandır - 1.թոնիր, վառարան, 2.նաև չորս ականի մի սալակ անիվներով, որի մեջ նոր ոտքի ելած երեխաներին են դնում:

BAS 286 tor - թակարդ, ցանց, խարդախության իմաստով էլ: **DS 4769 tor** - ցանց, ձուկ բռնելու ուռկան (Իզդիր, Կարս, Մալաթիա): DS 1563 **dor(I)** - ձկան ուռկան (Տրաբիզոն և շրջանը):

DS 3970 torun-yeğen - ազգական, թոռ (Տրապիզոն, Գիրեսուն): **TPC 868 tor**

Թռի վռի - ՀԼԲԲ, Բ, 134 - 1.
անընդհատ թռչկոտող, 2.
թեթևալիկ: ՀԱԲ, 2, 184-186 **թռ-
թիռ** արմատից, **վռին** նրա
թարմատարն է:

Թորախ - եռացրած ջուրը՝
շինուկը քամած թան: Մածնաթանը
եռացնելով կըկտրեն, կտրած
թանեն պանրիտը կստանան
քամելով: Այս սպիտակ թանձր
մասը թորախն է: ՀԼԲԲ, Բ, 130
Խարբերդ, Բալու. 404: **թոր**
արմատից:

Թորակ - ՀԱԲ 2, 199-200 «քամիչ»
թոր, թորել «հոսել, քամել»
արմատից:

Ժ
Ժամկոչ ՀԱԲ 221-224, 635, /ԳԲ
390/ - (ԻՆ, 4, 32):

Լ
Լազան, լական - ծյան վրայով
քայլելու հարմարանք: ՀԼԲԲ..

Լալիկ /ԳԲ 406/ - պրս. **Lal** - համր,
լալ ՀԼԲԲ, Բ, 193-195 - լալիկ,
լալիկանալ (Ակն, Ղարաբաղ,
Լոռի): **Լալոշ** ՀԼԲԲ, Բ, 195-կակազ
(Արարատյան, Ղարաբաղ, Վան),
(ՄՄԱԵԺ XVI, 241):
Լակաշ, տես շակալ:

Լամբակ, Լամբոկ ԳԲ 403, ՀԱԲ 2,
262 Լամբ - օղակ բառից (ՄՄԱԵԺ

BAS 282 - տև. տու:

DS 1563 dorak(III) մածունով և
սերուցքով սարքվող մի տեսակ
պանիր: 3967 torak (Էրզինջան,
Ձարա, Մուշ, Բիթլիս):

DS 1563 dorak (IV) փափուկ
քարից շինված մածուն քամելու
համար գործածվող մի տեսակ
քամիչ:

DS 853 cāmgöž, jenköž
(Ղերերնդե), TPC 942 - **zangoç,**
camgöz (Գագիանթեպ), **zāmgöž**
(Թոքատ, Մաշկա):

DS 3070 lekan - փափուկ ծյան
վրայով հեշտ քայլելու դալար
ճյուղերից հյուսած ոտին
անցկացվող հարմարանք:

DS 3061 lalik (III), lallik - 1.
անլեզու, համր, 2. լեզուն
բռնված, **lalaş** - բլվատ (Ադին,
Էյսազիկ, Քոքլարեխ): **lallos** -
նոր խոսել սկսող երեխայի
նման խոսող:

DS 3062 Lambak - կանթին
կապված պարան (Բայբուրդ,

XVI, 238): Նոր գրականում – Գյումուշհանե):
կոճակ անցկացնելու օղակ
դասական գրաբարից է հայտնի:
Գիտեն բազմաթիվ բարբառներ՝
լամբա, լամբոնք, լամբոկ,
լամպա, ՅԼԲԲ, Բ, 199:

Լաս, լաստ, լաստել ՅԱԲ, 2, 266-
267 (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Լարան – Մազից կամ կանեփից
հաստ դերձան:

Լափ, լոփ, լափ, լոպ, լոբ ՅԼԲԲ,
Բ, 255, /ԳԲ 422, 423, 428, 439/ -
ծեռքի ափ: Հավանաբար հ.-ե
ծագում ունի, (ՄՄԱԵԺ XVI, 241)
(Մուշ, Վան, Մոկս, Ոզմ, Կարս,
Արաբկիր):

Լաւաշ լօշ - ՅԲԲ 260, ՅԲԲ 242-
243, լաւաշ /ԳԲ 414/ - ասուր.
lāṣa, եբր. **לוש** **Լօշ** ՅԱԲ, 2, 308 -
բարակ թերթանման հաց:
Տաթևացի՝ շոթն թանծր, լօշ
եփեալ:

Լինգ - (ԳԲ483-484, ՅԱԲ, 3, 450-
451, ՅԼԲԲ, Բ, 227, հանելիք, **լինգել,**
չընկնել, ՄՄԱԵԺ XVI, 238)
երկաթյա մեծ ձող, որով քարերը
տեղահան են անում, ջարդում:

Լղճոր, ճիւլված ՅԼԲԲ, Բ, 233 -
փափուկ, նիհար, ծամծմված,
լղճոր /ԳԲ 428/ - աղտոտ, փնթի,
անմաքուր (խնուս, Վան,
Ախալցխա, Մոկս, Մուշ): (ՄՄԱԵԺ
XVI, 241):

Լման ՅԱԲ, 2, 278-280, 290 - <լի
«լցված» արմատից+ման

DS 3066-3057 las, last – հնձած
խոտի կոյտ:

DS 3066 laran – մազից
սարքած պարկի կապ (Բիթլիս):

DS 3064, 3073 lap (II), lep (I) -
ափի ներսը (Բիթլիս, Ուրֆա,
Ուշաք):

DS 4580 lavaş (Վան) yufka -
լոշ

DS 3080 ling(II), link(I) -
հանելիք(Տ.):

DS 3077 lhçor – կեղտոտ,
ցելտոտ (Բիթլիս):

DS 119 ağzı liman – մինչև
բերանը լիքը, բերանին

ածանցով՝ հայերենն քե արմատից:
Լմննալ — լրանալ, **լմնցնել** —
ավարտել **ՀԼԲԲ, Բ, 234** - ամբողջ,
լրիվ (բոլոր բարբառներում):

Լորբազ ՀԼԲԲ 243, /ԳԲ 435/ —
պարծենկոտ, լոպպազ - մեծամիտ,
սնապարծ, գոռոզ, հպարտ
(Շիրակ, Կարս, Արարատյան,
Ղարաբաղ): **Նաև ՀԼԲԲ, Բ, 237**
Լորբազ, լորբզգություն:

Լոլ ՀԱԲ, 2, 293 - > լոլ արմատից,
սրածայր, **լոլոզ, լոլոզիկ** —
բարակ, երկարահասակ, **ՀԼԲԲ,**
239, /ԳԲ 431/: ԲՍԳ 230 լոլիկ՝
տոմաթես 236 տոմաթեսին մանրը,
Բալու 414 լոլիկ — ոսկեխնձոր

Լոլիկ ՀԱԲ, 2, 293, ԳԲ 431 —
պոմիդոր < լոլ-կլոր արմատից,
կլոր հաց: **Լոլ ՀԱԲ, 2, 292** — նաև
լոլ/լոլ, (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Լոլոկ, լոլիկ լոլոկցնել ՀԱԲ 2,
292-293 /ԳԲ 431/ փոքր նկանակ <
լոլիկ, որևիցե կլոր բան, կլոր
գնդաձև, Տանձուտից լոլոկ է
հավաքում: **Լոլոկցնել ՀԼԲԲ, Բ,**
239 — կլորացնել, գնդաձևի
վերածել, **լոլոկցնել** — կլորացնել,
գնդաձև դարձնել: (ՄՄԱԵԺ XVI,
238):

Լոռ /ԳԲ, 435/ — 1. խաղողից
ջուրին տակ նստած մրուրը
(Աղանա), Լոռ (Ղարաբաղ, Մուշ,
Շիրակ): 2. Թանի մեջ մի քիչ կաթ
խառնելով քամում են և ստանում

հավասար լիքը, **bardağı ağzı**
liman doldur — շմշկածագում
(Tunceli) Բլուր և այլն:

DS 3087 loppaz —
ինքնահավան, պարծենկոտ
(Կարս գյուղերը):

DS 3085 lolloz — սարի ծայրը
Բաշվարդենիկ, շմշկածագ,
Էյազիք

DS 3061 lalik (II) — պոմիդոր, **DS**
3085 lolik (II), lollik (II)
lölüklemek — (Միջինքաղ,
Էրզինջան, Քենալիե):
lölüklemek — թուղթը, լավաշը և
ինչ-որ բան կլորացնել (Աղին,
Արաբկիր, Էյազիք, Մալաթիա):

DS 3085 lölüklemek —
կլորացնել, **lolik (I)** — կլոր ցախ,
lölüklenmek — կլորացնել
(թուղթ, լավաշ կամ այլ բան)
Շավշատ, Արդահան

տես նաև **lor 1. DS 3087-3088**
lor 1. քաղցուի դիրտից
պատրաստվող մի տեսակ
թանձր բեքմեզ, 2. սերը քաշած
կաթից պատրաստված անյուղ

լոռ՝ լոռաջուր, լոռթան, լոռլոռ: (ՄՄԱԵԺ XVI, 239): Ենթադրվում է փոխառություն պարսկերենից: (տես նաև **nor, nur**):

պանիր, 3. փափուկ պանիր, 4. ժաժիկ: **lor peyniri** - մի տեսակ նոր, փափուկ ալանի սպիտակ պանիր:

DS 3255 nor, nur - լոր. Անատոլիայի մեծ մասում պանիրի շիջուկից պատրաստվող մի տեսակ ժաժիկ, **norlik** - ժաժիկ, **DS 4606 norcuk**: Lor նաև պանիրի շիճուկին են ասում

Լորիկ ՅԱԲ 2, 297-298 /գր 435/ - բնիկ հայերեն բառ, լորիկ - սիրուն, քնքուշ *buldurin* (Ախլցխա): **Լորիկ** - 1. փոքրիկ լոր, 2. լորի ձագ, ճուտ, 3. լորի նման սիրունիկ՝ լավիկ: Ժող. երգ՝ Վիրավոր լորիկ, լորիկ ջան...

DS 4581 lorik - երեխա, ձագ (**lorigim benim**) իմ լորիկս՝ Մալաթիա և շրջակայքը: Ավանդված է թուրք գրականության մեջ XVI դարից **TS 7290 lori, lora kusu TS 2411**:

Լոք ՅԱԲ 2, 305 - մեխանաձուկ, ոմանք գրում են **լուք** (ՅԲԲ 258, գր 440) **լուգն** ՆՅԲԱ: Կովկասում հայտնի է **լորո, լոք, լոգ** - համեղ, մեծ ձուկ, գեր ձուկ (Շիրակացի, Ժ 22), (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

DS 3084 Lokko (l) - շատ գեր, անճոռնի ոմն (Երզնկա)

Լպուզ ԺՅԼԲԲ, 2, 427, ՅԼԲԲ, Բ, 241, /ԳԲ 259/ - լերկ, անմազ, դեռահաս, կստված (Մարզվան, Ամասիա, Բաղեշ, Արաբկիր): (ՄՍԱԵԺ XVI, 241):

Լոփ - 2,4.ուտելիքը մեկեն կուլ տալ, լոփել միանգամից բերանը գցել, կուլ տալ. (ՅԼԲԲ,Բ,245): Տես Լափել

Խ
Խալաթ ՅԼԲԲ, Բ, 265 - արաբ. *hila*-ից. 1. թագավորի կողմից տրվող թանկագին հագուստ, 2. նվեր, պարգև. Թագավորն ասաց. - Ի՞նչ տանք ընտու խալաթ, օսկի՞, թե՞ անգին քար: Խալաթ ԺՅԼԲԲ, 2, 463 - 3. նորահարսին կամ փեսային տրվող նվեր՝ դրամ: Ինչքա՞ն խալաթ ես տվել:

Խալիզոն ՅԱԲ, 2, 315 /ՅԼԲԲ, Բ, 267/ - խխունջ. արաբ. *halazūn* (Հաճն, Մալաթիա, Բաղեշ):

Խալիք /ԳԲ 445/ - խիպար, նույնը ՅԼԲԲ, Բ, 267: Խիպար /ԳԲ 469/ նույնացնում է՝ Խիպար/խիբար ՅԼԲԲ, Բ, 327 - որմնադրության մեջ գործած-վող մանր տափակ քարեր, որ մեծ քարերի արանքն են դնում: (Կարս, Համշեն, Խոտորջուր, Սեբաստիա, Ղարաբաղ, Ուրմիա Քեսաբ):

Խախալել ԺՅԼԲԲ, 2, 464 - այս ու այն կողմ տարուբերել խախալ.

DS 3078 *lipiz (I-II)* -տկոր, լերկ (Բայբուրդ, Սարիկամիշ, Կարս, Սելիմ, Իրիշլի)

3094 *lip etmek* - ձեռքն անցածը ուտել (Շիրան, Ուլուշիրան, Գյումուլիոնեն):

DS 2257 *halat (I)* - նվեր (Սարիղամիշ, Կարս). *Halat (VIII)* - տղայի կողմից աղջկա կողմին տրված իրեր՝ ապրանք (Գյումուշհանեն, Կելկիթ):

DS 2261 *halizan, halezun* - անծրևաորդ (Բուլանըխ, Մուշ):

DS 2333 *heliki (I), hellik (I)* - պատ սարքելիս մեծ քարերի արանքում դատարկ տեղերը զրկող փոքրիկ քարի կտորները: DS 2334 *helikletmek* (Մերզիֆոն, Ամասիա, Թքատ, Շաքին- Քարահիսար, Գյուրուն, Չեփնի, Գեմերեկ, Սվազ և այլն):

DS 2252 *hahalamak* - ցնցել (Չորուն, Իսկիլիա):

խախալ անել: **խախալել ՅԼԲԲ, Բ, 269** - այս ու այն կողմ տարուբերել (Գանձակ, Ղազախ): **խախալ ՅԼԲ, 2, 316** - խոշոր անցքերով մաղ:

խաղ ՅԼԲ, 2, 319-320 - 1. ծաղր, կատակ, 2. **խաղ-հող**, 3. խաղալիք -մարմնի հողերը. խաղարար, պարող: **խաղ 5 /ԳԲ 447/ - ոսկրի հող** (Երևան, Կարս, Չմշկածագ, Պոլիս). Մատուցներուս խաղերը կըցավին: **ՅԼԲԲ, Բ, 271**, Ոսկորներն իրար միանալու տեղը (Ղարաբաղ, Թբիլիսի, Երզնկա, Կարս, Մուշ, Շատախ):

խանդակ ՅԼԲ, 2, 330 - խրամ, փոս արաբերենից է, **xandak** - սա էլ պրս. **Kanda** - քանդակ: Տես նաև **ՅԼԲ, 4, 551, 552: ՅԼԲԲ, Բ, 279** (Վան, Ղարաբաղ):

խանութ ՅԼԲ, 2, 331-332 - <ասոր. **xānūdā**, արաբ. **hanūt**: Չի նշվում հայկական ծագումը: Գիտեն նաև բարբառները: **ՅԼԲԲ, Բ, 282** (Պոլիս, Այլուրեք):

խաշիլ - եփած ջրով ալյուրի խյուս, զանգված, 1. մանած թելերը թաթախելու, պնդացնելու համար, 2. աղանձած, ցորենի, փոխինձի քաղցուով և ջրով եփած կերակուր (Արաբկիր, Չենկիլեր, Երևան, Ղարաբաղ), **ԳԲ 452, ՅԼԲԲ, Բ, 283**:

խաչ ՅԼԲ, 2, 333-335 - բնիկ հայերեն բառ **khet** - արմատից: Հոկտեմբերին սուրբ խաչի տոնն է:

DS 2251 hağ (I) - մատի հանգույց, հողակապ, կապ (խոզաթ, Թունջելի, Չմշկածագ):

DS 2339 hendeyh - խանդակ (Իզդիր, Կյուրասոն), **TS 353 handak kesmek, hendek-** խանդակ կտրել, **DS 2272 handek** - ջրի ճամփա, (Դիվրիկի, Սվազ, Չոմա):

BAS 132, 40 anot, 41 anut, anutçu, hanot, anüt, hanut (չի նշվում հայերենից լինելը): **OTS 267 dükān, meyhanē**:

DS 2302-2303, haşıl, haşıl, DS 4515, 2438 hoşul (Օրդու): **TS 1902-1903 haşıl**: Գիտեն շատ բարբառներ:

DS 2248 haç(II) - հոկտեմբեր (ekim) ամիս (սուրբ խաչի ամիս) Երզնիքան, Օրդու: **haçlılar** - խաչակիրներ (Աֆիոն, Անթալիա):

ԽԱՍԱՅԱՆ, ԽԱՍԱ ՅԼԲԲ, Բ, 293 – 1.
բամբակյա սպիտակ կտոր, բյազ,
2. բամբակյա նուրբ կտոր (Բաղեշ,
Պոլիս, Համշեն, Թբիլիսի,
Բողազլըյան):

ԽԱՒ ՅԼԲԲ, Բ, 294 – 2երտ,
աղվամազ, ՅԱԲ, 2, 350 գրաբարից
(Գամիրք, Սեբաստիա և այլն): Կա
ր պարս. **hav:**

ԽԵՆՔ Argo-ում - կա Դանկոֆի
մոտ, ՅԱԲ, 2, 358 խենդ /ԻՆ, 4, 32/:

ԽԳԱՐԵԼ /ԳԲ 465/ – սղոցել.
գրաբարում՝ խիզարել (Կարս):
ԽԳԱՐ ՅԲԲ, 275, ՅԼԲԲ, Բ, 317-319
– մեծ-մեծ ատամներով սղոց,
խրզուք, խզարք, խզարուք,
խրզարուք՝ սղոցելուց առաջացած
փայտի թեփը /ՅԼԲԲ, Բ, 318, 372/
(Սեբաստիա, Կեսարիա,
Բուլանդիս, Մալաթիա
(խեզարուք)), ԻՆ, 4, 32:

ԽԵԺ ՅԱԲ, 2, 362, ՅԲԲ 278 – խեծ,
խեծ, խիժ՝ որոշ բարբառներում
խեջ. (Մալանբեկ, Ռոդոսթո). դիժ,
խեծկաթ ՅԼԲԲ, Բ, 303 – խեծկաթ,
խեծնել էջ 325, խիժ – 1. ծննդկանի
խեծնել 4-5 օրվա դեղին, թանձր կաթը, 2.
ծառի խեծ (Ուրմիա) (ՄՄԱԵԺ XVI,
239) /ԻՆ, 4, 31/:

ԽՂ, խղխ, ըղը – այո ՅԼԲԲ, Բ, 320,
ըխ - այո, ՅԼԲԲ, 40:

DS 2297 hasa (I) – բամբակյա
նուրբ կտոր, փաթուխա
(Մերզիֆոն, Ամասիա, Թոքատ,
Զիլե):

TS 2356 kav (I) – խավ
(Գայայան 87):

TPC 405 hint - դանդալոշ,
խենք, **Argo 131:**

TPC 406 hizar – մեծ սղոց,
որից՝ խզարուք, **DS 2382**
hizarik – տաշեղ, թեփ
(Դիվրիզի, Սվազ), **hizarik,**
hizaruk, hizarik, hizarik,
hizurik – թալաշ, թեփ (Սվազ,
Մալաթիա, Դիվրիզի), **hizar,**
hazar – մեծ սղոց, սղոց:

DS 2037 gij – 1. սալորի,
ծիրանի ծառերի խեծը,
DS 2356 hic (I) – 2. նոր ծնած
կուրծք ունեցող, **hic (II), hic (I),**
– կենդանիների առաջին կաթը,
խեծը: **hic (V) –** սալոր, դամբուլ,
սերկևիլ և բալ ծառերի
կեղևների վրա եղող ձյուրը,
խեծը: (Մալաթիա, Վան): **DS**
2782 kicc(V), kicg(II), kij, kuj,
kic (Կայսերի, Դիվրիզ, Էրինջան):

DS 2356 hi – այո, **hwa** **ište,**
hayir, evert:

խըշտ ՅԼԲԲ, Բ, 320 – սուր ծայրով փայտ կամ երկաթ ծակելու, խոցելու սուր գործիք, սվին, նիզակ, շան վզնոց՝ սուր մեխերով, երկար պոչով նիզականման գործիք ավերին մոտեցող ձկներից որսալու համար: (Կարս, Բաղեշ, Քեսաբ, Բալու):

խիզար ՅԱԲ, 2, 364 – Ոսկեհատիկ, խզար, խզարել /ԲԱԳ 247-248/ - մեծ սղոց, խզել - բառի հետ չի կապում: (ԻՆ 4, 32):

խիրտ ՅԱԲ, 2, 371 – խրտնած, վախեցած: Բազմաթիվ բարբառներում կա: Կա նաև **խրտչան, խրչան** Կասկածով Հ. Աճառյանը թ. **խրչու** < **խրչու** - անընտել, ոչ մարդամոտ. ենթադրում է հայերենից:

խլորիկ ՅԼԲԲ, Բ, 332 – 1. մանր կարկուտ, 2. մի տեսակ վայրի խոտ: Որոմ, ոլոմ /ԳԲ 471/: **խլորուկ, խլըրուկ** (Համշեն) – ցորենի մեջ որոմ, ԲԱԳ 342, հիւլեռ արդյո՞ք նույնն է Բալու 426 խլոր, խլորուկ, խլորիկ-ցորենի մեջ գտնվող մանր հատիկներով բույս /ԻՆ, 4, 31/:

խլուրդ ՅԱԲ, 2, 374, ՅԼԲԲ, Բ, 333 /ԳԲ 472/ - փոքր մողես (Ախալցխա): Կա ATL էջ 63 № 253

խմոր ՅԱԲ, 2, 377-378 – խում+որ, խմորել՝ ասոր. **Xm** - թթվել, արամ. **xmārā** – խմոր: Բոլոր բարբառները գիտենք թիչ

DS 2379 hışt (II) – 1. – մեծ դանակ (Երզնիցան), 2. ծայրը սուր երկաթ (Մալաթիա); 3. ծակիչ, եռաժանի (Կարս):

TS 350-358 hazar (II), hazarcl, hızarcl, hızar - մեծ սղոց, **TPC 397, 406 hazar (I), hızar, hızarcl, hızaruk, hızark** (Դիվրիկի, Սվազ):

DS 2375 hırtmak (II) – 1. զգվել, ծանծրանալ, 2. թշնամանալ:

DS 2360 hılorik – ցորենին խառնված, մանր կլոր սև գույնի մի տեսակ սերմ, որոմ:

P, 102 hılorik – մի տեսակ վայրի խոտ, որոմ. սև սերմերով վայրի բույս (խոզաթ, Թունջելի, Չմշկածագ):

DS 2337 helürt - դաշտային մուկ (Հեմշին, Ռիզայե): Կա № 147 Հեմշին **helort**:

DS 2269-2270 hamuralaca – խմոր կտրող ծակուտկեն՝ մի տեսակ գործիք (Հեքիմխան, Մալաթիա)

հնչյունական
տարբերություններով:
Նմանությունը թուրքերենի hamur-
ին համարում են պատահական

hamur boranisi - մանթը
ուտելիք
hamurdan - ջիուղների սարքած
մի տեսակ հաց, (Կայսերի)
hamur eğişi - խմորի տաշտը
քերելու և խմոր կտրելու մի
գործիք
hamur kese, hamurlu - մի
տեսակ հաց սաճի վրա եփվող
hamurluk - խմորի մայա
hamur pilavi - մակարոնի փլավ
hamursuz - անխմոր հաց
hamur saplısı - ծակոտկեն
շերտի:

խնգալ /ԳՔ 475/ - տեսակ մը
խմորեղեն. Ղարաբաղ, վրաց.
խինգալի բառն է, սակայն
թուրքերենին է անցել հայերենից,
քանի որ վերջին ի-ն կրճատված է
հայերենում:

խնդում ՀԱՐ, 2, 367, /ԳՔ 476/ -
ուրախություն, ցնծություն, ծիծաղ
պրս. Xanda>խինդ, xendh
արմատից: ԲՍԳ 254, ՀԱՐ, 2, 367 -
խինդ - խնդալ - ուրախանալ.
բարբառներում՝ խնդում - ցնծում,
խուճտում - ճոխում ՀԼԲԲ, Գ, 381
(Նոր Նախիջևան):

խշխշալ /ԳՔ 478/, ՀԼԲԲ, Բ, 343
բնածայնական - ծառերի
տերևների սոսափյուն, գետի
խոխոջ, զգեստի շրշյուն: Գիտենք
բոլոր բարբառները

խշոր, խշիր, խշերուկ, խշերիք
ՀԼԲԲ, Բ, 343-344, խշուր, խշոր /ԳՔ
479-496/, խշրել - փշրել խուշուր՝
ցախի, փայտի մանր կտորտանք.

DS 2364 hngal mantı
(երզինջան, Շավշատ, Արդվին,
Արդահան), hingel (Թոքատ,
Էրզուրում, Սվազ, Բայբուրդ):

TPC 405 hırdım (argo) -
ռուսերեն нурька, огуз -
խրախճանք:

DS 2302 haşhaş etmek - çalı,
çırpı yaprak ses çıkarmak
(Սաչկա, Տրապիզոն)

DS 2378 hışır etmek -
կտրատել, փշրել, hışır olmak -
կտոր-կտոր լինել: DS 4518
hışır hışır olmak - (Յոզգաթ,

խըշեւ - փշոբել, խըշեւ - փշոբել, մանրեւ (Սիվրի Յիսար), **խշուր** - փշուր լինել, փշոբել-խշոբել:

Շավշատ, Արդահան, Սվազ, Մաչկա, Տրապիզոն:)

խոմ, խո, հո, հոմ /ԳՔ 481/ - խոմ ես էլ մարդ եմ: ՅԼՔՔ, Բ, 344 հո - չէ որ = բառ մասնիկ ուժեղացնելու համար իմաստը (տես նաև հո, հոմ (ԺՅԼՔՔ, 4, էջ 364):

DS 2399 hom (III) yani - այսինքն (Կարս, փոսով)...

խովլաթ, խովլաթ, խովլաթ
ՅԼՔՔ, Բ, 346, 264 - ամայի, դատարկ. արաբ (Բուլանդիս, Բաղեշ, Դրբ. Ջավախք, Արարատյան, Վան, Խարբերդ):

DS 2312 havlat - դատարկ (Ֆաթլի, Բուրդուր): **DS 4516 havlet** - ամայի (Մալաթիա, շրջակայքը):

խոփ - արորի երկաթը ՅԱՔ, 2, 423-424: Գիտեն բոլոր բարբառները: Կովկասյան լեզուներից է կամ աքքադերենից:

DS 2404 hap (I) - արորի երկաթը (Շավշատ, Կարս, Էրջես, Վան, Սվազ):

խչմար ՅԼՔՔ, Բ, 364-365, ՅՔՔ 293 - խեչակ, խըչմարական, խաչածն շինված խեչմայր /ԳՔ 464/ (Երևան) **խըչմայր** - երկճյուղ փայտ, որ իբր հենարան կղմեն ծառերի, թփերի տակ (շատ բարբառներում՝ խեչակ)

DS 2379 hısmar - խաղողի ողկույզները հողին չկաշելու համար որպես հենարան դրվող երկճյուղ փայտը (Իգդիր, Կյուրասոն)

խուն ՅԱՔ, 2, 420 - քիչ, քնիկ հայերեն բառ դասական գրաբարով. **խուն ինչ, խուն մի:** **խուն ՅԼՔՔ, Բ, 380** - քիչ, սակավ (Պոլիս):

DS 2443 hun (I) - փոքրիկ կտոր, բաժին (Կարս, Ախլաթ, Բիթլիս):

խուշքի, խուշկի, խուշք, խուշկը ՅԼՔՔ, Բ, 381, ՅԱՔ, 22, 421 /ՅՔՔ, 292/ պրս. **xuški** - չորացրած, մանրացրած ծիու փթիր, անասնոց կու, որ շաղ են տալիս անասնոց տակ: (Ախալքալակ, Ալաշկերտ, Խարբերդ, Սեբաստիա, Զղի, Կարս,

DS 2446 huşku - թրիքի և այլն բաների փոքրիկ կտորները, փշրանքները (Թորթում, Էրզրում): **DS 2379 huşku (II)** - անասունի փթիր (Օրդու):

Սասուն):

խուրդուխաշ ՅԼՔԲ, Բ, 384 – ջարդուփշուր, խուրդուխաշ անել՝ լինել (Պոլիս, Կեսարիա, Ղարաբաղ, Նոր Նախիջևան, Ամասիա, Արարտյան) փոխաբերական, **ՅԱԲ 2, 411** – խիստ հոգնել, պրսկ. *hurda* – կտորտանքներ:

DS 2445 hurthaş – խիստ հոգնել, ուժասպառ մնալ (Բայբուրդ, Կարս, Սարըկամիշ):
TPC, 414 hurdahaş – ջարդուփշուր, *hurdalemek* – փշրվել, *hurda* – փշրանք, մանրուք

խրճած, խոփած ՅԼՔԲ, Բ, 369, ՅԲԲ 295 /ԳԲ 494/ – չափազանց ծերացած, ցնդած, ցնորած: **խոփո, խոթո** (Արարտյան) **խոփիլ** – չափազանց ծերանալ, ցնորվել, խելքը կորցնել, **խոփուկ** (Պոլիս, Խնուս, Ապարան, Բուլանքիս, Սեբաստիա, Կեսարիա, Մալաթիա, Վան, Սասուն): **խովել, խֆրել** – ծերությունից, զառամելուց խելքը կորցնել (Սվեդիա)

DS 2370 hırf – ծեր (Բիլեջիկ, Ուրֆա)

ծ
ծամակ ԵՄՅ 4647, ԲԱԳ 269, ԳԲ 506 – վարոցի ծայրը թիակածև երկաթ, որով գունդի խոփին ցելիք կքերեն, **ԳԲ 506** – արորը մաքրելու գավազան /իմ, 4, 32/:

DS 880, 4470 cemek (I), cembek (II), cümek, çemek (I) – վարոցի ծայրի երկաթյա քերիչը (Ամասիա, Նիզդե, Զիլե, Թոքատ, Օրդու, Էրզրում, Սվազ, Երզնիցան, Սարըկամիշ, Կարս և այլն):

ծառտակ – ծառերի տակ ջուր տալու համար բուներուն տակ բացված փոս, **ԳԲ 540**:

DS 4344 zardak – ծառի տակ ջրելու նպատակով բացված փոս (Ախլոր Վան):

ծանակ – խաղք, խայտառակ, ծաղր **ՅԱԲ, 2, 444**: Ալաշկերտում՝ ծաղր ու ծանազ:

S 4346 zanaka etmek – 2. ծաղր անել (Յենիքոյ, Ջոնգուկդաք):

ծափ և ծաբ ՅԼՔԲ, Բ, 398 – 1.

DS 837-838 cab – կավե կաթսա,

երկունկանի կավե լայնափոր պուտուկ, 2. մեծ կճուճ: **Ծափ** /ԳՔ 510/, **ՆՅՔ** - տափակ շրթնավոր կճուճ, **ՅԲԲ**, Ա, 305 - քաշից փոքր լայնաբերան հողե աման:

Ծափ ՅԱՔ, 2, 451 - պտուկ, հողե աման - 1. պտուկ (Ախալցխա, Ախալալաք, Մոկս, Մուշ, Չենկիլեր, Տրապիզոն): (ԻՆ 4, 32):

Ծեղ-շյուղ ՅԱՔ 306, /ԳՔ 511-512/, ծեղ-շյուղ, ծիղ, ծիւ, ճեղ, ճիղ (Երևան, Ղարաբաղ, Թբիլիսի, Ղամշեն, Տրապիզոն) (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Ծերտ, ծեռտ, ծիրտ ՅԼԲԲ, Բ, 402, **ծիրտ ՅԼԲԲ**, Բ, 409 - 1. հավի ծերտ, 2. աչքի կեղտ: **Ծիրտ ՅԱՔ**, 2, 460 - թռչունի կամ ճանճի աղբ, քրդ. **Cirt** - թռչունի ծիրտ /ԻՆ, 4, 32/: Առկա է բազմաթիվ բարբառներում:

Ծիծի, ծիծիկ - ստինք, ծիծ (փաղաքշական Բալու 473) ԲԱԳ 273 - թուրք. ճիճիկ, ծիծի մատ, ճկույթ: (ԻՆ 4, 32):

Ծիմպանակ ՅԼԲԲ, Բ, 407 - եղեգից շինված սրինգ, **ծիմպոն** (Ղամշեն, Տրապիզոն): Տիմպոն, ծիմբոն - զարու ծղոտից պատրաստված սրնգանման նվագարան (ՆՅՏԲ, 226 Թոռլաքյան. Ն. Մկրտչյան, Երաժշտական բառարան, էջ 117):

Ծիպ-ծիպ ՅԼԲԲ, Բ, 407 /ԳՔ 515/ - 1. հավի ճուտերին կանչելու ծայն,

cap, cab - չափաման (Մերզիֆոն, Ամասյա, Օրդու, Գեմերեկ, Սվազ):

DS 837-838 cab (I) - փոքրիկ կավե կուժ (Մերզիֆոն, Ամասիա), **DS 858 çaba (II), çap (V), çarı (II)** - կճուճ:

DS 875 ceğ (I) - կողով հյուսելու ճիւ (Կապտան փաշա, Ռիզայե, Չայեփ):

DS 937 cirt, çirt (I) - հավերի, թռչունների աղբը (Ախլաթ, Բիթլիս, Վան, Սվազ): Նաև՝ **DS 1190**:

DS 952 cici, cicik (VIII) - ճկույթ՝ փոքրիկ, նվազ, **DS 958 cici barmak** - ճկույթ, **DS 959 cicik (I) (VIII)** - փոքրիկ. նաև ծիծիկ (**memé**) **çi çik**:

DS 4370 zımbon (zımpon) - դուդուկ, փոքրիկ փող: **DS 4387 zinbon** - լաստենու ցորենի ցողունի պես նյութերից սարքած դուդուկ (Երզրում և շրջակայքը): **DS 4370 zombon** - ծառից, ցորենի ցողունից, եղեգից, նման բաներից սարքվող դուդուկ (Տրապիզոն, շրջակայքը):

DS 983 cipik (I) - փոքրիկ (Ֆեքե, Ադանա):

2. **ծիպուկ**՝ մանրիկ, պզտիկ, **ծիպ-ծիպ** – մանր, փոքր: **Պիծի, պիծիկ** <պուծուր, պիծիկ-ծիպիկ /ԳՔ 909/ (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

ծիւ (ծիվ) ծուալ – վախենալու, խուսափելու-նենկամ լացի ուրախություն-նենկամ լացի ժամանակ ճչալ, պոռալ (Շուլավեր, Գանձակ, Երևան, Թբիլիսի, Վան): ԳՔ 524, ԳՔ 317 **ծվալ, ծվծվալ**, սուր ճիչ արծակել, ճվճվալ ԳՔ, 737, ԳԼԲԲ, Բ, 408 **ծվան, ծվվան** – սրնգի, զուրմայի եղեգե բարակ լեզվակը՝ պկուն (ԳԼԲԲ, Բ, 425):

ծղրիդ, ծղիթ, ծղրդիկ ԳԼԲԲ, Բ, 415 – ծղրդիկ /ԳՔ 520/, խարբերդում՝ ճպուռ, ծղրիդ, /ԻՆ, 4, 32/:

ծմակ ԶԱՐ, 2, 463-464 – արև չտեսած շուք տեղ ծորի մեջ: Բարբառներում՝ հյուսիսահայաց, անարև, ստվերոտ տեղ: Դասական շրջանից: ԳԼԲԲ, Բ, 416 – 1. Դյուսիսահայաց անարև ստվերոտ տեղ, 2. անտառ՝ ծմակոտ, ծմատեղ, արև չընկնող, անարև, շվաք տեղ /ԻՆ, 4, 32/: Բազմաթիվ բարբառներում առկա է նաև ցմա, ծմա, ծմոգ, ծմագ ձևերով:

ծուիկ ծուիկ ԳՔ, 318, /ԳՔ 526/ – մաս մաս անել, ԶԱՐ, 2, 460-461 – **ծիւ, ծվալ**, կտոր, պատառ /ԻՆ 4, 32/:

Կ
կալ-ան, կալանդ, կալանք ԶԱՐ, 2, 483-485 – պատյան: (ԻՆ 4, 32):

DS 987 civ – բարձր ձայն (Օրդու)

DS 963 cihrit (I), cigirt, cigit (II) – մորեխ, ծղրիդ, **cigit (III), ցիցիտ (I), ցիգirt (DS 1212)** -- (Վան, Մաչկա, Տրապիզոն):

DS 917 cımlık (III) – խոնավ, անծրևոտ եղանակ, (Օրդու, Չանդըր): **DS 4369 zımlık yer** – արև չտեսնող տեղ, **DS 4835** – 1. անտառի խիտ ծառով տեղը, 2. արև չտեսնող տեղ, (Խոզաթ, Թուրքմենի, Փուլունուր):

DS 943 cıvık cıvık (III) – կտոր կտոր (Էրզինջան), **civ** (Գենճիկ, Էրզինջան):

P, 27, 104 kılan – թակարդ **Deliğe giren tavşanlara kıla**

Կակա /ԳՔ 540/, ՅԼՔՔ Գ, 21 – 1. միրգ, պտուղ, շաքարեղեն (Երևան, Վան, Թբիլիսի, Եվդոկիա) /մնկ./, 2. հավկիթ՝ Սեբաստիա, (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

Կակալ /ԳՔ 540/, ՅԼՔՔ, Գ, 21 կակալի-ընկուզենի՝ ընկույզ վրայի կեղևով: Զրդ. **կոկլե** – ընկույզի միջուկ, ԲՍԳ, 286 – կանաչ կեղևը վրան ընկույզ: **Կակլու** – ծիրանի, նուշի միջուկ /ԻՆ 4, 31/:

Կակաչ ՅԱՔ, 2, 488-489 – մի տեսակ կարմիր ծաղիկ (tulipa, plate), կակաչ նաև նշանակում է՝ **խաշխաշ: Կակաչ¹ ԺՅԼՔՔ, 3, 18** – կակաչազգիների ընտանիքին պատկանող գեղեցիկ կարմիր ծաղիկներով, մազմզուկներով ծածկված կոթունով մի ծաղիկ = **խաշխաշ, լալա:** Միջին դարերից է ավանդված, գիտեն շատ բարբառներ (Վան, Կարս, Ուզմ, Ասլանբեգ):

Կակարդ, կակարթ ՅԼՔՔ, Գ, 22, /ԳՔ 540/ – աքաղաղի, թռչունի կատար (Պոլիս, Արաբկիր, Ալև (կակարչ): Պետք է անջատել **կատար**-ից միացնել **գագաթ**-ին:

Կակլել ՅԼՔՔ, Գ, 22 – եգիպտացորենի կանաչ կեղևները հանել, պոկել (տես նաև կակալ): **Կակալու /ԳՔ, 540/** – ընկույզ (նաև վրայի կանաչ կեղևով): **Կաղաղ**

DS 1892 gaga (III) – միրգ, չոր մրգեր, **gağa (II), gak (I), gokko (I)** /մնկ./ (Մաչկա, Տրապիզոն, Իզդիր, Կարս, Գյուրում, Սվազ, Ջարա, Բալըքեսիր, Խաչավերա, Արտանուշ): **DS 1893 gaki** – չոր միրգ:

DS 881 gakıl, gaga, kakgıl, gaggıl, gegge, gegel, gevel – կանաչ կեղևից հանած ընկույզ (Կարս, Էրզուրում, Էրճիս, Վան, Ախլաթ, Սվազ, Ամասիա, Մերզիֆոն, Զորում, Թաշովա):

DS, 2660 kakaç (IX)² – կակաչ, կեղծ լալա (Դիվրիգ, Վան, Սեբաստիա):

DS 4529 kakart – աքաղաղի կատար (Կարս և Գյուլերը, Վան, Մուշ): **DS 1892 gagart, 1889, 2593 kagardak** (տես ALT 75-76):

DS 4528 kağallamak – կանաչ ըկույզի կեղևը հանել (կակալ+lamak) (Զորում, Յոզգաթ): **DS 1970 gegellemek,**

ԳՔ, 541/ – կանաչ կեղևը վրան
խակ ընկույզ, որով քաղցրավենիք
կպատրաստեն /ԻՆ, 4, 31/:

Կահել, կայել /ԳՔ 541/ – մղել,
քշել, զարնել տես՝ գահել (ՀԱՔ, 1,
503-504): Գեհել (Ձեյթուն, Հաճն,
Մարաշ):

Կաղաթ /ԳՔ 541/ – Համշեն,
Տրապիզոն, Խոտորջուր, **կալաթ** –
Սեբաստիա, **կաղարթ ՅԼՔՔ, Գ, 24**
– կողով, զամբյուղ: (ՄՄԱԵԺ XVI,
239):

Կաղամախի, կաղմխի ՀԱՔ, 2,
492 (populus alba) հետագայում՝
կաղմխի՝ Մուշ, Իսկ
Խոտորջուրում՝ Գախմխի (Գիրք
Վաստակոց, XII դար):

Կաղջին, կաղձին, կաղչին ՀԱՔ 2,
496, **ԲՍԳ 296, ՀԼՔՔ, Գ, 25** –
տարբեր գույների կավահող
(կարմիր, սպիտակ, դեղին),
բուստագործության մեջ և
կենցաղում գործածվող, օր.
կտուրները սվաղելու համար:
(ՄՄԱԵԺ XVI, 236):

Կամն, կամնել ՀԱՔ, 2, 502 –
ցորեն կալսելու հարմարանք,
ճառճառ: Բոլոր բարբառները
Գիտեն: /ԻՆ, 4, 32/:

Կամնատեն, կամընտա,
կամոտեն ՀՔՔ 326-327, /ԳՔ 543/:
Կամընտեր ԲՍԳ 288 – կամը
լուծին կապող ձողը: **Բալու** –
կամընտ – կամը լուծին հետ

geelemek, geğellemek (II),
gelemek (II), gevellemek –
կանաչ ընկույզի միջինը հանել
(Սինոպ, Մերզիֆոն, Ամասիա,
Սվազ): **DS 1893 gağılamak:**

DS 1895 gahımak (II),
gahalamah, gakalamak – հրել,
քշել (Գյումուշհանե, Շիրան,
Այաշ, Անկարա):

DS 1899 galat (II) – երկու
ոտքով մրգի կողով, (Սամսուն,
Գյումուշհանե, Կելիթ,
Փաստա):

DS 2598 kahmuğı – տերևների
տակը սպիտակ խավով մի
տեսակ բարդի (Էրճաս, Վան),
kahmıh, kahmığ:

DS 2593 kağcıu – կտուրներին,
բակներում ցեմենտի փոխարեն
գործածվող կավ, կավային հող,
DS 1895 gajcıu (Էրճաս,
Էրզինջան, Վան, Կուրուչայ):

DS 1905 gam (II), DS 1987
gemlemek – կամնել (Էրզինջան,
Էրզան, Մուլաթոյ, Միսմիթյոր).
gem (I), gem (II) – գեմ՝
տախտակ:

P, 15 kamadan – երկու մետր
երկարությամբ կեռ փայտ է, որ
փոկով կապվում է փայտյա
կամին (արորի): **DS 2149**
geminti, gemilti, gemindi,

միացնող ձող, որուն մեկ ծայրը կեռածն է: ՀԱԲ, 4, 403 տի-կապ բառից, սա էլ հմխ. – **dē** կապել արմատից: Աստվածաշնչում՝ սամետի, կալուտի, վզտա (Բուլանըխ), ոռտեն, ոռդիք (Սեբաստիա, Երևան) - գրաստների պոչի տակից համետին կապող կապը /ԻՆ 4, 31/:

Կամրջակ ԲՍԳ 295, **կարմնճակ** /ԳԲ 543-554/, **կարմնջակ** ՀԲԲ 335, **կարմնջակ** ՀԼԲԲ, Գ, 28, բալու 449 **կարմուճակ** - երկու երկնաքարերի մեջտեղի դրված մասը ներքևի քարի ցցի վրա, որպեսզի պտտեցնի վերևի քարը /ԻՆ 4, 32/:

Կանկառ /ԳԲ 547/ **կանկռահան** /ԳԲ 548, **կանկառ կրծել** ՀԲԲ 328, **կանգռահան**, **կանկառթուլ** - փշոտ բույս մինչև կես մ. բարձրությամբ. նոր ելած ժամանակ կեղևելով ուտում են, կաթը չորացնելով ծամում են, երբ սուրճը բովում են՝ խմում են որպես դեղ հազի դեմ:

Կառափ /ԳԲ 553/ - կառափ անել, կառափ քաշել, կառափել: ՀԼԲԲ, Գ, 47, ՀԲԲ, 331 - երկու անցքով տախտակ, փայտե գործիք, որով հավաքում են կալի արդյունքը: (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Կատար ՀԼԲԲ, Գ, 51, ՀԱԲ, 2, 537-538 – 1. ծայր, գլուխ, գործի վերջ: 2. աքաղաղի, հավի գլխի ցցունքը: Դասական շրջանից, բազմաթիվ

gömdene, gömenr (Սամսուն, Օրդու, Մալաթիա, Սվազ):

DS 2005 germicek – ջրաղացի մաս, **germücek**, **gerincek** /Բ, 14, 101/, **germiceyh**, **germişa** – երկունքների վրայի քարի պտույտը՝ ապահովող տակի քարի մեջտեղից կացնած երկաթե մասը: (Օրդու, Շեքինքարահիսար, Թոքատ, Գյումուշհանե, Արդվին, Դիվրիզի, Էրզինջան, Շավշատ):

DS 1991, 1992 genger, gengel (I): TPC 533 kengel / kenger sakızı. տես նաև TPC 273 **enger sakızı** – որից ծյուք են պատրաստում: TS 2439 **kenger XVIII-XIX:**

DS 2006 gerrap – կալը հավաքելուն ծառայող պարզ մի գործիք: (Արփաչագ, մի շարք գյուղեր, Կարս, Հըլդըր):

DS 1889 gadar (II), gadar (I), gadırank - աքլորի կատար (Արճեշ, խլաթ, Բիթլիս, Ադին, Ելազիք, Քերան):

բարբառներում կա: վրաց.
կատարի ծառի կատար /ԻՆ 4, 32/:

Կարաս ՅԱՐ, 2, 546 - գինու կամ
ջրի մեծ աման: Կարաս-կարաս
ՅԼԲԲ, Գ, 56 - նեղբերան կուծ
(Ուրարտերենից կամ ավելի հին
տեղական լեզվից ոչ արաբ. **kurāz**,
kurāz /ԻՆ, 4, 32/:

Կարգ ՅԱՐ, 2, 547-548 - շարք,
դասավորություն. բարբառներում
աստիճան, եկեղեցական օրենք:

Կարգին

Կարկուտ ՅԱՐ, 2, 555-556 -
կարկուտ, մանր կլոր սառցե
հատիկներ /ԻՆ 4, 32/. Բնիկ
հայկական բառ <**g²ag²rodo**: Առկա
է բոլոր բարբառներում:

Կաւառն ՅԱՐ, 2, 561, կավառ,
կավար /ԳԲ 560-561/ - 1. նեղ
առու, որով ջուրը կապում են
ածուներին, 2. այն ջրաբերանը,
որով ջուրը մտնում է այգի, ՅԼԲԲ,
Գ, 50 /ԻՆ 4, 32/:

Կափանք - արմատն է կափ
«փակել, գոցել» (ՅԱՐ, 2, 562)
կափուցանել, կափարիչ և փեղկ:

DS 1921 garaz, DS 2652 karas
- մեծ պուտուկ (Զնշկածագ,
Թունջեղի):

DS 4535 karık (III) - շարք,
սածիլների շարք (Գյուլկոնաք,
Յենիշար, Շարքի-բարաաղաճ),

kargın - շատ, առատ (Զորում):
DS 2104 gorgut (II) - կարկուտ,
DS 2926 korkut (I) - մեծ
կարկուտի հատիկ.
ճնճղապաշարի սերմը
(գնդիկներով) մամուռայանք
ալյուրի լույծ շաղախի մեջ
ալյուրի չլուծված գնդիկները
(երմենեկ, Քոնյա):

Ds 1938, DS 2009, 4508 (I, II)
2109, gavar çalmak, DS 2010
gevermek TS, II, 1676 gavar,
govar, gever, gevor, TS 1676
(XVIII-XIX) - 1. առվի սկիզբ, 2.
առու: (Էրզինջան, Իզմիր,
Բուրսա, Ադին, Օրդու,
Մալաթիա, Թոքաթ, Դիվրիգի,
Գյուրոմ, Եյլագիք, Սվազ):

DS 2341 hepek, hapenk (I),
hepenk (I), kepenek -
կափարիչ, փեղկ, **DS 2745**
kepek - առաստաղի դուռ:
Akşam üstü dükkânı kaparken
kepenkleri indirdi: DS 4515
hapang - երդիկի կափարիչ

(Մալաթիա, շրջակայքը): **hapenk**
- փեղկ, տան և խամութների
լուսամուտների կափարիչներ
(Կայսերի, ճընարբաշը):

Կաւատ ՅԱՐ, 2, 561-562 - բոզի
միջնորդ, արաբ. qavvād.
ետդասական շրջանից:
Բարբառներում չկա:

DS 2687 kavat (I) – արգելված
մերծեցումների միջնորդություն
անող տղա, մարդ (**kavas I**):
(Մերզիֆոն, Ամասիա,
Երզնիցան, Սվազ, Յոզկաթ,
Կայսերի):

Կետի, կեդի, կեդ ՅԱՐ, 2, 566 -
մահակ, ձեռնափայտ, գավազան,
մահակ, ծեծելու փայտ, **գետի /ԳՐ
565/** - գավազան, մահակ: ԵՄՅ
359, 382 /ԻՆ, 4, 31/:

DS 2008 get (VI) – ձող (Արճեշ,
Շավշատ, Արդվին):

Կեծոռիկ /ԳՐ 544-545/ -
լուսատիտիկ, գիշերները լույս
տվող միջատ: **Կայծոռիկ ՅԱՐ, Գ,
30** – կեծոռիկ, կայծոռիկ,
պեծոռիկ, ծակուռիք /եջ 72/:
Լուսատտիկ ՅԱՐ, 2, 506, կայծ
բառից լուսպոճեկ ԲՍԳ 234,
ծկոռի, կեծոռի ՅՐԲ 62 –
լուսաճիճք (Արաբկիր, Պոլիս, Մուշ)
/ԻՆ 4, 32/:

DS 873 cecorik (III) – ֆոսֆորով
գիշերը լուսավորություն անող
միջատ (Կապտան փաշա,
Ռիզայե, Չայելի):

Կեռոն տալ, կերոն անել - (գր.
566) ջրադացքարերի մաշված
երեսները քերթել

DS 2006 geron vermek –
Ջրադացի ներքևի քարերին
քերթվածքներ անել
(Կափտանփաշա, Ռիզայե,
Չայելի)

Կզկալ < կրծկալ ՅԱՐ, 2, 666-667
կուրծ+կալ /ԳՐ 624-625/ - փոքրիկ
գոգնոցի պես լաթ, որ
մանուկներու վիզը կկապեն,
կուրծքը ծածկելով, լաթերը
կերակուրով կամ լորձունքով

DS 2382 hızkai (II) – դուրս
թափվող ուտելիքների վրա
ծածկող կտավե անձեռոցիկ
(Ալաշկերտ, Բայազետ, Աղդը):

չաղտոտե-լու համար: **Կզկալ**
ՅԼԲԲ, Գ, 86 – կրծքին կապելու
շոր, ուտելիս վրան չկեղտոտե-լու
համար, **կրծկալ** (Պոլիս,
Սեբաստիա, Ռոդոսթո, Եվդոկիա,
Գըսկալ/Գըզգալ):

Կըժ, գըժ, խեժ ՅԲԲ 278, ՅԼԲԲ, Ա,
242, խիժ /ԳԲ 468-469/: **Կըժ-կըժ**
ՅԼԲԲ, Գ, 88, գըժ-խեժ ՅԼԲԲ, Ա,
242 (Մալաթիա), (ՄՄԱԵժ XVI,
239):

Կթիչ ՅԼԲԲ 3, 90, /ԳԲ 568/ – կաթ
կթելու աման. Դրք. գթիչք – կովկիթ
(Նոր Նախիջևան):

Կիլիկ, կլիկ /ԳԲ 573/ – փոքր, կլոր
նարինջ (Աղամա) գիհի պտուղ:
Արաբկիրում, 2 մշկածագում
ոչխարի, այծի, ուլի, գառան, խոյի
աղբ, կոկղանք: **Կլիկ ՅԼԲԲ, Գ, 100**
– փոքր, կլոր բան (խարբերդ,
Սեբաստիա, Արաբկիր) (ՄՄԱԵժ
XVI, 241):

Կիծ ՅԼԲԲ, Գ, 91-92 – խայթ,
խայթոց: **Կճել /ԳԲ 579/, ՅԼԲԲ, Գ,
110** – խայթել, կծել: **Կիժ /ԳԲ 569/** –
1. եղջյուր, ժանիք, 2. խայթոց
(ՅԼԲԲ, Գ, 92): **Կճիկ** – խայթող
(ՅԼԲԲ, Գ, 111): **Կիծ** – խայթոց
(ՄՄԱԵժ XVI, 241):

Կիպ, քիպ/ԳԲ 570/ – կպած, կից,
քիպ ՅԱԲ 2, 592 /ԳԲ 1116/
Եվդոկիա, Ղարաբաղ: **Կիպ, քիպ**
ՅԲԲ 341 /ԻՆ, 4, 32/, վկայված է 14-
րդ դարից:

Կիվ, կուենի, կըվընի /ԳԲ 600-

DS 2037 gij – սալորի և ծիրանի
ծառերից ելնող խեժ (Արդահան,
Վան, Կայսերի): **DS 2782 kici**
(V), **կիչ(II)**, **կի, կիլ, կիչ** (Դիվրիկի,
Սվազ, Կայսերի):

DS 2008 getic – կաթսա
(Կափտան փաշա, 2այելի,
Ռիզայե) :

DS 2078 gollik (III), gilik (IX) –
փոքրիկ, մանրիկ (Բաղեմլի,
Դինար, Աֆիյոնքարահիսար):

DS 2037 gıjik (II) – կարիճի
խայթ մեղվի խայթ (Ելազիք,
Զեսիրիկ):

DS 4560 kip – նեղ, սեղմ:
kipleşmak – սեղմել, ծգել
TS, IV, 2573 Buıarın ucu sende
bağlıdı kip 6 Ra XV, 42:

DS 2009 geven hıcı, TS III 1676
geven, DS 2775 keven (I)

601/, կիւ ՅԱԲ, 2, 597 –
 ծամոն, մաստակի ծյուք:
 Համշենում՝ զըվընի, գիվ, գվի,
 Բալու 426, կոփ ՅԼԲԲ, Գ, 202, 96:
Կիվ – կոնաքեր ծառերից հոսող
 խեժ, որն օգտագործում են մաւ
 որպէս ծամոն. թերևս այլ է **գի-**
 եղևնազգի ծառ ԲՍԳ 140 /ԻՆ, 4,
 31/:

Կմկմ /ԳԲ 580/ - մի բան կամաց
 անել, կըմկըմ ՅԼԲԲ, Գ, 112 – 1.
 կմկմացող, կակազող, 2.
 դանդաղաշարժ: **Կմկմալ** –
 մոռանալով կամ չիմանալով
 կամաց-կամաց խոսել, կակազի
 պէս ասել, կմկման, կմկմոց,
 կմկմացնել, կմկմուկ (Երևան,
 Խնուս և այլն): ՅԲԲ 339 կմկմալ <
 կզկզալ, լեզուն կապ ընկնել,
 սայթաքել՝ խոսելիս, կարդալիս:

Կլիկ, կիլիկ - փոքր կլոր մատի
 հաստությամբ, մեջտեղը ծակ,
 յուղով թրած, երեսը հավկիթ
 քոված, որ կուտան երեխուներուն:
 (գբ 573, ՅԼԲԲ, Գ, 100):

Կիրիակէ ՅԱԲ, 2, 598-599 –
 շաբաթվա առաջին օրը:
 Հունարենից «տերունական»,
 բոլոր բարբառներում որոշ
 հնչյունափոխությամբ /ԻՆ, 4, 32/:

Արճեշ, Վան, **DS 2086 giya** -
 եղևնազգիներից մի տեսակ
 ծառ. փշոտ բույս, որ որպէս
 վառելիք և որպէս խեժ, ծյուք է
 օգտագործվում (Արտանուշ,
 Արդվին), մաւ փշերը մաքրելուց
 հետո կտրատում են և տալիս
 ամասուն-մերին: (Տես՝ **DS 4512**
kefen՝ Յոզգաթ,
 Աքղաղմադենի):

DS 4552 kım kım etmek –
 խոսքը անհասկանալի ձևով
 խոսել (Չորում): **kımkım** –
 խոսելը լավ չհասկացվող անձ:

DS 2799 kilik(II) - փոքրիկ կլոր
 մեջտեղը ծակ հաց: (Էրզինջան,
 Սվազ, Ջենջիկ):

DS 2871 kilkil (II) – երեխաների
 համար սարքվող հաց **D 22077**
gilik (IV), gulik (II), gülük (IV)
 սաճի վրա թվող փոքրիկ հաց:

DS 2876 kireği - շուկայի օր
DS 2055 gıreertesi – կիրակիի
 հաջորդ օրը, **kireki, girego,**
gireyo, DS 2082 girey, gireyi,
gireği, DS 2080-2081 –
giravugün, gireğiirtesi gire,
gırtesi gıreyertesi,
gıreyırtesi, gıriirtesy:
 (Թոքաթ, Մերզիֆոն, Ամասիա,
 Սիվրիհիսար, Մալաթիա, Իզմիր

և այլն):

DS 2078 giliz (II) - փախնք,
լործունք, DS 2042 gilizik -
փախնք (Բիթլիս, Էրճիշ, Վան):

DS 2871 kiler (I) - լճերում
ապրող, գեղեցիկ երգող մի
թռչուն:

DS 2799 kilir
DS 2044 giler, gilir, BAS 122 -
սեռական
տղամարդկանց կենդանիների
անդամը,
առնամուկամը (Կարս):

DS 2042 gulumboz - ճակնդեղ
(Բուլանըլիս, Մուշ)

DS 2801 kilorik (VIII) - ջրալի
քուֆթա (Բիթլիս), kilorlamak -
կլորացնել:

DS 2796 kildirik - կլոր
DS 2041 gildirig rapata - կլոր
բացված խմորը թոնիրին
կացնելու համար կլոր մեջը
խոտ լցրած մի հարմարանք:

DS 2070-2074 gızan köpeği,
gıcan, gıcan - կծան շուն. չունի

կլեզ ՅԼԲԲ, Գ, 99, ՅԲԲ 344 -
շարունակ խոնավությունից
մածուցիկ հողերը կանվանեն կլեզ:
խոնավությունից, անծրակից
դարձել է կաշուն ցեխը, ՅԼԲԲ, Ա,
248 նաև գլեզ: Բրդերեն -
լործունք, թուք (Սասուն,
Ալաշկերտ, Բուլանըլիս): (ՄՄԱԵԺ
XVI, 240):

կլիր - կլիր ԳԲ 573, եուշ- տեսակ
մի տոչուն է,

կլիր ՅԱԲ, 2, 600 - առնի անդամ
ԽՆ, 4, 32/: Միջին հայերենից:

կլմբոզ ՅԼԲԲ, 101 - 1. ճակնդեղ,
տակ, 2. թթու դրած ճակնդեղ, 3.
կաղամբ: Կլմպոզ-ճակնդեղ /ԳԲ
570/, (Էրջաս, Վան):

կլոր ՅԼԲԲ, Գ, 102-103 - ծեծած
մսի գնդիկներով պատրաստված
կերակուր, կոլուակ, քուֆթա,
կլորիկ, կլորակ, կլորակ:
Կոլուակ ՅԱԲ, 1, 555-556 - կլոր,
կլոր, կլորիկ (Առտիալ, Այնթափ):

կլոր /ԳԲ 575/- կլոր: Գլղըր-գլղըր
ՅԼԲԲ, Ա, 248 - գլղր-գլղր, կլտըրիկ
- կլորիկ: Աջքերեն կլտըր-կլտըր
թափեր կը:

կծան /ԳԲ 576/- կիծ արմատից,
տես նաև կճան: Կծող ՅԲԲ, 346,

ՀԼԲԲ, Գ, 105: ՀԱԲ, 2, 586-587
նաև՝ կիծ, կիծ, խամ: Գիտեն բոլոր
բարբառները: /ԻՆ, 4, 32/:

Կկուկ ՀԼԲԲ, Գ, 108 (Կեսարիա),
ՀԱԲ 204 կուկու, կուկուկ, կուգուգ
(Պոլիս, Համշեն), բնաձայնական:

**Կղել, կուղի ՀԱԲ, 2, 602-603, /ԲՍԳ
305/** - մզել, գտել, քամել:
Կղկղանք - արտաթորություն,
աղբ: **Կղառ ՀԼԲԲ, Գ, 109**
աղբաման, որի մեջ հավաքում են
կովին լծած եզների աղբը (թրիքը)
կուղի, կղանոց: (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Կճան /ԳԲ 579/ - 1. կճող, խայթող,
կճան ՀԱԲ, 2, 586-587 - 2. եղինջ
(Ախաբալաք, Ակն, Սեբաստիա,
Կարին). տես **կիծ**, որից նաև **կիծ** -
խայթել, կծան: (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Կնիկ, կնեգ ՀԱԲ, 2, 588-590 -
բոլոր բարբառներում առկա է:

**Կոթու /ԳԲ 524/, կոթու ՀԼԲԲ, Գ,
127** - 1. եգիպտացորենի
հատիկները հանե-լուց հետո
մնացած կոթը, 2. արտում մնացած
ցողունը: **Կոթող ՀԲԲ, 351** -
(Բուկանդիս) որձան (ցողունը)
կտրելուց հետո մնացած ստորին
մասը, (Ղարաբաղ, Գանձակ,

ALT-ն, տես էջ 78, N 348, միայն
gıcan, gıcan (Սվազ):

**DS 2190 guguk kuşu, DS 2189
guguk (I),** Կելկիտ,
Գյումուշհանե: **Guggu (I) - բու,
guggu (II)** - կկու (Հաջիլազ,
Սվազ):

**DS 2036 gıǵ (I) gıg, gı (II), gıgı
(I), gıǵ** - ուղտի, այծի, ոչխարի և
այլ կենդանի կղկղանքը: **DS
2037 gıǵlamak (I)** -
տավարների կեղտոտ-տելը, **TS
2471 kıǵ (I)** - կղկղանք: **DS
2790-2791 kık:** նաև մարդու:
(Գեմերեկ, Սվազ, Տրաքիզոն,
Բիթլիս, Կայսերի):

**DS 2025, 2074-2075 gıcan (II),
gıcan** - եղինջ (Գեմերեկ, Սվազ,
Զեփնի):

DS 2810 kınık (III) - վատ կին
(Խլաք, Տրապիզոն): Թերևս
թուրքերեն բառ է. **kınık** բառը
12 նշանակություն ունի
թուրքերենում՝ թերևս
մեծամասնությունը պատահական է:

DS 2108 gotol - կաղամբի,
ծաղկակաղամբի կոթուն
(Համշեն, Ռիզայե): Տես նաև
kutun, kutunı, kutur - մրգերի
կոթուններ՝ առանց հատերի:

Համշեն, Մուշ Բուլանդիս): (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Կոթուն ՀԱՐ, 2, 614 - բույսի ցողուն, բուն, կոթ, կոթ - 1. բռնակ, 2. ցողուն-ից: (Տես նաև **Կոթող**) **ՀԱՐ, Գ127**, կոթնուկ (խարբերդ, մրգերի պտուղների կոթեր):

Կոլոլ ՀԱՐ, Գ, 129-130 - 1. կլոր, 2. գնդաձև, 3. լոխվ: **Կոլոլակ** - քուֆթա. դրք. **Կոլոլակ** (Թբիլիսի, Ղարաբաղ, Ալաշկերտ):

Կոլոտ /ԳՔ 585/ - կարճահասակ: արաբ. **qulāt, qalati** - գաճաճ, կարճահասակ, **ՀԱՐ, 2, 615** (Շատախ, Արճեշ, Վան, Նոր Բայազետ) Վանում՝ թողնել, **կլատ** - կարճ ու կլատ. նաև՝ կոլոտ: (ՄՄԱԵԺ XVI, 241)

Կոկոն ՀԱՐ, 2, 618 - ծաղիկ կոճակ (կոն արմատից), **Կոկոն ՀԱՐ, Գ, 136** - դեռ չբացված ծաղիկ, աղջկա կուրծք, **Կոկոն** - մեկ գլուխ, **Կոկոնեկ ՀԱՐ, 354** - ծաղիկների, պտուղների կոկոն բռնելը /ԻՆ 4, 31/:

Կոկով - 1. ամործիք. **ԳՔ 588, ՀԱՐ, Գ, 136** (Պոլիս, խարբերդ, Մուշ, Բաղեշ, Սեբաստիա), 2. ընկույզ (Կեսարիա, Խիզան), հմմ. **Կոկոյ**, կլոր, գնդաձև (խրք.), հավկիթ (Ակն) ամործիք (Նոր Նախիջևան):

Կոկովեկ /ԳՔ 588/ - կեղևեկ, **ՀԱՐ, Գ, 136** - կանաչ կեղևը հանել (Արաբկիր, Քոյի Դերսիմ), (ՄՄԱԵԺ

DS 3018 kutun (I), kutuni, kutur - եգիպտացորենի, մրգերի կոթունը, **DS 4574 kutun** - մրգերի չուտվող մասը, (Իքիզդերե, Ռիզայե):

DS 3032 küñlünk - մսից և բուլղուրից պատրաստված մի տեսակ թթու քուֆթա (Մուշ, Ուարակրան):

DS 2098 golot (II) - կարճահասակ (Վան, Էրջաս) **DS 2912 kolut:**

DS 2094 < gogum, goğop - կոկոն (Կարս և գյուղերը, Էրզրում, Արտամուշ, Արդվին): **DS 2906 kokom** - Էլեշկիրտ, Ադրի:

BAS 119, 124 gavgav - կոկով, ամործիք: **DS 2094 gogo (IV)** - արական ձվեր (Էրզինջան):

DS 2037 göğöf - կոկով, **DS 2037 gogof** - կանաչ կեղևից չազատված ընկույզ, **DS 2094 gogo (I) - gogoflamak** - կանաչ

Կող ՅԱՐ, 2, 620-621 - Բնիկ հայ բառ **gol**-ից: Առկա է բոլոր բարբառներում /ԻՆ, 4, 31/:

DS 2094, goğ (II) – 1. թոնրի կողը, եզրը, 2. թոնրի բերանը (Էրզինջան, Խոզաթ, Բիթլիս, Չանաբկալե):

Կոճ /ԳՐ, 594/ - փայտե գլանիկ, **կոճակ ՅԱՐ, 2, 624-626** – որում վրա թել կփաթաթեն, **ՅԼԲԲ, Գ, 141** մինչև 17 նշանակություն: **Կոճղ ԲՍԳ 309-310** – կոճատ, կոճիկ. գրաբարում՝ կոճ - յօղուած /ԻՆ 4, 31/

DS 2090 goc (I) goç (I) կոճղ – վրան կացնով միս ծեծելու: **koç(I)** 2893, **koç(II)** (Էրզինջան, Ամասիա ..) **göcek (I)** – 1. ծառի բնից ճյուղի ելած տեղը, 2. մի թիզ բարձրությամբ բուսած արտ, 3. կողպեքի անցք, 4. դռան մեխած օղ: **goç (II)** – թելի կոճ. մանկական խաղալիք մազե թելից սարքած գնդակով:

Կոճա /ԳՐ 590/ - կեղևը հանած ցորեն, մանրված դիմկով ծեծված, թեփը հանված ցորեն (Սիվրի-Յիսար) /ԻՆ 4, 31/:

DS 2118, TS 310 göce (I), güçe gösü – թարխանայի բլղուրի համար կեղևը հանած և կոտրած ցորեն (շատ վայրերում):

Կոճիկ ՅԼԲԲ, Գ 142 – կրունկից վերև դուրս ցցված ոսկորը (Համշեն):

DS 2091 goççik, gocik (II) – կրունկ:

Կոճղեզ /ԳՐ 591/ <կոճ-ից ՅԲԲ 356, ՅԱՐ, 2, 624-625 (Ախալքալաք, Մուշ) (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

DS 2107 goşkoz – հերկից հետո ելնող շագանակածև արմտիք (Ուլուչիրան, Շիրան, Սարիկամիշ, Գյումուշհանե, Կարս, Բայբուրդ):

Կոպ / կոփ ՅԱՐ, 2, 635-636 – կոպի մեջ աչքի կափարիչ: Գիտենք բոլոր բարբառ-ները /ԻՆ 4, 32/:

DS 2088 gob - աչքի վրայի կափարիչի ներսի մասը:

Կոպ ՅԲԲ 358, ՅԼԲԲ, Գ, 149 – կուռ չունեցող, կոճատ (Սալմաստ, Խոյ, Սիփան): (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

DS 2102 gor (I) - անթև, **DS 2919 kop (I)** – ձեռքը և ոտքը անդամալուծ, մի ձեռքը հաշմանդամ (Վան, Արծեշ,

Գյումուշհանե): DS 2890
kobuk(I) Բայբուրդ:

Կոտ /ԳՔ 596-597/ - փայտե աման,
ռուպ լցնելու կարաս, ցորենի չափ:
Կոտիկ /ԳՔ 597/ - լայն բերանով
ջնարակած հողե աման կերակրի,
ջրի համար: **Կոտ ՅԼՔԲ, Գ, 155** -
փոքր կարաս /ԻՆ 4, 32/

DS 2091-2092, 2214 kod, kot –
ցորեն կամ գարի չափելու
համար տախտակե մի աման,
godik (II), gādek - 6 օկլայանոց
հացահատիկի չափ, **DS 2214** –
gūdūk (III) ōlsek: P, 26, 64 -
68կգ ցորենարմտիք վերցնող մը
տախտակե չափ: **god (I)** - տախ-
տակից սարքած
հացահատիկաչափ:

DS 2105 gort – 1. հնձած
չիերկված հող, 2. մարգագետին
(երզինջան, Էրճիշ, Վան, Ախլաթ,
Բիթլիս, Արտանուշ, Շավշատ
(գյուղերը), Արաբկիր)

DS 2106 gору (III) – 3. Վրան
բաց փորված ջրի առու, 4. Մի
հայտնի նպատակի համար
բացված սահմանով հողակտոր
(Էրզինջան, Գենջիյե, Թոքաթ,
Վան, Էրջաս):

DS 4565 korob - այգու տուն,
խրճիթ, (Շիմշիրլի, Ռիզայե,
Իքիզդերե և այլն):

Կորդ /ԳՔ 599/ - անձակ, խոպան
մնացած, կոշտացած հող: Բալու
457 – խոպան-չիերկված տեղ 2.
երկու արտերը զատող թունք /ԻՆ
4, 32/

Կորի ՅԱՔ, 2, 648 /ԳՔ 599/ - 1.
Արտը ջրելու համար մեծ առուից
բացված երկրորդական և մեղ ջրի
անցք, 2. Բուզանդի մոտ՝ կորի մի
գետին «Մի քիչ տեղ»: Գիտեն
բոլոր բարբառները: Երկու արտի
սահման. տես կորոտել: (ՄՄԱԵԺ
XVI, 236)

Կորոպ (ԵՄՅ 430), գՔ595 կոռոպ,
կորոպի (ՅԼՔԲ, Գ, 152, 162) - դռներ
ունեցող տախտակե ամբար, որ
ծովափնյա ժողովուրդների մոտ էր
տարածված: Մրգերը, կաղիմը,
ընկույզը, եգիպտացորենը
պահելու համար էր. այն սյուների
վրա էր կանգնած, երկթեք
տանիքով: Գետնից բարձր լինելը
(2-3մ) ապահովում էր մթերքի չոր
մնալը, (Համշեն, Տրապիզոն,
Ջրջակայքը), Պարտիզակ: Ամռանը
նաև մարդիկ էին մնում այնտեղ:

Կորոտել ՅԲԲ 363, ՍԲ 79, ՅԼԲԲ, Գ, 162 – ցանած արտը կորիներով մաս-մաս բաժանել և այդ կորիներով ջրել՝ ներքևից փակելով կորոտել – ջրելու առումներ բացել (Ալաշկերտ, Սեբաստիա): Տես նաև կորի. (ՄՍԱԵԺ XVI, 236)

Կրկիտ /Գբ 625/ - սեղմել, ՅԲԲ 379 – 1. ամուր, պինդ, 2. ժլատ, ԲՍԳ 328 3. միջուկը պինդ կրկուտ, ԺՅԼԲԲ, 3, 226 պինդ, ամուր կրկիտ ընկույզ, ժլատ /ԻՆ 4, 32/: Գիտեն բոլոր բարբառները:

Կոփ, կոփել, կոփիչ ՅԱԲ 2, 667-668 – թակ, թակիչ 1. տաշելով բան շինել: 2. բուռն հարված, բարբ. կեփիչ, կուփիչ, կիփիչ – լվացքի տոփան ԻՆ 32:

Կութնի ՅԼԲԲ, Գ, 201 = դութնի: **Դութնի ՅԼԲԲ, Գ, 358** -1. ներքնակի երիզավոր երեսացու կտորը, 2. թանկարժեք կտոր: Գիտեն բոլոր բարբառները:

Կուլուլ, կուլուր /ԳԲ 602/ - խողովակաձև հաց (Բաբերդ): Տես կլոր:

Կուլիկ ՅԼԲԲ, Գ, 202 - փոքրիկների համար թխած հաց (Մարզվան):

DS 2106 gorut – արտերը մաս-մաս ջրելու համար արանքներում սարքված թմբերը, այսինքն կորիներ (առումներ) բացել (Իգդիր, Կարս):

TS IV 2576, P, 52, 104 kirkit - գորգ կամ կարպետ գործելու, հանգույցները ձգելու խտացնելու գործիք: TPC 552 – սանրածն թակիչ: **DS 2083 girgit (I)** - գորգագործության մեջ հանգույցները սեղմող սանրածն գործիք, 2. **grgit (II)** - դժվար հանվող միջուկով ընկույզ, **gurgit** – ժլատ, գծուծ, **girkit** – խալի գործելու սարքի սանրը:

DS 2961 ki'püç, köpuş (II) – **çamaşır tokacı** (Ադին, Ելազըթ, Արաբկիր, Մալաթիա, P, 88, 105):

DS 4574 kutnu – մի տեսակ կերպաս (Աֆշար, Բազարօրեն, Փընարբաշը, Կայսերի)

DS 4576 küñür - երեխաների համար պատրաստված օղակաձև հաց (Քընարչը բելեն, Բոլում):

DS 4576 küñür(II) - փոքրիկ հաց (Սամսուն, Ելազիք Ադին): **2997 kuluk(IV)** փուռում թխվող

փոքրիկ հաց: **DS 4571 kulik** –
կլոր փոքրիկ հաց:

DS 4571 kulgula – փոքրիկ
ծեռքի կուժ, **DS 2996 kulkula**
(**kulkullu, kulkulu**) – կուժ,
sūrahi սափոր, **DS 2041 gulgul**,
DS 4512 gulgulu – կավից շատ
փոքրիկ աման:

DS 2932 kukula – Տղամարդու
ծոպավոր գլխանոց (Տրաքիզոն,
Ռիզայե):

DS 2992 kukul(i) – հարսի
գլխանոց

DS 2190 gugul(III) – հաց.
(Էրզինիջան,
Յուքարըկալե):

DS 2187 gusur (I) –
կարճահասակ, **DS 2989 kucur**
(I) – կարճահասակ

DS 4572 kumkuma – մի տեսակ
ջրի աման (Չորում): **DS 4513**
gūmgūm – պղնձյա կաթիլքի
աման:

DS 3004 kur (II) – պինդ, կոշտ,
չոր հող: Գուցե ենթադրեինք այս

Կուկուկակ ՅԼԲԲ, Գ, 203,
Կուկուկ ԳԲԲ 365 – վիզը բարակ և
երկայն, առանց ընկի փոքր հողե
աման, որի մեջ ջուր են լցնում
(պուկպուկ, բլբլիկ).
Գուկուկակ: Տես նաև **ԳԼԳԼ /ԳԲ**
232/, ԳԼԳԼԻԿ /ԳԲ 602/, Կուկուկ –
ջուրը պարպելու ժամանակ կլ կլ
ծայներ հանող փարչ՝ ջրաման:
ALT-ում էջ 36, N 104 **ԳԼԳԼԱԼ** բառի
տակ **Կուկուկու-ը** չի նշված: /ԻՆ, 4,
31/

Կուկուկա, – գլխանոց, **ՅԼԲԲ, Գ,**
205 (Տրաքիզոն):

Կուկուկ – հարսի գլխի գլխանոց

Կուկուկ – հացի տեսակ (Գամիրթ,
Բողազլըյան):

Կուճուր /ԳԲ 603, 604, 925/ –
երևանի բարբառում կուճուր,
պուճուր /մնկ./ – կուճուր բերան:
Կուճուր/կուճուր, Կուճուկ,
Կուճուկիկ ՅԼԲԲ, Գ, 207:
Քրդերենում kujur – կարճահասակ,
(ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Կումկում /ԳԲ 604/, Կումկում
ՅԼԲԲ, Գ, 208, Կումկումա – 1. օղիի
չափ մը, մի քանի կում (վան): 2.
խոտորջուրում՝ պղնձե աման

Կում ՅԼԲ, 2, 662 – ծեծած,
Գործած, բանած, հոծ, սեղմ, խիտ:

Կուռ ՅԼԲԲ, Գ, 213 - երկաթ կտրել, քարանալ, քար կտրել: **Կուռ /ԳԲ 606/** - ամուր, պինդ նստած (հագուստի համար) = սղխը: Խարբերդում՝ **գուռ** - պինդ, խիտ, ամուր պինդ կպած: Թերևս կռու, կռո, **ՅԱԲ, 2, 663**:

Կուսպ - տես **քուսպ**:

Կուռիկ ՅԼԲԲ, Գ, կուռիկ, կուռայ - կավե փոքր աման գինի կամ ջուր խմելու կարճ կոթով քառակուսի փայտե փոքր աման, որով ջաղացպանը իր բաժինն է առնում /ԻՆ, 4, 32/

Կուտ ՅԼԲԲ, Գ, 216 - թոնրի պատերից ընկած կիսայրած հաց: **Կուտ գնացած /ԳԲ 607/** - թոնրին պատերեն վար ինկած և կրակին մեջ այրված հաց (խարբերդ, Նոր Բայազետ, Վան, Թբիլիսի): (ՄՄԱԵԺ XVI, 240)

Կուփիչ /ԳԲ 609/ - կտավագործների, գորգագործների սանրածև ծեծիչ: **Կուփիչ ՅԱԲ, 2, 667-668** - թակ, ուրագ: **Կուփ** - 1. տաշելով բան շինել, 2. բուռն հարված, 3. կռել (ԻՆ, 4, 32): Գիտեն շատ բարբառներ:

Կռան ՅԼԲԲ, Գ, 165 - ջրաղացքարի մաշված երեսը քարթեր անող **մուրճ**: **Գռոն(ՅԼԲԲ, Ա, 286)** երկաթե սանրածև գործիք, որով գռոնում

բառի համար թուրքերեն ակունք **kuru** - «չոր» բառից, սակայն, ո՞ւր է անհետացել վերջին ս ձայնավորը, որ բնորոշ է թուրքերենին:

DS 2198 gura (I) kurik kuray, DS 2197 gura (I) - 1. հացահատիկի չափ, 2. ջրի կուժ, 3. կենդանիներին կեր տալու տախտակե կամ թիթեղյա աման:

DS 2211 güd, güdük (IX, III), DS 2187 gud - այրված հաց. մի կերպ կարգին չկարմրած, կեսը այրված հաց, (Ախլաթ, Բիթլիս, Միջինկադ, Էրզինջան, Քեմալիե) **DS 3053 küt(IV)küd(V)** - թոնրի մեջ կպցրած խմորից ընկած կտորները: **DS 3054 kütkeric <küt(IV)-1** կուտ գնացած հացի քերիչ:

P, 88, 105 köpüc - լվացքի թակ, **göpü**
DS 3003 kupük - լվացքի թակ (Գագ փաշա, Անթալիա)

DS 2052 gıran (III) - ծանր քարտաշող և գործ անող մուրճ (Արճեշ, Վան)
DS 2053 gıranmak - ջրաղացքարը սրել, քերծել.

են ջրադացքարերը (Սեբաստիա, Դամշեն Բուլանըխ, Խոտորջուր, Մոկս): տես **Գերոն**:

Կռի ԴԱԲ, 2, 670-671, **կովազան** /ԳԲ 616/, կովազան ԴԼԲԲ, Գ, 175 – կովարար, կռիվ սարքող (Պոլիս, Ասլանբեգ, Տարենտե) /ԻՆ, 4, 32/:

Կռկալ, կրկալ ԴԼԲԲ 169, ԴԲԲ 379, 373 – Գրի ձևով ոլորած փայտե կապ, որ անցկացնում են անասունի վիզը և կապում մսուրքի մոտ

Կռճոն, կրճոնք, կռճունք /ԳԲ 614/ մացորդ > 1. կենդանիների առջևը ձգված խոտի, հարդի մնացորդը չկերած մասը, 2. հաց ուտելուց հետո մնացած փշրանքները, 3. մսի կտորտուկներ, 4. կրճոնք անել՝ մնացորդ ուտել, 5. հավաքաբար ծախսով արված խնջույքից մնացածը: **Կռճոն** – կաշառք, կռճոնահաչ պատրվակներ (նաև թուրքերի մոտ Բիւրակն 1898) /ԻՆ 4, 32/

Կռտան ԴԲԲ 375 – կռտած մեծ գոմեշ (Մուշ, Վան, Բուքանիա): **Կռտան, կրտոն** ԴԼԲԲ, Գ, 175, /ԳԲ 617/ – ամորձատած եգ կամ գոմեշ /ԻՆ 4, 32/

Կռօ – 1. անարգական մականուն, որ ռուսահայերը կռտան իրենց տաճկահայ եղբայրներուն, ախալցխացիներուն, դաշտա- 2. լեռնաբնակները, ԳԲ 617, ԴԼԲԲ, Գ, 174, բնակներուն,

դգել, **DS 2006 geron vermek** – ջաղացի տակի քարի բոլոր կողմերը քերթել (Չամովա, Դիվրիկի, Սվազ):

DS 2055 girif etmek – կռիվ անել, աղմուկ սարքել, **girfacan** – կովազան (Սիվրի-Չիսար /ԻՆ, 4, 31/

DS 2056 gırgal – փայտյա օղակ, որ եզների և կովերի վզին են անցկացնում (Արդանուշ, Շավշատ, Կարս, Սարըկամիշ, Արդվին, Չլդր, Բայբուրդ), **gırgalamak** – օղակով կապել:

DS 2054 gırcon – ցորենի խոտի և այլ մնացած ամուր պինդ մասերը, ԴԼԲԲ, Գ, 192 կրճոն, կրճոնք, կռճոն՝ կաշառք, (Գյումուշհանե, Էրզուրում, Վան, Էրճիշ, Շիրան)

DS 2055 gırdan (I) – կռտած գոմեշ (Բայբուրդ, Գյումուշհանե)

BAS 182 kiro – անկիրթ, կռտ, կռպիտ, գռեհիկ: **Kirro** – անկիրթ, տգետ (TPC 543) նաև Argo:

ՀԲԲ 375 - անկիրթ, անտաշ,
գռեհիկ, տխմար (կռօ, կռոյ):

Հ

Հա ՀԱՐ, 3, 3 - ահա, ահավասիկ
/բնածայնական բառ/ Վան, Մոկս:
Մխիթար Գոշ. «Այոն այո լիցի և
ոչն ոչ, որն է հան՝ հա և ոչն՝ ոչ»:
Բարբառներում՝ հը, ըհը, խը /Argo
385/:

Հալաճ ՀԼԲԲ, Գ, 228, ՀԱՐ, 3, 9 -
բուրդ կամ բամբակ գգող:
Արաբերեն՝ halğ - բամբակը
մաքրել:

Հակոբ < Յակոբ, Ակոբ

Համարատ, տե՛ս Ամարատ:

Համուլ, համբուլ, ամբուլ, ամուլ,
ամուլ - արորը քաշող եզների,
ծիերի զույգը կամ գութանի
առաջին զույգը (ՀԱՐ 1, 160, ԵՄՀ
312, 313), բելուջերեն ambal:
Գիտեն բոլոր բարբառները:

Համմե < հրամայե < պիլ. framan -
հրաման ՀԱՐ, 3, 130-131 (Տես Ն.
Մկրտչյան բառերի
կենսագրությունից հրամմե,
համեցեք, էջ 256-257):

Համփա - կիսրար, հարուստ /ԳՐ
633/, ՀԼԲԲ, Գ, 237 - գյուղացիների
բարձր դասակարգ, որ գեղի
գործերում ձայն ունին, վճարում է
տուրք: Համփա < համ
«միասին» + փայ «բաժին»
բառերից. որպես համարժեք
օգտագործվում է նաև հարակաշ
«կիսրարընկեր, կիսավաս-տակ»

DS 2352 he - այո, DS 2356 hi -
այո (իշտե)

Bey armudu mu?

- Haa, şu..... - Շատ վայրերում
Օրդու, Էրզինջան, Դարենդե,
Գեմերեկ, Սվազ:

DS 2336 hellec - բամբակ գգող,
հալլաջ (Անթաքյա, Հաթայ):

DS 159 akob - հիմար

DS 2265 hambol - արորի
առջևի առաջին զույգ երկաթը
(Էրզրում), Բիւրակնը 1898թ.
627-ում hamol - մի զույգ եզ
(Կարին, ՀԱՐ, 1, 160):

BAS 132 hamme-buyur
Efendim, buyur, söyle:

DS 2268 hampa - դրամով և
աշխատանքով վաստակված
բան: (III) կիսրար մարգագետին,
խոտհարք: DS 4514 hampa (II)
- (ծրի) ծածկալեզու (Կայսերի,
շրջակայքը և այլն): TPC 400
hampa - գործակից, համախոհ,
ընկեր: DS 2268 hampa (IX),
hampac (II) - հովանավոր:

(տես ԵՄՀ, 305-311):

Հայ — հայ ժողովրդի
ինքնանվանումը: Օտարները
անվանում են արմեն, թուրքերը՝
երմենի:

Հանաք — կատակ, զբ 636, խաղ,
հանակ զբբ, 385, հանաք անել
(Արարատյան, Նոր Նախիջևան,
Ղարաբաղ):

Հանդ, անդ - արտ, մաև տեղ,
ՀԱԲ 1, 185-186, զբ 637: Առկա է
բազմաթիվ բարբառներում հանդ
ծևով, հանդավար — տուն-տեղ (Խ.
Ամիրյան, 8)

Հաչա - բերքաշատ ճյուղերի տակ
դրվող հենարան, որի ծայրը
երկճղի է:

Հասկանալ — հաս — ժամանել,
հասունանալ, **ՀԱԲ 3, 47.** բնիկ
հայերեն: **գիտեն** բոլոր
բարբառները:

Հատիչ — կտրիչ, **հատ, հատել**
ՀԱԲ 3, 50-52 — կտրել, սպառել,
վերջացնել:

Հափ, հափ անել /զբ 653/, **հափ**
անել հափափել **ՀԱԲ 3, 72** —

BAS 129, 138 hay — տրվում է
երմենիի փոխարեն հայի
կերպարին (Կարապոզ, Argo):

DS 2339 henek etmek —
կատակ անել, ծաղր անել, **heng**
etmek — խաղ սարքել (Կելկիթ,
Գյումուշհանե, Վան, Էրջիս,
Սիվերեկ, Մալաթիա, Ադանա,
DS 4517 Կարս և գյուղերը):

DS 2275 hant (I) - փոքրիկ
բոստան, **hant (III)** — 1. տեղ, 2.
սահման:

Senin tarlan hangı hanтта — քո
արտը ո՞ր տեղում է: (Երզնիցան,
Ճենճիկ, Ռիզայե):

DS 2248 haç ağacı — սալիկ
լծվող անա-սունին անցկացվող
փայտը, **hacağacı** — սալը
անասունին կապող փայտը,
haça — մրգատու ծառերի
ճյուղերի տակ դրվող՝ խաչածև
հենարանը:

asgısar — հասկացար **BAS 44:**

DS 2250 hadiç - դանակ՝ մեղր
կտրելիս գործածվող իր
(խարբերդ, Մաչկա, Կարս,
Ադանա):

DS 2279 hap edmek (ուտել),
hap hap edmek (մնկ. ուտել):

հափշտակել, առանգել, **հափիկ** /մնկ. ուտել/:

Հապալաս ՅԱՐ, 3, 44 – մրտենու պտուղը: **ԳՔ. էջ 105, 120** հապալասենի, հապալասի (**ԳՎ 157**): Արաբ. **habb al as** – **ունդ, հատ as** – **ի. Յ.** Աճառյանը չի զատում **հաբ** կամ **հապ**-ը, չունի առանձին: **Տես** Սկրտչյանի հոդվածը:

Հարանի ՂԼԲԲ, Գ, 256 – մեծ կաթսա, փլավ եփելու համար: Հերենի թուրքերենը երենը չունի **eni** ածանց. հայերենից է **-eni** ածանցի պատճառով:

Հաւփալ, հոբալ, հոփալ, հովփալ ՅԱՐ, 3, 72 - վայրի աղավնի: **Փալ** - մի տեսակ թռչուն. **հաւ+փալ** բառերից: /ին 4, 32/:

Հեն, հեն /ԳՔ 658/, ՅԱՐ, 3, 78-79 - հիմա: Բարբառներում՝ հիմակ, հիմայեկ, հիմակաց, հմայեկուկս հիմիկ, (Ակն):

Հեսան < Լեսան ՅԱՐ, 3, 396 – սրաքար (խարբերող՝ **Օսան**, Ախալցխա, Կարս, Սեբաստիա, Վան՝ **եսան**, Համշեն՝ **եսոն**, Ալաշկերտ, Մուշ, Սասուն՝ **Լեսան**):

Հետ, հետիկ ՅԱՐ, 3, 82-83, (Pedo-ից) ԳՔ 656 - 1. կոշիկ, ճոքավոր (Այնթափ), 2. ձյան վրայով քայլելու լազան (Խութ, Կարս, Մուշ,

Մերզիֆոն, Թոքատ, Իզմիր, Ամասիա, Արդվին, Մալաթիա, Սվազ, Շիրան, Ուլուշիրան:

DS 558 bağ hapı, kafa hapı - գլխի **հաբ**. (Բերգամա, Դուզնե, Իզմիր): **DS 2324 hab** – հատ (Ադին, Էյլազիք), **heb** «tane» **DS 2341 hep**:

DS 4515 harana, haranni, harani – կաթսա: **TS 1913 hareni** – մեծ կաթսա **XIV դարից**: **DS 2283- 2285 hereni**:

DS 4515 hapal – վայրի աղավնի (Ադանա, Օսմանիե, Բեսմեթորուն): Նաև **DS 3381 pal** – մի տեսակ թռչուն:

DS 2262-2263 hama (III) - անմիջապես, հիմա: **hamacuh, hamana, hamacuk** (Շավշատ, Արդվին, Շիրան, Ռեշադիյե, Գյումուշհանե, Տրապիզոն, Թոքատ):

DS 2320 haysana – սրաքար (Դիվրիզի, Սվազ, Էշկե):

DS 1664-1665 edik(I), etik(II), edik papuc, edük. տրված է բառի 9 նշանակություններ: Նույնն է **hedik**-ի հետ՝ 1.

Համշեն, Բողազլույան՝ Գամիրը):
 Դերսիմ Թովմա Արծրունի
 հիշատակում է IX դարում
 Խուբեցիների, Սասունցիների,
 ծյան կոշիկներ ունենալու մասին:

գյուղական երկարաճիտ, 2.
 մանկական մուճակ, 3. բրդից
 հյուսված շատ կարճ վզով
 գուլպա, 5. մասիկ, 6. կոշիկ և
 ձյան վրայով քայլելու կոշիկ:
 (Շեքին քարահիսար, Գիրեսուն
 ... և այլն: ALT-ում բերված են
 միայն հ-ով ձևերը, էջ 91-92): **DS**
2334 helik - ձյան կոշիկ, **DS**
2327 hedik - (Օրդու,
 Տրապիզոն, Ռիզե, Էրզինջան,
 Խուբ, Էրզուրում, Հենշին, Մուշ,
 Դերսիմ):

Հմայ ՀԱՐ, 3, 103 -
 կախարդություն, կախարդական
 գուշակություն: **Հմայե-ակ** -
 պահպանակ, հմայել - դյութել,
 կախարդել (պիլ. **humay** - օրհնու-
 րություն): **Համայիլ ՀԼԲԲ, Գ, 234** -
 Արաբկիր, Կարս, **համայիլ** -
 հարբերող:

DS 4514 hamayil - մեծ
 հմայակ, **TPC, 381 hamayil** -
 թախսման, ամուլեթ (Նիզդե,
 Ուլուկշլա, Աֆիոնկարահիսար):

Հնձան ՀԱՐ 3, 105-106, ԺՀԼԲԲ, 2,
363 - խաղող ճմլելու ավագան:
Հնձան - 1. այգիների մեջ շինված
 փոքրիկ խրճիթ, ուր
 պարտիզպանն է բնակվում (Ակն,
 Խարբերդ), 2. /ԳՔ 662/
 պարտեզների մեջ փոքրիկ
 ամառանոց (Ակն): **Հնձան** խաղալ
ՀԼԲԲ, Գ, 291:

DS -ում չկա, - գրում է
 Դանկովը՝ բերելով միայն
hinsan ձևը (Թորթումից) ALT էջ
 92, N 432: Այնինչ փոխառյալ է
 նաև Մուշ, Եյազիթ, Արդանուշ,
 Դիարբեքիր և այլ վայրեր-րում:
 Տես նաև **DS 2382, 2388 hızan**
(VI) bağı evi - այգու տուն,
hızman-3, hınzan ձևով:

Հողակալ 2)նույնն է **հողակարգ-**
 իբրև ծածկ տանիքի վրա ձգված
 ճյուղեր, մացառներ, այլ կերպ՝
ծոծ, ածախ, տները ծածկելու
 համար չորացած որձաները
 (ստորին մասերը) տաշեղ կամ
 խոտ (ՀԲԲ, 4-5, 401, ՀԼԲԲ, Գ, 292-
 299):

DS 2394, 2395 hogal, hokal(I) -

Հողակարգ ՅԲԲ, 400, ՀԼԲԲ, Գ, 298 – պատի գլխի վերջին շարքը, որից հետո ծածկում են կտուրը: (Արարատյան):

Հոյնար – պարերգ /ԻՆ, 4, 32/:

Հոյ մարալ ջան– հայկական պարեղանակը:

Հոն /ԳԲ 667/, ՀԼԲԲ, Գ, 299 – 1. արտի միջի քաղած հողասահմանը: Արտը հնձելու ժամանակ ամեն մի հնձվորին ընկած բաժինը, 2. գերանդու մի հարվածով կտրած կորած բացվածքը: **Հոնած** – բուրդից արագ ընթացող արագ հնձողը: **Հոնածախսներ** – արագ հնձողի ետևից գնացող երկրորդ հնձվորը: **ՀԲԲ 401-402** տալիս է նաև **օն**, **օնած** ձևը: (2) նույնն է **հողակարգ** – իբրև ծածկ տանիքի վրա ձգված ճյուղեր, մացառներ, այլ կերպ՝ **ծոծ**, **աժախ**, տները ծածկելու համար չորացած բույսերի **ործաները** (ստորին մասերը) տաշեղ կամ խոտ (**ՀԲԲ, 4-5, 401, ՀԼԲԲ, Գ, 292-299**):

Հոշի /ԳԲ 668/ – կաղնու տեսակ՝ կաղնի ծառի մի տեսակ (Մուշ, Սասուն և այլն): **Բալու 491 յոշկի** – տեսակ մը կաղնի /ԻՆ, 4, 31/:

Հոպ, հոփ, հոպպա /ԳԲ 668, 674 – 1. հյուր երթալ, 2. վեր բարձրացնել (Պոլիս, Արաբկիր, Վան). բնաձայնական:

(պատի վերևը). հողե տանիքով տների տախտակե ծայրը (**Բայբուրդ, Գյումուշհանե, Էրզինջան, Էրզան**):

Oynar – բառացի խաղալ, շարժվել:

DS 2422 hoy maral – մի տեսակ պարի եղանակ:

DS 2401 hon (I) – արտը հնձելիս շարքով աշխատող խումբը՝ կազմը (Արտովա, Թոքաթ, Էրզինջան, Շաբին-կարահիսար, Արդվին, Դիվրիկի և այլն) **hon (II)** – հնձելիս աշխատողների մինչև վերջ բացված տեղը: **honcu** - 1. հոն անող, հոնարար, **honcubaşı** - 2. հունձ անողների գլխավորը (Ադին, Էյլազիզ, Սվազ, Դիվրիզի, Մալաթիա):

TS 366, M Ağakay
Kağnıkıldiren bir ağaç hoş:
Կաղնիներից մի տեսակ
ծառ՝ հոշ:

DS 2390 hobba – հյուր գնալ (մնն.) **DS 2404 hop (IV)** – ձիերը կանգնեցնել, **hop, op-** բացականչություն ցատկելիս, **DS 4608 obba** – հայրեն:

Հոպոպ /թբլ./ ՀԱԲ, 3, 406 –
յոպոպ, ոպոպ(իկ): Հոպոպ, դրբ.
Մարաղա՝ պուպու, պըպը:

Հոռոն թուք, ուռոնի թուք /ԳԲ
663/, ԲԱԳ, 347: Հայերը
բուզանդացի հույներին
անվանում էին ուռոններ կամ
հոռոններ:

Հոսանք. բարբառներում հոսան
(թբ.): Հոս ՀԱԲ 3, 115 – հոսել,
վազել, Հ. Աճառյանը գրում է.
«Թուրքերենում փոխառյալ
hösenk «հոսանք, ջրվեժ» բառը
հատկապես նշանակում է
Թորթումի լճին մեջ թափվող մեծ
ջրվեժը»: Ըստ Բիւրակնի 1898թ. էջ
627, ՀԱԲ, 3, 115:

Հով /ԳԲ 669-670/, ՀԱԲ, 3, 115-116
- զով, պաղուկ, ցուրտ. բնիկ
հայերեն pou արմատից: Հովան,
հովանի ՀԲԲ 403, ՀԼԲԲ, Գ, 302-
303 - տաք՝ եռման ջուրը
բարեխառնելու համար մեջը
լցված պաղ ջուր (Դվին, Վան,
Սասուն, Մուշ): Հովան անել -
տաք ջուրը բարեխառնելու համար
մեջը պաղ ջուր խառնել:

Հոտաղ խարազանի /ԳԲ 456/ -
գութանի ամենաառաջին հոտաղը:

Հորթ ՀԱԲ 3, 578-579 = տես նաև
որթ = բնիկ հայ, հնիս. porthu -

DS 4519 hohopik, DS 2405
hoplop (II), 2406 hophop (II),
ipipik/ibibig: DS 2500 հոպոպ:

DS 2415 horun dutu – սև թուք
(Մալաթիա), կարմիր թվաշ
թուք /Բ, 102/:

DS 2415 hosan – մեծ և բարձր
ժայռերի արանքի խորունկ ծոր,
թռչք, անդունդ (Յուսուֆեյի,
Արդվին, Էրզուրում):

DS 2309 havan (II) – տաք ջուրը
զուլացնելու համար խառնվող
սառը ջուրը (Էրջաս, Վան):

DS 2408 harazan hotağı -
առաջին հոտաղը գութանի
սկզբում, hotak taş - հերկելու
ժամանակ լուծին կախված
ջարը կամ ջրթուկը: DS 3264
odah - եզան լուծին նստած
երեխան (Արտամուշ, Արդվին):

DS 1443 dev hortuğu - դևի
ծագ, խոշոր, DS 2413 hortik (I),

հորթ, երինջ՝ փոքր տղա կամ աղջիկ: **Porthu** - Ալաշկերտ, Մուշ՝ հորթիգ, Խարբերդ՝ հորթուգ, ֆորդ, ֆորթ, հուրթ /ԻՆ 4, 32/:

hortuk (I) - էշի, ջորիի, խոզի ձագ, **hortuk** - ուղտի ձագը (Օրդու, Գիրեսուն, Թոքաթ, Չանդր): **DS 2420 hotuk (I)** - էշի ձագ:

Զօթօթ, հօթօտ ՅԼԲԲ, Գ, 296 - չար ոգի: **Զօթօթ ՅԲԲ, 407** - չար ոգի, դև: Հըպա եմ դևերը, **հօթօթները**, ճոճի պառվները ի՞նչ են, որտե՞ղ կը կենան (Խլաթ, Կարս, Շիրակ): **Հունիս** - տես յունիս:

DS 2420 hotot - ուրվական (Մանիսա, Ալաշեիր, Դերբենտ): **P, 76 hothotik:**

2

Ձագ /ԳԲ 678/, ՀԱԲ 3, 141-142 - հափի, թռչունի, կենդանու ձագ (բնիկ հայկական բառ): Կան բոլոր բարբառներում /ԻՆ, 4, 32/

DS 840, 849, DS 3517 cak, caka, caga (III) - գոմեշի ձագ, **cag kargası (I)** - ագռավի ճուտ (Թաշքոփրու, Թոքաթ, Կեսարիա, Ձիլե)

Ձար - կոշտ մագ, պոչի մագ (ծիու), որից քամանչայի աղեղի մագերն են սարքում: (ՀԱԲ 3, 146-147, ՀԲԲ 410, ՀԼԲԲ, Գ 320-321)

DS 1081 çari - Անասունների պոչի մագը: (Չայելի, Ռիզայե):

Ձիթահանք - գր689, ՀԲԲ 416 Ձեթ հանելու գործարան, ուր կտավատը կճգնեն ձեթ հանելու համար:

DS 3620 sıtahan, sıtahan - ջրով կամ ուղղահայաց քարով բուլղուրի աղաց (Շավշատ, Արդահան, Կարս, Չըլդր) **Bezirhane** - ձիթահան(ք):

Ղ

Ղաշանգ ՅԼԲԲ, Գ, 349, ԺՀԼԲԲ, 249 - գեղեցիկ, վայելչատես <արս. **yaşang**, (Երևան, Ղարաբաղ): **Ղաշանգ** էր մայլի տղեն (երգ)

DS 2007 geşeng - գեղեցիկ, լավ (Իգդիր, Կարս)

Ղժալ, ղժժալ /ԳԲ 695/ - այրվելու, խարկվելու կամ վխտալու ձայն. **Ղրբ. ղժժել, ղժժոց** (բնածայնական)

DS 2037 gıjırtı - ղժոց: **TS 1682 gıjildi, gıjlamak, TS 1690 gıçıldı, gıjıldı** (Աղճն, Էյսազըք)

ճ
ճաղի, ճատի ՅԼՔԲ, Գ, 361 -
եզիպտացորենի ալյուրի թխած
կլոր հաց: **ճաթ** - զարուց կամ
կորեկից թխած հաց: /ԻՆ, 4, 31/:

ճաթ /ԳՔ 699/ - եզիպտացորենի
հաց (Ասլանբեգ, Նիկոմեդիա),
կորեկով շինված հաց (Ախալցխա,
Երևան, Ղարաբաղ, Ղզլար -
վրացերեն՝ **մըճաղի**):

ճակ ՅԱՔ 174-175 - եգ, մատակ ծի
(Մագիստրոս քերականություն
241, վրացերեն՝ սվամ, ճակի,
ճագի):

ճակատ - գագաթ, առաջամաս,
պիլ. **čakāt** - գագաթ բառից (ՅԱՔ
3, 175-176), գիտեն բոլոր
բարբառները:

ճամբար ՅԱՔ 3, 179-180 -
մանյակ. պիլ. **čambarak** - գլխի
կապ, պրս. **čanbar** - շրջանակ,
թուրք. **čember**: ճամբարակ -
նույնպես կամ երկաթյա փուկ:
cemberek II - խոտը քաշելու
համար մեկը մեծ, մյուսը՝ փոքր
լինելու պատճառով ամուր երկու
անիվով երկաթե սայլ:

ճամբարակ, ճմբարակ,
ճանբարակ ՅԼՔԲ, Գ, 365, /ԳՔ
703/, ԵՄՅ, ՅՔԲ - 1. կաշվե բարակ
փուկերով հյուսված կապ, որով
գութանի էջը ու խարազանը
կապում են իրար, 2. երկաթե
հաստ շղթա, որով լուծը կապում
են գութանին (Ղարաբաղ)

DS 1033 çadu, çadi -
եզիպտացորենի ալյուրից
եփված անթթխմոր հաց:
(Թուշբուռուն, Իգդիր, Արճեշ,
Վան, Ամասիա):

DS 840 cad, cad (VII) - կորեկի
հաց:

DS 1087 çad (III) -
եզիպտացորենի ալյուրից եփ-
ված անթթխմոր հաց,

DS 840 caga (III) - գոմեշի ձագ
(Ուլուշիրան, Գյումուշհանե):

DS 1042 çakat - լեռան
գագաթ, բարձունք (Ստամբուլ):

DS 853 cambara, DS 879
cenberek (I), cemberek (III),
cambara - խոփը գավազանին
կապող շղթա, **DS 855 (III)**
canbara - խոփը անիվներին
կապող օղակ, **DS 879 cember**
(III) - հավ կապելու մագե
պարան, **cenber (I)** - դնչի կապ,
դնչկալ = **çenber, cember (III)** -
կապելու պիտանի մագե շերիտ:
çenber-ը թուրքերը վերցրել են
պարսկերենից:

ճանուր, ծիանուր ՅԲԲ 702, ՅԼԲԲ, Գ, 386՝ Ղարաբաղում որպես քամանչա (Գյումրի, Ղարս):

ճաշ ՅԱԲ, 3, 185 – կերակուր, խնճույք, *պիլ. **çaş** – կեսօրվա ճաշ, առավոտվա կերակուր /ԻՆ, 4, 32/:

ճար ՅԱԲ, 3, 190 – հնար, միջոց, դարման. պիլ **čār** – միջոց, հնար: Գրեթե բոլոր բարբառները գիտեն նաև ճարել, ճարի-ճարպիկ /ԻՆ, 4, 32/ Աղանացի թրքախոս հայերը ըստ Յ. Աճառյանի ասում են.
- ճարըմա ճար եթիշտի:

ճարպ - ճրագու, մսի յուղ, ՅԱԲ, 3, 192 պիլ. **čārp** – պարարտ, յուղոտ, փափուկ, պրս. **čārb**: Գրի է առնված գրաբարում:

ճերմակ ՅԱԲ, 3, 198 – սպիտակ. գրված է նաև **ճարմակ**: Պիլ. **čarmak** < նաև Զուղայում /ԻՆ, 4, 32/:

ճերմակջուր /ԳԲ 712/ - օղի (Ակն, Վան, Աղանա, Պոլիս):

ճըլպուր ՅԼԲԲ, Գ, 382 – ձվով յուղով պատրաստված ջրալի կերակուր: **ԲՍԳ 372, ճլպուր** – սոխով մեկ **ճիլպեր** (Կեմերեկ):

ճըմճըմա. ջմջմա ՅԼԲԲ, Գ, 383 - ճահիճ, ճահճուտ (Խուշ, Սեբաստիա, Վան):

DS 1269 çonur (II) – թթնու փայտից սարքած միակտուր 3 լարանի սագ:

DS 864 caş (II) - եգիպտացորենի ալյուրով յուղով և շաքարով պատրաստած մանկական կերակուր: (Ռիզայե, Կապտան փաշա):

DS 859 car (VIII) – տազնապալի վիճակ, օգնություն (Սվազ, Անկարա Կայսերի, Փնարբաշը): **DS 861 car etmek** – օգնություն ուզել, աղաչել: **car**-ը հայերենից է, իսկ **çare** – միջոց, բուժում, ելք, հնար, փոխառություն է ֆարսից:

DS 886 cerp(II). միս եփելիս երեսը ելած փրփուրը, 2. մսաջրի երեսի շերտը (Իսպարտա):

BAS 67 carmak – սպիտակ, կա և **çermak** ձևով:

TPC 145 carmakçur – օղի (Argo): **BAS 67, 68, cermakçur** (Իսթամբուլ և այլն):

DS 965, 1171, 1214 cılbır (II) – մի ճաշ **cilbir, çilbur (I)** – ջրիկ ճաշ, **TS 175** – մածունով, ձվերով կերակուր:

DS 917 cımcıma - ճամփաներին և արտերում

գոյացող ցեխը (Աղղը,
Տղմուտները):

ճղալը ՅԼԲԲ, գ, 384 - ճաղատ,
լերկ, անմազ (Կարս, Սեբաստիա):

ճիճա /գբ 714/ - մեծ քույր: Ծեր
կանանց դիմելու ձև: ՅԼԲԲ, գ, 387
(Խարբերդ, Նոր Նախ..)

ճիճի /գբ 714/ - 1. գեղեցիկ,
սիրուն, 2. նոր: ճիճի-պիճի:

**ճիպոտ, ճպատ, ճպոտ, ճպուտ,
ճպլոտ ՅԲԲ, 432, /գբ 715, 733,
734** - բարակ վարոց, բարակ
դալար գավազան: ՅԼԲԲ, գ, 389
Ծառի կամ թփի բարակ երկար
ճյուղ, դալար կամ չոր (ՄՄԱԵԺ
XVI, 237):

ճիպ-ճիպ - բոլորովին, ամենա - էլ
ավելի, **գբ 717, ՅԼԲԲ, գ, 389**
(Ախալցխիսա, Վան, Խարբերդ,
Սեբաստիա): Ատոնցեն ճիպ
պզտիկի անունը Գրիգոր կրկի:

**ճիպո ՅԱԲ, 3, 201, /գբ 734/, ՅԲԲ
448** - աչքի կեղտ, բիծ: ճիպրոտ,
ճրպոտ. 2. Համշենում **ճպուր,
ճպրել**, ոչխարի աղբ, աղբել
(Խարբերդ, Պոլիս և այլն): (ՄՄԱԵԺ
XVI, 240):

**DS 925 cıplı (I) DS 1183 cıplı
(I)** - մերկ, չփախ: **DS 907
cılbağ (I), cıblı (I), TPC 153, DS
891-893 cıscıblı, cıpcıplı** - լիով
մերկ, քաջալ. **cılclıplı, cıscıplı**
(Արդվին, Կեսարիա, Շիրան,
Ուլուշիրան, Գյումուշհանե):

**DS 958 cicaba, cinene, ciciana,
DS 873 cece(I)** - ծեր
քրիստոնյա կին, (Աղանա):

DS 891 cıclı (I) - նոր, թազա,
թարմ
DS 1204 cıçl, cıççl - նոր և
գեղեցիկ (մնկ.):

DS 993 cmbut, cobut (I) -
կարծ, ամուր մահակ
(Մերզիֆոն, Ամասիա):

DS 4473 cip - շատ-շատ ավելի
(Աղանա, Անթալիա) **DS 892
cip(I), cip-2, cib(I)** (Մերզիֆոն,
Թոքատ, Արդահան, Մալաթիա,
Սվազ, Գյուրուն, Դիվրիգի):

**DS 984 cırbıt (I), cırbıt (I),
cıbrıt, cırpık (II)** - աչքի ճպուռ
(Իզդիր, Վան, Կարս, Էրզրում,
Երճաս, Ախլաթ, Բիթլիս և այլն):

Ծիւղ ՅԱՐ 3, 203-204 – ծառի ոստ՝
ճեղ, ճիղ, ճուղ, ճող (վեց ձևերն էլ
նույն արմատից են): **Ծող ՅԼՔՔ, Գ,
409, ճեղ 377** – պատվաստ
(Սեբաստիա, Պոլիս, Վան,
Խարբերդ):

**ճղոպուր ՅՔՔ 439, /ԳՔ 723/, ՅԼՔՔ,
Գ, 401** – ընկույզ (Ղարաբաղ),
կեղևը արդեն չորացած (ՄՄԱԵԺ
XVI, 237):

ճնու /ԳՔ 724/, ճճի ՅԱՐ, 3, 206 –
միջատ, որդ, բղոճ, պլոճ: **ճիճի,
ճնու ՅԼՔՔ, Գ, 388** (նաև շերամի
որդ): ճիճու – որդ. ճեռ-ճնու-ճիճու,
ճճի /ԻՆ, 4, 32/:

ճմուռ /ԳՔ 725/ – եղճմուռ,
յղղճմուռ, եղճամուռ, վրաց.
ճիմուրի: **ՅԼՔՔ, Գ, 403** – հացից,
հալած տաք յուղից ուտելիք,
ճմուռ: **ճմել ՅԱՐ, 3, 207** – ճզմել,
սեղմել. բարբառներում՝ **ճմռել,
ճըմռել, ճմբռել** /ԻՆ, 4, 31/:

**ճմռել ՅԱՐ, 3, 207 < ճմել-ից:
ճմուլ, ճմռել, ճմբռել ՅԼՔՔ, Գ, 403**
– որևէ բան տրորել: Գրեթե բոլոր
բարբառներում կա /ԻՆ, 4, 32/:

**ճմճուռել, ճմճուռոջ, ճմուռոջ ՅԱՐ 3,
207-208** – ճուղ + ճուղ + ուկ: Այս
տարնման **ճմճուռ ՅԼՔՔ Բ, 406** –
ճմճուռ. բնածայնական բառ՝
ջնջուռ, ճմջուռ, ճընջըղօկ /ԻՆ, 4,
32/:

ճոխ ՅԱՐ 3, 21 – հարուստ,
փարթամ, պերճ, փառավոր:

DS 898 cig (I), ciğ (I) – 1.
մատղաշ, փոքրիկ ծառի
ճյուղերը (Արաբկիր, Մալաթիա,
Դիվրիգի, Սվազ, Զոնյա):

DS 994 coğabir (I) – կանաչ
կեղևը համած ընկույզ (Գյուրում,
Սվազ, Թելին) **coğubir**:

DS 958 cici (II) – 1. բույսերի
վնասող մի որդ (Գյուրում,
Սվազ): **DS 1009 cucu (Ուշաք)** –
օգոստոսյան բզեզ: **DS 1021
cücü** (Կարս):

**DS 1016 cumur, yağ cumur, P
42, 97 çimur, çumur** – հացի
փշրանքներով դաղած յուղի մեջ
տապակած մի ուտելիք: **TS VI,
4193, 4194 yağ cumur, des XVI,
370-1 Türkide yağlıcumur
dedik leri taam**:

DS 1016 cumurlamak – ճմռել,
կնճռել, խառնել (Երզուրում,
Էրզինջան, Տրապիզոն, Կարս,
Ելազիք):

DS 1226 çinçik – ճմճուռ, ճմճուռ:
**çincik (II), çinçe (I),
serçe** – ճմճուռի մեծության մի
գորշ թռչուն Կրաելիցը.
հայերենից է համարում
թուրքերեն **çinçirga**:

DS 994 cof (I) – տեսքով
փայլուն, **cof cof (I)** – զարդ,

զարդարանք, **cof** (II) -
ծեռնբաց:

ծոխալ ՅԼԲԲ, Գ, 408 - խնդալ,
ուրախանալ, **ծոխծոխացնել**,
ծոխծոխանք ԲՍԳ 377 /ԻՆ, 4, 32/:

ծոն ՅԱԲ, 3, 211, ԲՍԳ 377 -
հաճար. **ծոն Բալու 477** - վարսակ
/ԻՆ, 4, 32/:

ծորիկ, ճոռիկ, ճոռի, ճուռիկ,
ճոռակ, ճուռնիկ ՅԼԲԲ, Գ, 411, /ԳԲ
730, 733/ - 1. կավե աման
ունկավոր գինու (Ղրբ. նաև
ջրաման), 2. փոքր աման յուղ
հալելու (Վան): (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

ծորտ ՅԱԲ 3, 213, ՅԼԲԲ, Գ, 412 -
սպասավոր, փոքրավոր, ծառա,
գերի, թոռ (Ուռհայեցի,
Նարեկացի): Բարբառ-նեյրուն կա
/ԻՆ, № 4, 32/:

ծոփ ՅԼԲԲ, Գ, 412 - մահակ, հաստ
գավազան: **ծոփ Բալու-377** -
առնանդամ, **BAS 82 չօք** պրս. **չսօ**
/ԻՆ, 4, 31/:

ծուլ /ԳԲ 731/ - մեզ /մնկ./ երևան:
ծուլ, ճուլ անել ՅԼԲԲ 446 - միզել:
ծուլել, ճուլճուլ - միզել /մնկ./
երևան:

ծուլպան, ճուլպանդ - ոլոռն /ԳԲ
731/, **ՅԱԲ 3, 213**:

DS 995 cohcoh, coh (III) -
առատածեռն: (Իգդիր, Թեֆեննի,
Էլմալի, Անթաքիա): **DS 1258**
cohcohlu - շեն, ուրախ:

DS 998, con (II) - հաճար, **չոն**
(I) - Գյումուշհանե, Էրզինջան,
ճենճիգ:

DS 1001 corik - անծորակ
ցինկապատ կուլա (խարբերոյ,
Էյլազիկ, Չմշկածագ):

DS 1002 cort (I) - մուրացկան
(Գյուրուն, Սվազ):

DS 1007 cõp (II) - 1. փշոտ
մահակ, 2. փայտե սեւակ,
գավազան: **DS 1269 cop** -
ծայրը գունդ մահակ: **TPC 159,**
TS 154, BAS 82 չօք -
առնանդամ, **DS 999 cop** (I) -
ջիրիդի մահակ:

DS 1012 culcul (III) = **curcur**
(II): **DS 1018 curcur** (II) = **culcul**
(III) **չիշ** = մեզ: **Gel çocuğum**
curcur yapalım = Արի բալիկս
curcur = անենք, միզենք:

DS 1012 culban, culbant,
cũlbant - վայրի ոլոռ (Ձիլե,
Մարաշ, Իսթանբուլ, Գյուրուն,

Զմշկածագ, Սվագ, Թոքատ,
Բեշիկթաշ):

ճուկալ, ճուկհալ ՅԼԲԲ, Գ, 422 – կավե կաթսա, /ԳԲ 731-732/ Խոտորջուր: **ճուկալ** – մեկ ունկով պղնձե փոքր աման յուղ հալելու համար (ճուկ+ալ) (ՄՍԱԵԺ XVI, 239):

ճուճ, ճուճուկ ՅԱԲ, 3, 214 - ճուճ-առնանդամ փոքր տղայի, միջին հայերենից, **ՅԼԲԲ, Գ, 423 ճուճ, ճուճուկ, ճուճուկ.** պրս. **çoşule** /ԽՆ, 4, 32/:

ճուճու /ԳԲ, 717, 731/, ՅԱԲ, 3, 215:
1. հավերին կանչելու ծայնարկություն. 2. վառել, հավի ծագ, **ՅԱԲ, Գ, 423:**

ճուռակ, ճուրակ – մի տեսակ արու բազե, **ՅԱԲ, 3, 214:**

ճուռա ՅԼԲԲ, Գ, 424 - փոքրիկ սրինգ (Սեբաստիա):

ճուտ, ՅԱԲ 3, 215 – հավի ծագ, **ճետ** – սերունդ (ջեղ ծայնադարձն է). ԽԲ. ջիղ-աքլոր: Անճետ, միաճետ, անճետել «ջեղը ջնջել» **ՅԱԲ, 3, 197: ճետ ՅԼԲԲ, Գ, 379** – 1. վառել, 2. զարմ, սերունդ /ԽՆ, 4, 32/:

ճռիկ-ճպուռ /ԳԲ 735/, ճպուռ, ճռեկ ՅԲԲ 491, ճռնչուկ /ԳԲ 736/ - ճռիկ, մորեխ, մարախ: **ճռիկ ՅԼԲԲ,**

DS 1259 çokali, çokal (IV) toprak tencere, çömlek չունի çankoff – կավե կաթսա **ALT 185 ճուկ – parhaç, DS 1010 cugal, cug (Rize) küçük çorba kazanı, DS 1302 çakak, çukala, çukale:**

DS 839 cucul, cücül, cücük – չկա **ALT-ում այս ձևը:**

DS 1018, 1009 cucu – հավերին կանչելու ծայնարկություն: **DS 1021 cü cü (I)** - /թռչուն մեկ./: **DS 4474 cucug** – հավ (Կապտանփաշա, Ռիզայե, Չայեի) **E 137** - ճուտ բառի տակ:

DS 1002 coruk (IV) – շատակերությամբ հայտնի մի թռչուն:

DS 1018 cura (II) - փոքրիկ զուռնա (Գեմերեկ, Սվագ) **cüre (III)** Այաշ, Անկարա, Իզմիր:

DS 886 citt, cet (II) – 1. աշնան ճուտ, 2. մեկ տարեկան աքաղաղ:

DS 1019 Curruk (II) – ծղրիդ, ճռիկ (Արդվին, Այդըն):

Գ, 415 – 416 (ճռռեք, Ղրք.,
Ղազախ) ճպուռ, ծղրիղ /ԻՆ, 4, 32/:

ճրագպահի, ճրագ ՀԱՐ, 3, 216-
217 – ջահ, լույս, մոմ. ճրագ+ պահ-
ից, պիլ. **čirāg**, պրս. **čiray** –
պատրույզի ծայրի բոցը, լույս,
ճրագթաթ, ճրագդան, ճրագկալ
/ԻՆ, 4, 32/ :

ճրագու, ՀԱՐ, 3, 216-217 լույս,
մոմ: ճրագու -ճարպ, պիլ. **čiray**,
թուրք. **çıra** (Հյուսթ. 190): /ԻՆ, 4,
32/:

ճոճ, ճոճել, ճոճալ ՀԱՐ, 3, 217-
218 – տատանվել, օրորվել: ճոճ
ՆՀՐ – ճահիճ, ճոճնոց – ճահճուտ
տեղ /ԳՐ 729/ հղում է ՆՀՐ: ճոճ
ՀԼՔՐ, Գ, 409 – ճահիճ, ճահճուտ,
տղմուտ /ԻՆ, 4, 32/:

ճրճիր ՀՐՐ 432, 452 – ճպուռ:
ճիրիրա ԺՀԼՔՐ, 3, 229, ՀԼՔՐ, Գ,
424 ճուռճուռ² (Հավարիկ,
ճիրճիրա, Բուլամըխ, Մուշ):

DS 4478 **çırağba**, **çirakha** –
կտավատի կամ նավթով այրվող
մի տեսակ լուսավորող լամպի
սարք: DS 1184-1186 **çirappa**
(**çirahma** (I), **çirapha**, **çirapna**,
çirakma (I) **çirakman** (II)): DS
1234 **çirak**, **çirakma**, **çirappa** –
լույս, լուսավորող ճրագ: DS
1185 **çirakmak** վրան մոմ, ճրագ
դնելու ջահի նման սարք,
çirakman (VII) – գիշերները
հրապարակներում վառվող
կրակ: DS 1234 **çire** – լամպ,
փոքրիկ ֆանար, DS 1186
çirahpa –լամպ, ճրագ դնելու
տեղ (Բիթլիս և Մալաթիա) DS
862 **carık**, **carıklamak çırağ**...

DS 1018 **curaki** – ոչխարի և
անասունների ներքին ճարպը,
ճրագու (Չմշկածագ, Թունջելի,
Բաշվարդենիք):

DS 992-993 **coc** – ճահիճ, –
coplan (II), DS 994 **coç** (I) –
ջրալի, սիգավետ տեղ **cocak**
Շավշատ, Արդահան:

DS 926 **cırcır** (I), **cırcır** (I),
çırçır, **cırcıra**, **cırcır boceği**,
Ağustos boceği

Մազկապ, տե՛ս նեզկեպ:

Մազրկայ, մարգախկա ՅՔԲ 453, 579 -580 մազրակա, մազրղա (ԳԲ, 742, 1026):

Մաթ, մաթացու ՅՔԲ 454, /ԳԲ 742/ - թանձր եփած քաղցու (Երևան) (ՄՄԱԵԺ XVI, 2239):

Մաթ մնալ ՅՔԲ 454 – մաթ ըլել, ապշել: Մաթ – մաթ մայել, մաթ – մաթ իրիշկել (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Մալեզ ԳԲ, 743 - 1. ապուրի համար ալյուրի խյուս, **մալեզապուր** – խյուսով, բրնձով շողգամով ապուր, 2. լույծ ցեխ, 3. թթի, խաղողի քաղցուով եփած կերակուր ԲՄԳ 383: *Մալ արմատից /ԻՆ, 4, 31/(ՀԱԲ, 3, 225):

Մախտխ, մախուխ ՅՔԲ 455, ԳԲ 744 – թթու դրած կաղամբով և ծավարով եփած կերակուր: Աղանայում նշանակում է **շատ թթու /ԳԲ 744/:**

Մախր, մարխ ՅՔԲ 469, ՀԱԲ 3, 284, պրս. marh: Գիտեն շատ բարբառներ (ՄՄԱԵԺ XVI, 237)

Մաճառ /ԳԲ 747/ - խազմուզ, նոր գինի, **մաճառ ՅՔԲ 456** - ճակնդեղ, մաճառ – խասուրիկ (բողկի թթու), **մաճար ՅՔԲ 269, 457** – խազմուզ, եռը նոր նստած գինի (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

DS 4589 mazraka - հացը թոնրին ամրացնելու, ազուցնելու հարմարանք (Վան):

DS 3135 mat – 1. թունդ քաղցու, թունդ տոմատի ջուր, շաքարի կամ դոշաբի հյուսք: **DS 4588 mat** – պոմիդորի հյուսք:

DS 3135 mat (IV) – ապշած, շվարած (Քերքուկ)

DS 3112 malez - Ալյուրով, քաղցրով խաղողի լավաշի խմոր, **TS 401**, (Զմշկածագ, էյագիք, Սամսոն, Մալաթիա, Ջերմիկ):

DS 4583 mahuh - դառնավուն թթու, տտիպ (Ուլուշիրան, Գյումուշհանե, Շիրան), **DS 4598 mohuh** - շատ թթված (Հաջիյյաս, Սվագ, Քոյուլիսար), **DS 4583 mahih** – շատ թթու (Կայսերի):

DS 3129 marh – ճրագ եղևնուց, եղևնու մարխ (Էրզինջան, Յայլա Դաղը, Անթաքյա, Հաթա)

DS 3098 macar (III), pancar = բազուկ 2. կարմիր քաղցր pancar (բազուկ և մասուրից պատրաստված թթու):

Մածուն ՅԱՐ 3, 228-230, /ԳՔ 744/,
մած – կպած, կից:

Մակալ տալ, մաղալել /ԳՔ 796/ –
անասունների հանգստանալու,
դադա-րի տեղ (Վան, Բիթլիս,
Ղարաբաղ, Խնուս), (ՄՍԱԵԺ XVI,
241):

Մահիճ – անկողին, անկողնակալ
(ՅԱՐ, 3, 235):

Մամ ՅԱՐ 3, 242 – մեծ մայր, հանի,
հուն՝ **mamma** – մայր, պրս. –
mām, Խարբ. – **մամա**:

Մամի ՅԱՐ, 3, 242-
«մանկաբարձուհի» իմաստը փոխ
է առնված հունարենից՝ պառավ
կին, մանկաբարձ: Ո՛չ, շումերա
աքքադական **mami**-ն է (Արաբկիր,
Պոլիս, Գամիրք), ՅՐԲ 456 **մամէ**
(Մուշ, Բուլանջիս) /ԻՆ, 4, 32/:

Մայիս /ԳՔ 748/, ՅԱՐ, 3, 245 – 1.
հռոմեական **mais** ամիսը, 2.
որ ոչխարի փորհարինք, որ
առաջանում է թարմ կանաչը
ուտելուց, մայիս ամսին (Շիրակ,
Գամիրք): /ԻՆ, 4, 32/:

Մայլել ՅԱՐ, 2, 99 /ԳՔ 748/ –
գմայլել, մայիլ մնալ, մայիլ ըլլալ,
արաբ. **mail** – սքանչանալ:

Մանգեռ /ԳՔ 751-752/ – փայտե
փոցիս, ԵՄՅ 266-269, 278-ում
գրված են և նկարված
մանկեռները, որոնք ցանքսից
հետո ծածկում և հարթում են հողը

DS 3145 mazin (II) – մածուն
(Սվազ, Էրքիլեթ, Կայսերի):

DS 3103 mağal (I), meğel (II) –
արտում դաշտում ոչխարի
հանգստանալու տեղ (Էրճաս,
Վան, Բիթլիս):

DS 3105 mahic – մահիճ,
մահճակալ (Մուշ):

DS 4584 mama – հորաքույր
(Աֆիոն քարահիսար):

TS, IV, 279, 4 mamalık. Türkiye
mami avurdaebe (Terceman
XV, 142) derler: mami (mama)
– մանկաբարձ կին:

DS 4588 mayıslı – կեղտոտ
(ինչ-որ մեկը), **DS 3140-3141**
mayıs (I) – տավարի կեղտը,
թրիք (Մերզիֆոն, Ամասիա, Վան,
Տրապիզոն): **mayıslamak (II)** –
1. արտը թրիքով
պարարտացնել, 2. կտավը
լվալով թրիքաջրել:

DS. 4588 mayıl mayıl bakmak
1. չհասկանալով, ապուշ ապուշ,
2. հիանալով մայել (Իզդիր,
Կյուրասոն):

DS 3121 manger – փայտե
փոցիս (Վան):

սերմերի վրա: (Մուշի, Վանի, Նոր
Բայազեդի շրջաններում), (ՄՄԱԵԺ,
XVI, 238):

Մաշո /ԳԲ 789/ – կատու, փիսիկ
/մեկ/, Երևան (ՄՄԱԵԺ, XVI, 240):

Մառան /ԳԲ 755/ - սայլի անիվի
ամբողջական տախտակներ (Մուշ,
Վան): **Մառնել** - անիվի երկաթե
գոտին անցնել, (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Մասաթ – պողպատյա սրոց՝
միջին հայերենից (Շնորհալի):

**Մասուս ՉԱԲ, 3, 264-265, /ԵՄՉ, 47,
49-51/** - ասորերենից փոխառյալ
բառ: **ԳԲ 755, մասս, մասսա,**
մասոս, մասուսա - երկար ծող մեկ
ծայրը սուր խթանով: Բալու 483 –
մասսայ, մասուսայ - երկայն
գավազան, որուն ծայրը գամ մը
ագուցված է գրաստները կամ
էշերը կըխթանեն: /ԻՆ, 4, 32/:

**Մասրենի /ԳԲ 462/ մարսիկ /ԳԲ
765/, մասուր ՉԱԲ, 3, 265** – վարդի
վարդի, շմվարդի պտուղը. մասրի,
մասրենի, մասուկ, միասուր,
մասրուռ, մասոր, մասուռ, մանսույ
և այլն (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Մարդ - ՉԱԲ 3, 278-279, բնիկ հայ
բառ **mrto<mer** մեռնել արմատից:
Ընդհանուր բառ է:

DS 3100 maçi (II) – կատու:

DS 3126 maran (III), mara –
սայլի միջի տախտակները, DS
4586 **marannoli** – սայլի
անիվների փայտյա մասը
(Ուլուշիրան, Գյումուշհանե,
Շիրան):

DS 4587 masat – դանակ և այլ
կտրիչ գործիքներ սրելու կաշվե
կամ սրաքար: **DS 3132 massat** -
Գավը վառելիս գործածվող
պողպատ իրը (Բուրդուր
Քարամանլը):

DS 3132 masas, massa, masa
(I) mazsa, masta – խթան,
վարոց: **P, 15, 17, 106 massa** –
ծայրը սուր մողուլով երկար ծող
կենդանիներին բզելու համար.
(Մամսուն, Մալաթիա,
Էրզինգան, Գյումուշհանե):
DS 4592-3 mases, musos

DS 3130 marseni - մասրենու
ծառը (Չմշկածագ, Էյլագիզ)

BAS 209 mart – մարդ:
Գործածվում է **mek mart**
կապակցությամբ: Տե՛ս նաև մեկ:

Մար – քացախի և քացախ դարձող գինու երեսի բարակ թաղանթը (Պոլիս, Այնթապ, ..) տես **փառ**, **պար**:

Մարի ՋԱՐ 3, 284 – էգ կաքավ, թռչունների էգը. «Բալու» – մարի (էջ 484) (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Մեղայ ՋԱՐ 3, 298-299, Աղանայում՝ մեղա հացցիկ, երբ (թրքախոս հայերի մոտ) հացը գետին է ընկնում. ***մեղ** արմատից: **Մեխակ ՋԱՐ 3, 294-295** < պրս. ԳՂ, Lagard, AS, §1465 Դյուրշման 270:

Մեկ – մեկ ՋԱՐ 3, 316-319 թվական մի, իսկ բարդություններում նաև՝ **մե**:

Մեշու, մեփշու /ԳՔ 770/ – մի քիչ = մի+փշուր-ից, **մեշու**, Մուշ հայ. **մե+փշուր+ուկ = մե(փ)շուկ**, **մե(փ)շիկ** (Նոր Բայազետ):

Մի (ՋԱՐ) 3, 316-319 – **smio**-ից: Բոլոր բարբառներում՝ մի > միակ > **մեկ**:

Միտիկ /ԳՔ 782/, միթիք, միտիկի – մի քիչ (Սիվրի Զիսար):

DS 3126 mar(l) 1.դիրտ, 2.ժանգ, թաղանթ (Ադին, Եյագիկ):

DS 3169 meri (V) – էգ կաքավ (Ադին, Արաբկիր, Եյագիք, Ելբիստան, Մարաշ):

BAS 45, 213 meğa, asvas, yardımım gillas – մեղա աստված, օգնականս կլինես (Hulki, Aktunç):

DS 4594-4595 mık, mığ, muh, muh – մեխ, գամ (Մալաթիա և շրջակայքը, Տրափզոն, Կարս, Զիլիս):

BAS 213 mek – մեկ (Ahmet Rasim), **BA 209 mek mard: Ama yinede memur oldum mek miktar BAS 203 Ermenicede kari-koca için (mek mard) denirmiş:**

DS 4593 meşük – փոքրիկ (Ադին, Եյագիք, Մալաթիա):

DS 3197 midik = miççik, midî, midilik – փոքրիկ, պատիկ (minik). Չորում, Նեվշեհիր, Օսմանջիկ:

Մըժ, միժ, ՄԲ 145, մժիկ /ԳԲ 778/ - մշուշ (Մանիսա), (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Մոդ ՋԱԲ 3, 337, մոթ /ԳԲ 790/ (Ղրբ.) - մեծ ու խոր փայտյա պնակ. **mād** - «չափել» /ԻՆ, 4, 32/:

Մողուլ - խթան, ԵՄՀ 27, 41, ԲԱԳ 416 մօտիլ - մօտուլ շումերա-աքքադական շրջանից /ԻՆ, 4, 31/:

Մոզ ՋԱԲ 3, 337-338, /ԳԲ 789/ - մեծ ճանճ, մոզանալ - մեծանալ, (ՄՄԱԵԺ XVI, 240): Գիտեն բոլոր բարբառները:

Մոզի /ԳԲ 789/, ՋԱԲ, 3, 338 - երկամյա հորթ, գոմեշի ձագ, քղ. **muzik** բնիկ հայկական բառ (Ղարաբաղ, Երևան, Մուշ, Ալաշկերտ, Ախլցխա, Համշեն): /ԻՆ, 4, 32/:

Մով /ԳԲ 793/, ՋԲԲ 363 - 1. որթ, խաղողի տունկ: **Մով - 2.** մի տեակ խաղող է սպիտակ մանր հատերով ձվածև և բարակ կեղևով (խոյ, Արարատյան, Սալմաստ, Նոր Նախիջևան), (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Մոր ՋԱԲ 3, 347, /ԳԲ 793, 794/ - մոշ, մորենու պտուղը. բնիկ հայ. բառ **morc**-ից, Համշեն՝ մորա (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

DS 3198 mij, miç, miş - մշուշ, մուժ (Էրճաս, Վան, Բիթլիս):

DS 4600 mut, mut, mud - հին ժամանակները գործածվող մի չափ: **Altı mud buğday, dokuz kile:**

DS 3253-3254, DS 4606, 4597, 4594, 4598 mudi, mudi, nodul, nodur, nozur, nozul, nozulla, nodullamak - խթանել, մշտել, խթանող ծայրը սեպ գործածվող ծայրը մեխով գավազան, խթան, ձի, էշ, եգ մշտելու համար: P, 17, 87, TS 567:

DS 3212 moz (II) - մեծ ճանճ (էշի մեղու), սև ճանճ, եգի ճանճ (Էրճիշ, Վան, Մալաթիա, Ելազիդ):

DS 3213 mozi (I) - երկու տարեկան: **TPC 634 mozak -** խոճկոր: DS 2793, DS 8212, մինչև ծնելը, կովին տրվող անունը, երինջ:

DS 4599 möv - խաղողի բնից կտրված ճյուղերը (Իգդիր, Կյուրաստ), **DS 3174 mev (I) -** խաղողի արմատը, բունը և ճյուղերը (Իգդիր, Կարս):

DS 3209 mora (I), mor (II) - մոշմ, իծամորի, վայրի ելակ (Մաչկա, Տրապիզոն գյուղերը):

Մորմենի ՅԱԲ 3, 347 – մորենի, մոշ
ԲԱԳ 411. Բալու 488 – մասրենիի
թուփը: Շատ բարբառներում կա:
(ՄՍԱԵԺ XVI, 237):

Մորճ, մորճիկ, մորճախ /ԳԲ 794/ -
1. մացառ, 2. մորաբույս ծառ, ճյուղ
(խարբերդ), (ՄՍԱԵԺ XVI, 237):

**Մորուք ՅԱԲ 3, 375, Argo 205 /ԻՆ
4, 32/:**

Մուշ-մուշ (քնել) ԺՂԼԲԲ, 3, 572 -
հանդարտ, ախորժալի, քաղցր:
Մասունցի Դավիթը մուշ-մուշ քնեց:
ԳԲ 788-789, ՅԲԲ 491, ԳԲ 788, 796
- մշ մշ, մշլ մշլ, մշր մշի, մշիկ,
մշիկ:

Մուրզի ՅԲԲ 491, 424, /ԳԲ 797/
Մուրզա ծուկ: **Մուրծա** - տեսակ մը
ծուկ է. կարծուն մորթով, փոքր-ինչ
դեղնածեւ, սրաքիթ, բեղավոր
համեղ ծուկ: (ՄՍԱԵԺ XVI, 240):

Մուրճ - գիտեն մի քանի բարբառ
(Մուշ՝ մուրջ): **ՅԱԲ, 3, 364** -
ավանդված է դասական շրջանից:

Մուրտ ՅԱԲ 3, 364 - Մերսիմ
ծառը և պտուղը, պիւ. **mūrt**, պրս.
mūrd:

Մոմռուկ, մոմռիկ /ԳԲ 799/ - նոր
գինի, խազմուզ, մաճառ, մի քիչ
թթու, պճաճացող ըմպելիք
(Ալաւնբեկ, Եվդոկիա, Համշեն),
(ՄՍԱԵԺ XVI, 239):

DS 3902 mormeni, mermeni -
մոշ, մոշի տեսակ. **Bahçelerde
mormeni, sen urum ben
ermeni**:

DS 3210 morç, morş - դալար
ծիւ, ճյուղ (Էյլագիկ, Արաբկիր,
Մալաթիա):

**Argo 205, moruğ moruk,
moruklamak - TPC 145 moruk**
- զառամյալ, ծեր:

**TS 2812 muş muş, miş miş,
DS 3225 muş muş uymak** -
խորը քնել

DS 4600 muşul muşul 1 -
հանգիստ, անծայն (քնել),
կարգին և խորը քնել:

DS 3222 murzu balık -
բեղավոր, մի տեսակ գետի
համեղ ծուկ: (Բաբերդ,
Սարգկամիշ, Կարս, Սելիմ)

DS 3220 murç, DS 4598 morç -
բետոնի վրա ծակ բացելու
համար օգտագործվող սրածայր
գործիք: **murçu, çekici getir
(Erdem Fahri, Membi Ketimir),
okyanus, 35**

DS 4600 murt, murtlik - Մերսիմ
ծառը և պտուղը:

**DS 3203 mirmirik, DS 3188
mırmırık(IV)** - խաղողի օղի,
գինի չղարծած հյութ
(Մերզիֆոն, Ամասիա գյուղերը):

DS 3222 musur (III), murus,

Մսուրք ՉԱՐ 3, 368, /ԳՔ 493/ -
մսուրք անել: Գիտենք բոլոր
բարբառները, (ՄՍԱԵԺ XVI, 237):

Մրեղ /ԳՔ 802/ - հարդի փոշենման
մանրուքը, որ հովը փչելով կտանե:
Մղեղ ՉՔՔ 483 - մղմեղ, մռեղ
հարդի շատ մանր մասը
(Բուլանդի, Շիրակ, Արարատյան)
(ՄՍԱԵԺ XVI, 237):

Մրուր, մրրիկ, մրրուկ ՉՔՔ 495,
ՉԱՐ 3, 370 - դիրտ, տկուք, մի
բանի տակի կեղտը, տականք.
բնիկ հայերեն (Մուշ, Ձեյթուն,
հարբերդ, Չաճըն), (ՄՍԱԵԺ XVI,
240):

Մսմար ՉԱՐ 3, 367 - բևեռ, զամ,
արաբ. **mismar** - զամ, բևեռ (Ղրբ.
մսմառ, հստջ. մսմար, Մակու.
մսմար)

Մրթմրթալ /ԳՔ 802/ - քթի տակից
խոսել, մրթմրթախոս, մրթմրթիկ
- քթի տակից խոսող:

3

Յալլի, յալեյլի, յալելի -
շուրջպար, տես ՇԲԱ, էջ 12
աքքադական **alala** պարերգից
(Լոռի, Ղարաբաղ): «Յալլին նույն
գունդ պարն է» (Բաֆֆի, Ն.
Սկրտչյան եր. բառարան, 185):

musluk (VI) - կերի տախտակե
աման: **DS 3223 musur (III) -**
Ախոռում անասունների կերի
տախտակե կերանոց
(Մերզիֆոն, Ամասիա,
Տրապիզոն, Յոզկաթ, Կայսերի,
Ադանա, Ավանոս, Էրզինջան):

DS 3185, 3187 mirik (III), murik
(VIII) - նուրբ դարման. կալը
էրնելուց թռչող հարդի
մանրուքները, հարդի փոշին
(Թոքատ, Գյուրատոն, Բայբուրդ,
Երզինջան, Գյումուշհանե,
Սվազ, Էլվազիկ, Շաբինգարա-
հիսար):

DS 3188-3189 murik (II), murrik
- մրուր, նստվածք **murur (P,**
107) - խաղողի շիրայի
տականքը (Արաբկիր,
Մալաթիա, Փուլուր):

DS 4595 mismar - մեծ երկար
մեխ (Կարս և գյուղերը)

DS 4595 murt murt etmek -
չխոսել: **DS 4595 murt murt -**
ճիշտ և ուղիղ չխոսող ոմն,
մրթմրթալ:

DS 4447 yalli (II) - պար, հալայի
հորանի պես՝ ձեռք ձեռքի
բռնած պարերի ընդհանուր
անունը (Բայբուրդ, Իգդիր,
Արփաշայ, Կարս, Էրզրում):

Յարակ, յերակ ՅԱԲ 3, 388 - երկար ժամանակ, յարակիլ - տեւել, երկարել

Յունիս - հունիս (ՅԱԲ, 409)
 Դռոմեական yunius վեցերորդ ամիսը՝ նվիրված junon աստվածուհուն: Բարբառներից Նոր Նախիջևանում՝ ունիս:

Յեսան ՅԱԲ 3, 326. տես նաև հեսան
 Յիմար, հիմար ՅԱԲ 3, 395 - խենթ, անմիտ, արար. himar - էշ բառից: Բուլոր բարբառները գիտեն՝ ոչ էշ իմաստով:

Յոպոպ, յոպոպիկ, ոպոպ(իկ) ՅԱԲ 3, 406, ՅԼԲԲ, Գ, 300 - տես նաև հոպոպ:

Յոշկի Բալու 491 - մի տեսակ հարավային կաղնի. տես հոշկի:
 Յօտանել /ԳԲ 307/ տես օրթօտ, օրթոտ < օրթյօտ

Ն
 Նազուզ ՅԲԲ 333, նազուկ 500 - քնքուշ, փափուկ, բարակ, նուրբ ձեռքեր, տերև, բուրդ, հաց:

Նաթ /ԳԲ 808/ - գերանդու բռնակը. հայերենին է անցել աքբադերենից, ապա արաբերենին, հայերենից քուրքերին (ՄՍԱԵԺ XVI, 238):

DS 2480 irak, irağ, irak, iran - հեռու, երկար

DS 4040 unis - հունիս ամիսը (haziran): (Յոզգաթ, Չայըրալան, Ալդերմիջի):

DS 2320 haysana - սրաքար, հեսան
 OTS 296 himar, hmar - էշ (արաբերենից):

DS 2388 hipop - սանրով թռչուն (Իգդիր, Կյուրաստն), DS 4519 huphopik, huplop, DS 2356, 2406 hop hop (II), hophopik, DS 2405 hoplop (II)

DS 3309 od (II) - խաղողի էտած ճյուղեր

DS 4605 nezik - նուրբ, զգայուն, DS 3250 nezuk(IV), nezik(V) - անթթխոր խմորից սերուցքով մածունացնելով շինված և սաճի վրա թխված (Բաբերդ, Սարիղամիշ): DS 4605 nezik - նուրբ, զգայուն:

DS 3241 nat (I) - գերանդու կոթ (Սարիկամիշ, Բայրուրդ, Շավշատ, Արդվին, Բուրդուր, Կարս), DS 4604 nat (I) - գերանդի կոթ (Ուլուշիրան,

Շիրան, Գյումուշհանե):

Նանիկ, նանա, նան, նաննի /ԳՔ 809/, ԶՔ 500, ԺՅԼՔ 4, 18 – օրոր, օրորոցի երգ (Պոլիս, Ղարաբաղ, Երևան, Թբիլիսի):

DS 3238 nanay -
հարսանիքներում առանց
նվագի թուրքու երգով պարվող
մի ժողովրդական պար (Կարս):
DS 3240 nari (I) - մի
ժողովրդական պար:

Նանիկ, նանուկ – հորաքույր, մեծ
քույր, մեծ հարս:

DS 4603 nanık - հորաքույր:

Նարեկ ԶՔ 500 – կռան, որի ձկան
քամակի նման սուր կողմը կը
կոչվի նարեկ (Ազգ. հանդ) (ՄՍԱԵԺ
XVI, 238):

DS 3239 nari (II), nara (III) -
մուրճի սուր կողմը

Նարնջի /ԳՔ 809/ - 1.
նարնջագույն, (Վան) 2. նոնագույն
խաղող (Սիվրի-Յիսար), 3. փայտ,
որ խաշելով նարնջագույն ներկ եմ
ստանում (Ղարաբաղ, Վան):

DS 4603 narıncı - նարնջագույն
(Գյումուշհանե, Ուլուշիրան,
Շիրան)

**Նան, կոչականը՝ նանե, նանա,
նանի** – ով մայր (Երևան,
Ալաշկերտ, Մուշ, Վան, Սուրմարու)

DS 3238 nana – Շատ ծեր,
հիշողությունը թույլ կին:
(Բայբուրդ, Գյումուշհանե)
թուրքերենը՝ **nane** (DS 3246),
ana:

Ների ԺՅԼՔ 28 - արու (հոտի
առաջնորդ) այծ
**Նոնոշիկ /ԳՔ 815-816/, ԺՅԼՔ 4,
41** – ինչու համար առանձին
նստեր է նոնոշիկս, էջ 54 – նունուշ,
նունուշիկ – քնքուշ, մատղաշ,
սիրունիկ: Նունուշ, նոնոշ, նոնոշիկ
/ԳՔ 816/ - սիրելի քնքուշիկ

DS 3247 neri - երկու
տարեկանից վեր արու այծ
TPC 681 nonoş, TS, 587 -
պստիկս, փոքրիկս, բալիկս,
փիսիկս

Նոր (ԶԱՔ 3,466)h.-ե. nevo, nevyo
– ից – նոր, թարմ:

DS 3255 nor, nur – լոռ: **norcuk**
(DS 4606), **norlilk** – ժաժիկ:
Պանրի շիճուկից պատրաստվող
մի տեսակ ժաժիկ: **lor** մաս

պանրի շիճուկ է նշանակում:

Եփիկ<նուիկ (կամ նուիճ) ՅԱՐ 3, 470, /ԳՔ 516/, ՅՔՔ 506 – շավաշարիւն. Շատ բարբառներ գիտենք՝ Լվիճ, Լվիժ, Լվինջ, Լվիջ ձևերով: (ՍՄԱԵԺ XVI, 238):

Նուբար պրս. < nūbār, naubar առաջին բերք նախայրիք. Պարս. nōbar – նոր բերք (ՅԱՐ, 3, 471), Մուշում 3 տարեկան էգ գոմեշ՝ նուպար (ԳՔ 816):

DS 3253 nivik, nevek – թթվաշ տերևներից կերակուր (Թոքատ, Սվազ, Օրդու, Յաջըիյազ, Սամսուն):

DS 3256, 4606 nubar, nubar etmek – նոր բերք (turfanda) առաջին վաղ բերքի մասին (Բաբերդ, Սարըկամիշ, Կյուրասուն, Էրջիս, Վան, Իգդիր, Կարս):

DS 8257 nügü (I) – մի ծանրության միավոր, չափի միավոր, DS 3256 nuğü (Գեմներեկ, Սվազ) ունկի (նույնն է ունճա): Առկա է մի շարք բարբառներում:

DS 3757 şekkal – հին կոշիկ (Բիթլիս) DS 3059, şekal (Վան):

DS 3732 şabat kün = cumertesi – շաբաթ օր, cuma = ուրբաթ + ertesi – ուրբաթի հաջորդ օրը (Քոնյա, Բաշիոյուկ, Կրշեհիր)

DS 4717 şabaş – հարսանիքներում դիուլչիի հավաքած փողը՝ հարսանիքից հետո (Վան, Կարս, Իգդիր)

Շաղգամ, շողգամ,
շաղգամակեր, շողգամակեր /ԳԲ,
820, 836/, ՉԱԲ 3, 489-490, պրս.
şajgam, արաբ. **saljam:**

Աքքադական
արձանագրություններում
անվանվում է **šam lapat Armanni** -
հայկական բույս:

Շախտա /ԳԲ 819/ - սաստիկ
ցրտից հետո փչող խորշակ, որ
խաղողի թփերին է վնասում:
(Երևան, Արարատյան,
Բողազլույան)

Շատարար /ԳԲ 823/ - լայն
ծակերով մեծ մաղ, շատրար - մաղ
հյուսեալ ի փոկոյ խարբալ
ցորենոյ՝ գարոյ բրնձոյ (ՆՉԲ):
Ուտիերեն՝ **šadara** - մեծ ծակերով
մաղ: **Շատարար, շատրար** ՉԲԲ
511, ՉԱԲ, 3, 499 - կալեմաղ,
շատարարել - շատարարով մաղել
(Ղարաբաղ, Արարատյան, Երևան):

Շաւառն ՉԱԲ, 3, 505, /ԳԲ 825/
ՉԲԲ 512 - եղեգ, երաժշտական
փող, **շաւառ** - քամանչա,
շաւեռ(ք): Բուլանդիսում՝ **շաւերք** -
թելավոր նվագարան,
Ապարանում՝ **շաւերք** քաշել -
նվագել (քամանչա), **շաւեռ-մավեռ**
- Վան թելերի ձայնը:

Շեղջ - կույտ, դեգ (ՉԱԲ, 3, 509,
անկա է բազում բարբառներում)
(**շեխջ**՝ Ալաշկերտ, Մուշ, Վան):

DS 1051 şalgam (III), şalgām,
DS 3733 şağlom (Ռիզայե,
Չայելի), **şalham** (Նիզդե):

DS 3735, 4717 şahta, şahda -
եղյամ (Արևելյան Բայազետ,
Վան, Արճեշ, Իգդիր, Կարս)

DS 3732 şadara - տես **sarat, DS**
3733 sadra (I): Սխալմամբ այս
բառերը միացված են **sarat**-ի
հետ (տես էջ P, 37, 109):

şavar (II) - դուդուկ, **DS 4721**
saver şalmak - դուդուկ փչել,
şavur (II) - դուդուկ (Քերքուկ):

DS 1025 ceç(I), çeç etmek,
ceç görmek «ցորենի կույտ
չափել կալում» (DS 873-874 -
(I), 2): Կա նաև **şeç**
արտասանությամբ «ղարմանի
հետ խառն հացահատիկ» (DS
3756, Յուլաթ, Շահմուրադլը,
Ադանա, Մալաթիա, Ամասիա,

Շիթիլ ՀԱՐ 4, 639-640 - ասոր.
šitlu «ծիլ, ընծյուղ», **šatālu** -
տնկել. բոլորի ծագումը սեմական
է /ԻՆ, 4, 31/: զիտեն բոլոր
բարբառները:

Շիծ ՀԱՐ, 3, 518 - քամվել, թորել,
մղվել շճել, **շճուկ** - մածնաջուր:
ԲԱԳ, 433 սուճուկ. բարբառներում՝
շիճուկ, **շդուկ**, նույնիսկ
Սեբաստիայում **սուճուկ** -
պանրից կամ մածնից քամված
ղեղին-կանաչ ջուրը: /ԻՆ, 4, 31/:

Շինիկ, շնիկ /ԳՐ 829/ - արմտիքի
մի չափ 4 կոտ կամ 1,4 քիլո. բոլոր
լեզվաբանները կարծում են
հունարե-նից է փոխառությունը
(Սիջագետքից): Սուշ,
Բողազլըյան:

Շիվքամ /ԳՐ 830/ - շիւ+քամ.
Արաբկիրում՝ հնձանից ելած
մնացորդ, դիրտը, շրուանդ,
գրաբարում **շիւանք** - կաշի, կեղև,
կորիզ (ՄՍԱԵԺ XVI, 239):

Շլոր - սալոր (ՀԱՐ, 3, 522, 4, 157)
ՀԱՐ 516, շլորենի - շլորի կամ
սալորի ծառ. գիտեն **շլռռ**, **շլոր**

Թոքատ և շատ ալլ
բարբառներում): Կապ չունի
մյուս՝ **չեչ**, **չանչ** բառի հետ,
(ALT, 132):

DS 3788 šitil, setil, šitillemek,
DS 4729 šitil - 1. ծաղկի սածիլ,
DS 3647 sitil, sitil lemek 2.
սածիլ: TS V, 36H **çitil**, **DS 1243**
çitil - կանաչիի բանջարեղենի
շիթիլ, **DS 1151 çetil, DS 4473**
çitil (Իզդիր, Կյուրասուն,
Յոզգաթ, Քիլիս):

DS 1024 cıcuk, cucuk, çuçuk,
çičük - պանիր և ժածիկ
պատրաստելիս, **cücük suyu** -
պանրի կամ ժածիկի ջուրը
cücük (VI) - չիբանի մեջտեղում
գոյացած թարախի շերտ
(Մալաթիա, Կայսերի): **DS 4730**
şüjük - պանրի ջուր (Կարս):

DS 3780 şinik, DS 1228-1229
çinik, canak 2, cinik - աման 8
կգ-անոց ընդեղենի չափ (Սիվրի
Հիսար, Կեսարիա, Յոզգաթ,
Չորլու, Քյոթահիա, Եսկիշեիր,
Բուրդուր, Մերզիֆոն, Սվազ)

DS 3789 şivkam - խաղողից
երկրորդ անգամ ստացվող
հյութ, **P 110 şilkam, şivkam** -
խաղողի շիվերի մզվածքը
(Փուլուր, Մալաթիա, Արաբկիր,
Աղին, Եյազիթ):

DS 3767 şilar - խակ շլոր
(Մուշ, Քիլիս): Մխալմամբ
Դանկոֆը թխեցնում է հայերեն

ծնով շատ բարբառներ: Այն առկա է նաև աքքադերենում (ԴԲ, №4, 33-34, CJA, 283-284): Աքքեդերեն **šallur** - AHw1149:

Շոհ /ԳՔ 836/ - այլուրե կամ օսլայե պատրաստված ջրալի խյուս, որի մեջ թաթախում են մանածը կամ կտավը: **Շոհ ՉՔՔ 520** - այլուրի, խեծի խյուս, շաղախ, որի մեջ թաթախում են կտավը, որպեսզի պնդանա: **Շոհ տալ** - մանածը կամ կտավը շոհի մեջ թաթախել. շոհավա, շոհել (Արաբկիր, Ղարաբաղ):

Շոռալ ՉԱՔ, 3, 510 (նաև չոռալ), **շեռ** - մեզ. կա բոլոր բարբառներում: **Շոռալ, շոռալ ԺՂՔՔ, 4, 85** - շոռ ձայն հանելով. Սեբաստիա՝ Սվեդիա շառ, շիռ, շռել

Ո

Ոլոռն ՉԱՔ 3, 551 - օլոռ, ուլեռ: Ղրբ. **հուլեռն**, Ն. Նախիջևան՝ **ուռել, ոլեռն**, Խոտորջուր՝ **օռել** /ԻՆ 4, 31/:

Ոճորք /ԳՔ 852/, աճառ ՉԱՔ, 1, 140 - առաստաղ, առիք, ոճորք, թերևս արաբերեն **ijjār** - տանիք բառից:

Ոսկի ՉԱՔ 3, 365-367, բարբառներում՝ **օսկի, վըսկը,** վեսկի, իսքա

սալոր -ից (ALT, 162): Մինչդեռ հայերենում բոլոր բարբառներն էլ գիտեն **շլորը**:

DS 3792 şoy - 1. գործելու թելերը պնդացնելու համար թաթախել այլուրի խյուսը (Սունդուրլու, Չորում, Մարաշ, Նիզդե):

DS 3749 şeruş etmek, şerşeruş /555-ի տակ չկա, կա չալ 1558/: **DS 3750 şırşır (I), şar şarlan, şar şar** - շատ և երկար անձրև, վազող ջուր: **DS 4725 şırlamak** - նվազ ձայն հանելով ջրի հոսք

DS 2451 hürle - անասնակեր, եզի կեր: **TS 367, TPC 417 hürle** - ոլոռի տեսակ. **mercimeke benzer Türkiye asılsımı hürledir Kam, os XIX, 178:**

DS 2325 hecer - առաստաղ, ոճորք (Երեյլի, Քոնյա): **DS 2248 hacere** - առաստաղ (Քարահիսար, Ինջեսու Ղևեի, Կայսերի, Ֆետուլլահ):

BAS 226, oski - **altın para, lira mavro oskisi, gaco oskisi** (Կարազյոզ ներկայացումներում ծածկանուն altın-ի փոխարեն:

Ոսկոր – ոսկոր (ՀԱԲ 3, 567, 568), բնիկ հայերեն. բարբառներում օսկոռ օջ արմատից: Ուսկոր, Վըսկուռ, Օսկեր, ուսգուր և այլն:

Որմ – պատ (ՀԱԲ, 3, 583): Բարբառներում՝ Ջուղա- վորմ, Խոտորջուր- վորմ, Ագուլխ- ուրման, Մակու- որմ:

Ուռնառ – ոտքի կապ, առնել ՀԱԲ 1, 261-262 - անել, շինել, գործել. հայերեն **ոտն** և **առ** բառերից:

Որոմն ՀԱԲ, 3, 585, օրոմ-բալու 565 -ցորենին վնասող մի բույս, որոմուտ Սեբաստիա՝ Օրեն, երզնկա՝ որոմպակաս (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Ոփ ՀԱԲ, 3, 619 – խոռոչ կամ փոս՝ լիճ, որի մեջ ջուր է հավաքվում: Որոշ բարբառներում՝ Դոփ, հուր, օփ - շումերա աքքադական բառ: Տես Դոփ, հուր (Մուշ, Շատախ, Չենկիլեր խիան), **օփ /ԳԲ 873/**

Օթեկան, օթեկ – նախորդ օրվանից մնացած. ՀԱԲ, 4, 609-610 (Ղարաբաղ, Բողազլույան) ԴԲԲ 680

DS 3291 oskor – կաշառք
BAS 226 osgor (Սամսուն, Էրզուրում, Գյումուշհանե),
oskuru yutmak – կաշառք առնել:

DS 329 armu- տան եզրերին շարած քարե շարքերը (Դիվրիզի, Սվազ) **arum** (DS 320) ճյուղերով սարքած պարտեզի պատ, **orum** (DS 3353) արտի շուրջը սարքած ցանկ:

DS 3264 odnar - կթելիս հանգիստ մնալու համար կովերի ետևի ոտների կապված վիճակը (Ռիզայե, Կապուտանփաշա և գյուղերը Չայլի):

DS 3288 orim karamuk, **DS 3290, 3487 orum** - արտերի արանքում բուսնող մի վնասատու բույս:

DS 2404 hop (III) - արտերը ջրելու նպատակով արտի բարձր մի տեղում սարքած ջրավազան (**havuz**): **DS 2405 hope** – ջրավազան (խոզաթ, Թունջեփ, Չմշկածագ)

DS 3293 otegün – Նախորդ օր (Շավշուտ, Արդվին): Կատարվել է բաղարկություն օթեկան բառի, կան և թուրքերենի **gün** օր բառերի միջև: Եթե **gün** բառն է, ապա ի՞նչ է առջևի **ot-**ը:

Օխ /ԳՔ 632/ - համի վրա է հաստատված արորի առաջին կեսը: **Օխ ԶԲԲ 384, ԺՀԼԲԲ, 4, 776** - արորի ծող, արորի երկար կորածն ծող, որի վրա հագցված է լինում մածը, ԵՄՀ 221:

Օփ, տես հոփ և ոփ: (**Հոփ** - բացականչություն:

DS 4610 oh - արորի հողից դուրս մնացող երկար փայտե մասը (Գյումուշհանե, Կարս և գյուղերը):

DS 4614 op - առումն ցատկելիս արվող բացականչություն:

Օղորդ ԶԲԲ 421 - ուղիղ , ճշմարիտ, ՀԱԲ, 3, 596 ուղիղ բարբառներում ուղղորդ ձևից է: **օղորդ > ղորդ /ԳՔ 697/ ճիշտ**, ուղիղ, ղորդիլ - ուղղել (Ալաշկերտում, Մուշում օղորթ): ՀԼԲԲ, Գ, 356-357, 360:

DS 4609 oğart - ուղիղ, ճիշտ (Զորում)

Որթյօտ, օրթօտ /ԳՔ 307/ ՀԱԲ 3, 386. Յատ-ից, յատոց - կեռ դանակ: Այս արմատի մյուս ձևերն են՝ **յօտ** - որթի կտրած ճյուղ, որից **յօտել** - որթի ավելորդ ճյուղերը կտրել, **յօտոց: Զօտ** - հատած ուռ որթոյ (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

DS 3309 öd (II) - խաղողի էտած անպեսք ճյուղերը (Ադանա)

Օշիկ /ԳՔ 1135/ - շնիկ /մնկ./ (ՄՄԱԵԺ XVI, 240): Օշո (Պոլիս, Տիգրանակերտ, Եվդոկիա):

DS 3356, 3292 oşik, öşik - շուն (Էրզինջան, Արաբկիր, Մալաթիա, Էյլազիք, Ադին)

Օռոք, ոռք /ԳՔ 949/ - իլիկ (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

DS 3344, 3345 öreki (IV), örok (VII), öreki öre (V), örü (VII), örogö, öregü, oregy, öroğ - իլիկ, բուրդ, թել մանեղու գործիք, (Օրդու, Արաբկիր, Սամսոն):

2

Չանաք - բամբակաքաղ, չանաքել
- քաղ հանել բամբակի արտը,
փխրեցնել (գճ875, Մալխասյանց
ՀԲԲ,4,9, Արարատյան, Երևան,
Սարդարապատ, Կողբ) ՀԲԲ,539,
պարսկերենից: **Չանաքավոր** -
բացված բամբակները
հավաքողներ:

Չափ ՀԱՐ 3, 626-627, /ԳԲ 878/ -
չափ Վանում՝ ցորենի չափ,
զանազան չափեր, չափս/ԽՆ,4, 32/
Ճափ-ը մառ օգտագործվում էր
որպես չափ: (տես Տափ):

Չափռել - Բալու 506: Չափար
պրս. < **չար** ՀԱՐ, 3, 627 -
ցախից մացառներից շուրջանակի
պատ, պարտեզ: **Չափընել ՀԲԲ**
540-շրջապատել, բուրբ
դաշնագում:

DS 1137 չեպեյի - արտից
բամբակ հավաքելը (Վարս,
Իզդիր):

DS 1072 չար (I) - արմտիքի չափ
(Վան, Օրդու, Էրճաշ, II հասակ,
III կապ, դաստա, խուրձ, բուռ և
այլն)E 167-ում միայն 1255,
1276:

P, 32, 98, DS 1142 չեր (I) -
այգու շուրջը մացառներ, **DS**
1231 չեր - պարտեզի եզրերին
փշոտ բույսերից սարքած
ցանկապատ, **չերլեմեկ** -
ցանկապատել (Դիվրիկի, Սվազ,
Զարա, Իզդիր, Շավշատ,
Գյումրուշհան):

Չեմուչում **ԺՂԲԲ, 4, 135** – չհամածայնել, նազ ծախել, խոսքով մերժել: **Չեմուչում անել** /ԳԲ 849/, **չեմ-չում անել, չեմ ու չում** – նազ անել (Երևան, Թբիլիսի, Ղարաբաղ, Խոյ): **ՀԱԲ 3, 561-562, 622** – բացասական կազմող մասնիկի էական կամ օժանդակ բայի ժխտական ձևն է. **եմ+չ = չեմ, չ=ոչ**:

Չեջ, շեղջ, չեչ /ԳԲ 879/ – նույնն է կովկասյան լեզուների նման, վրաց. **ճաճա** «խաղողի կեղևանք»: **ՀԱԲ 3, 627** պրս. **ՇճՇ**, Բալու 505 – չարչ, չարչ էնել, չարչել (շեղջը շրջել) /ԻՆ, 4, 32/:

Չեչ ԴԲԲ 541, ՀԼԲԲ, 3, 627 – միջից մեղրը քամած մեղրահաց, Բալու 506 մեղրով լեցուն բջիջ: **Չեչ մեղր** – բջիջեն չգատված մեղր /ԻՆ, 4, 31/:

Չէ, չէ ԺՂԲԲ, 4, 136 – ոչ. չէ չէ պոզեր (ՀԹ), էական կամ օժանդակ բայի ժխտական ձևն է:

Չեչիլ պանիր /ԴԲԲ 541/ – ձեռքերի (թևերի) վրա են փաթաթում եռման ջրից հանելով, որը դառնում է թել-թել: (Շիրակ, Արարատյան,

DS 1129 **չեմչյւմ etmek** – խոսքը բերանում ծամծմել, **չեմչյւմե-ufak-tefak** – հավանաբար չնչին բառից է «աննշան». **չոչոն > չեմչյւմ** (Ուլուշիրան, Շիրան, Գյումուշհանե):

DS 1031 **չաչ (V), չեչ cec, cac** – ցորենի կույտ, **DS 1102, 1105** **չեց etmek, cec etmek** – դարձանից գատված, հատիկները մաղով անցկացնել՝ կիտել, շեղջ անել: **P, 97, 97¹, 98, DS 873-874** **չեչ (I)** – ծղոտից անջատված ցորեն (նաև՝ **չեշ, չիցե, չիցե, ceş**):

P, 26, 98 **չես** – մեղրով լեցուն բջիջ, **DS 1104** **չեչ (II), (չեց)** – բջիջի վիճակում անմեղր փեթակ, **DS 1105** **չեչլի bal** – փեթակի մեղր (Ռիզայե, Արաբկիր, Աղձն, Խարփուտ, Արդվին, Մալաթիա, Սվազ):

DS 873 **cece (II)** – չէ չէ (**yok**), **Bizde şeker cece** – չկա (Տրապիզոն, Խաչապերա, Մաչկա):

DS 1105, 4476 **չեչիլ** – յուղը հանած կաթից պատրաստվող պանիր (Մերզիֆոն, Ամասյա, Չայադզը, Արփաչայ, Բայբուրդ-

Տրապիզոն, Լոռի):

Չթիկ, ճկութիկ /ԳՔ 713/, ՀԼԲԲ, Գ, 385 - ճկույթ. ճթիկ, չթիկ, ճթնիկ, ճթնուկ, ճլտիկ, չկիթկ ՀԱԲ, 3, 204-205 ճկոյթ-ից:

Չիթ, չթե ԺՀԼԲԲ, 4, 136 - չթավաճառ, չթեղեն, չթածածկ, **չիթ /ԳՔ 880/** - չկա բացատրություն (Համշեն):

Չիչի /ԳՔ 880/ - միս /մնկ./
Թրիխսի:

Չիչիմամա - Անձրև գալու համար երեխաները ծողի ծայրին են անցկացնում տիկնիկի կերպարանքով և նիզակի պես պտտեցնում են: Իրենք էլ հին շորեր են հագնում: Չեռքներին էլ ամաններով ջուր վերցրած միմյանց վրա են շաղ տալիս: - Չի չի մաման ի՞նչ է ուզում. - Աստուծոց անձրև է ուզում, - ասելով՝ ուտելիքներ, նվերներ են հավաքում:

ԳՔ 880 Չիչի մամա Ակնում Նուրինն է, ծղոտե տիկնիկը: Երաշտ ժամանակ Չիչիմամայի խամաճիկը տներն են ման ածում երեխաները՝ վրան ջուր թափելով, կարծելով, թե այդպիսով անձրև կգա:

Չինչ ՀԱԲ, 3, 561-562 - տկար, չնչին, չնչիկ, ոչինչ: **Չինչ < ոչ, ոչ, ոչ**:
օչինչ օլղու (Բիւրակն, 1898, 866):

Սարիղամիշ, Իգդիր, Կյուրասոն, Էրզուրում):

DS 1193 çitık parmak - ճկույթ

DS 1240 çit - գլխաշոր,
2. դաճած չիթ, P, 56, 59 **çit-yazma**, **DS 4479** - գլխաշոր, բամբակյա կտորեղեն (Մալաթիա):

DS 1204 çici (VII), çice (III), cice (IV), cici (III), cıcık (V) միս (մանկական):

P, 73, DS 1204 çiçimama (III) - անձրևի բռնված մեկի վիճակը:

DS 1226 çinçe (II), çinçik (II) - փոքրիկ (Փընարբաշ, Կայսերի):

Ոչ+ինչ (Արևելք, 1888, նոյ. 9 -
օչինչ գործինգ օլմաք) /ԻՆ, 4, 32/:

Չինչին /ԳՔ 880/ - ձմեռային մի
թռչուն է (Բուքանիա) /ԻՆ, 4, 32/:

Չլուտ, չլտել /ԳՔ 881/ -
մերկացնել (Վան), **Չլլուտ ԺՅԼԲԲ,**
4, 138 - թափած, թափթփած,
չլուտ - 1. բոլորովին մերկ, 2. շատ
աղքատ, (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Չմչմակեր ՉՐՔ 543 - քիչ-քիչ,
չուզելով ուտել:

Չոր ՉԱՐ, 3, 630-631, բնիկ **k**
2.soros-hg ոչ թաց:

Չորաթան, չորթան ՉԱՐ 3, 630 -
չոր+ա+թան /ԻՆ, 4, 31/:

DS 1226 çinçin (I) - ճնճղուկի
մեծությամբ հողագույն մի
տեսակ թռչուն:

DS 1174 çillot - աղքատ, սոված
(Վան):

DS 1222 çim, çimçim (I) - քիչ-
քիչ ուզելով (ուտելիք), **çimi**
çimi, çim çam, çim yam
(Մինոպ, Գյումուշհանե, Սվագ,
Անթաքիա, Էրզուրում):

DS 1270 çor - առանձին չի
գործածված, այլ չորթան
(**cortan**), չորթութի (**cortuti** -
շաղգամի թթու բառերում): **DS**
1270 (VIII) բերք չտվող հող, չոր:

DS 1002 cortan (II) - թանի
նստվածք (Կարս, Էրզուրում):

Չոչ անել, չոչել (գր885). փոքր մանուկներու չորս ոտքի վրա երթալը (Արարատյան)

Չո՛ւ /ԳՐ 883, 885/, չոչօ «ջորի» /մնկ./:

Չոչիկ, ջորի ՀԱԲ, 4, 132 – չոչուկ (Տիգրանակերտ, Ակն), **չոչ, չոչ** – էշ (Վան), չոչո – էշ /մնկ./ Երևան, չոչո, չու չու...

Չուստ ԺՅԼԲԲ, 4, 144 – 1. արագ: Ով չուստ, նա կուշտ: 2. **Չուստիկ, չուստ** – հողաթափ, տանը հագնելու կոշիկ ես մի փինաչի եմ չուստեր եմ կարկատում, (ՄՍԱԵԺ XVI, 240):

Չոել /ԳՐ 887/ – լայն-լայն բանալ (աչքերը, մատները, բերանը, ոտները): Դրբ.՝ աչքերը չոփիլ (Երևան, Թբիլիսի, Ագուլիս):

Չոիկ /ԳՐ 882/ – 1. ջրվեժ, 2. քիչ վազող ջուր: **Չոալ, չոչոալ** – ԲՍԳ 458 ջրի թափվելու, վազելու ձայն (բնածայնա-կան): **Չըռ-չօռ** – ջուրը քիչ աղբյուր, որ վազելու ատենը նույն ձայնը կհանն չոալու, առատ թափվող անձրևի, հոսուն ջրի ջրվեժի ձայն /ԻՆ, 4, 32/

DS 1256 չօժ etmek, չօժլենmek(II), չօժլենmek, coc etmek – երեխաների սողալը, չարչարվելը քայլելու համար, (Շավշուտ, Իգդիր, Կարս, Արդահան):

DS 1309 çüsük (I) – էշ /մնկ./, **DS 1256, 1265, 1276 çoc, çocik, çoçik** – էշ: **DS 1273 çoş, çocik, çoç çoçik** – անասուններից կանգնեցնելու, **DS 1295 çös (II), cüç** – էշ կանգնեցնելու (Երճաս, Սվազ, Գեմերեկ, Կայսերի, Վան):

DS 1305 çust – անմշակ կաշվից կամ ներքանի կաշվից պատրաստված կոշիկ, **DS 986 çistik, çıştik** – ոտնաման (Տրապիզոն, Փասիններ, Երզուրում, Արդվին):

DS 1187 çrlak (I), çrlak (I) – չռած, աչքերը դուրս ելած (Արդահան, Մալաթիա, Հեքիմհան):

DS 1184 çırçır (VII), çır (I) – նվազ, հոսող ջուր, **DS 1186 (III)** – բարձրից հոսող ջուր, **çırçır (V)** – բարձրից հոսող ջուր, **DS 1291 çör çör (II)** – նվաղ, բայց շարունակ հոսող ջուր: **ջրի** հետ խառնված է բնածայնական՝ **չոալ** բառը (Սամսուն, Մուշ, Ելազիք, Սիվրի Հիսար, Ադին):

Պ

Պալակ-պալակ /ԳՔ 890/ - քուլա-քուլա նաև /ԳՔ 164/ - բալան-բալան, պալաք-պալաք. քուլա-քուլա (ծուխ, բոց, ամպ, փոշի): Վանի բարբառ. պալաք տալ բոցը առատորեն, (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Պալավար, տես բալավար, բարավոր

Պալաքար, պալ, պալ քարեր /ԳՔ 891/, ՀԱՔ, 4, 4 - խոշոր, ապառաժ քար, պալքարածայր (Բուլանդիս, Մուշ, Վան):

Պահ պահ, պահո

Պատ /ԳՔ 898/, ՀԱՔ, 4, 32-34 - բոլորտիք, չորս կողմ, շրջան, որմ, պատել - շրջապատել: Աբբադերեն՝ **pātu** - սահման, շումեր. **bad, bat** - որմ, շրջապատ: Բոլոր բարբառները գիտեն **որմ, պատ** նշանակությամբ, իսկ Համշենը նաև **ցնկապատ**:

Պատառ ՀԱՔ, 4, 35-36 - կտոր, բեկոր, պատառել - կտրատել, աքքաղ. **patāru**: Բազմաթիվ բարբառներում **պատառ-պատառ**, /ԳՔ 901/ պատռ պատռ (Արաբկիր):

DS 3382 palak-palak (II-III) - կրակի ալիք՝ ալիք լինելու մասին, կտոր-կտոր:

DS 3379 pahaa - «բա եղավ» (Բայբուրդ, Սարիղամիշ, Իրխշլի):

DS 3467 polakar - կարծր և ծանր քար, գրանիտ (Ախլաթ, Բիթլիս):

DS 3379 pahaa - «բա եղավ» (Բայբուրդ, Սարիցամիշ, Իրխշլի):

Պանկոֆը իր կորպուսում նշում է միայն **պատ-ը**՝ տես ALT 123, իսկ բայական badlamak **պատել** ձևը չի նշում, տես **DS 470 badlamak** - անասունների, բաղի, պարտեզի, արտի մեջ չմտնելու համար շրջափակում են եզրերը ցանկով: (Գյումուշհանե, էրզինջան, Գիրեսուն):

DS 467 badır badır (II) - հին ու մին, պատռած:

Պատիժ /ԳՔ 900/ - կանաչ լոբի (Նոր Նախիջևան), կանաչ բակլա (Եվդոկիա), պատուճ ԲՍԳ 464, (ՄՍԱԵԺ XVI, 237):

Պատուհան /ԳՔ 901/, ՅԱԲ, 4, 50 – պատ+ու+հան:

Պատրույգ պատրույկ ՅԱԲ 453 /ԳՔ 902/ բերուկ Դարենդե **bedrak** (Բուդագով, 1, 247), (ՄՍԱԵԺ XVI, 238):

Պար – նախնական նշ. «շուրջ, շրջան», խուճբ հորա, խաղ, կաքավ, պար առնուլ: Գիտեն այս բառը գրեթե բոլոր բարբառները, ՅԱԲ, 4, 54-56:

DS 3410 patiçi - նոր կանաչ լոբի (Ռիզայե):

DS 4645 petuhan - ախտոի կեղտոտու-թյունը բակ թափելու համար, ներքևից բացված պատուհան: Նաև՝ **badıfan**, **DS 466** – ջրի մայր առվից բացված երկրորդական առվի սկիզբը՝ բերանը (Մալաթիա):

DS 3419 pedrik (II) - մաքրած, սանրած **pedirik** - ոլորելու վիճակի հասած բամբակի քուլա - պատրույգ:

Խ. Ամիրյանը թվով 24 պարատեսակներ և պարերգեր է նշում (ՅՓՐԱԹ 11) **ahçik bar**<աղջիկ պար, **kete bar**<զաթայի պար, **kotanabar**<զութանապար, **dep şorora**<դե շորորա, **teşi bar**<թեշի պար, **lavik bar**<լավիկ պար **çapik/çepik bar**<ծափիկ պար, **çap bar**<չափ պար, **bedirik bar**<պատրույգի պար, **bar**<պար, **bardız bar**<պարտեզի պար, **bızdık bar**<պզտիկ պար, **poç<պոչ, poççik (bar)** պոչիկ, **vardivor bar**<վարդավառի պար, **arsağ(ı)** <վարծակի, **dasniçors** <տասնչորս, **dudu maman bar**<տուտու մաման պար, **dudu bar**<տուտու պար, **dudu(m) bar**<դդում պար, **kağos bar** <քաղոց պար,

kaşenk barı<քաշենք պար,
 guncut barı <քունջութի պար,
 oynar<հոյնար,
 gövenk<գովենք, ցան
 տեղանուններով. gümri
 bar<գյումրիի պար, Hemşin
 horanı<Համշենի հորան, eski
 Hemşin<Հիմ Համշենի պար,
 Maro <Մարո, Tello<Թելլո,
 dürük<Տյուրիկ:

Պար – Հայաբնակ շրջաններից
 են մի շարք պարերի
 անվանումները **süsen, sümbül**
(bari)(կանացի ժողովրդական
 կենտ պար, Կարսում, 3725):
tarabul – միտեսակ
 ժողովրդական պար (DS 3831,
 Մերզիֆոն, Ամասիա):
 Տարապուլայ-ուդի կամ վիմի
 նման երաժշտական գործիք (Ն.
 Սկրտչյան, ԵԲ, 257, 3572)

DS 530 bardız barı, DS 543
 sekme (II) barı – էրզրումի
 պար, sarhoş Barı – հարթածի
 պար, DS 2272 hançal barı
 (դաշույնի պար) DS 523 bar (II)
 – շրջանաձև ծեռք ծեռքի բռնած
 ազգային պար: DS 131 ahişka
 barı (աղջկա պար), ağır bar
 (ծանր պար), (Բայբուրդ)
 պարելու ժամանակ ասում են՝
 alaşağa, alaşağa, DS 1342
 daldalar barı, dasniçors,
 dasniçors barı (Erzurum)
 Sarhos barı: Մեր կողմից
 ավելացնում ենք՝ ağca ferik
 (DS 86), Կարս ağır bar (DS 91),
 but barı, entel barı (DS 104)

Պար – տես փառ՝ խմորված
 հեղուկի վրայի շերտը, խավը,
 օրինակ քացախի վրա (Սիվրի
 Հիսար, Վան, Բողազլոյան):
 մար՝ /ԳԲ 760, 902, 1064/, ՀԱԲ,
 4, 482 (ՄՍԱԵԺ XVI, 240):

DS 522-523 bar - փառ, DS 3126
 mar, DS 3169, 4443, 3394, ALT
 145-146 բոլոր բարբառներում:
 par, per 3.Ատամների, լեզվի
 վրա բռնած շերտը, բերրոսը
 (per (IV) 342):

Պարան /ԳԲ 902/, ՀԱԲ, 4, 56 –
 չուան, այգիների չափ, մի
 տեսակ չափ, որթատունկերի
 շարք, փորված բարակ գիծ,
 ակոս: Բարբառներից անցել

DS 526 baranlık – պարան
 սարքելու տեղ (Էրզինջան,
 Էրզան): Դանկոֆի կորպուսում
 չկա (տես ALT, 125),
 ընդհանրապես բացակայում է

թուրքերենի քարբառներին.
baran Ակն, Ադանա, տես նաև
Будагов 1, 222, Կամուս Ա, 159:
(խարբերդ, Սվազ, Կարս,
Էյլազիք, Ուրֆա, Մարաշ), տես
նաև տախտակ:

Պզզալ /ԳՔ 906/ - ծակված մի
տեղից ջուրը հոսել (Ղարաբաղ):
Պզկալ /ԳՔ 907/ - ջրի բխելը,
դուրս ցայտելը, պզտացնել-
ցայտեցնել:

Պզուկ, բզիկ /ԳՔ 190/ - վերջի
բարակ ծայր, **բզուկ** - մարմնի
վրա ելած. տես նաև **պզուկ** -
փոքրիկ ուռուցք սպիտակ
ծայրով (Երևան, Ղարաբաղ,
Վան): ՀԼԲԲ, Ա, 190 տես **պզուկ**,
ԺՀԼԲԲ, 4, 201 - պզուկ մաշկի
վրա դուրս եկած, դուրս տված
Բշտիկ:

Պիճիկ, պճիկ, բուճիկ կուճուր-
պուճուր, պճիկ, պիճիլիկ,
պճիկ-կարծ (Վան): Պճիկ, պճո,
պիճիկ, բուճիկ-նորածին հորթ,
(ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Պիպի /ԳՔ 910/ - հնդկահավ
/մնկ./, (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Պիպիչ թթ 558 - զուռնայի
ծայրին խրած եղեգը, որի
ծայրին դնում են ծուանը ու
փչում: Զուռնի հունարը պիպիչն
ա (Մուշ, Վան, Շիրակ,
Արարատյան): (ՄՄԱԵԺ XVI,
239):

պարան - չուան, չվան իմաստը:
Բայց տրամաբանական չէ, եթե
կա **պարան** սարքելու տեղը,
ուրեմն պիտի լինի, **պարան-
չվան** առաջնային իմաստը:

DS 675 bızık (IV), bızık etmek,
bızık -մեզ, շեռ (Արաբկիր,
Մալաթիա):

DS 676 bızık (II), bizzik - 1.
քամակից ելնող, ծայրը սուր
վերք: 2. մեղվի խայթոց:

DS 3451 picik (II) - ծառերի
նուրբ արմատները, **DS 682**
bicik (Համշեն, Տրապիզոն,
Երզնիջան, Բուլանդիս,
Երզուրում, Վան):

DS 3457 pipi - 1. հնդկահավ
/մնկ./, 2. հնդկահավի ձագ, **DS**
4650 piypi, pepiy, pırık, prka,
piypiy, pika, pinka, pinha:

DS 3457 pipic-դուդուկ (Բիթլիս):

Պիրկ ՅԱՐ, 4, 86 - ամուր, ուժեղ, ծիգ, **արկված** - ծիգ, արկել /ԳՐ 933/ ամրացնել, (ՄՍԱԵԺ XVI, 241):

Պլնկած /ԳՐ 912/ - պատահողած զգեստներով, խեղճ ու կրակ մեկը, թույլ մարդ (Վան): **Պլնկ** - լաթի կտոր, քուրջ, պլնկոտ. տես նաև բլնգազ, բլնգած, բլնգյազ (ՀԼԲԲ, Ա, 198):

Պլոր ԳՐ 913, ԴՐԲ 559 - 1. բլոր, կլոր նախնական նշանակությունն է, 2. մսից, կորկոտից կլորակ, 3. ամործիք (Մուշ, Ախալքալաք, Արարատյան), 4. կես չորացած ճիրան: **Պլորել** - կլորել, պլլել, կոլլել, ԴՐԲ 562 պոլլիկ - կլոր Տիմպոն, Տիմպոն - հնարավոր է փոխառության տիմպանոն, հունարենից **timpanon**-ից:

Պլպլիկ, պղպղիկ /ԳՐ 914/ - Վան, Մուշ (տես բղբղիկ), **պուլպուլ** (երգնկա), **պուլպուլակ** (Երևան), **պլպլ** (Եվդոկիա) - խեցեղեն աման մե 25սմ երկարությամբ, փորը քիչ լայն, բերանը՝ նեղ, ունկավոր և վզին մեջ հողե բարակ ծակոտկեն շերտով. պրս. **bulbula**, (ՄՍԱԵԺ XVI, 239):

DS 635 berk (II), bek, beki, berkitmek, DS 3430 sağlam güçlü - ամուր, ուժեղ, պինդ: **DS 4643 perk (I), perk (II) katısert, DS 3431 perki sağlam, sıkı: TS 104 Yuku perki bağla: berk1 birk** - կարծր, պինդ (Մարաշ, Ադանա, Բիլեջիկ, Նիզդե, Կարս):

DS 613 belengaz - մուրացկան հագուստները հին մեկը (Ուրֆա):

DS 695 billür(II), bilor(II), bilor(I), bilyor - արական ամործիք (Սամսուն):

DS 3439 pıǵrıǵ - կավից պատրաստ-ված վերևից անցքավոր ջրի կուժ (Խնուս, Էրզրում):

Պլտիկ /ԳԲ 915/ - փոքրիկ լուխկ, **պոլտիկ** ԲՍԳ 469, 472 –շատ փոքրիկ և կլորիկ, Բալու – **պլտոյ**: /ԻՆ, 4, 31/:

Պնդեղ ՀԱԲ, 4, 93 – կաղին: Արաբ. **bunduq** - բուն աղբյուրն է, հուն. **Pondos** - «ծով», որով սև ծովն էին հասկանում, պիլ-**pndk** բուրքերեն **fındık**: Բարբառներում՝ **պնտուկ**. Ռիվոլան **պնդուկ** ձևով է հիշում:

Պոռթ /ԳԲ 922/ - անմշակ կորդ արտ (Մաշկերտ), (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Պտիկ, պուտիկ /ԳԲ 926, 930/ - պտիկ, տես պզտիկ և պուտիկ, ՀԱԲ, 4, 97 պոյտն, պտեկ պտիկ (Ալաշկերտ, Թբիլիսի, Պոլիս, Մուշ): ՀԱԲ, 4, 111-112 պտուկ, ծիւ, բողբոջ. բնիկ: Նաև պուտ-կաթիլ, (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

Պոտոնց – մատուցարան:

Պոտիժ /ԳԲ 923/ - 1. լայն բերանով ջրի փոքրիկ կուժ (Միվրի Հիսար), 2. ջրի փոքրիկ փայտյա տակառ (Համշեն), (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

DS 664 boldik, bulduk, buldik - փոքրիկ կանաչ պոմիդոր: Սաքյուլում պոմի-դորին bulduk են ասում: (Սամսոն, Կեսարիա, Մալաթիա, Խարբերդ, Դիվրիկ, Սվազ, Արաբկիր):

DS 4460 bindak - պնդուկ (Շենոբա, Ուլուդերե, Հաքյարի): Գրական բուրքերենում fındık ձևն է, ուստի բարբառների աղբյուրը հայերեն բառերն են:

DS 3471 por toprak - խոնավ ժամանակ պինդ, չոր ժամանակ կրային հող: **DS 4654 pur (II)** - 1. քարոտ, կոշտ հող, 2. կրային, սարի լանջ: **bor birrakmak** – արտը հերկել, դատարկ թողնել **DS 739**:

DS 3448, 3463, pitik, pitik (I) – քիչ, pita - գաճաճ, նվազ, փոքրիկ (Յոզգաթ, Նիքսար, Թոքատ)

DS 770 badnas, badnus – մատուցարան. ռուս. поднос (Կարս, Իզդիր, Թաշբուլուն):

DS 718-720 boduç (I), bodüş: **DS 4652 poduç, paduç, poduş (II)** 1. փոքրիկ ջրի կուժ, 2. երկու բռնակով մեծ կուժ: **DS 3466 poduş** – կուժ (Էրմենեկ, Քոնյա, Խապարտա, Դուզքե)

Պոտոք ԶԲԲ 564, 106, /ԳԲ 923/ -
 1. լուծին բկիներուն շղթան, 2. տես բկի (ԳԲ 194-195): Այնքան մախտիս եմ կերել, որ ժեներս լծուն պոտոքներ եմ դառել: (Ղազախ, Մուշ, Կարս, Վան), կոչվում է նաև **վզիկ, բկի, հավուկ** լուծի մեջտեղը գտնված երկու փոքրիկ փայտիկներ, որ գամի պես ցցված են և կծառայեն լուծին կապված քաշան պահելու (տես ԵՄՅ):

Պունուր /ԳԲ 925/ - փոքրիկ, մանրիկ պունուլ, պճիկ, պիճիլիկ (Երևան, Լոռի, Թբիլիսի, Ղարաբաղ), /ԽՆ, 4, 32/:

Պունիկ /ԳԲ 925/ - սապատ - պունիկ - տափակ կողով: Մուշ. լեկ անցուցած հատակը կաշիե մաղ, բունունիկ /ԳԲ 206/ - կովի աղբով պատրաստված կոնաձև աման: **Բնունիկ, բունունիկ** ԶԲԲ 109, 277 - կուից շինած ձվաձև աման: **Բունունիկ, բնունիկ, բունիկ** - ծղոտից շինած (երբեմն կավով ծեփած ձվաձև զամբյուղ), (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

Պուպուլ /ԳԲ 925/ 3 - 1. մանուկների առնանդամը, 2. ամորձիզ Ղարաբաղում:

Պուպուշ, տես բբուշ, բուբուշիկ - ճակատի վրայի մազափունջը:

DS 470 badoh, badok - չորս անիվավոր սայլերի առաջին և ետևի ցիցերը միացնող փայտերը (OK): (Արփաչա, Կարս, Զըզըլչաքչաք գյուղերը):

DS 776 bucirik - պստիկ մարդ, նվազ մարդ, **DS 777 bucur (I) -** հասակը կարճ, չաճած, պստիկ-մստիկ (Ռիզայե), **TPC 137 bücür -** զաճած, կարճիկ, ցածր: **TS, IV, 282** (Գյումուշհանե, գյուղերը):

DS 3441, 3486 pinik, punuk - ձեռքի փոքր կողով (Ախլաթ, Բիթլիս)

DS 3457 pipili - երեխայի առնանդամ (Լիմանքյոյ, Ռիզայե, Չայլիխ):

Պուրակ /ԳՔ 926/ - գզված բրդի մանեղու պատրաստ փաթույթ: Պուրակ-պուրակ - փունջ-փունջ, ծալ-ծալ, ՀԲԲ 366 - բամբակի ու մագի փոքրիկ մաս

Պպուկ /ԳՔ 927/ - 1. ծառի ծիլ, բողբոջ, ոստերի կոկոնները, 2. չբացված կոկոններ Համշենում (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Պլպլուկ, պումպուլակ

Պտուկ /ՀԱԲ 4, 111-112/ - ծիլ, բողբոջ, ընծյուղ, **bud** «ուռչիլ» արմատից:

Պտուկ /ՀԲԲ 570/ - «ծծի ծայր, կովի ծիծ» գիտեն շատ բառբառներ՝ բղուգ, բողուկ, բուղուկ:

Ջ

Ջամուկ - երկվորյակներ /ԳՔ 934/, ԺՀԼԲԲ, 4, 195 (Վան, Արճեշ՝ ճամուկ)

Ջիլ /ԳՔ 936/, ջիլող /ԳՔ 937/, ճիլ, ջիլ, ջիղ /ՀԲԲ 431/: ՀԱԲ 4, 127 բնիկ **guhigla**-ից, ՀԼԲԲ, 9, 286 ճիլ /ԻՆ 4, 32/:

Ջուկ /ԳՔ 939/ - խուրձ կապելու կեն (Նոր Բայազեդ, Սուրմալու), (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

DS 3498 pürük – kakül (Ուրֆա)

DS 3457 pipik – կոկոն, բողբոջ (Մալաթիա, Բաբիկ):

DS 653 bibilik (I), bēbulik, bubulik, bumbilik.

DS 1. beduk (Հենշին) - կովի կուրծքի ծայր: **2. patak DS 638** - «փոքրիկ կճուճ»:

bıdık - «ծծի ծայր» (Էրզինջան, Աղին, Էյլազիք, Գյումուշհանն):

DS 4470 cemik - զույգ (Վան):

DS 899 cilğ (IV) – 1. ջիղ, ջիղ. **DS 964 cil** – 2. խսիր գործելու խոտ (**cik III**), խսիր սարքելիս գործածվող եղեգ (Արփաչայ, Կարս, Ամասիա, Թոքաթ, Գյումուշհանն):

DS 1004 cov - բրնձի փոքրիկ կապ (Էրճաս, Արդվին, Յուսուֆէլի):

Ջրել իմաստով ստեղծվել
cirildemek բայը հայերեն
արմատով ի փոխարեն
sulamak-ի:

Ջրի, ջրիկ ՅԱՐ, 4, 134-136 –
ջրալի. բնիկ հայերեն yuro-ից:
Ընդհանուր բառ է: ԳՔ 939-944 –
ջրի, ՅՐԲ 578 – ջրի, ջրիկ:
(իմ4,32):

Ջուր ՅԱՐ 4, 134 < yuro /բնիկ
հայ. բառ/, ԲՍԳ 486 **ջոմար**
(Սեբաստիա), (ՄՍԱԵԺ XVI, 236,
ԻՆ 4, 32):

Ջուր ՅԱՐ 4, 134-136 < yuro
/բնիկ հայ. բառ/: Ջուր բառը նաև
բազմաթիվ բարդություններում է
գործածվում՝ և
դարձվածքներում

Ջրմուտ ՅԱՐ 4, 134 –
ջուր+մուտ /ԻՆ 4, 32/:

Ջրվեթ անել – միգել, ԳՔ 731
ճուլճուլ անել, ԳՔ 940 ջուր
թափել – միգել, ԳՔ 946 ջրվաթ:
Արի երեխային միգել անեցք,
ՅՐԲ 446 ճուլ – մեզ /մնկ./ ճուլել,
ճուլ անել – միգել (Երևան,
Թբիլիսի):

Ջրպան /ԳՔ 945/, ԲՍԳ, 486
ջրբանդ – արտի, պարտեզի
ջուր բաշխելու պաշտոն
ունեցող: **Ջրպանը** ՅՐԲ 578 –
ջրպան «ջրաբաշխ»: /ԻՆ 4, 32/
Ակնում՝

DS 1018 curadan – ջրի
խողովակ (քարաաղաչ,
Իսպարթա): **DS 985, cirildemek**
– բախչա ջրել (Քոնյա, Էրեյլի):

DS 1019 curu (I), suruk (III),
cürü, çuru, çurcur – ջրալի,
չթանձրացած (ուտե-լիք):
(Թոքաթ, Նալլըխան, Էսկիշեհիր,
Անկարա, Բայբուրդ, Քոնյա):

DS 1188 çırmar (II) – Արտը
ջրելու համար բացված ջրի
ճամփան: (Քենալիյե, Գյուրին,
Սեբաստիա):

BAS, 385, çur egav – ջուր
եկավ. **değınmeler 5:**
Իսթանբուլում այսպես են
գործում ջուր վաճառողները
փողոցներում:

DS 1305 çurmut – ոռոգիչ առվի
սկիզբը (Դարենտե, Մալաթիա,
Աշուդու):

DS 1018-1019 cur etmek, DS
1291 çur etmek – միգել
(Դարենդե, Մալաթիա): **curcur /**
cülcül yapmak – միգել, տես
ճուլճուլ: **gel zocuğum curcur**
yapalım:

DS 908 çırban, çırpan (VI),
çilbant (II) – ջրելու գործում
գործածվող ջրի ժամանակին և
կարգով հասնելը պահպանող,
կարգավորող ծառայող, լիազոր
անձը: Ակնում՝ ջրբան (Սվազ,
Արաբկիր, Մալաթիա, Դիվրիկի)

Ռ

Ռոք (Համշենում), **օռոք** /ԳՔ 949/ – իլիկ, աղեկատ (Նոր Նախիջևանում). կասկածում է, թե ով ումից է փոխ առել: **Ռոքբիր** – իլիկի կոթը, (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

Ռոճիկ /ԳՔ 948/ – պիլ. **rocik** – օրվա պարեն, ՀԱԲ, 4, 146 (Արաբկիր, Խարբերդ – տանձի, ընկույզի, նուշի շարոց): Հ. Աճառյանը **ընկույզով շարոցը** բացատրում է՝ **ճեփիզլի սուճուխ** (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

Ս

Սակառ – մեծ կողով (ՀԱԲ, 4, 158-159) Մոկ, Վան-**սակառ**, Ալաշկերտ-**Սագառ**, Մուշ-**սագռի**, Սալմաստ-**սագռի**, ՀԲԲ, 582, գր. 591, քոց:

Սառատ /ԳՔ 954/-խոշոր ծակերով մաղ: **Կալեմաղ ՀԲԲ 323-324** – կալի սառատ, հողի սառատ, շատրար (Բուքանիա, Ձեյ-թուն, Մուշ, Չենկիլեր): Մաղերի մյուս տեսակներն են՝ շատրար, քարմաղ, խախալ (սարաթ, փոկեմաղ), (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

DS 3345 örek ağacı (II) – բրդի սանր, **DS 3344 örek (IV)**, **öreke öroğ (VII)**, **öre (V)**, **öregü, öreği, öre, öröğö, örü (VII)** – բուրդ կամ թել մանելու գործիք, իլիկ: (Քարման Օրդու, Չուրշամբա Սամսուն, Սվազ, Թոքատ):

DS 3287, 3352 ürücük pulur-orjik, DS 4614 orcik – սուճուղ (Ջանիկ, Մազկիրտ, Թունջելի): **DS 4041 urecik, DS 3505 racik** – ընկույզով սուճուղ, **DS 3287 orcik (I)**, **oricik, orcuc, orucuk, olkık, örücün, orocik, orucik, olcık** – ընկույզով սուճուղ (Խարբերդ, Էյլազիք, Էրզինջան, Մալաթիա, Արաբկիր, Քեմալիե, Դիարբաքր):

DS 3518 Sakar(I) – նուրբ ուռենու ճյուղերից հյուսված մեծ դարմանի քոց (Վան, Ախլաթ, Էրճիս, Բիթլիս):

DS 3543 sarat – մեծ անցքերով մաղ: P, 37, 109, 16, 15 87 ծան. 36, ծան. 71 (էջ 88), Չենչիկ, Էրզինջան, Արաբկիր, Մալաթիա, Սվազ, Ադանա, Թարսուս:

Սարբի, Սարբին – ցորենի և ալյուրի մեծ համբարանոց, մեծ հաստ տախտակներով շինված շտեմարան մեծ քանակությամբ կադի, խնձոր, տանձ, խաղող պահելու համար (ԳԲ, 958, Անթալիա, Իզմիր)

Սարբին < սարբ+ին /ԳԲ 958/ - կանոնավորված «կարգ»-ից:
Սարբ ՅԱԲ 4, 183-184 – կազմված, կահ, կարասիք. բնիկ հայկ. բառ (Վան, Ղարաբաղ, Ալաշկերտ, Մուշ, Կարս, Երևան, Ախալցխա, Մարաշ):

Սիկ ՅԱԲ, 4, 212-213 – ցեխ, գետի կամ ջրի տակ նստած տիղմը, սիկ ՅԲԲ 589 Վան «ջրի տակ նստած դիրտ»

Սին ՅԱԲ, 4, 214-215 – ունայն, պարապ, թափուր, մեջը փուճ:
սնիկ, սին+իկ

Սինոռ ՅԱԲ 4, 217 – սահման, Ուռհայեցի. ՆՅԲ - հունարենից **sunoros**

Սին ՅԱԲ 4, 221-222 - բարբառները՝ սուն, սոն, սին, սայն և այլն:

Սիակ – թռչուն՝ բուերի ընտանիքից
Սրվանձտյան, երկեր, 1h. էջ 394:

DS 3548 sarpın, sarpun, serpin - ալյուր և հացահատիկի ամբար (Էլմալը, Անթաքյա, Կայսերի, Իսհակլը):

DS 3543 sargın (II) – երկանքի ճիշտ և լավ աշխատելու վիճակը (Մերսին, Իշել):

Sek (II) - մի տեսակ հող, որ ներկ լինելով է գործածվում: **DS 3567 sek (V)** - դիրտ (Մանիսա, Թավաքլը, Էզինե, Չանաքկալե):

DS 3611 sınık (VIII), DS 3582 senik(I) - մեջը դատարկ, փուչ:
sınık ceviz, sınık sāat - փչացած ժամացույց, դատարկ ընկույզ (Բուրսա):

DS 4698, DS 3643 sinor DS 3613 sınor - սահման, նաև **sinır (İkizdere, Rizaye)** (Խքիզդերե, Ռիզայե): գրականում՝ **սնոր** (TPC 772)

DS 3716 sünü - երկար ծող:

DS 2555 ishak, ishak kuşu - բու: (**baykuş**) (Մարաշ, Անթաքյա, Խաթա):

Սնդիկ ՅԱԲ, 4, 236 – ժիպակ,
skand «ցատկել» (Նյուսացի,
Տաթևացի) Սեբաստիայում՝
սնթիզ /ԻՆ 4, 32/:

Սնդու ՅԲԲ 594-595, /ԳԲ 976/ -
թոնրի խողովակ, **սնդուկ,**
սնկուակ, սնուացք (Երևան,
Սեբաստիա, Ակն, Արաբկիր,
Բաքերդ և այլն):

Սնուպար ՅԱԲ 4, 238, ՅԱԲ 4, 243
– սոնուպրի, սնովպար, սոնուպրի
«փիծի» եղևնու, մայրիի կոնների
սերմերը:

Սոկոն, սոկոն – սունկ (ՅԲԲ
595, ՅԱԲ, 4, 251-252) Արդահան,
Ղարաբաղ, անցել է
վրացերենին, ապա ետ
հայերենին **սոկոն** ձևով:

Սորխուն, սորխին – միտեսակ
ուռի, որի ճյուղերը շատ ճկուն
ու անբեկանելի են (ԳԲ 978
Խարբերդ):

Սոփերք, սեփիր ՅԱԲ 4, 257-258
– ասոր. **sefrā**

**Սունկն ՅԱԲ, 4, 251-252, /ԳԲ
980/** – նաև փուճ, դատարկ:
Սունկն, սունգն, սունկ հուն. <
spungos-ից:

DS 3638 sindik (I), sōndök (I)
sōndük, sündük (IV) – սնդիկ: **TS**
V, 3476, 3621 cive Türkide sindik,
dedikleri dir asil Türkçesi sindik
dir (Bürh XIII-XIX 212):
(Սամսուն, Դիվրիզի, Սվազ,
Յոզգաթ, Կայսերի, Օրդու):

DS 3638 sindik (II) – թոնրի օղի
անցքը (Ղևելի, գյուղերը,
Կայսերի):

DS 3714 süneber – եղևնու
պիստակ, սերմ:

DS 3658 soko(I) – սունկ
(Շավշատ, Արդահան): **ALT-ն**
չունի

DS 3665 sorhun, sorhun, solhun,
sorgun, sorğun, sorkun(I) –
մացառանման ուռենի (Ադին,
Մալաթիա, Սվազ, Ադանա,
Էրզրում, Բայբուրդ):

DS 4708 supara – կարդալու
հին գիրք, այբուրեն (Քենալե,
Բուլգարիստան)

DS 3716 sünük – սունկ (Պալու,
Էյլազիք) **ALT-ում** այս օրինակը
բացակայում է (**ALT, 136**):
Բերված է միայն Համշենի **sung**
-ը:

Սվաղ, սվաղել **ԺՀԼԲԲ 329** –
ծեփ, Բաֆֆի. հնից չունենք
սվանդված

DS 4709 suva (II), suvağ,
suvah suvamak. թուրքերեն
գրական լեզվում
բարբառներում կա, **sva** - սվաղ
(TPC 774), **svamak** (TPC 775) –
սվաղել ձևերը, վերափոխառյալ
են վերևի ձևերը հայերենից:

Սսկուել – լռել **ՀԲԲ 599**
(Արարատյան)

TPC 795 susku - լռություն,
suskunlemek – լռել, (թերևս
թուրքերենից է անցել հայերենի
բարբառներին)

Վ
Վայ վայ (բնածայնական)

DS 4802 vay vay –
տառապանք, ցավ
արտահայտող
բացականչություն (Կարս), **vay** -
կոչական: **DS 8202 vay vay, DS**
403 vay vay (II) – ցավ,
տանջանք արտահայտող:

Վաշ (բնածայնական)

DS 4802 vaş – ցավակցություն
արտահայտող

Վառեկ/վառեակ **ՀԱԲ, 4, 308** –
քիչ մեծացած հավի ճուտ, **ՀԲԲ**
603 – հավի մեկ տարեկան
ձագը (Ապարան, Խոյ,
Բուլանդիս, Արարատյան, Մուշ,
Ալաշկերտ):

DS 4091 varik (I) – 1. ճուտ, 2.
բաղ, **DS 4096 verik** – մեկ
տարեկան ճուտ (Ախլաթ,
Բայբուրդ): **DS 4802 varike** –
վառեկ, **DS 1835 feric, DS 1845-**
1846 ferik-ferük – բույնի
կենդանիների ձագուկների
վիճակից ելած բալիկները
ճուտերը: **DS 1836 faris** – ձվից
նոր ելած կաքավի ձագ, **fariç,**
fariç, fareç – կաքավի ճուտ:

Վարդավառ – հեթանոսական
անվիճելի ժամանակներից
մնացած, ջրցողման տոն որը

DS 570 batıbar- Յեշիլօվայի,
Բուրդուրի աղջիկների մոտ
պահպանվել է այն հետևյալ
կերպ: Ջրի աղբյուրի մոտ մի

կեղծ ստուգաբանությամբ
կապում են **վարդ** բառի հետ: Գ.
Ղափանցյանը ճիշտ է կռահել,
որ այն խեթերենի **wadar** ջուր և
arr ցողել, այսինքն
ջրցողություն բառի
աղավաղումն է: Բարբառներից
և թուրքացած հայերից
փոխանցվել է նաև թուրքերենի
բարբառներին:

Վարպետ

Վարձակ

Վզալ, վզզալ, վզվզալ, վզզան
/զբ 1000/, վըզ վըզ /զբ 1001/ -
հովի ձայնը, **վըզզ** - սլացող
առարկայի ձայնը, **վզզալ** -
խիստ արագ սլանալիս ձայն
հանել:

Վզիկ /զբ 1000/ - ճիտ, վզակ,
վիզ ՅԱԲ, 4, 337-338 -
պարանոց, վզիկ = բկի: ԵՄՅ 223
- թուրի անցքերի մեջ մտցվող
մախառները որոշ տեղերում
հավուկ կամ խավուկ են
կոչվում, այլ տեղերում՝ խավ,
վզիկ, պտիզ, մալոխ, /ԽՆ, 4, 31/:

Վսվung

Վեջ /զբ 1001/ - հոգ (Ղարաբաղ,
Թբիլիսի), ՅԱԲ, 4, 335 - վեճ,
կռիվ, հակառակություն, ճբբ

դույլի մեջ ջուր լցնելով և
ծաղիկներ՝ իրենց բախտն են
որոշում և միմյանց վրա ջուր
ցողելով խաղում են **batibar**
çiçekleri: Վարդևորի
ծաղիկներն են ջրի մեջ գցվող
զամբախ, վարդ և այլն:

barbet

DS 1847 ferzek (ferzenk) -
վատ կին, պոռնիկ, Չարշամբա
(գյուղերը, Մերզիֆոն, Ամասիա,
Օրդու, Գիրեսուն, Տրապիզոն):
DS 4824 verev, 3. =yürev

DS 4104, 4805 viz viz - շուտ-
շուտ, արագ-արագ **vizihmak** -
փախչել (Մերզիֆոն, Ամասիա,
Արդվին):

vizik (P 13) - արորի մաս
DS 4104 vizik (III) - սայլի
օղակը լուծին կապելու տեղը,
DS 4103 vizik (I) - լող փայտի
մտցնելու տեղ (Գյումուշհանե,
Կելկիտ, Էրզինջան, Դերջան):

DS 1877 fos fos - ֆսֆung
(Տրապիզոն)

DS 4802 vec - պետք, հոգ, **DS**
4803 vecinde olmamak - վեճին
չլինել (Իգդիր, Կարս, Բայբուրդ):

609-610 – վիճակ, զԲ 1002 –
վիճակ, համայնիլ, հմայակ:
Վնգլդալ (բնածայնական)

Վիկն/վիզն – վայրի ոլոռ,
անասունների համար ուտելու
խոտ (Սեբաստիա՝ վիզ, ԲԲ ֆիզ,
թուրքերի մոտ՝ ֆիզն)

Վիճակ /զԲ 1002/, ՅԱԲ, 4, 340,
ՀԲԲ 609-610 – պիլ. vaičak
1. Սուլավայուն – համայնիլ,
հմայակ, կախարդական
պահպանակ
2. Համբարձման տոն և այս
առիթով վիճակ քաշելը
ՀԲԲ 609-610 – Համբարձման
չորեք-չաբթի օրվան աղջիկների
քաղած ծաղիկների

S
Տախտակ /զԲ 1009/
նշանակում է նաև **ածու**: Այգիին
մեկ մասը, որը կը բաղկանա
թումբերու ամբողջ մեկ շարքեն
կամ մի քանի բանակներե ու կը
ջրվի ջրի նույն ճանապարհով
(Վան, Երևան). տես նաև
պարան:

Տախտամած ՅԱԲ, 4, 358 –
տախտ+ա+մած, տախտ+մած.
կպած, կապած:

DS 4803 vejslž (անիմաստ
խոսքի մասին)

DS 4100 vangildamak (I) –
զնգալ, վնգալ (Վան, Արճեշ,
Մալաթիա): **DS 4089**
vangildamak, vengirdemek –
մեծ աղմուկ հանել

DS 1864 fik – 1. վայրի ոսպ, 2.
անասնակեր (Դուզդե, Էլմալը,
գյուղե-րը, Անթաքիա)

DS 679 bicek (III) – հտրելլեզի
(հզոր Իլյասի) տոնին մայիսի 6-
ին՝ **mâni ile yüzük çekme –**
մատանի քաշելու խաղը
(ամռան առաջին օրը):
Սեբաստիայի **fijeg** (Գաբիկյան
Ամենուն տարեցոյրը թուրքերին
է անցել 1925, 313):

DS 3802 tahta (I) – արտում կամ
բոստաններում հողի կտորները,
հողամասի չափ, ակոս: **iki tahta**
biber, bir tahta patlıcam diktik
(Չարշամբա, Ամասիա,
Էրզինջան, Նիզդե, Քոնյա):

DS 3803 tahtalı = tahtama –
վրան պառկելու կամ նստելու
համար տախտակներից
պատրաստված մահճակալ
(Օրդու, Հաջիիլյաս,
Սեբաստիա, Նիզդե,
Քյուլուհիսար):

Տակ /ԳՔ 1009/, ՀԱՐ 4, 360 – 1. հատակ 2. տակ (Ղարաբաղ, Մուշ): Բարբառներում ունի նաև **ծալք** նշանակությունը – մեկ տակ, երկու տակ 3 **անգամ** (Վան), քանի մը տակ կերթա կուգա

DS 4733 tak (I) – 1. անգամ, **dört tak su ver, 2. ծալք (takım, kat)** Զերքուկ

DS 1362 dak, dang (II), dag (II) – բազուկ, շաքարի ճակնդեղ (Գյումուշհանե, Էրզինջան, Դիվրիգի, Սվազ, Էրզուրում, Ուլուշիրան, Շիրան, Կեւկիտ):

Տակ ՀԱՐ, 4, 360, ՀԲԲ 615, ԲՍԳ 521, Բալու 536 – տակ: /ԳՔ 1009/ – ճակնդեղ, պիւ. –*tak (Եվդոկիա, Արաբկիր, Ձեյթուն, Հաճն, Ղարաբաղ, Վան, Սեբաստիա, Զուղա և այլն) /ԻՆ, 4, 31/:

Տաղաւար /ԳՔ 1011/, ՀԱՐ, 4, 363-364 – հյուղ, վրան մացառով շինված խրճիթ /ԻՆ, 4, 32/:

DS 1339 dalavar, dalvar – վրան մացառներով, ճյուղերով ծածկված հյուղակ՝ խրճիթ: TS, V 3709, **DS 4736 Tercuman XV, 65. talvar, talbar, talfar, talpar –** ճյուղերից սարքած վրան խոտերից ծածկած չարդախ (Արդվին, Ադրիանապոլիս). Բուրդուր, Նիզդե, **talvar tutmak –** մացառ-ներով, ճյուղերով այգու հյուղակ սարքել, **DS 3815-3816:**

Տաճիկ ՀԱՐ, 4, 365-366 – նախապես արագավազ, պիւ. **tađik** նորից ետ է փոխանցվել հայերին **թուրք** նշանակությամբ: Բարբառներից վերցնելով **թուրքերը** օգտագործել են «այլազգի» հմաստով: /ԻՆ, 4, 32/:

DS 1316 dacik – 1. բացի իսլամի կրոնից այլ կրոնի եղողները (Աֆիոն Կարահիսար զագիանթեպ), 2. հայ (Էյլազիք), 3. քիուդ (Չագիանթեպ):

Տարածել ՀԱՐ, 4, 383 – սփռել, տարածել, ծավալել, ՀԱՐ, 4, 381 տար +ածել, աքքադ. tarāṣu, ասոր. tarāṣ (Շավ-շատ, Նիզդե,

DS 1368 darazmak (II), darazlamak – 1. ցրվել, 2. ցանցառանալ, սփռել (Սվազ, Ադանա, Քոնյա): **tiraz –** ցրված

Արդվին, Զոնյա): /ԻՆ, 4, 32/:

(DS 4760) Չորում: DS 3833 darazlanmak(III):

Տարեկան /ԳՔ 1017/ – հաճար. ՅԱԲ, 4, 386, տարի բառից: Հին վկայությունը՝ ԱՆԿ. գիրք հին կտակ. 348: ՀՔԲ 619 – տես աշորա: Տարեկան նշանակում է նաև հաճար ՀՔԲ 43 (Բուլանքիս, Մուշ, Վան, Շատախ, Նոր Բայազետ): /ԻՆ, 4, 31/:

DS 1370 dargan, darkan, darikan - հաճար (Արճեշ, Վան, Բիթլիս):

Տարտղնել /ԳՔ 1019/, ԺՀԼԲԲ, 4, 467 – ցիրուցան անել, ցրվել, բաժանել, ցիրուցան ընել (Պոլիս, Ասլանբեզ, Եվդոկիա, Արաբկիր, Ախալքալաք, Մուշ):

DS 1369 dardağan olmak – ցրվելով, **dardağan (II)** – թափափված, ցրված (Ամասիա, Տրապիզոն, Յոզգաթ, Ազերի գյուղերը):

Տափ - հարթ, տափարակ դաշտ (ՅԱԲ, 4, 390-391): Առկա է ուրարտական շրջաններից՝ **տարածա-տափ** և այլ տեղանուններում: Հայերենի բարբառներում **տափլակ** (Գորիս), **տապլակ** (Մուշ) գր 1021, ALT-ում չկա: Ղարաբաղ՝ տափլուկ, տափլակիլ

DS 3827 taplak - բարձունքի կամ սարի վրա հարթություն, tap(I)-ից 3822 նույնացվում **taplak**-ի հետ: (Ամասիա, Ադանա) 2. **taplamak(II)** խմորի գունդը միջի բացել: **taplama** – լավաշի նուրբ տեղը (Տրաբիզոն):

Տեռ - փուք, փքոց (Եվդոկիա, Խարբերդ, Ղարաբաղ, Պոլիս):

DS 4759 tir(II) – քամի, աղիքի գազ (Շենոբա, Ուլուդերե):

Տիզ - բնիկ հայկական բառ, ԲԱԳ 529 տիզ-կենե, ոչխարաց ոչիլ, ՀԼԲԲ, Ա, 332 դիզ(2) – տիզ. որդ, որ գոյանում է անասունների մորթի տակ: 4, 404-405 տիզ<digh /ԻՆ, 4, 32/:

DS 1530 diz-kene - տիզ (Կապտանփաշա, գյուղերը, Ռիզայե, Չայեխ):

Տնազ ՀՔԲ 630 – տնազ անել, մեկին նմանակելով ծաղրել: /ԳՔ 1035/ **տնազըվեր** ԲԱԳ 532 – տնազի ձևով: Տնազըվեր մի

DS 1462, 1500 dinaz (I) - ծաղր, տնազ, **denaz, dinaza tanaz** - ծաղր (Բիթլիս, Էրզուրում, Ադանա, Հեմշին, Ռիզայե)

խոսա (Երևան, Վան, Թբիլիսի, Դամշեն, Ղարաբաղ) /ԻՆ, 4, 32/:

Տնկոյ

Տոճինկ անել, տոճինկ տալ ԴԲԲ 637՝ տրճիկ, տռտիկ, տռտինկ անել, տա վեր ցատկել, թռչել կենդանիների և նմանությամբ մարդկանց տոճկել, տոճկան (Արարատյան, Ապարան, Մուշ, Ալաշկերտ) /ԻՆ, 4, 32/:

Տրաքիլ /ԳԲ 1046/ - 1. ճաքիլ, պատռիլ, 2. պայթիլ, 3. սաստիկ բարկանալ, 4. շատ լցված լինել: **Տրաքացնել** - պայթեցնել, **տրաքոց** - պայթում, տրաքտրաքիլ - իրար ետևից պայթեցնել: **Տրաքացնել** ԴԲԲ 638 - տրաքել, տրաքտրաքացնել (Երևան, Թբիլիսի, Ղարաբաղ, Ախալքալակ, Կարս):

Տրնկի, տրնգի ԺՂԼԲԲ, 4, 531 - մի տեսակ մենապար, ԳԲ 1047 տրլնգա - ցատկոտել, ԺԼԲԲ 637 տռտինգ անել

Տունկ ԴԱԲ, 4, 429 - ծառ, բույս, մատղաշ ծառ, որից տնկել տնկի, ծառ ու տինգ: ԲԱԳ 533, ԴԲԲ 632, ԳԲ 1036 **տնկի** - փոքր ծառ, բույս /ԻՆ, 4, 32/

Տոտոն, տոտոն ԴԱԲ, 4, 430 - բնիկ հայերենից, տոտ /ԳԲ 1038-1039/ տոտ-տոտի: ԴԲԲ 634 Տոտ, տոտիկ, տոտո,

Efsus tanaz ve mas haralı, TS, V, 3713, Mittah XV 99:

DS 1567 dinkoz, dingez:

DS 1468 dırçık (I), dırcık, dırcık (II), dırçık - քացի, սմբակ (Էրճիս, Տրապիզոն, Կարս, Ախլաթ, Բիբլիս, Վան): **DS 1511-1512 dırciklemek** - տրճկել:

DS 3918 tırake (VII) - նուսխայի (**muska**) ձևով թղթերի մեջ դնելով հանդիսավոր (տոն) օրերին տրաքացվող պայթեցվող մի տեսակ փամփուշտ (Մանասիա, Կաստամոնու քաղաքներում՝ իրենց շրջակայքով): **tıraklı** - ձգված լար (Օրդու և գյուղերը):

DS 3920 tırlıngı - կենտ, միայնակ տղամարդու մի պար (Բայբուրդ, Մարիկամիշ): Տես նաև **diringi** 1517 (Կարս):

DS 1503 dinge (I) - 1. տունկ, սածիլ (Իզդիր, Կարս): **DS 4486 dinge** - առաստաղին հենված ձող, սյուն, 20 ամուր և՛ շիթիլ է և տունկ, տնկված հենարան: **dink (I)** - ամբարձիչ

DS 1534 dodık - 1. երեխայի ոտներ: (Գյումուշհանե,, Արաբկիր, Մալաթիա, Բայբուրդ), **DS 1535 doduk (II)** -

տոտոխ /մնկ./, վրաց. **toti**
վարտիքի ծայրերը, **toti-** թաթ
ԲՍԳ 533, Բալու 541 (Երևան,
Թբիլիսի, Պոլիս, Եվդոկիա,
Տիգրանակերտ, Խոտոր ջուր)
/ԻՆ, 4, 32/:

Տուտու /ԳՔ 1042/ - հայ
տիկիններից հատկապես՝
տարեցներին տրվող հարգալից
բառ՝ կոչական: Ծագումը և.
Ամիրյանը ենթադրում է
պարսկերեն **tuti** թութակ բառից:
Աշուղները իրենց սիրած
էականերին անվանում էին **tuti**:

Տուրիկ - մեկ աջքանի
ուսապարկ, ՀԱԲ, 4, 357-358
տալ բայից - տուր-ը: Տուրուկ -
խարբերդում աղքատի հացի
տոպրակ ԳՔ 1043 Խնուս, Մուշ,
Վան - հովվի մախաղ
Սուսանդան, Պետոյան, ՍԲ, 117
դուրիգ - տոպրակ, որ մազից է
գործված: /ԻՆ, 4, 32/

8

Ցիխ ՀԱԲ, 4, 454-455 - տիղմ,
ցեխ, ցխտո, ցխտել: Գրեթե
բոլոր բարբառներում կա:

Ցունդ ՀԱԲ, 4, 459-460 -
տարածվել, ցրվել, **ցնդել** -
սփռվել ցրվել, տարածվել, **ցնդիլ**
- սպառվել, ցնորվել՝ ցնդած-ից.
բարբառներում մեծ մասամբ
այս նշանակությամբ:

2. մորթված ոչխարի այծի
ոտներ, Արջի ձեռքի պես
գործածվող առաջին ոտքը
(Շավշատ, Արդվին):

DS 1595 dudu(II), տիկին,
խանում, **dudu** - հայերեն
տուտու բառից: TPC 249 Dudu
(II) - թութակ, Dudu(I) - 1.տիկին,
2.տարեց հայ կին:

DS 1607 duruk, DS 1636 dūrūk
- ծրար, **DS 4014 türük (V)** -
տոպրակ (Ախլաթ, Բիթլիս):
türük (I), toruk (IV) - բրդից կամ
այծի մազից հյուսված փոքրիկ
տոպրակ (Սեբաստիա,
Մալաթիա, Արաբկիր)

DS 4366 zığ (I) - ցեխ (Արևելյան
Բայազետ, Մանգասեր, Ադրի):
DS 4834 zığ (I) - 1. թրիքի ջուր
(Բայբուրդ, Կարս), 2. ջրալի ցեխ
(Իգդիր, Կարս):

DS 4347 zandoz, zanguş - գիծ
(Ռեշադիյե, Թոքատ):

Ցոթինք, ցոթեր ՅԲԲ, 645 – մեծ
ծծեր անարգական պտուկ /ԻՆ,
4, 32/

ցիւ, ցվիք, ցուիք – կտուրի
եզրը, քիվ ՅԱԲ 4,458, Բիւրակն,
1889, 799, Յուղարծան 329
բնիկ հայ բառ **skewo** –ից
(գիտեն շատ բարբառներ՝ Ակն,
Արաբկիր, Ալաշկերտ, Մուշ,
Եվդոկիա):

ՈՒ

Ու ՅԱԲ, 3, 589, բնիկ կամ
սեպագիր. ասուրերեն Ու (U)

Ուխտ ՅԱԲ, 3, 593-594 –
հաստատ խոսք, իրար մեջ
պայման՝ պիլ. – **uht**, արաբ. –
uhte / aht: Փոխառությունը
հայերենից է երկու պատճառով՝
երկու բառերի շաղկապն էլ
հայերեն **ու-ն** է, ուխտ ու
պայման:

Ուղղորդ, ողորդ, ողորդ,
աղուորդ, օղօրթ. միջին
հայերենում տես նաև օղորթ:
Ուղիղ ՅԱԲ, 3, 596 – շիտակ,
արդար, լավ՝ Մուշում,
Ալաշկերտում և Շավարիկում՝
օղորդ:

Ուռ, Ուռի

Ուր /ԲՍԳ 4502/ – 1. կովի,
ոչխարի ծիծը, կուրծքը, 2.
ընկուզենիի, ուռիի ուռ, 3. ուր –
ուռուցք մարմնի:

DS 1238 çirtik (II) – կթելը,
բերան առնելը դժվար փոքր ծիծ
(Թոքատ, Եսկիշեհիր, Դենիզլի...)

DS 4716 sivil, 4699 siyik,
süyük տան տանիքի քիվերը,
եզրերը (Մալաթիա,
Տիարեքիր):

ü – շաղկապ (**ah ü vah, ahd ü**
peyman)

aht, aht, ahdüpeyman (TPS 33,
DS 134 aht) = ուխտ
DS 134 – գյուղական հարսանիք

DS 4609 oğart – ուղիղ, **oğartma**
– ճիշտ, ուղիղ (Չորում):

DS 4041 uri – մի տեսակ ծառ
(Կապտանիփաշա, Ռիզայե,
Չայեփ):

TPC 881 ur –
նորագոյացություն՝ ալտուցք,
ուռուցք:

Ուռ ՅԱՐ 3, 607-608 – ուռեցք.
կա թուրքերենում: /ԳՔ 869, 871/
Հ. Աճառյանը ասում է, որ
հայերենից է թուրք. **ur** -
այտուցք բառը, /ԻՆ, 4, 32/

Ուրվա, օրա ՅՐՔ 682, ԲԱԳ 451,
ՅՐՔ 185 - զամբ, ջրաղաց քարի
չորս կողմը նստած ալյուրի
փոշին (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

Փ

Փաթաթ /ԳՔ 1060/, ՅԱՐ, 4, 468-
469. տես **բաղաղ**: Փաթ –
փաթաթել, ծրարել, պատատել:
Նույնն է թվում պատ և փոթ-ի
հետ, (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Փաղ/փալ ՅԱՐ, 4, 472, փաղ –
մի տեսակ թռչուն, **հաւփալ** – մի
տեսակ աղավմի՝ վայրի
աղավմի: **ՅՐՔ 408** հոբալ, /ԻՆ, 4,
32/: Վան, հոփալ, հոպալ:

Փառ – պար /ԳՔ 902, 1064/ - 1.
թաղանթ, բարակ մաշկ, 2.
քացախի մար, 3. բերանի լեզվի
վրա գոյացող մարը, աչքի վրա,
(ՄՄԱԵԺ XVI, 240), փառ բռնել:

pârat, աքքաղ. - parat, (Երևան,
Վան, Ալև, Բութանիա, Մուշ,
Բուլանդիս): Բարբառներում՝
փարտել – թոնրի մեջը շորով
սրբել փարատել, փարտիչ,
փարտոց, (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Փափա /ԳՔ 1066/, ՅՐՔ 649 –
հաց /մնկ./ (Մուշ, Ալաշկերտ,
Արարատյան, Ագուլիս, Թբիլիսի.

Ք, 108 öre - ջրաղացի
պատերին թռած ալյուրը:

DS 3408 – patat (VI) - թոնրի
մեջ հաց թխելու հարմարանք,
patat (V) - թոնիրը մաքրելու
համար ծողի վրա փաթաթած
շոր (Շավշատ, Արդահան,
Էրքենիս, Յուսուֆլի):

TS, 959, 616 pal, DS 3381 pal -
մի տեսակ թռչուն, TPC, 709 -
աղավմու տեսակ, (Նիզդե և
շրջակայքը):

DS 3394, 3397, 3469, 3427
parlanmak, 3406 par (I), per
(IV), por (I), pur (IV) - փառ,
թաղանթ (Զոնյա, Ամասիա,
Նիզդե, Թոքատ և այլն), par
dutmak - փառ բռնել, փառոտել:

DS 3428 perdiç, pardüç -
perdiçի, թոնրի պատերը
մաքրելու կտոր՝ ծողի ծայրին...
(Անկարա, Սվազ, Չանաքկալե)
Փարատ /ԳՔ 1065/, ՅԱՐ, 4, 486-
487 - զատված, անջատ, ասոր. -

DS 3392 papa (II) - մնկ. հաց՝
տես նաև բաթա

տես բաբա), (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

Փափախ ԺՂԼԲԲ, 4, 642 - մորթե գլխարկ:

DS 3392 papak - 1. բասակ, 2. լայնեզր գլխարկ, **DS 4635 papah** - շատ վայրերում՝ բասակ:

Փերթ /ԳԲ 1068/ - 1. խոշոր կտոր, 2. չոր մսի կտոր, 3. ապուխտի ամբողջական կտոր (Մարաշ, Պոլիս, Սեբաստիա), (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

DS 3432 pert (II), քրտիկ (II) - մսի կտոր (Շաբինջարահիսար, Գիրեսուն):

Փռակ /ԳԲ 1069/ - փտած ծառ (Ղարաբաղ), փռանք - մեջը դատարկ, փուճ, փտած ծառ. հավանաբար փուտ արմատից է

DS 4645 petrak - մեջը փուճ, միջից փորված ծառ (Տրապիզոն և շրջակայքը)

Փթուր - մանր փշուր, մծիր, **փթրանք** - փշրանք, կտորանք, երևի մահ **փթիր** (ՀԱԲ 4,500-501) (Երևան, Ղարաբաղ, Խլաթ) ԳԲ1069

DS 3493 putur(V) շատ փտած ցախ: **putur(II)** - կտոր (bir putur seker -մի կտոր շաքար)(Արդանուշ, Արդահան, Շավշատ, Սամսուն):

Փին /ԳԲ 1070/ - աքացի (խնուս), (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

DS 3454 pin (II) - աքացի (Մալաթիա)

Փմփուլ - գլխին թողած զագաթա-փուլնջ, փուփուլ /ԳԲ 1084/ - ականջին քովի խոպոպիկը, (ՄՄԱԵԺ XVI, 241):

DS 3485, 3468 pompul, pumpul - 1. կատար, 2. թռչունների և հավերի գլխին գտնվող բմբուլից զագաթ (Աղոն, Եյազիք):

Փշատ ԺՂԼԲԲ, 4, 655, ՀԱԲ, 4, 508 փուշ բառից: Գիտեն շատ բարբառներ: (ՄՄԱԵԺ XVI, 237):

DS 3448 pısat, puşa, puşat - փշատ, վայրի փշատ (Արդվին, Ախլաթ, Բիթլիս, Մուշ, Էրջինիս, Յուսուֆէլի, Եյազիք (**puşat**)):

Փշփշուկ /ԳԲ 1075/ - ուտելի բանջար է գետնից մինչև կես մետր բարձր՝ տերևները փշոտ (Խարբերդ, Վան, Նոր

DS 3449 pışıpışik - ուտելու խոտ (Ադին, Եյազիք):

Բայազետ), (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Փոթիկ /ԳՔ 1083, փոթո /ԳՔ 1075/ - պոչատ, պստիկ, մանթիկ (Վան), (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փոթոթ, փոթիկ ՉԲԲ 69, /ԳՔ 1075/ - խակ մրգի տտիպությունը բերանում: (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փոթուռ ՉԱԲ, 4, 509-510 - ծալքավոր շալվար (հագնում էին Բալուցիները, Ասլանբեգցիները, Ջեյթունցիները), կազմված է փոթ բառից: Բոլորը հայերենից են ՉԱԲ, 4, 510, ըստ կրակիչ Գրայֆենհորստի WZKM, 27 (1913):

Փողան /ԳՔ 1077/ - փողոց (Խնուս, Վան, Մուշ) (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փոցխել /ԳՔ 1082/ - փոցխով քերելով հողը փոցխ անել, քարերն ու խտղը հանել, ՉԱԲ, 4, 521 վրաց. փոցխի, փարցխվա փոցխել, ՉԲԲ 659, 459 - մանտռել, փոցխել՝ 371 կռանդիլ բառի հոմանիշ (ՄՄԱԵԺ XVI, 238):

Փռչիկ, փուրչ - բուրդ, խճուճ, քրդ. - **բուրչ** անկանոն խճուճ մազ, փռչոտ /ԳՔ 1084, 1086/ - մազոտ, բրդոտ, փռչիկ - ճակատի եզերքի խոպուսիկը: **Փռչիկ /ԳՔ 1089/** - բրդոտ, փռչոտ ԺՂԲԲ, 4, 687-688 - շատ մազոտ (մարդու և

DS 3473 potik (I) - կարճահասակ (Չարշամբա, Իսկիլիպ):

DS 3474 potot (II), potik - խակ մրգի բերանում թողած տտիպությունը (Բայբուրդ, Գյումուշհանե):

DS 3493 putur (I) - 1. հին և կնճռոտված հագուստ, 2. շալվար (Էֆլակ, Ադանա), ծալքավոր շալվար, **DS 4652 putur (II)** - ըմբշամարտիկների հագած կաշվից կամ այծի քուրծից նեղ շալվար:

DS 3466 poğan - փողոց, պողոտա (Բիթլիս):

DS 3472 post (II) - փոցխով հնձած խոտերը հավաքելը, **DS post etmek (II)** - մանգաղով հնձած խոտերը փոցխով հավաքել:

DS 3441 pırç, P, 109, pırçık, pırçek (II) - խոպուս, մազափունջ, **pırç (I)** - ամուր և երկար մազերի շերտ: **DS 3495 pırç, DS 3496 pırçuk:**

կենդանիների մասին), զազար՝
փորչը վրան, (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փռռան, փռռալ, փռռըլտոնի,
փռռոնի տալ – (զբ1086)

Փրթիկ, փռտիկ, փռռթիկ, փռտուկ ՉԲԲ 663, /ԳԲ 1087/ -
մանր մաս, կտոր (վան, Նոր
Ապարան, Բուլանդխ, Նոր
Բայազետ), (ՄՄԱԵԺ XVI, 240):

Փունջ

Փուչիկ (փուճ-ից) /ԳԲ 1083/ -
փամփուշտ, ՉԲԲ 660 փուչիկ
առած իր, ՉԱԲ, 4, 523-524 -
պրսկ. **puč**-ից - դատարկ,
պարապ (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

Փուք /ԳԲ 1082/ - արորին
առատամին գամը: (ՄՄԱԵԺ XVI,
238):

Ք

Քամ - Առուի ջուրը կտրելուց
հետո նրա մեջ մնացած հոսող
քամվող ջուրը (Մալխասյանց
ՉԲԲ, 4, 542):

Քամ ՉԱԲ, 4, 547-548 - քամուք,
քամվածք, /ԳԲ 1094/ **քամոց**,
քամուք, քամիչ. բնիկ
հայկական բառ (ՄՄԱԵԺ XVI,
239):

Քարման ՉԱԲ 4, 560, /ԳԲ 1105/
- բամբակե կամ բուրդե թել

DS 3442, 4646 pırlamak(I), 3443 pırlanmak(I) - պտտվել:

DS 3460 pirtik (I) - 1. կտոր, 2.
քրքրված շորի պատառիկ,
ցնցոտի (Չարշամբա, Իսկիլիր,
Ռիզայե և շրջակայքը):

DS 3486 punk olmak «toplanmak».

DS 3482, DS 3460 puç(II)
դատարկ, փուչ, **puçuk-uçurtma**
- օղապարիկ, **pusolmak** -
անծծքի տակ փչանալ, փտել,
դատարկվել, ոչնչանալ: **TS, V, 3200 / Ev., XVIII, 7, 204 Beçe giden-puç ve hiç olam:**

DS 3482 put (II) - արորի
երկաթը խոփին միացնող կեռի
նման սեպ (Էրզուրում, Չերմիկ,
Դիարբեքիր...)

DS 2611 kam(I) Արտի կամ
պարտեզի ներքևի մասում
ջրերի հավաքման տեղը
(Էրզիջան):

DS 2616 kamus - 1. քամոց,
պղնձյա քամոց (Խարփուք,
Էյազիք, Արաբկիր, Մալաթիա
Դիվրիզի, Սվազ), 2. քյափ
հավաքող (Մալաթիա և
շրջակայքը): **P, 104 kemos**

DS 2084 girman - թել ոլորելուն
ծառայող մի գործիք (Բուրդուր,

մանելու իլ, ուր ոտքի վրա կանգնած կմանեն (Ակն, Խնուս, Մուշ, Տրապիզոն, Ջեթուսն)

Քաթառ /ԳԲ 1107/ - 1. բորենի, 2. գեշ պառաւ ատամները թափած, քաթառիլ - պառավել: **ՀԱԲ, 4, 567** - բորենի < պրս. բորենի, վիուկ, շատ պառավ կին, **Հնդկաստանում շոգի կանայք՝ հիպնոզող ջադուներ**

Քաքա, քաք կղկղանք ՀԱԲ, 4, 567 - բնիկ հայկական բառ **kakka** հոմանիշից, որը հատուկ է մանկական բարբառին:

Քերել - սկրդել, քորել (ՀԱԲ 4, 570-572, գր1109-1110, **քերիճ** - թոնրի կողից քերելով հանված հաց: **Քերիչ** - քերելու թիակ գործիք հաց քերելու):

Քիթ - մարդու քիթ, ցուկ՝ անասունի, **ՀԱԲ, 4, 577-578**, նաև ծայր, **ԳԲ 1112**:

Քիս - քսել, զօծել, **ՀԱԲ 4, 580** կաւ, զոր ծեփեն ի վերա պնակտի, **ԳԲ 1115** քիսիլ:

Քուքի քուքի, քուքու քուքու /ԳԲ 1122/ - շուն կանչելու ծայնարկություն (Արաբ-կիր): Կուտիկ-ը կա, քուքու քուքու

Մանիսա, Տրապիզոն, Մաչկա, Սվազ, Յուբուրդկալե և այլն): **ALT, էջ 155, N 782-ում** չի հիշատակված այս տարբերակը

DS 2593 kaftar - ծեր, ջադու (Բաքերդ, Սարըկամիշ, Վան, Իզդիր, Արճեշ)

TS 414 kaka /մնկ./ - 1. վատ, 2. աղտոտություն, կղկղանք Բերիժեն թուրք. 1919 դմում է հայերենից՝

DS 3053, 3054 kütkeric - կուտ գնացած թոնրի մեջ ընկած խմորի քերիչ թիակ (Ադին):

Kit - որևէ բանի ծայրը (**BAS 186**) **DS 2887 kitekit** - ծայրեծայր, բերնեբերան (Մերզիֆոն, Արաբկիր, Մալաթիա, Սվազ, Գյուրուն, Ամասիա):

DS 2884 kis - ավազ, քար, կավ խառնած ամուր շերտ բաղադրել, **kis bağlamak** - հողի վրա ամուր շերտ կապել, **kis toprak** - քսելու հող, սվաղի հող:

DS 3017 kuti kuti շուն - կանչելու բառ

չկա:

Քուլա ՅՔԲ 145, 677, /ԳԲ 1122-1123/ - բամբակի մեծ կտոր, ԲՍԳ 575 բամբակի (նաև ծյան, ջրի, ծուխի քուլա). զգած բամբակի ծվածն հաստ 10-12 պատույզը քուլա է, փաթույթը, որից մաս-մաս կտրելով պատույզ են շինում և մանում: Ամպերը բամբակի քուլի նման, հնարավոր է պրս. **küla**-ից, վրացերենում քուլա - բրդի կոփկ (ՄՄԱԵԺ XVI, 239):

Քուլայ - թել չեղած բրդի կոփկ

Քուչի-քուչի

Քուսպ, քսպել - տես կուսպ, ԳԲ 607 ՅՔԲ 679 (СЯА 311, №120, **kusp(I)** արամ, **küşpu** АНУ 509 կուսպ - կտավատի յուղը հանելուց հետո տակի մնացած մասը՝ դիրտը (Վան, Նոր Բայազետ) նաև քսպել:

Քուրայ ՅԱԲ, 4, 595 - ասոր. - **kura**, խարբերդում քուրա - դարբնոց, դարբնի խանութ

DS 3028 küle P, 105, 52 - բամբակի փիլթա (քուլա), **küle küle** - **lapa lapa** (ծյան վերաբերյալ): Փուլուրում **küle-ն** 10 փիլթայից է (**pelte**):

DS 3028 küle küle - lapa lapa (ծյան մասին): **P, 52, 105 küle 10 pelte**-ից մի քուլուեն

DS 2989 kuçu kuçu (DS 3017 kuti kuti, kucu kucu, kücu kücü) շուն կանչելու բառ

DS 2238 güşpe(II) անասնակեր քուսպ (Չանաքկալե): **DS 2884 kisbe** - տականք, տիրդ:

DS 2158 göre (I) - երկաթագործի քուրա, **TS 2776 küre XVդ. küre (II), DS 3043 kure** ձևով ունի զրական լեզուն, **DS 4577 küre** - դոշաք եռացնելու համար պատրաստված կլոր օջախ: **DS 3043 küre (I)** - ցեխից սարքած ուտելիքի օջախ: **DS 3045 küre ocağı**:

Քրքիր, քրքրվել, կրկնված քիր արմատից ՉԱԲ, 4, 603 - փխրուն, քրքրել-քրքայել, քակել: գիտեն բոլոր բարբառները:

Ֆ

Ֆշ /ԳԲ 1140/ - ֆշշալ, ֆշշոց հանել, ֆշշացնել: **ԺՂԼԲԲ 4, 822**
Ֆշֆշալ – օծի սողալու կամ ջրի պոռթկալու ձայն (բնածայնական)

Ֆայկա - (ռուսերեն) фай+ка, ֆայ - գործիքով բառից, ка - ածանցով:

Ֆռիկ /ԳԲ 1141/ - հոլ (վան), ֆռֆռիկ – 1. հոլ (Բաղեշ, վան), 2. մոմի շուրջը պտտվող թիթեռ, փարվանա: **Ֆռֆռալ** – 1. ման գալ, պտտվել, 2. ֆռալ, 3. հոլի առջև թռթռալ, **ֆռալ, /ԳԲ 1140/** - 1. պտտվել, գրոսնել, 2. դառնալ հիռ գալ (հոլի ֆռալը), 3. Տրապիզոն, թռչունների թռչելը:

DS 4814 kirkilmis – քրքրված:

DS 1839 faşş – ֆշշալ՝ օծի սողալուց առաջացող ձայն

DS 1840 fayka – կանացի բաճկոն (Իգդիր, Կարս) – ка ածանցի պատճառով
ռուսերենից է և հայերենից:

DS 4503 furlra, furlr (Սալաթիա), **furlrik** (Կարս) – հոլ, պտտալակ (վան), **DS 1853 fur (II)** – զխապտույտ (Սալաթիա), **fur** – ֆռալ: **DS 1854 furlr** – ֆռֆռալ, **furlrik**, **furik (III)** = հոլ, ման փարվանա (Արտանուշ, Սինոպ, վան Արդվին, Գյումուշհանե, Օլթի, Դուզդե, Բողազլույան, Շիրան):
TPC 299 fur fur furl:

Հայ ժողովուրդը, լինելով Հայկական լեռնաշխարհի ամենախիճ բնակիչը, և շփվելով հարևան կամ նվաճող այլևայլ ժողովուրդների հետ, իր բառապաշարում պահել է բազմաթիվ աքքադերեն, ուրարտերեն, հունարեն, ասորերեն, պարսկերեն և արաբերեն բառեր, որոնց մի մասը հարյուրամյակների ընթացքում փոխանցվել է ժողովրդական-խոսակցական թուրքերենի բարբառներին:

Մենք արդեն առիթ ունեցել ենք խոսելու իրանական և արաբական մի շարք բառերի մասին, որոնք հայերենի միջնորդությամբ են փոխանցվել թուրքերենի բարբառներին: Այժմ բերենք մի շարք աքքադերեն և խուռիերեն բառեր, որոնք գոյություն չունեն հարևան ոչ մի լեզվում, բայց կան հայերենի բարբառներում և գրական լեզվում, ուստի, բնականաբար այդ աքքադերեն բառերը միայն հայերենից կարող էին փոխանցվել թուրքերենի բարբառներին. ահա դրանք՝

1. Թուրքերենին **tir (II)** - մեծ հատիկներով փափուկ մի տեսակ ցորեն (Վան, Էրջիս, Ախլաթ, Բիթլիս գյուղերը) DS 3936: Բառը հայերենից է փոխանցվել, հավանաբար Վանի ավազանից, ուր նույնպես արտասանվում է այն **տիր, տրի** ցորեն, **տրի** հերկ, ինչպես վկայում է Վ. Բդոյանը (ԵՄՀ, 251, Խլաթ, Արճես, Կոգովիտ), ուր խոշորահատ այդ ցորենը ստանում էին շարքացանով: Ըստ Հ. Աճառյանի, **դիր, դրի** բառը ծագում է հ.-ե. **dhē**, սանսկրիտում **dhā** **դենել** արմատից, և **դիր**-ը նշանակում է **կարգ, շարք** (ՀԱԲ, 675-676): Այս բառը առկա է նաև ակկադերենում **Ninda dir** «դրի հաց» (տես

СЯА 271-272, АНw 650-651): Ուրեմն այս հնավանդ բառը թուրքերենին կարող է անցնել միայն հայերենի միջոցով:

2. **Շլոր / սալոր** թուրքերենի *şilar* – խակ շլոր (DS 3767 Մուշ, Բիթլիս): Ռ. Դանկոֆը ենթադրում է հայերեն **սալոր** – ից (ALT, 162), մինչդեռ հայերենի բոլոր բարբառներն էլ գիտեն և՛ **սալորը** և՛ **շլորը** (ՅԱԲ 3,522, 4, 157): Այս բառի զուգահեռն ենք գտնում աքքադերենում որպես խուռիերեն բառ (AHW, 1149) *sallur* ձևով: Այս մասին գրել ենք **ԴԵ №4 33-34, СЯА 283-284**: Ուրեմն այն շատ հին ծագում ունի և թուրքերենին է հասել հայերենի բարբառներից:

3. **Զիբիլ** – 1. աղբ, կեղտոտություն, ավելված. գիտեն բոլոր բարբառները (ՅԼԲԲ, Ա, 410) հավանաբար թուրքերենի բարբառներին անցել է հայերենի միջոցով: Իսկ հայերենում այն հայտնվել է սեմիտական լեզուներից աքքադերենի ժամանակներից (AHW, 1524), թուրքերենում հատնի է XVI դարից ոչ շուտ: Աքքադերեն զուգահեռի մասին գրել ենք (**СЯА 311**):

4. Թուրքերենի *güşpe(II)* - անասնակեր (DS 2238) *kisbe* (DS 2884) տականք, տիրոջ բառը ծագում է հայերենի **քուսպ, քսպել, կուսպ** բառից (ԳԲ, 607, ՅԲԲ 679) – կտավատի յուղը հանելուց հետո մնացած մասը (Վան, Նոր Բայազետ և այլն): Մենք գրել ենք աքքադերենում եղած զուգահեռի մասին (**СЯА 311, АНw 509** կա և արամեերենում):

5. Թուրքերենի *epic* – տակը գնդաձև կաթսա, որի մեջ կանեփի թելերն են եփում (DS 1763, Ռիզայե, Կափտանփաշա Չայելի) ծագում է հայերեն **եփել** արմատից, իսկ սա էլ աքքադերենի *epu* - եփել, թխել բառից (AHW 231, **СЯА 311**): Չետևաբար այն թուրքերենին փոխանցվել կարող էր միայն հայերենից:

6. Թուրքերենի **mağal(I), mağal(II)** – Հանդում, դաշտում ոչխարի հանգստանալու տեղ (DS 3103, 4589, Էրջաս, Վան, Բիթլիս) առկա է հայերենում, **մակալ տալ, մաղալել** ձևով – անասունների հանգստանալու, դադարի տեղ (Վան, Բիթլիս, Խնուս, Ղարաբուլաղ): Հայերենին անցել է աքքադերենից (**AHW 588, CJA 298, ՅԱԲ 3, 231, ԳԲ, 746**): Հայերենից միայն կարող էր փոխանցվել թուրքերենին:

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ

1) **külba<քուլպա**

«**Derleme Sözlüğü**» բառարանում նկարագրված է մի **բրիչ՝ çapa**, որն անվանվում է **külbe** - փոքրիկ բրիչ՝ Էրզինջանում, Մալաթիայում, Սվազում, Անկարայում (DS 3027), **külbik՝** Սվազում (DS 2995), և **kürbe** Եյազիքում (DS 3042), երկկողմանի բրիչ և միակողմանի բրիչ (DS 4576): Նույնը Ռ. Ղանկոֆի ALT=ՀԲԹ-ում, էջ 157, № 799:

Հ. Աճառյանի ԳԲ-ում **քուլպա** (խարբերդ), **քուրպայ** (Ակն, Արաբկիր, Բինկյան) բացատրված է «ուրագածն բրիչ» (ԳԲ 1123, 1125): Այս բառը հայերենի հին փոխառություններից մեկն է աքքադերենից, ուր գտնում ենք աքքադերենում **kalappu, kalabbu** (V. Soden, **AHW 424**) ԵՄՀ-ն նկարագրում է և տալիս պատկերը (94-95, **Мертчан, CJA 207-208**):

2) **nat<նաթ**

Թուրքական բարբառներում **nat** է կոչվում գերանդու բռնակը, այդպես էլ բացատրում է DS-ն 3241, 4604 էջերում: ԳԲ-ն, էջ 808, **նաթ՝** բացատրում է «գերանդու կոթ» (Ախալքալաքում), ԵՄՀ 367, ծանոթ 72: Այս բառը թեև կա արաբերենում, սակայն ծագում է

աքքաղերենից. անցնելով այն հայերենին, ապա փոխանցվել է թուրքերենի բազմաթիվ բարբառներին (Արդվին, Սարիկամիշ, Բայբուրդ, Կարս, Կարին, Շավշատ, Փասինլեր, Բուրդուր և այլն): Աքքաղերենում նույնպես (**nat**, Soden, АНw 205-206, Баранов, АРС, 997, Мкртчян, СЯА, 205-206):

3) **nodul, mudul** < մոդուլ

Թուրքերենի բարբառներում **nodul** (nodur, nozur, nozul) **mudul, modul, modur** նշանակում է **խթան**, ծայրը մեխով գավազան՝ էշ, եզ, ձի մշտելու, խթանելու համար (DS 4606, 4597 P, 17, 87) անցել է նաև գրական լեզվին TPC 680, TS 587:

Հայերեն բարբառների **մոդուլ**, **մօտուլ** «խթան» բառը նույնն է (տես ԲԱԳ 416, **մօտիլ**, ԵՄՀ, էջ 23, 27, 41, **մոտլտել**, **մոդլել**՝ Հ. Աճառյան, Համշենի բարբառ): Այս բառը գալիս է Միջագետքից. գործածվել է Շումերում MUDUL, MUDLU, աքքաղերենում՝ **mudul** «սեպ» Ahw 667, 283, 735-736, 739 R. Labat MEA 171, A. Delitzsch SG 179, 193:

4) **manger** < մանկեր փայտից փոցիս

manger - փայտից փոցիս (ըստ DS 3121) գործածական է Վանի շրջանում: Թուրքերենին է անցել հայերենից, իսկ հայերենին՝ հավանաբար աքքաղերենից, ինչպես մենք ցույց ենք տվել «Սեմական լեզուները և հայերենը» գրքում (СЯА, 208), հատկապես **ma** նախածանցով գոյականներ կազմելու հատկանիշը աքքաղերենին է հատուկ: ԵՄՀ-ում (266-269 և 278) մանկերները նկարագրված են և նկարված փոցիսի այդ տեսակները, որոնց դերմ է ցանքից հետո հարթել հողը, ծածկել ցանվածը: Իսկ ՉԲ-ում (էջ 751-752) բացատրվում է դերը (Մուշ, Վան, Նոր Բայազետ և այլ վայրերում):

5) **korob** < կոռոս

Ծովափնյա ժողովուրդների մոտ որպես **ամբար, պահոց** մրգերը, կաղիմը, ընկույզը, եգիպտացորենը պահելու համար գործ են ածում **կոռուպը** (եՄՅ 430), որը գտնում ենք նաև աքքադերենում **kurupp** – ձևով (Von. Soden, AHW, 513 **bit kurrup**), զԲ, 595, ՅԲԲ, 360, ՆՅԲ, 1, 1064, Յայկունի, 934-937: ՂԼԲԲ, գ. 152, 162:

Թուրքերենի բարբառներում նույնպես փոխ է առնվել այս բառը հայերենից **korob** ձևով (DS 4565) Ռիզայե, Իքիզդերե, Շիմշիրլի և այլ ծովափնյա շրջաններում «այգու տուն, խրճիթ» նշանակությամբ:

6) **Gurna<գուռն**

Գուռն այն կոնքն է, ուր ջուր է հավաքվում բաղնիքում կամ այլուր: Ըստ ՂԱԲ, 1, 597-ի «բաղնիքում ավազանն է», փոխ է առնված ասորերենից (**gurnā**): Յնարավոր է, որ այն ավելի հին փոխառություն է, քանի որ առկա է շումերերենում ևս **GUR** «տակառ» նշանակությամբ. Շումերերենից անցել է աքքադերենին, ապա ասորերենին (AHw, H. Мкpтчян, СЯА 227-228): Իսկ հայերենից անցել է թուրքերենին **gurna**, **kurun**, **kurna** DS 4573, 3012, 2200 արտասանությամբ «բաղնիսների ծորակների տակ դրված կոնք, ուր ջուր է հավաքվում: Այն կարող է լինել մարմարից, քարից և այլն»:

7) **Hop(III)<Ոփ, հուփ, հոփ**

Միջագետքյան երկրագործական տերմիններից է: Բազմաթիվ բարբառներում առկա է **ոփ, հոփ, հուփ** - «ջրամբար ջրավազան», (ՂԱԲ, 3, 619, զԲ 873, Քեչեան 61 և այլն): Այն փոխ է առնված աքքադերենից **upp(II), hupp**, իսկ սա էլ շումերերենից **UB**, **HUB** (H. Мкpтчян, СЯА 227, Von Soden, AHW, 356, Delitzsch AH 266): Թուրքերենում գտնում ենք **hop (III)** ձևով «Արտերը ջրելու

նպատակով բարձր տեղում սարքած ջրավազան (havuz) նշանակությամբ (DS 2404, խոզաթ, Թունջեխի)»:

8) Masos<Մասուս

Հայերենը ասորերենից ունի փոխառյալ **մասուս** «վարոց, երկար ձող՝ ծայրը խթանով» (ՀԱԲ 3, 264-265), որը զանազան բարբառներում ունի զանազան հնչյուններ. **մասուս** (Բուբանիա, Բաբերդ), **մասուսա** (Չենկիլեր, Սեբաստիա), **մասուս** (Զղի), ԳԲ, 755, ԵՄՀ 46, 49, 51:

Թուրքերենի բարբառներում դարձել է **masta, marsa, masa, massa, meşes, meşes, mesis, masos, mastalıh** (DS 3132, 3171-72, 4587, 4592-93, P, 15, 17, 106 և այլն): Ճիշտ են լեզվաբանները, որ թուրքերենի բարբառները հայերենից են այդ բառը փոխ առել (ALT, 104, № 500):

9) Gerenti<գերանդի – (ըստ Ռ. Դանկոֆի, ALT, 35, № 96)

Թուրքերենը հայերենից է փոխ առել **kerenti, gerenti «tırpan»** բառը (սա էլ հունարեն է): Գիտեն **gerenti**-ն Տրապիզոն, Ամասիա, Ռիզե, Կարս վայրերում, Մաչկայում, Կարսում՝ **kerenti** ձևով, **kerendi** Կարսում նաև **merendi** ձևով: Փոխ են արել նաև ադրբեջաներենում (ADIL, III, 52): Հայերենում **գերանդի** (ՀԱԲ, 1, 540), բարբառներում (ԳԲ 221), **մարանդի-մարանդում** (ԳԲ 761) խոշոր, կեռ մանգաղ, ընդհանուր հայերեն է՝ վկայված գրաբարից:

10) Kandiref<Կանդրիփ

Թուրքերեն **gandırif** (երզինջան) «Արորը լուծին կապող մասը», **gandırif kayış** «Սայլերի լուծը առեղին կապող կաշեփոկը», **gandiref** (Վան), **kandırif** (Գյումուշհանե, Ադրի, Էրզուրում): Ավելի ճշգրիտ բացատրություն ենք գտնում Գյումուշհանեի **kandiref**-ի նկարագրության ժամանակ. «Արորը լուծին կապող Ս-ի նման կաշեփոկը կամ կորված ծյուղը»: **gandırif**

(երգուրում). «Լծկանները լուծին կապող փայտի մասը»: Այս բացատրությունները վերցված են Ռ. Դանկոֆի «Թուրքերենի հայերեն փոխառությունները» և «Ժողովված բառարան» գրքերից: Մեկ այլ շրջանում **gendurif**-ը բացատրվում է. «Կովերի վզին անցկացվող կիսաօղակ կոր ճյուղ»:

7. Աճառյանի ՀԱԲ, 2, 512-513 և ԳԲ 547-ում գտնում ենք **կանդրեի**, գրաբարում՝ **կանդրիւ-ի** հետևյալ բացատրությունը. «Փայտե մեծ անուր», բարբառներում, «Կեչի կամ հացի ծառի փայտից շինված օղակ, որ արորի ծայրն են անցկացնում և նրա վրայից փոկով արորը լուծին են միացնում»: Այս հարմարանքը գտնում ենք նաև աքքադերենում **kanduru** ձևով (СЯА, 227218): Երկրագործական մյուս գործիքների հետ գտնում ենք նրա պատկերը՝ ԵՄՀ-ում (էջ 285-289, 283): **Կանդրիվը** միջագետքյան քաղաքակրթությունից է փոխանցվել հայերենին, իսկ հայերենի բարբառներից էլ թուրքերենի բարբառներին:

11) **Gam(II)<Կամն - gemlemek<կամնել**

Ցորեն կալսելու հարմարանքը կոչվում է կամն (ՀԱԲ 2, 502): Ծանոթ է բոլոր բարբառներին: Այն առկա է նաև աքքադերենում բայական ձևով (**qamû, qemû (III) AHW, 913, H. Мкpтчян, СЯА 207**) բայականը՝ կամնել: Հայերենի բարբառներից թուրքերենի բարբառներին է փոխանցվել այս անվանումը տեխնիկայի հետ միասին (**DS 1905, gam (III), DS 1987 gemlemek < Էրզինջան, Էրզան, Մուլլաքյոյ**): Նաև **gem (I), gem (II)**:

Քուռակ

Հայերենի **քուռակ**, **քուռիկ** – ծիու կամ էշի ձագ (ՀԱԲ, 4, 594) ավանդված է դասական շրջանից: Պահլավերենի *kurrak* ձևից: ԳԲ 1125 **քուրու** - էշ կամ ծի կանչելու ձայն, **քուռի**, **քուռ**, **քուռռով** – քուռակ կանչող ձայն:

Լեզվաբանները ճիշտ են որոշել, որ թուրքերենի բարբառներին այս բառը տարբեր աղավաղումներով է անցել. ինչպես՝ *kurruk*, *kirrik*, *kuruk*, *kur*, *kurik*, *kuri* և այլն (DS 2822-2330, 3002, 3011, 3046, 3048, 4572 և այլն): Այս բառի փոխարեն թուրքերենը գործ է ածել *tay* կամ *eşsek sıpası / yavrusu, sıpa* բառերը: Մեր կարծիքով ավելի վաղ հիշատակումներ կան շումերերենում *kur*, վաղ բաբելական արձանագրությունները՝ *kurr*, խեթական *sisu kurrātu*, *kur-ra* և այլն (Н. Мкртчян, СЯА 260):

Գդի

Միջագետքյան մշակույթից ժառանգած հայերենի աքբաղական ծագում ունեցող բառերից են **գդի**, **գիդի** «ոչխար, ուլ» (ԳԲ 223), **կտի**, **կտիկ**, **կտո** «այծ» բառերը, **կըտի-կըտի կամ գդի-գդի** ոչխար, գառնուկ, ուլ կանչելու ձայնարկությունները՝ (ՀԼԲԲ Ա, 232, Գ 180) խոտորջուր **կտիկ-կդի** Արարատյան **կտիկ** խոտորջուր, Վան «այծ», ՀԼԲԲ, 376 **կտի**, **կդի**, **պստիկ այծ** և այլն: Թուրքերենի բարբառներում ևս *güdik* (I)՝ 1. Այծի ձագ, ուլիկ, 2. գառ, 3. շան ձագ՝ **güdi-güdi** (IV), **güdig** (II), **güdik**, **güdi** կանչելու – ձայնարկություն (DS 2031-2032): Աքբաղերենում *gadu*,

արամերենում **gədi**, եբրայերենում **gedi**, արաբերենում **ḡdi** (Soden AHW, 273, Баранов, TPC 148, Н. Мкртчян, 260-261):

Թուրքերը Անատոլիայում չեն եղել ո՛չ աքքադական, ո՛չ էլ արամեական տիրապետությունների ժամանակ, իսկ արաբերենի **ḡdi**-ից սպասելի էր թուրքերենում **cidi**, ինչ չկա, ուստի վերոհիշյալ ձևերը միայն հայերենի միջնորդությամբ են փոխանցվել թուրքերենի բարբառներին:

Միջատներ

Թեև բնածայնական ծագումով են առաջացել մի քանի միջատների անունները, ինչպես հայերենի **ծրճիր**, **ճռիկ**, **ճպուռ** և այլն, սակայն հայերենից փոխանցվել են թուրքերենի բարբառներին: Թուրքերենում **curuk (II)** – օջախի մորեխ (Ադն, Արդվին, Արճեշ) **DS 1019, circir (I), cırcır (I) – Ağustos boceği** կամ **cırcır boceği, քւրքւր, cırcıra** և այլն (DS 926): Այս բառը առկա է աքքադերենում ևս **širšir, šaršar ճպուռ** նշանակությամբ (Von Soden, AHW, 1086-1087, Н. Мкртчян, СЯА, 327) և հայերենի բարբառներում, որոնցից էլ թուրքերենի բարբառներին է փոխանցվել (տես ՉԲԲ, 432 **ճիրճիրայ**, 452 **ծրճիր**, ԺՀԼԲԲ, 3, 229):

ՔՈՒՍԱՆՈՒՆՆԵՐ

7. ԿԼԿԼ

Հայերենի և աքքադերենի հետ ընդհանուր բառապաշարի մեջ գտնում ենք նաև **գԼԳԼ, ԿԼԿԼ, ԳԼԳՆ, ԳԼԳԼ** «կորեկի նման մի բույս է՝ սպիտակ կորեկ Մուշ, Տարոն, Մալաթիա, Սասուն, Ակն, Խարբերդ (ԳԲ 232, ՀԼԲԲ, Ա. 248, ՀԱԲ 1, 566, 2, 586)»: Այն անցել է թուրքերենի բարբառներին **gilgil (I), gelgel (IV), gılgıl (III)** ձևով, որ նշում է **DS 2041, 2077, Pulur 9, 109**: Աքքադերենում հայտնի էր

qal-qal գրությամբ (Von Soden AHW, 895, Н. Мкртчян, СЯА, 276-277):

8. Անանուխ

Ամբողջ թուրքերենի բարբառներում առկա է ըստ **DS-ի (268, 4420) semizotu, Mente** բառը **annuh, annak, anuh, annuk, anuk** արտասանությամբ, որոնք փոխ են առնված հայերենի զանազան բարբառներից, որոնցում նույնպես այս բառը գտնում ենք տարբեր աղավաղումներով: Ինչպես ցույց է տվել Յ. Աճառյանը իր ՀԱԲ, 1, 180-ում: Այն ավանդված է V դարից **անանուխ** ձևով: Իսկ սա էլ **ananihu** ձևով առկա է աքքադերենում և հավանաբար խոռոիներեն ծագումով է (տես Von Soden AHW 50, Н. Мкртчян, СЯА 167-168): Երևան, Զուղա՝ **անանուխ**, Կարս, Ռոդոսթր, Սեբաստիա՝ **աննուխ**, Ակն, Զեյթուն, Խարբերդ, Հաճն՝ **անուխ**, Ալաշկերտ՝ **անուխ**, **անեխ**, Համշեն՝ **օնլուխք**, Ագուլիս՝ **նանու**, **նանուի** (տես ՀԱԲ 1, 180, ՀԼԲԲ, Ա, 69):

9. coput<ճպատ

Հայերենի բազմաթիվ բարբառներում տարածված մի բառ է ճիպոտ, ճպատ, ճպոտ, ճպուտ, ճպլոտ բառը, որը նշանակում է՝ բարակ վարոց, դալար ճյուղ, գավազան (ՀԲԲ 432, ԳԲ 715, 733, 734, ՀԼԲԲ, Գ 389): Միջագետքի հին բառերից է. կա աքքադերենում՝ **šippātu** (տես Н. Мкртчян, СЯА 215, AHW 1104, **delitzsch 571-572**): Թուրքերենին փոխանցված պիտի լինի հայերենի բարբառներից, ուր գտնում ենք **cobut(I)**, **cmbut** – կարճ, ամուր մահակ նշանակությամբ (**DS, 993**):

10. **šitil<շիթիլ**

Հայերենի շիթիլ «սածիլ» բառը ծագում է սեմական լեզուներից, ըստ Յ. Աճառյանի (ՀԱԲ, 4, 639-640): Այն առկա է աքքադերենում **šatalu**, ասորերենում՝ **šitlu**, «ծիլ, ընծյուղ, տնկել (տնկի)» նշանակություններով, եբրաերենում՝ **štl** – տնկել:

Հայերենի բարբառներից անցել է թուրքերենի բարբառներին, ինչպես նշում է **DS 3788, 4729, šitil, šetil, šitillemek** – ծաղկի սածիլ, սածիլ շիթիլել նշանակություններով: Որոշ բարբառներում, ըստ **DS 1243, DS 4473**, առկա **çitil, çetil, çitil, DS 1245, 4473** ձևերը – կանաչի, բանջարեղենի սածիլ նշանակությամբ:

11. **կուլաներ, կուժեր**

Բնաձայնական ծագումով են առաջացել բազմաթիվ կուլաների, կուժերի անուններ, որոնցից մեծ մասի անունները ժողովրդա-խոսակցական բարբառի միջոցով անցել է թուրքերենի բարբառներին: Ահա դրանցից մի քանիսի անունները՝ Ս.Պետոյան, ՍԲ, 205, 450, **բղբղիկ, կուլկուլակ**, Հ. Սարգսյան, Բալու, 376 **ԳՈԼԳՈԼ 1) kīkl (ԳԲ 602), ԳԼԳՈԼ (ԳԲ 232), 2) Կ. Գաբիկյան ԲՍԳ 142, ԳԼԳՈԼ, ալալ, 3) Եվդոկիա pulbul, 4) Գազանջյան բղբղ էջ 51 պղպղիկ, խորխորա, 74: Վզիկները հատուկ նեղացրած կամ ծակոտկեն կավե ցանցերով պատրաստված սափորները ջուրը դատարկելիս խորհրդավոր հաճելի ձայներ էին հանում, որոնք նախկինում գործ էին ածվում տաճարներում մոգական արարողությունների ժամանակ:**

Բնաձայնական ծագումով կուլաների (տես **СЯА 329-332**) անվանումները մեզ հայտնի են մեր թվականությունից առաջ III-II հազարամյակներից՝ աքքադական և խեթական

արձանագրություններից, ուր հանդիպում ենք **kilkil** և **hab-hab** (տես **Friedrich J. HW 344, Von Soden, AHW 321-322, 500**) և այլն: Փաստորեն Անատոլիայի և Միջագետքի ժողովուրդներից այս կուլաների անունները անցել են հայերին, իսկ հայերից էլ թուրքերին միջին դարերում:

ՀԱՐ ՈԳԻՆԵՐ

1. **Ալ(ք)** - եգ, աներևույթ չար ոգի, որը թշնամի է ծննդկաներին, նոր ծնվածներին, երիտասարդներին (Բիւրակն, 1898, էջ 296-297, 1889 էջ 70): ԳՔ, 51, 53 ՅԼԲԲ, Ա, 11, 18-19 Ալքու կոխած (Ակն, Ադամա, Արաբկիր, Խարբերդ, Երևան, Ղարաբաղ, Կեսարիա, Բողազլույան): Կլավի մաև Ալապուճուկ, ծագումը շատ հին է՝ Միջագետքից: Գրել ենք ՊԲՀ-ում (1970թ.) դեռևս № 2, էջ 242 մաև Բեյրութում լույս տեսած «Պատմագիրք Յոզգաթի և շրջակայից հայոց», 1988, էջ 151, որ հանդիպում է մ.թ.ա. XXIIIդ. **Alu** ձևով (**Von Soden, AHW 395**)-ում տարածվել է մաև Միջին Ասիայի ժողովուրդների մոտ (**Albasati**): Հայոց բոլոր բարբառներում առկա է, որոնց միջոցով փոխանցվել է թուրքերեն բարբառներին, տես **DS 207-208, AL basmak** «Ալը կոխել»՝ տարածված է Ամասիա, Մերզիֆոն, Արդանուշ, հարևան տարածքներում:

2. **Խիպլիկ, Խիպիլակ, Խպլիկ, Խպլիք** - մղձավանջ առաջացնող ոգի (ԳՔ, 472), երևակայական չար էակ (ՅԼԲԲ, Բ, 324, 2, 365, ՅԱԲ 2, 368-369): Այս չար արքադերեմում գտնում ենք **habāl** - (**hbl**) - բռնություն, ճնշում (**Von Soden AHW, 301-302, F. Delitzsch,**

АН, 266-267, СЯА, 178): Սա այն ոգին է, որ մղծավանջ է առաջացնում քնած մարդկանց մոտ: Գրել ենք այս մասին դեռևս 1970թ. ՊԲՀ №2, էջ 247 և Բեյրութի եռօրյա պատմագրքում, էջ 152-ում: Հայերեն բարբառներից անցել է թուրքերենի բարբառներին (**DS 2356**): Էվլիյա Չելերին նույնպես հիշատակում է այս չար ոգու մասին (**Էջ Glossary, 107**): Էվլիյա Չելերին թուրքական հանդեսում 1989 թվականին **Journal of Turkisch stud, 13, 1989թ.**:

Տարածված է գրեթե բոլոր հայերենի բարբառներում (Մուշ, Համշեն, Ալաշկերտ, Տարոն, Պոլիս, Վան, Նոր Նախիջևան, Կեսարիա, Կարս և այլն), ՀԼԲԲ, Բ, 365-ում տրված են հիմնական նշանակությունից բացի 12 նշանակություններ ևս: Թուրքերենի էրզինջան, էյլազիք, Մարաշ, Սվազ, Մաչկա, Հեմշին և այլ բարբառներում է տարածված:

3. **Գաբոս, գաբուսա, գաբոսիկ, գաբուս, գափոս** - երևակայական չար ոգի, որ գիշերները քնած մարդկանց է չարչարում, չոքում բկին, խեղդում (ՀԼԲԲ, Ա, 226, ԳԲ 213 - **մղծավանջ**, Բիւրակն, 1900, 694-695) նաև **քափոս**: Հին Միջագետքյան ծագում ունի. **gabašû** ձևով աքքադական արձանագրություններում ենք հանդիպում, ակկ. **gabš** (արմատը ***gbš**) «ծանր, ճնշող, հսկայական» (**Von Soden AHw, 301-302, F. Delitzsch, AH, 266-267**): Հայերի մոտ բացատրվում է. «Գաբոսն էն է, որ գիշերները կը գաբի վըր մարդու բկին, որ մարդ խեղդե» (ՀԲԲ, 122): Հայերենի բարբառներից անցել է թուրքերենի բարբառներին, հնչում է **kapus, kobus** - քափոս, ինչպես պարսկերենում է (ԳԲ 213): Տարածված է շատ բարբառներում (Բուլանդի, Քղի, Չարսանաջկ, Նիկոմեդիա), (տես նաև **СЯА, 177-178**):

SUMMERY

In Turkish dialects are preserved nine terms concerning agriculture, irrigation, as well as some names of animals. These terms may be of ancient Mesopotamian origin and may have penetrated into Turkish through the Armenian language.

1. **külba, külbe, kürbe "չափ"** <arm. քուլպա <akkad. kalappu
2. nat "tırpan sapı" arm. նաթ <akkad. nat, arab. nat
3. nodul, mudul խթանի ծայրի բիզը <arm. մոտուլ-motul, motil <akkad. Summer MUDUL, MUDLU
4. manger - փայտե փոցխ <arm. manger - մանգեռ <akkad. *managaru
5. korob – դաշտի տնակ, խրճիթ < arm. Korop – կոռոպ <akkad. Kurupp, bit kurupp
6. kurun, kurna, gurna – ծորակի տակ կոնք, հավուզ <arm. gurn <asir, akkad. summer GUR
7. hop (III) "havuz" ոփ, հուփ, հոփ <arm. hup, hop, op «ջրափոս» <akkad. upp (II), hupp <sumer UB, HUB
8. masos, mesis, meşes, massa, marsa, masta խթան <arm. մասուս (masus, masos, masusa) <sir. masus
9. gerrenti kerenti "tırpan" <arm. gerandi - գերանդի
10. **gendüruf**, gandıruf «փայտե անուր», կաշեփոկ <arm. kandıriv <akkad. kanduru
11. gam(II), gemlemek < կամն, կամնել < akkad. qamo, qemo(III)
12. kurruk, kirrik, **kürük, kürü**, kurik, kuri «քուռակ» <arm. kurak, kuru, kuri – քուռակ կանչելու բացականչություն, pehl. շուճ. Kur, heth sisu kurrutu
13. gıdıık (I) – ուլիկ, գառ, ցւճ, ցւճ, ցւճ, ցւճիկ <կոփիկ <arm. gdi, kti, kütik ոչխար, այծ <ebr. gedi, aram. gədi, akkad. gadu «ուլիկ»
14. cırcır – մորեխ, cırcır, curuk (II) <akkad. şırşır ճոխ, curruk (II) ocak çekirkesi (օջախի մորեխ), şorşor ağustos bösek:
15. gilgil (I), gelgel (IV), gılgıl (III) – սափտակ կորեկ <arm. kılkal, gılgıl, gılgıl (կլկլ, գլգլ) < akkad. qalqal

16. annuh, amuk, anuk, ank menthe - անանուխ <arm. ananuh, akk. hurr. Ananihu

17. cobut(I), cmbat < arm. cpat < akk. sippātu

18. šitil < arm. շիթիլ, akk. šatāl. štl

19. gulgulu (DS 4571), gulgul (I) DS 2041, gilgil (II) DS, 2149, kulkula DS, 2996 <arm. kikul (կլկլ), gulgul (գըլգըլ), <akk. hitit, kilkil, hab-hab (AHw, 321-322, 500, HW, 344):

ԲՆԱԶԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՊԱՏԱՀԱԿԱՆ ԶՈՒԳԱԴԻՊՈՒՄՆԵՐ

Աշխարհի տարբեր ընտանիքների լեզուներում անգամ կարող են մի քանի **պատահական նմանություններ** լինել, այսինքն նույնիմաստ և նույն հնչմամբ բառեր և այդ կարգի բառերի մեջ մեծ տոկոս են կազմում **բնածայնությունները** կամ նմանածայնությունները (Բացականչություններ, աղմուկի նմանածայնություններ, հորդորանք, կոչ, կենդանական շնչավոր և անշունչ առարկաների աղմուկների նմանեցումներ և այլն): Այս իսկ առումով էլ թուրքերենի և հայերենի մեջ այս կարգի համընկնումները դժվար է փոխառություններ համարել: Միայն այս դեպքում կարող են մեզ օգնության հասնել Համշենի բարբառի նման խիստ ընդգծված ինքնուրույն բարբառները, ուր հնչյունական անցումները անտեսել այլևս մենք չենք կարող:

Այնուամենայնիվ, մենք ցանկանում ենք այստեղ բերել բնածայնական կամ նմանածայնական բառերի մի ցուցակ, որոնք ընդհանուր են երկու լեզուներում և դժվար է պնդելը, թե ով է ումից փոխ առնողը և ով է առաջինը դրանց կերտողը: Կան նաև դրանց

մեջ մի երրորդ լեզվից եկող բառեր, հատկապես արաբերենից և ֆարսերենից (պարսկերենից), որոնցից անկախաբար կարող էին վերցնել և՛ հայերենը, և՛ թուրքերենը կամ անկախաբար կազմել իրենց բառակազմական կանոններով: Օրինակ, հայերենի **ախ ու վախ**, **ահ ու վախ** բառը, որը կազմված է **ախ ու վախ** կամ **ահ ու վահ** եզրերից նույնությամբ գտնում ենք **օսմաներենում** և **գրական թուրքերենում** **ah ü vah** (OSTS, 13, 743) արաբերենից վերցված մի բառ է թուրքերենի համար, իսկ հայերենը ինքն է կերտել իր իսկ բառակազմական միջոցներով: **Հնդկահավ** հասկացության համար բարբառներն ունեն **ջուլջուլ** կամ **ճուլճուլ** և **ճավճավ** (ՅԼԲԲ, Գ, 422, ԳՄ, ԳԲ 709, Սիվրի-Հիսար) բնածայնական բառերը, որոնք իրեն իսկ հնդկահավի արծակած **ճուլ-ճուլ** կամ **ճավ-ճավ** բացականչություններից են առաջացել: թուրքերենի գրական լեզվում ունենք **hindi, culuh** «հնդկահավ» բառը, սակայն թուրքերենի բարբառներում նույնպես առկա են վերոհիշյալ **cavcav** (II DS 865 հնդկահավ) և **culcul** (III Հնդկահավ կանչելու ձայն DS 1012) բնածայնականները, որոնց ծագման մասին կարելի է ենթադրություններ միայն անել, թե նրանք անկախ գոյացություններ են երկու լեզուներում էլ և կամ հայերենից են փոխառյալ և ընդհակառակը հայերենն էլ թուրքերենից է փոխառյալ և ոչ թե ինքնուրույնաբար է կազմել այդ բառերը: Հայերեն **բադ-ը** ենթադրվում է իրանական **bat-ից**, որի ինչ լեզվից լինելը չի վճռված (ինչպես և **կատու** բառինը, որը նույնպես առկա է շատ լեզուներում): Գտնում ենք նաև թուրքերենում **bad, badı, badik** ձևերով կարող էր վերահաստատվել այս բառը հայերենից կրկին բարբառներում:

Ի՞նչու հայերենից է փոխառյալ տրվում թուրքերենի **tis, tis** - **անծայն փուկ** բառը (ALT 51, TS 762), **pist** (DS 3463, 4650) -

կատու վանելու ծայնարկ (ALT 192), կամ **pisi** –ն հայերեն **փիսիկ**-ից (ALT 192), **bzzoz**, **bzzal** (ALT, 26-27), **xırlamk** հայերեն **խռալ** (ALT 179), **tıktık** –ծամացույց – հայերեն **քքքք** –ից, **carcar** –ը հայերեն **ճառճառ**-ից (ALT, 184), որովհետև բացակայում են դրանք այլ թուրքականներում:

Մեծ թիվ են կազմում **բնածայնական ընդհանրությունները**. դժվար է պնդել, թե որ լեզուն է որից փոխ առել այս կարգի բառերից շատերը: Այսպես օրինակ, հայ. **ծիվծիվ** թուրք. **cıvcıv**, հաֆ-հաֆ **hav-hav**, **hay**. հայ. **չոթ**- բնածայնական արմատից ունենք՝ **չոթ**-ալ «Մետաղյա մի բանի ծայն», **չոթ**-իկ «Միջամատի և բթամատի հարվածից առաջացած ծայնը, պարելիս», **չոթ**-ոց «չխկոց, կայծքարին հարվածելու ծայնը», **չոթ**-**չոթ**-ալ «ճրագի, կրակի այրվելու ծայնը», **չոթ**-**չոթ**-ալի, **չոթ**-**չոթ**-ան. **չոթ**-**չոթ**-ացնել, **չոթ**-**չոթ**-ոց, **չոթ**-**վոթ**-ալ, **չոթ**-**փոթ**-ոց, **չոթ**-**ի**-**վոթ**-ի /ԳԲ, 888/ և վերջապես **չոթ**-ել ձևերի դիմաց թուրքերենն ունի միայն **çirt** TPC 189 «պատռվող թղթի ծայնը» կամ հայ. **չթ**-ալ, **չոթ**, **չթ**-իկ, **չթ**-ամատ, **չթ**-ռ-տալ ձևերի դիմաց թուրքերենն ունի **çit** TPC 189 «չրթոցի, շշուկի, աղմուկի թույլ ծայնի նմանակում» **çitçit** (II TPC 189), «չթթոց», **çıtlamak** «չթալ, ճթալ, ճաքել, պայթել, ճրթալ, կոտորվելու ծայն», **çıtlama** «ճայթոց, հոփ-հոթ, հոպպա-հոպպա (TPC 171-172), թուրք. **çat** (II) թխկոց, **çat-çut**, **çat-pat**» կամ՝ հայ. **չաթ**-**չութ** /ԳԲ 974/ «կոտորվելու ծայն», **չաթ**-**փութ** /ԳԲ 874/ «եզիպտացորենի խորոված հատիկներ» /ադիբուդի/, հայիույ, հայիայ **hayhuy**, **hayhay**, **tırık**, **tırak**, **tıp**, **tık** – հայ. **թրվիկ**, **թըփ**, **տըկ**-**տըկ**, **տս**-հայ, **թու** և այսպես կարելի է շարունակել, սակայն մեզ հետաքրքրող գործին այս կարգի զուգահեռները օգուտ տալ չեն կարող:

Ասենք, որ բնածայնությունները, կոչականները, ինչպես օրինակ, ահա, հա, օհո, պահպահ, հայ-հայ, վայ-վայ, հո, քահ-քահ, փիս-փիս, քուչի-քուչի կամ հենց քուչի, փիսիկ, ծիվծիվ, ջուլ-ջուլ, չոշ, չոշո, չոշիկ, թըռռ, ֆըռ և այլն մոտավորապես կազմում են հարյուրից քիչ ավելի: Սակայն ժխտել չի կարելի թուրք. **ahüvah**-ի կապը հայ. **ախուվախի** և **suspus**, հայ. **սուսուփուս** բառերի հետ: Թեև մենք ասում ենք սրանք զուգահեռների կամ համապատասխանությունների ակունքները ճշտելուն քիչ են օգնում, սակայն հնչյունական համապատասխանությունները բանալի են մեր ձեռքին ճիշտ կռահելու համար բաղաձայնական սիստեմների համապատասխանությունները և անցումները: Օրինակ, եթե կատվին կանչելու համար ռուսն ասում է **կիս-կիս**, իսկ հայը **փիս-փիս** և թուրքը, պարսիկը **փիս-փիս**, ապա արդեն այստեղ բնածայնական ընկալման հետ մենք գտնում ենք հնչյունական համապատասխանությունների օրինաչափությունը «**քուչու, քուչի, քուչիկ**» թուրք. **kuçu, kuçu «շուն», քուչի-քուչի, քուչու /ԳԲ 1124/-թ. kuçu «մոտ կանչելու ձայնարկություն» և օշտ «շուն վանելու ձայնարկ» /ԳԲ, 1135/- թուրք. hoşt, oşt /ԳԲ 412/ փիս-փիս, փիսո, հայ. քաքա, քաք «կեղտ, կղկղանք»- թուրք. kak, kaka «կեղտոտ, աղտոտ», հայ. գլգլ-ալ – թուրք. gulgul, հայ. գոգո-ալ – թուրք. gurgur, հայ. ճրճիր «ճպուռ» – նաև ճոճո-ալ – թուրք. cırcır «ճպուռ» նաև cırtır - ճռիկ, հայ. ճառճառ թուրքերեն՝ carcar և այլն:**

gulgul – գլգլալ, ALT, 36
kekeç – կակազ ՅԱԲ, 2, 488
gidi-gidi (DS, 2074) – այծի
 ձագին կանչելու ձայնար-
 կություն /ԳԲԲ, 376/

գտի գդի, կտի, կդի-կդի
 աքաղ. gadu, արամ. gədif,
 եբր. gedl արաբ. ǧdī Գ.
 Աճառյանը կարծում է

թուրքերենից է (տես ԹՓԲՅԱ, 223)
ցււլ ցււլ (DS, 2031) - կտր
կտը, կտը /ՍԱ 117/ 1. այծ,
 2. պստիկ այծ
ցււկ (DS 2032) 1. ուլ, 2.
 գառ
ցււկ 3. շան ծագ, 4.
 բոխախ, գոփկ-ուլ
Kırdamak - կրճել, կրճտել
 ՉԱԲ, 2, 683
ցււց (IV) (DS, 2055, TPC, 396) - կոշալ-չոր բանի
 կոտրվելու ծայն ՉԲԲ, 375,
 422 **ղըրճ, ղըրճացնել,**
կըրճտել - ատամները,
 դանակի կտրվելուց կամ
 ասեղի մտցնելուց հանած
 ծայնը (ԳԲ, 568, 696, 698)
կըռճ - կավիճը տախտակին
 քսվելու, նոր կոշիկի ծայնը,
 ղրճտալ, ղրճացնել
ցւր (TS, 306, TPC, 396)
 խըրթ, ղըրտ, քըրթ, ղըրթ -
 գլորող գլորող ցւււր ցւււր -
 ուժեղ մի ծայն. Մեքենան
 գլոր գլոր աշխատում է:
gumguma (gumgumu) -
 փոքրիկ կավե ջրաման,
գըմգըմք - սափոր, կուլ-
 կուլակ /ՍԲ, 111/
ցւմցւմ (DS, 2194) պղնձյա
 ջրաման, գումգում
kumkuma (TPC, 572)
ցոմք - գոմի ALT, 37-38
ցւցւմ (DS, 2190, 2216)
 ցւցւմ - գյուղյում /ՍԲ, 159/
 երգնկա կյուղյում
ցւր (tavuşu) (DS, 2199)
 թուխս, կուռթ-թուխս ALT, 86
ցւրկ - գոթան /ՍԲ, 113/

ցւրկ - կոթան /ՉԲԲ, 700/
ցւկ - կոթել - հավի ծայն
 հանելը մինչև թուխս նստելը
gulukça - **gulukja** -
կոթկոթալ - հավի ծայն
 հանելը նախքան ծու ածելը -
 ատամների տակ ուտելիս
 հացի կամ պտուղի ծայնը:
purtletmek (3480) - պոռ-
 թկացնել, փոթկացնել
pine pine (DS 3455) - բուն-
 բուն

dah dah - դահ դահ
dandini (TS, 193) -
 մանուկներին թոցնելու խաղ`
դանդան, դանդին, դնդնալ
dındın (DS, 1463) /մնկ./
 նվագարաններին տրվող
 մանուն` **դնդն, դմդմ, տմտմ**
dırdır - տռտռ (ԳԲ 1045)
de (II) /DS, 1391/ - դե, ապա,
 հայդա դե
de (TS, 187) - դե, ել դե / հա-
 պա, ապա
di (I) - ահա դիհա, տիհա,
 տիյա
dihe
deh (TPC, 215) դեհ
dımbilik (DS, 1459) - դափ
 տմպիկ-թմբուկ /Ապ. Չրս. Բլ./
dombalak (II) /DS, 1551/ -
 ուռած, փքված, գեր երեխա
 /ԳԲ, 1034, ՉԲԲ, 630/ գիդգ,
 փափուկ, տմբիկ, պարարտ
 թմփիկ, թմբիկ (ՉԲԲ, 167,
 ԳԲ, 369) DS 1476
dızdız > պիծակ-հայ.
 տզտզան

dızdız (TPC, 227) - բզդզ
թմալել - փորը ուռեցնել շատ
ուտելով կամ խմեցնելով
dızıltı - դզդզ տմալկացնել
- շատ ուտելով փորը
ուռացնել

dızlamak - դզալ, դզալ
տմալիկ - 1. ուռած, 2. կարծ,
կլոր, դզալ, դզալ, դզդզալ
domdom (II) /DS, 1552/ -
կոպիտ, համառ. հնչո՞ւ ես
դոմդոմ խոսում դոմդոմ,
դոմդոմ (ԲՍԳ, 170), դում
(ՀԲԲ, 167) - թանձրամիտ,
դմբո, բթամիտ, տխմար,
դում, Վ. Պետոյան (ՍԲ, 116)
խուլ, անխելք

diringi (DS, 1517) - մեկ
հոգով տղամարդու պար-
տրնգի - տղամարդու մենա-
պար՝ **զուռնի տրնգի**
laylay (DS 3068) - օրորոցա-
յին լայլայ (ԳԲ, 409)
օրորոցային
leyle

i, ibi (DS 2501) ի~
(ԳԲ 396)

e (TS, 242) - է
ehe, ehey DS 4492 է
եհե եհե DS 4491 eh
eh (TS, 247, TPC, 262) - էհ
եհ

evah (OTS, 20) - էյվախ, հմմ.
dabah - դաբալ
ավաղ / գՂ-ն
միացնում է պրս. **avah-ին**,
որի ծագումը անհայտ է:
Պարսկերենից պիտի լինե՞ր
աւահ

eqsus (TPC, 261) - ափսոս
ափսոս/ պարսկերենից է
afsus է հնարավոր
eyvah (TPC, 285) - էյվախ
այ վախ, ավաղ

fırfıra (DS 4503) ֆռֆռալ,
ֆռռալ ALT, 194

fır fır (TS, 280) - պտտվելով
ֆռալ, փռալ

fırılanmak - պտտվել
ֆռֆռալ

fırılasmak (II) /DS, 851/
փռփռալ (ԳԲ, 1141)

fırık - ֆռիկ ֆռիկ
fırık qırık (DS, 1855) -
ֆրֆրիկ

բլս բլս - ֆրշշալ
fls (TPC, 300) - փըսս, թիս
ֆըսսալ, թըսալ,

փսալ
fls fls (TS, 285) - ֆսֆս
շնչել, խոսել փսփս-ալ

fls fls (TS, 281) - թաքուն,
կամաց թսթալ

fosfos - (DS 1877) - ֆսֆոնգ

gargar (TS, 293, 306) 1.
գոռգոռոնգ, 2. քամիչով ջուրը
դժվար հոսեցնող կուժ
գոռգոռոնգ, գարգարալ

gırgır etmek (DS 2056) -
շատ խոսել, շաղակրատել,
գոռգոռոնգ, կռկռ անել

gergeruş (DS, 2006) -
գոռգոռոնգ գոռ

արմատից, ALT, 38
hava gergeruş etti korus
Blesing, 45. no. 49

güdü güdü (DS, 2213) – շուն
կանչելու ձայնարկություն
Չարշամբա, Մերզիֆոն,
Ամասիա (ԳԲ, 1122) –
քութու քութու, քութ-քութ,
քութի-քութի, քուտիկ, քութիկ
ALT, 87

gulul – (DS 2041), **kukul** – մի
տեսակ կուլա ՅԱԲ, 1, 564,
ԳԲ, 232, ԳԼԳԼ

gulu-gulu (TS, 322) –
հնդկահավի հանած ձայնը -
ԳԼԳԼոց, ԳԼԳԼալ

gulgule (TPC, 360) – 1.
ԳԼԳԼոց, 2.

խառնաշփոթություն,
թոհուրոհ /տես **ծուլ-**

ծուլ, **ջուլ-ջուլ**
gugumavka, **gugumavik** (DS,
2190)

gugumavk, **gugumavuk**
guguk (**kuşu**) – կկու (TPC,
360) TS, 322 կկու,

կուկուր, «հավիկ»
kuku (TS, 496) **կուկու** (ՀԲԲ,
365)

gurk, **gurt tavuşu** (DS 2199)
կուրթ - **թուխ** (ԳԲ,

606)

gurgur (TPC, 360) – 1.
գոգոց, 2. գոգոռոց կռկռ

անել (ԳԲ, 613), կռկռալ
gürgür (DS, 2236) –

հնդկահավ **կուռկուռ** –
հնդկահավ (ՀԲԲ, 368)

gürgür (TS, 322) – աղմուկ,
գմփոց

gurgur (TS, 322) – աղմուկ,
գոգոռոց, գմփոց

գոռոց, գռռալ,
գոգռալ, գոգոռալ

gürr (TPC, 368) – գմփոց,
աղմուկ **կրկրալ**

(ՀԲԲ, 380) հավի մեղմ ձայն
հանելը

gürültü (TPC, 369)
կռկռան (ՀԲԲ, 373)

կռկռալ

gurav (DS, 2053)
կռկռոց - գորտի,

ազոավի ձայն

gurav **gurav** (I) –
կապտագույն ազոավ

կռռագոռա-ազոավ
(ՍԲ, 159)

bisik, **bisi**, **bisi-bisi** (DS 704)
– կատու կանչելու ձայներից,

bist – կատու քշելու - փիստ,
փիսի փիսի, փիսիկ

bez – բզզալ, բզեզ (ՀԱԲ, 1,
444-445)

bara bara – բռռալ

boçuş – բոջել, ALT, 30

buk – բուք ALT, 32

a ա

ah ահ, ախ

ah ü vah (OSTS, 13, 743)

տես vah ահ ու վախ /

ախ ու վախ

buva (DS 807) – բու (ՀԱԲ, 1,
478-479) բնածայնական

բու

aha, **ahha** (-han) TS 62 (DS
121-123) – (DS, 187) Aha bu

puğara bir çuruk yapırmatik
aha (ՀԱԲ, 1, 112-113)

ALT, 18, ըհը ըհըն

ay ալ

bubu, **bupbu** – հոպոպ (DS,
794) ALT, 172 բուբու (ԳԲ
203) հոպոպ

bah(TS 80)–պահ, բահ,
 պահո
baha DS 4440
bam (TPC, 94) – թխկոց
 բամ, բոմ, բում
bo, ba, be (DS, 446)
cakcak (III) (DS, 848),
cakcaki (II) – ջրաղացի վրա
 ցորենի վերջանալը, լուր
 տվող հարմարանք - չախչախ
 (ԳՔ, 875) չխչխիկ, չախչախ
cakçak – տես չահչահ (DS
 3735, çakşak, 3738)
 չախչխկալ (ԳՔ, 818)
caksek (III) (DS, 1039)
çahçah (DS, 848)
çahçaha (DS, 1035)
çagcag (DS, 1035)
şahşah (DS, 3735)
şakşak (DS, 3738)
չերչիր – բամբակի
 հատերը կամ կորիզը
 հանելու գործիք (ԳՔ, 879)
ջառջառ (ՀՔԲ, 574)
carcar (DS, 858) տես (928
 cırcır) 1. ծեծիչ, կամնասայլ,
 2. բուլղուրի մեքենա ALT,
 184 **ծառծառ** (ԳՔ, 708) 1.
 կամնասայլ, 2. ճռճռոց
catırlık (DS, 864) – փայտից
 սարքավոր ճաթըր-ճաթըր ձայն
 հանող մանկական խաղալիք
ճաթըրուկ (ԳՔ 699-
 700) «հրացանի պարկուժ»,
 ճաթըրիկ (մանկական
 խաղալիք), ճաթառ - ճաթառ
 (ՀՔԲ, 699)
cavcav (III) DS, 865 – տես
 culcul (DS, 1010, 1012) –
 Արևմտյան Անատոլիա,
 Բյոթանիա, Մանիսա,

Դեմիրքի, Ստամբուլ
ծավծավ (ԳՔ, 709)
 հնդկահավ /Սիվրի հիսար/
çit (II) (TPC, 189)
 չըթալ, չըթ, ճըտտալ,
 ճըթ, չըթթալ (ՀՔԲ, 430, 431)
çitlamak (TPC, 189, DS,
 1196) ճթճթալ. ճթճթոց (ԳՔ,
 879, ՀՔԲ, 431) չաթ-չութ (ԳՔ
 874) – կոտրատվելու ձայն
çit çit (II) DS, 1198 (ԳՔ,
 879) չըթ – կոտրել
ciğci (III) DS 899 –
 ճղճղացող
ciğciğa (III) DS 900 –
 շատախոս ճղճղան
cu cu cü cü (DS 1021-1023)
 – հավ, ձագ կանչելու
 ձայնարկություն ճուճու 1.
 ջուջու (ԳՔ, 939), 2. ջու ջու
 (ԹՔ.)
cucug (II) (DS, 1009) – /մնկ./
 հավ, թռչուն ճուճու. 1.
 հավի ձագ, ճու ճու, 2. հավ
 (մնկ.) վառեակ
cucuk (DS, 1023)
 ճուճուկ
cucuk (I) ճուճուկ / ՎՃ
 ճնճուկ (ԳՔ, 732)
cuk cuk, cüğ cüğ –
 հավանոցի կենդանիների
 ձագերը
 Մալխասյանց, 2, 224,
 3. Աճառյան, ՀԱԲ
culnk (DS 920) – ճնկ
cilot (DS 1220) – ապտակ
 ճլոթ /ԳՔ 719/
çur (I) (DS, 1222) – բարձրից
 թափվող ջուր, փոքր ջրվեժ
 չլլալ, չոալ (ԳՔ,
 887), չոչոալ

հւրհւր (VII, V), (DS, 1186)
 չըր
cirik (II) (DS, 926) - ճնճղուկի
 նման մի թռչուն **ճռեկ**
 (ՀԲԲ, 448)
cirrik (III) - 1. ճպուռ, 2.
 գիշերահավուկ, պպենակ /ԳԲ
 735/
cirik (II) - չռիկ, ALT, 99
հւրւկ (I), (DS, 1187) - ցրի
 խողովակ, ցրիորդան **ճռիկ**
 - ծիծեռնակ, չըռըգ, չռիկ,
 ճռիկ
հւրտան, ցորտան (1190) -
 ցրիորդան, փայտից սարքած
 ցրիորդան - /խնուս / ԳԲ, 887/
circir (DS, 926) - 1. ցրվեծ, 2.
 քիչ վազող ցուր, ճրճիր
circir - ճրճիր
circir (II) akmak (DS, 927)
 ճլճլ, ճրճր **ճռիկ** -
 բարակ, նվազ հոսող աղբյուր
cirtlamak (DS, 939) - ճրտել,
 ճըրթալ, ճըրթ (DS 925, 927-
 928, 929, 932, 985, 117, 118,
 1186-1187, 1235) **ճլճլ**,
 ճլլալ, ծիրտ ALT, 71
ciruk (III) (DS, 926) -
 քարման, ճախարակ - **ճռիկ**,
 ճախարակ
curruk (II) (DS, 1019) - ճռիկ,
 ճպուռ /ԳԲ 735/:
circir (VII), (DS, 928) - դռան
 ճռռոց (ՀԲԲ, 449) ճռճռալ,
 ճռճռան-ճռիմչ հանող ճռռան
circir (TS, 150) - սայլ,
 մանկական խաղալիք (սայլ,
 դուռ) ճռռոց, չռոց
cir cir (boceyi) - ճրճիր
 ճռչռոց, ճռճռացնել

circlir (I) (DS, 926) - 1. ճռճռ
 ճռճռիկ, 2. ճռիկ-
 խիստ բարակ վազող
 աղբյուր (ԳԲ, 735)
հւրհւր bōcegi - ճրճիր (ՀԲԲ
 452), ճպուռ
ciruk (III) - ճռիկ (DS 926),
 ճռեկ-ճպուռն (ՀԲԲ 448)
 ճռիկ - ճախարակ,
 ճռիկ-ճպուռ (ԳԲ, 735)
curruk (II) - ճռիկ (DS 1019)
 ճվճվ (ԳԲ 737),
 ճվլտալ
cilot (DS, 1220) - ապտակ
 ճլօթ (ԳԲ 719), ALT,
 92
ցոնուր (DS, 1269) ցոնուր -
 թթի փայտից երեք լարանի
 սազ ճանուր, չնկուռ (ԳԲ
 883), չոնգուր, վան.
 «ջուրակ» վրաց. «ճիանուրի»
cora (DS, 1000)
 ճուռա, ճուռայ
cūra (DS, 1028)
հիւրիտ (DS, 1212) - մորեխ -
 ծղրիտ **ճտոն** (ԲԱԳ, 378)
հիւրիտ (DS, 963) - սրինգ,
 փոքրիկ սրինգ
ցօ ցօ (DS, 1253) - էշը արագ
 քշելու հորդոր չո չո, չու չու
ցօ (I) - էշի գնալը
 կանգնեցնելու
 քացականչություն **չո**,
չու
ցօ (DS, 1274) - **ցն** 1. գոմեշ
 կռվեցնելու, 2. էշ
 կանգնեցնելու (ՀԲԲ, 704)
ցօցիկ չոչիկ, չոչիկ (ՀԲԲ,
 704)

çocuk (DS, 1253) էշ **չոչո**-
հշուկ, ծիուկ (UU, 515) - էշ
/մնկ./

çoço (DS 1276) /ԳՐ 883/
ALT, 189

çöş (DS, 2, 1295) - էշ
կանգնեցնելու **չոշ** - ո՞վ է քո
էշին **չոշ** ասել

ços çuş (DS, 1273, 1305) -
չուշ

çoşt (DS, 1274) -
անասուններից վոնդելու
բացականչություն

çuşay (DS, 1309) - ձի կամ էշ
կանգնեցնելու
բացականչություն

çüşay (DS, 1305)

çuş - էշին կանգնեցնելու
բացականչություն **չոշտ**-
էշ կանգնեցնելու
բացականչություն

çüş (TS, 187) - կոպիտ
արտահայտություն

çüşük (I /մնկ.) - իշուկ (DS,
1309)

çoçik - իշուկ (DS 1276)

çöş (II) - 1295 բեռնակիր
կենդանիներից
կանգնեցնելու
բացականչություն (ԳՐ, 888)

cıt (DS, 176) **çit çit** -
ծթթալ, չթթալ **չոթ**
(մնկ.) կտորվել (ԳՐ, 879)

çit (TPC, 189) չթ, չոթ, ճոթ-
ճոթ

çitlamak **չթալ**,
ճթթալ, ճթալ

çirt II (TPC, 189) -
բնածայնություն **չոթ**,
չոթ-չոթ (ԳՐ, 888)

çertik I (DS, 1148) - մի սուր
գործիքով բացված վերք
չոթչոթալ, չոթալ-
մետաղյա բանի մի ծայրը

çirtik V (DS, 1190) - բարակ
ջրի ճամփա չոթչոթոց,
չոթոց - չխկոց, կայծքարի
զարմեղը

çirtik pirtik - կտոր-կտոր
չոթչոթություն

այրվելու, ճարճատելու,
ախորժելի ուտելու ծայր

çirtmak (DS, 1190) -
կտրատել, փոքրիկ կտորների
վերածել

çirtılma - կտոր-կտոր
պատռվածք չոթել (ԳՐ,
887)

çirtım çirtım /11/ - պատառ-
պատառ, կտոր-կտոր դոմի,
արևածաղկի, ծմերուկի
կորիզները, կեղևները զատել

çirtih (DS, 1190), **çirtik** (DS,
1238), **çirtik** (DS, 4479) -
պարելիս երկու մատերի
շփումից առաջացած ծայրը

չոթիկ - միջամատի և
բթամատի խփմամբ հարված
պարի մեջ (ԳՐ, 888),
չոթացնել

çırçır (DS, 1186) - **չոչոալ**

çihrit - մորեխ (DS, 1212)
ծղրիղ

cop cop (etmek) (DS, 999) -
լողանալ ճողփ (ՀԱՐ,
3, 211), չլոփ (ԳՐ, 719-720),
չլոմփ (ԳՐ, 881), **չփչփալ** -
ջրի ճողփում (ԳՐ, 886), չոփ,
չուփ-երեսին զարնված բուռ

մը ջուր, չոփ-չոփ /մնկ/,
լողանալ

çahçah – չխչխալ, ALT, 188
չախչախ

çakçak – չքչքալ

çap çap (DS, 1074) – չփ չփ
անել չփչփ /լվանալու

ծայն/, չփի չփի /մնկ/,
լվացվել /գբ, 889/ Պոլիս,

ծոփ տալ – ափով ջուրը
երեսին չփփկ անել (զարմել)

– լողանալ

capul alamak (DS, 1079) –
չփչփացնել չփչփալ,

չփչփացնել (ՀԲԲ, 545-546)՝
ծայն, որ առաջ է գալիս շորի

թրջվելուց կամ լվանալուց
կամ շրթունքը կպցնելուց և

ծեռքը քրին ծեծելով

çapik (DS, 1232) – ծափ,
ծեռքի հարվածի ծայն, ծեփ

ALT, 70

çepik (III) – ծափիկ, ճափիկ
çipik (DS, 1232)

ծափիկ /մնկ./,

ծափիկ

çibik, çippik, çepük II (DS,
1143)

çip çip (DS, 1231) – չոփ-չոփ

չբւ չբւ (DS, 1232)

çimçim – չմչմակեր, չմչակեր
(ՀԲԲ, 543), չիմ չիմ (չմակեր)

ուտել

çimi çimi (DS, 1222) – քիչ-
քիչ չմչմալ (եվդոկիա),

չմահավան (ԳԲ, 520)

çim çam – տկար, հիվանդ
Ուլալեն, ախորժակ

չունենալեն կամ զգվելեն,
կամաց-կամաց ուտել, երկար

ծամծմելով՝ առանց կուլ
տալու

çatla – ճայթել (ՀԱԲ, 3, 181)

car (DS 859) – մունետիկ,
գոռալ, carçı – ճառ (ՀԱԲ, 3,

188-189)

cab cab (DS 837) – ծափ

cap (DS 858), **cap cap** –
ճափ(իկ)

cavcav (DS, 865)

ճավճավ –

հնդկահալ (ԳԲ, 709) Սիվրի-
Հիսար

cılcıl, culcul (DS, 1010,
1012) **ճուլճուլ** –

հնդկահալ (Սեբաստիա,
ԲՍԳ, 378)

colcol (DS, 1013)

ճուրճուր (ՀԲԲ, 368)
(ԳԲ, 514) **ճըլճըլ** – 1.

ճըլճըլ ծայն հանող
/հնդկահալ/, 2. հազիվ

փայլփլող, առկայծ /ճուլճուլ
աչվի/

clık clık, clık clık III (DS 964) –
ճուտերին, քոչուններին

կանչելու ծիկ ու ծիկ, ALT,
172 ծիկ ծիկ

civ (DS, 987) – բարձր, սուր
ճիչ ճվալ / ծվալ, ճվճվալ /

ծվծվալ

cıvlatmak – ճվացնել,
ծվացնել **civ etmek** –

ճվացնել, ծվացնել ճվոց
/ ծվոց

civ (DS, 941, TS, 150) – շատ
արագ զնացող մի բանի

ծայնը ճուալ, ճեվալ,
ճըվճուալ, **ծուան** – փողի

սուր ծայն, պիպիչ (ՀԲԲ,
317, 445, ԳԲ, 525, 530, 731)

civl civl – ծվծվոց
civliti (TS, 150)
civcivlemek – ծվծվալ,
 ճվճվալ
civciv (TPC, 159) – 1. ճուտ,
 2. ճվճվոց, ծվծվոց, հավուճիվ
cicik (II), **cicig**, **čicik** (III),
cijik, **čiči**, **čūčūk** (II), DS 958
 – ծիծիկ (ՀԱԲ, 3, 471-472)
civciv (TS, 153) –
 ճիվճիվներից /ճտերից/
 կանչելու բացականչություն
cil cil – նվազ, քիչ թափվող
 ջուր **ծլլ ծլլ** – կաթիլ
 կաթիլ
čičila (DS, 1872) – ճլճլալ
 /ջլջլալ/
 ճլճլալ, կաթկթել
ciğciğ (DS, 900) – հավի
 ձայն ճղճղոց, ճղճղալ
ciğaciğ (DS, 899)
cıng (DS, 920) – գետին
 ընկնող մետաղի ձայն (ՀԲԲ,
 441) ճընկ, **ճնգալ**,
ճնգճնգալ – դրամների,
 նվազարաններից զարկելով
 ձայն հանելը, **ճնգոց**,
ճնգճնգոց – դրամների,
 նվազարանների ձայն
 հանելը, ջուրն ընկնող մի
 բանի ձայնի նմանությունը
cup (TS, 154) ճուփ, ճըփ,
 ճոմփ, ճոպ
cukcuk (III) – հնդկահավ
 ճկճկալ (ԳԲ, 721)
 թռչունի ճկճկոց, ճկվոց,
 ճըռվողյուն
cikcik (III) – թռչուններից,
 ճտերից կանչելու
 բացականչություն ծիկ-
 ծիկ

ha he (TS, III, 189) **ha**,
eyüdü – այո, լավ է **haw** –
 այո (ԳԲ, 628)
hahha(h) (TPC, 375) –
 քրքիջի ձայն **haw-haw-haw**,
 հահհա
hay (TS, 348) –
 բացականչություն **haw**,
 հայ հայ
hayhay – հայհայ
 Հայհայը գնացել,
 վայվայն է մնացել, (ԳԲ, 636)
 հան(ահան), հանա ահանա
hey (TS, 356, TPC, 403) – հեյ
hap – հափ (ԳԲ, 653), հափ
 անել, ALT, 90
hiş hiş (TS, 358) – խշխշ
 խշխշ, խշխշալ
hişir (II) TPC, 406 – ժշրոոց,
 շրշրուն
hişir hişir (TS, 358) – խշր
 խշր խշր-տոց, խշրտալ
havhav (TPC, 394) – շուն,
 շան հաչոց **haw haw** –
 շուն, **hawhaw** – շան հաչոց
hop (TS, 362, TPC, 411) –
 հոփ, հոպպա (ԳԲ, 674, 668),
 հյուր գնալ **hoh** – հոպ
hoppa (DS, 2390)
hohhah /մնկ./ – ման
 գալու գնալ (ԳԲ, 668) ALT,
 184
hoşt (TS, 364) **öşt, üştözt** –
 շուն վանելու
hapşu (TPC, 384) – փռշտոց,
 հեփշու, հեփշու (ԳԲ, 658)
hawhaw – փռշտոց
hüngür hüngür (TS, 367,
 TPC, 416) – սաստիկ լաց
hönqur – հոնգուր

hongur (DS, 1876) – եմ ուն
յարն է նստած լալիս՝
հոնգուր-հոնգուր եմ սարում
(Հ. Թումանյան, Անուշ)

hırt խըրթ – մի բան
կըտրելու ծայն

xınc (etmek) (DS, 2364) –
խնջել, խնջ անել,
խնջել/խնջել (ՀԱԲ, 2, 381),
խոխոռալ ALT, 172

xeng (etmek) (DS, 2386)
Blezing, 83-84

hincikli – փալնքոտ

ho (ԳԲ, 676) **ho ho**, եզ
կամ կով քշելու,
կանգնեցնելու

բացականություն
hortlamak – խորդալ (ՀԱԲ, 2,
407)

hımlım, hımlık (DS, 2361-
2362) ոնգախոս խըմխըմ – 1.
քթի մեջ խոսող, ոնգախոս
(ՀԼԲԲ, Բ, 336):

kapıç – կոփ, կոփիչ ALT, 86

kakan (DS, 2681) – հավի
կանչելը կական (ՀԱԲ,
2, 488, ԳԲ 540) հավի կչկչալը

kutik – քութիկ, քութիկ-
քութիկ (ԳԲ, 1122)

kuçu kuçu (TS, 498) – շուն
կանչելու բացականչություն
քուչի-քուչի, ուստա

քուչի
lal-լալ menisci, ALT, 52 –
մաիվան կամ աղետի
դեպքում ասվող երգ **լելե**
lâklâk (TPC, 589, TS, 514) -
արագիլի ծայնը, լազլազ

lak lak (DS 3060) – ջրալի
ուտելիքների ըմպելու ծայնը
լկլկալ, կկկացնել, **lah lah**
lap lap (DS 3066) - բոբիկ
ոտքերով կոխելու ծայն
լռփ լռփ...

lâp lâp (TS, 515) – 1. ջուր
խմելու ծայն, 2. լավ
կտորներով ուտել, լապել
ALT, 178 փլփացնել,

լփլփալ, **լափ** - շան, անասնի
ջրալի կեր, **լփել** – խժռել,
ազահաբար ուտել

liğ liğa (III) (DS, 3076) –
ջրալի, ջրիկ (ԳԲ, 428),
լղլղջուր – ջրալի կերակուր,
լղլղիկ, լղլղալ

lpir – լպիր, ALT, 56

mezuş etmek (nezuş etmek)
- բառաչել, մզգալ, (Բլեզինգ,
25-26, նո. 5, ՀԱԲ, 2, 338) –
մզգալ, մզալ

mozulamak (DS, 3213)

mızlammak (DS, 3169) –
մզալ, մզալ

mırmır (DS, 549) – մռտալ,
mırmırık ALT, 187 (DS, 3188,
3203) **մռտալ, մռմռ**, ծայն
հանել մռմռիկ (մաճառ) (ԳԲ,
799)

mırt mırt etmek (DS, 3189) –
ինքն իրեն խոսելով մնալ
մրթմրթալ (ՀԲԲ 494),

մոթմոթալ (ՀԲԲ 491)

mırmır – քթի միջից խոսել
(DS, 3188) մոմռալ,
մոմռել (ՀԱԲ 3, 365-366, ԳԲ
799)

mezuş (etmek) (DS, 3250,
Blesing, 60, no. 90) մզալ

nezuş - Buzagından ayrılmış,
sağır gibi (ԲՀԲ 263) cocuğuna
nezuş etma /հազիվ թե
մոզ-ի հետ կապվի/

of (TS, 590), **öf** (TS, 604)
օֆ

oho I (TS, 3292), **oha** (TS,
3272), **ohah** - անասուն
կանգնեցնելու բացականչու-
թյուն

oh (TS, 591) oh – ohn, hn

papa ALT, 194 փափա

pırenktuş (etmek) - փռշտալ
փռնգտալ,

փռնկտուշ,

pırenktuş pırenktuş -
փռնկտուշ

paç (etmek) - պաչ անել
ALT, 192-193

pat II (DS, 3406) – պայթող
եզիպտացորեն

pat pat (ՀԱԲ, 4, ...) -
փաթել, պայթել (ԳԲ
1060-1061), փաթ-փաթ,

փաթիչ patlamak, ALT, 192
փաթփաթուկ

pır (TS, 631) - փրռռ,
փռփռալ

prı (TPC, 721) – ֆրռռ

pahaa / pah I (DS, 3380) –
հավանության

բացականչություն պահ,
պահո, pa, po, **peh** (DS, 3376)

- զարմանքի
բացականչություն – պա, պօ,
պահ

pehpeh (TS, 626) -
հավանության

բացականչություն

պահպահ-

հիացական

բացականչություն

pati pati - բադիկ բադիկ (DS,
3411)

piso (DS, 3460) - փիսո

pis – կատու սաստելու
բացականչություն փիս,
փիս-փիս

pisuk, pisik – կատու, կատու
կանչելու բացականչություն

pisik (TS, V, 3198, DS 3460,
4650), ALT, 192, E 196
փիսիկ /մնկ./ կատու

püsük (ԳԲ 1070) պրս. **puşak**
փիսո

pisuk (ԳԲ 1070) քրդ. **pisik**
փիշո

pisi (TS, 633) /մնկ./ կատու,
փիսիկ փիսի-փիսի

piğpiğ (DS, 3432)

pisipis

piso piso (DS, 3463) -
փիսոնի,

piş piş (DS, 3463) - փիսփիս
pist (TS, 634) – կատու

կանչելու բացականչություն
փոուլ, փոթոուլ, փոփոոց.

փռշտ, փռշթ – (ԳԲ, 1074)
կատու, ALT, 192

pişt (DS 3463) **փիշտ** –
կատու վանելու, վռնդելու

բացականչություն, **փիսո**
puc - փուււ, փոււիկ ALT, 152

poturık, փոթորիկ ALT, 150
şap (TS, 715, TPC, 804) –

շոփ

şap şap – շոփի - շոփի

şar şar (ԳԲ, 845) – շռալ,
անծրևի, թափվող ջրի ձայն

şır (DS, 1184) – չռալ շոռալ.
– ջրի ծայր

şırşır (DS, 1184, 1186) –
չոչռալ, 1. բարձրից թափվող
ջուր, 2. փոքր ջրվեժ

շոշռալ

առատությամբ թափվող ջրի
կամ անձրևի ծայր (ՀԲԲ, 524-
525), **չոռալ**, **չոռալ**, **չոչռալ** –
հեղուկների շատաչուկ վայր
թափվելը ALT, 121, 122

susmak

suskun (TS, 705)

suspus – սուսուփուս

süspüs (TS, 41) – սուսեւ

süsük (DS, 3726) – սուսուկ,
սուսու (ԳԲ, 980) սուլիչ, ALT,
191

şırat (DS, 3772) – յուղը և
պանիրը առնելուց հետո
բամված կաթի ջուրը

շոռալ (ՀԱԲ, 3, 543,
ԳԲ, 846)

şilopa (DS, 3778) – ձյան հետ
խառն անձրև **շլոփայ** (ԳԲ
831) ALT, 117

şeruş, şerşeruş etmek (DS
3749-3750, 4725) – շոբլ,
միգել **շեռ** (ՀԱԲ, 3, 510),
շոբլ, շոշռալ ALT, 114

şah şah (DS 3735, ԳԲ, 831) –
շխշխալ

şak şak IX (DS, 3738) –
ջրաղացի չախչախ, շխշխկալ

şak şak IV, III (DS, 3737) –
դռան մուրճ, շխշխկոց

dardar (DS, 1369) – շատ
խոտեւ

dardar etmek – տոտո (ԳԲ,
1045) ALT, 191, E N191

tahu (DS 3804) – ոչ, այդպես
չէ, (ՀԼԲԲ, Բ, 63)

թահու, թահու-թահու
– զարմանքի, արհամարանքի
բացականչություն

taraka – աղմուկ, թխկոց
(TPC, 827)

tırak (TPC, 827, 861)
տրաք-տրաք

/Աբովյան/

tap – թափ

tap tap ALT, 175

tırık, tırık tırak (TS, 761)

tık (TPC, 859) տկ, տկտկալ,
թակ-եւ

tık tık (TS, 760) տըկ

տըկ, տիկ տակ

tak tak (TS, 732) թակ

թակ

tıktık (DS, 3912) –

մանկական ժամացույց

թքթք (ԳԲ, 386) ALT,

176

tis (TS, 762) – անծայն փուք,
թիս (ԳԲ 365) թս, թըսս ALT,
51

tu (TS, 770) – թու **թու**

tuh / tüh – թուհ **թուհ,**

DS 1596 duh

topan (DS, 3963) – աքքաղ-
տոփեւ, տոփան (ՀԱԲ, 4, 431,
ԳԲ 1043, 1047)

tükürük – թուք **թուք**

tükürmek (TS, 775) – բքել

uf (TS, 779) – ուֆ **ուֆ**

ALT, 188

uy (TS, 4047) – վախի, ցավի
ծայնարկություն **ույ**

uh – ուի, օհ

ušt (TS, 4045) – օշտ

vang – վնգալ ALT, 169

vak (TPC, 892) – վնգբադի
կռկռոց վակ վակ - գորտի
կռկռոց

va vā (TS, 4048) – վա

vah (TS, 793, TPC, 892) -
ափսոս վահ **վահ, վախ**

viy vi (TS, 4105), ah ū vah
(OSTS, 743) - ահ ու վախ
ահ ու վախ

vaš (TS, 4092) – վաշ,
ափսոսանքի ծայն

vay (TS, 798) – վայ **վայ**
ALT, 136

vay vay (DS, 4033)

vangildamak

DS 285 kiša (kiš (III)) բնի կենդանիներից վռնդելու
ծայնարկություն, հայերեն՝ **քշա-քշա, քիշ, քշէ, քշե** գր 1118-1119
հավեր վանելու ծայն:

DS 2884 kis kis(II) kis kis(I) 2, 1.Շներ քշելու ծայնարկություն,
2.Ոչխարներ քշելու ծայնարկություն: Հայերեն՝ **քս քս, քսի քսի,**
քսի տալ, գր1115,1128, **քսի տալ** - գրգռել շները **քսքս** ընելով
առաջ քշել:

քուրու քուրու, քոռ քոռ - ծի կանչելու, քուռակ կանչելու, **kuru**
kuru:

velvele (TPC, 897) - աղմուկ -
վլվլոց

vuy (DS, 4109) – վույ վույ

vuš (DS, 4109) – վուշ վուշ-
վուշ

viz (TPC, 899) – վըզզալով

vizz – վըզ վըզ

ziril (TPC, 947, TS, 852) -
զռալով

ziril ziril (TPC, 947, TS, 852)

zir zir - զռ-զռ, զըռ զըռ

zing zing (DS, 4373) - զընգ
զընգ

zingil zingil (TS, 852) -
զնգր-զնգր

zingir zingir

zomp

zirik - զոփկ - էշ -արու էշ

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐ (Lallwörter)

Բնածայնությունների մեջ առանձնանում են մի խումբ
բառեր, որ լեզվաբաններն անվանում են մանկական բառեր
(Lallwörter): Թուրքերենի բառապաշարով գբադվող
լեզվաբանները երկու տասնյակից ավելի հայկական

մանկական բառեր են նշում, որոնք գործածվում են թուրքերենի բարբառներում:

բիժի բիժի, բժո բժո, բժիկ – ընտանի կենդանի, կով, ոչխար, գառ, այծ, հորթ (ԳԲ 191, ՀԼԲԲ, Ա, 191-193)

biji biji, bici bici (II), bijo bijo (DS 680, 689) Բայբուրդ, bñcñ bñcñ (4467 Սարգկամիշ, Կարս, Թոքատ, Արդահան, Շավշատ):

դադա, դադո, դադե - մեծ մայր, հայր, քույր, հորեղբոր կին (ԳԲ 262, ՀԼԲԲ, Ա, 297):

dada, dadak, dad(II) – մեծ եղբայր, հորաքույր, մորաքույր, հարգալից կոչական (DS 1317, ALT, 173)

դահ, դահդահ դադահ – ձի վարելու բացականչություն (ԳԲ 263, ՀԼԲԲ, Ա, 300)

dah dah (I), dādāh (I) – ձի, էշ և այլ կենդանիներ քշելու հորդորելու բացակայություն (DS 1326) Արդվին, Աշկալե, Ամասիա:

բքբք – ժամացույց (ԳԲ 386)

Tıktık – ժամացույց (DS 3912, ALT, 176):

խոխո, հոխ, խոխոն – 1.երևակայական էակ, որով վախեցնում են մանուկներին (ԳԲ 481, ՀԼԲԲ, Բ, 347, Երզնկա, Եվդոկիա, Սեբաստիա, Գամիրք)

2. Ջիլից սարքած տոբեղ, ահռելի կերպարանք:

hoho - երեխաներին սարսափեցնելու համար (DS 3395):

Ծիկծիկ - ճուտ հավ թռչուն կանչելու բացականչություն (ԳԲ 519)

cik cik, cik cik (III) ճուտ, թռչուն կանչելու բացականչություն (DS 964, ALT 179)

կակա (ԳԲ 540 – միրգ, պտուղ)

gaga (DS 1892, 2599 – չոր միրգ ALT 180)

կկուք, կուկուք ~ կկու (ԳՔ 578, 603) (Կեսարիա, Բողազլյան, Պոլիս)

կսկս (DS 2992) բու կսկս

հափ անել - ուտել (ԳՔ 653) հափիկ (Արաբկիր)

Hap etmek (I), hap hapetmek (DS 2279-80) hapik – ուտել (ALT,90)

ըըզ - կրակ, վառող բան, (ԳՔ 713, ՀԼԲԲ,գ,381)

cız(I), cıs (I), cıs – կրակ (DS 940, C17 (IV)) այրվածք (DS 946)

cıs etmek – վառել, cıs olmak – վառվել (DS 941, ALT 184)

ճուճուկ -1.հավի ձագ, վառել, 2.հավ (ԳՔ 717,732, ՀԼԲԲ,գ,423)

ճուճու – հավի ձագ, վառել, հավ

cucug, cücüg – հավ, ծիտ, թռչուն (DS1009) ALT,185

մաշո – կատու (ԳՔ 754) Երևան:

maş(o) (I) – կատու (DS 3133) Շաբին Զարահիսար, Սվազ

mačka – կատվի ձագ (DS 4582)

չչո - էչ (ԳՔ 883), չոչո, չոչոն – ջորի

չոչիկ, չոչիկ - էչ (ՀԲԲ, 704)

çöçik – էչ (DS 1267) çocik (DS 1253) çocik çocö (1255, 1276)

çuşuk - էչ (DS189) ALT189

չիչի – միս (ԳՔ 880)

çiçi (VII) (DS 1276) çeçe (III), cece (III) cici (III) cicik (V) – միս

պիպիս – միս (ԳՔ 910)

pipis – միս (DS 678) ALT,190):

տոտո, տոտոխ – ուտք (ԳՔ 1038, 1039) տոտիկ

totik (I), tot (V) (DS 3974) – ուտք dodic, dodik (DS 1534-

1535)

ուֆու – ուտելիք (ԳԲ 873)

ufu – (DS 188) ufu (II), üfū (D9 4024) ALT, 188

փափա - հաց (ԳԲ 1066)

papa – հաց (DS 3392) ALT, 192

փըխ – մորթել (ԳԲ 1069)

pıh etmek, pıh pıh etmek – մորթել (DS 3439)

փիսի, փիսիկ, փիսո, փիշիկ, փիշո, փշո, փշիկ – կատու (ԳԲ 1078):

pisik, pişik – կատու (DS 3460) piş piş, pişo pişo (DS 3463, 3460) ALT192

քըխ անել – (ՅԼԲԲ, Դ)

gıh, gıgh etmek - անասուն մորթել (DS 2036)

օշիկ – շուն (ԳԲ 1135)

oşik – շուն, öşik – շուն (DS 3292, 3296, 3396) փոքր շուն

Բլեզինգի երկրորդ ցուցակը

1 ageluc' (26)

akluc' -ազելուց

/ազի-լոյց/ ւուց

անել

2 barav (26-28) –

պառաւ /իին

պրս.

3 buc' (28-61) –

պուց

4 c'ang (31-34) –

ժանգ

5 c'apc'apus

etmek (34-35) –

ծափ

6 c'a(h)r (35-36)

– ծաիր

7 ç'eruş (36) –

ջըր-ստ-ել

8 c'emur (36-37)

- ճմուռ

9 c'ic'o (40-42) -

ճիճու, ճիճ

noyin

10 c'inel (42-43)

– ծնել

11 c'ivil (43-47) -

ճիվիլ

12 c'ut (47-48) -
 ճուժ
 13 օ'ayօ'ep (48-
 49) - չ-եփ
 14 օ'äpuk (49-52)
 - չափ-ուկ
 15 օ'ink' (52-53)
 - ցինկ/զ.
 16 օ'oyc'um
 kalmak (53) -
 չոր-ծոմ
 17 denli (54-58)
 - թեն, թան-թոն
 18 dodik (58) -
 տոտիկ
 19 dodiօ' (58-60)
 - տոտիչ
 20 ađri օ'ic'eđi
 (60) - եղրի
 21 gaz (60-61) -
 գազ
 22 gebօ'uk (62) -
 կաչուկ
 23 gec'ak (62) -
 կզակ
 24 gec'us' (62-
 63) - կճուճ

25 gec'us etmek
 (63) - կրծել
 26 ge'ink-geynk
 (63) - կրունկ
 27 gelembur (64)
 - կալ-ել-ապուր
 28 genc'đul-
 genc'xul (65) -
 կնճնի
 29 gerani (65-66)
 - կռանի
 30 geymun (66)
 - կեր-մունկ
 31 ginc'xe (66-
 68) - կնճիթ
 32 gord (68-69) -
 կորդ
 33 gundeđ (69-
 71) - կու-տեղ /
 կոյ-տեղ
 34 sanazđar (71)
 - սինազարդ
 35 harav (71-74)
 - հարավ
 36 hohol (74-75)
 - հոհոր
 37 keltat (75-76)
 - գայլ /ա/ թաթ

38 kerendi (76) -
 գերամդի
 39 ketaman (76-
 81) - կուտ-
 աման
 40 keyinc'-keync'
 (81-82) - քերիչ
 41 koşat (82-84)
 - քոշ-ոտ
 (քաշ-աւտ)
 42 kumec' (84-
 87) կու-մեզ
 43 kunkelax (87-
 89) - քուն-զկուխ
 44 liser (89-90) -
 լիսեր
 45 mađol (90)
 46 maymenօ'us
 olmak (91) -
 մամռակ
 47 melavus
 etmek (91) -
 մլավել
 48 menc'i (91-
 92) - մինջի
 49 moc'a (92-98)
 - մոզվա

50 mola (98) –
մոլա
51 olek (99) –
ոլոք
52 otis (100) –
ոթիս
53 paç'kar (100) –
փացկար
54 paç'paç'us
etmek (100-101)
– պաչ-պաչ
55 pag-pağ (101-
102) - փակ
56 paxluş
(olmak) (102) -
բախլել
57 pelit (102-
104) - բլիթ
58 peypu (104) -
փրփուր
59 poç'ğuş etmek
(104-105) –
փոցխել
60 samin (105-
107) – սամի

61 seduk (107-
108) – սրտուկ
62 şim (108) –
շեմ
63 şerat (108-
109) – շատ
64 şortax (109-
110) – շարտակ-
շարտուկ
65 telxaş (110-
111) – թերխաշ
66 tetegiç' (111-
112) – թռկիչ
67 tuki (112) –
թղկի
68 mani (113-
114) – մանի
69 tump (114-
115) – թումբ
70 tundrep (115-
117) – թունդիր-
եփ
71 tuş (117) –
թուշ
72 unc'ura-
ungure (117-118)
– անծորան

73 vaydik (118-
119) – վարտիկ/
ք
74 veznoç' (119-
120) – վզոնց
75 xaç' (120) –
խաժ-անել
76 xak (120) –
խակ
77 xäxaç' (121) –
խախաց
78 xeç'ipa (121)
– խեչեփառ
79 xenç'ec'alik
(121-123) –
խեցեծաղիկ
80 xerxepuş
etmek (123) –
խփխփ-անել
81 xerguş etmek
(123) – խոկ-ալ

ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐ

82 Aginç'oy (124)

- Ակմաձոր

83 Ağpenoç'-

Axpeno'c (124-

126) - Աղբ-ամոց

84 Ağveç'ur

(126) - Աղուոր-

ջուր

85 Anuşdeg

(126-127) -

Անոյշ-տեղ

86 Ayder (127-

128) - Արտեր

87 Buc'egaç'oy

(128-130) -

Պիծակ-ա-ձոր

88 Entipos (130-

131) - Էմթի /Այն-

դի/-փոս

89 Santipos

(131) -փոս

90 Hedipos (131)

- Հետի-փոս

91 Ketmeç' (132)

- Գետ-ա-մեջ

92 Palakç'ur

(132-133) -

Բալակ-ջուր

93 Palovit (133-

134) - Բալ-

հովիտ

94 Sal (134)

(yaylasi) - Սալ

95 Saleç'ur (134)

- Սալաջուր

/Անլ-ա-ջո՞ւր/

96 Ardeşen-

Ardeşen (135-

137) - Արտաշէն

97 Apel (137) -

Ափել, Աբել

98 Avedig (137-

138) - Աւետիգ

99 Matil (139)

gereong 26

mar 2

ycercumurç

100 Xoşer-Hoşer

(138-139)

hünzör

mard

zamanak 4

gjag 23

mas 65

žang 4

žangar 4

gjrdal 25

mecutiwn 98

žaš 25

1 c'uc'ik – սուճուխ

c'uc'uk – սիճուկ

cucug – ճաճուկ

2 aklec'üt – աքլեճուտ

3 varek – վառեակ

4 aç'ar – արջառ

5 mozi – մոզի

6 aç'kah – աչքահատ

aç'kau

7 aç'meğü

aç'meğü - արջամեղու

8 agos - ակաւս

9 ander - անտեր

hander

10 anlux - անանուխ

11 bec'ex – պճեղն

12 beduk – պտուկ

13 boboç' – բոբոչ

14 boç' – պոչ

15 boloz – պոլոզ

16 buçek – պիծակ

bujeg

17 c'ağ – ճաղ

18 c'ank – ճանկ

19 c'anguş etmek – ճանկել

20 c'angırtlamak - ճանկրտել

21 c'eduş etmek – ճիշտ

22 c'eydanç' - տանձ

23 c'imre – ճպուռ

24 c'orc'ak – ծոճրակ

c'orc'ağa vurmak

25 c'ox – ճոխ

26 c'ax – ցախ

27 c'emax – ցմախ

28 ç'imel – ծմել

29 ç'oğ – ծող

30 dandigin – տանտիկին

31 denaz etmek – տնազ

32 diz – տիզ

33 dot – տոթ

34 eğinc' - եղիճ

yeğinc'

35 emğoyig - անօծիկ

envoyig

36 enguz – ընկույզ

- 37 gabud – կապոյտ
 38 gabumit – կապումիտ
 39 gagaç' (çiçeyz) – կակաչ
 40 gatneraç – կաթնեռաց
 41 gaygut – կարկուտ
 42 gäc' – կայծ
 43 gäc'ulik – կայծոռիկ
 geculik
 44 gec'ik (etmek) - կծիկ
 45 gec'guş (olmak) – կծկել
 46 gedanlıç
 gedanlıç – գդալնոց
 47 gedalboc'ik – գդալպոչիկ
 48 gidal - գդալ
 49 gergeruş (etmek) –
 գռռգռռոց
 50 geroç' – կեռոց
 51 getelç'evan – կթելչվան
 52 getox – կթող
 getoğ
 53 giç' – կիծ
 54 goc' – կոճ
 55 goc'uk – կոճակ
 56 goc'gomer – կոճակամայր
 57 godim – կոտենմ
 58 gogar - գոգար
 59 goçbek – կողպեք
 60 goşt (kırmak) – կոշտ
 61 govc'uç' – կովածուծ
 62 goy(i) c' – կորիզ
 goyc'ini çikart
 63 gudeç' – կույտ
 64 gunc' – կուղծ
 65 hadik – հատիկ
 66 hank – հանք
 67 hedik – հետիկ
 68 helün - ուլունք
 69 hortog – հորթով
 70 kağn – քաղհանել
 71 kakacur – քաքաջուր
 72 keran – գերան
 73 keşguş – գշգուռ
 74 kognoç' – գոգնոց
 75 kotit – քոթոթ
 76 koydnuk - գորտնուկ
 77 lagaman – լակաման
 78 legleguş (etmek)–
 լակլակել
 laglaguş
 79 lendeç – լնդերք
 80 lor(otu) – լոռ
 81 loydu - լորտու
 82 loydufes – լորտուֆես
 83 mac'ik – մածիկ

- 84 maran – մառան
 85 maşketep – մաշկաթև
 86 maxt – մախթ
 87 meç'ex – մեժեղ
 88 mesuk – մսուրթ
 89 meşus – մշուշ
 90 mezuş (etmek) – մզալ
 91 mişluk – միջուկ
 92 moc'ı - մոժիթ
 93 mol – մոլ
 94 moy – մոր(ի)
 95 muy – մուր
 96 naxır – նախիր
 97 oç'guş
 oç'kuş – որձկալ
 98 oğvank – ողվանք
 99 ornuş (etmek) – որնալ
 100 ouç' (etmek) – որոճալ
 101 palax – բալախ
 102 palul – բարուր, բալուլ
 103 peç'kuş – փչկեկ
 104 peduş (etmek) – փետեկ
 105 pezuş (etmek) – վազեկ
 106 pırenktuş (etmek) –
 փռնկտալ
 107 pihınc' – փիլունջ
 108 poç' – բոց
 109 poç'us - բոջեկ
 110 por – բոռ
 111 pox - փող
 poğ
 112 pun- բուն
 113 punagal - բնակալ
 114 puş - փուշ
 115 putur (ağaç) - փուտուր
 116 sandek – սանդեք
 117 sart – սարդ
 118 sart pun – սարդբուն
 119 sendadüş – սնակատեկ
 120 sun (g) – սունկ
 121 şadinak – շատինակ
 122 şay – շար
 123 şerus (etmek) – շռել
 şerşerus – շռշռել
 124 sib – շիվ
 125 şoç'ı - շոճի
 126 tal – դալ
 127 tapiç – տափիչ
 128 tapuş etmek – տեփուր
 129 tar – թառ
 130 tat – թաթ
 131 tatman – թաթման
 132 tatus etmek – թաթել
 133 tavluş etmek

- talvus – բավալել
 134 teçuş etmek – բաց անել
 135 teçan – բացան
 136 termuş olmak – բմրել
 137 titer – թիթեռ
 138 tokuş etmek – թոքուս
 139 tormuş olmak – թոռմել
 140 tunç' – դունչ
 141 vartevor – վարդավառ
 142 xaşil – խաշիլ
 143 xavic' – խավիժ
 xaviç'
 144 xānc'uş etmek – խանձել
 145 xelar – խելան
 146 xelez – խլեզ
 147 xelort – խլուրդ
 148 xenç'o(y)uk – խնժորիկ
 149 xeneç'i – խնոցի
 150 xezar – խզար
 151 xınc' – խնջել
 152 xil – խիլ
 153 xipilik – խիպիլիկ
 154 xoç – խոչ

- 155 xodoç' – խոտհուճ
 156 xop – խոփ
 157 xoş manc'uk –
 խոշմանչուկ
 158 xox – խուխ
 159 xurç' – խուրժ
 160 xus – խիւս
 161 ka kah – քա
 162 to – տո
 163 Avelor/avil – Ավելոր
 164 C'emakdap – Ծմակտափ
 165 C'eymakç'ur –
 Ծերմակջուր
 166 Gağnut – Կաղնուտ
 167 Galer – Կալեր
 168 Koydut – Գորտուտ
 169 Mayk – Մարգ
 170 Mec'ovit – Մեծոսկիտ
 171 Meğvor/Meyvor –
 Մեղրավոր
 172 Pakut – Բոգուտ
 173 Soxovit – Սոխոսկիտ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՑՈՒՑԱԿ

Հայերենից-բուրբերենի բարբառներում փոխառյալ բառերի

Ա

աբուռ abur, abır «namus, utanma, hicap, haya».

ազուաı grav, gravgrav «mavi renkli karga».

ազուգա hakuka, hekige, hegüge, akuke «yeraltı suyu (taştan, oluk)».

ադե, աunte ade «anne, abla, baba».

ազբն, աաу azap «dokumada bir ilmikteki iki çözüğü telinden biricisi».

աբար eter, atar «haber».

ազն (աunp) aznavur, aznavir «azgin, kuvetli, haşin».

ալանի alani «şeftali, kayısı içinde ceviz ve şeker karıştırılıp ipe dizilen ve güneşte kurutulan ezmesi».

ալար (կոո) alağöt «tembel, iş tutmaz adam».

ալաı, ալաф alaf (II), alif «hayvanların kışlık yiyeceğı, saman, ot, mısır sapı».

ալոո aloç, aluç «aliç ağacı ve meyvası».

ախ (ու վախ) ah u vah «ah etmek, ah çekmek».

ախոпп, ахур, ахуар аһорак, аһурик «ilkbaharta çift sürerken öküzlerin otlamaması için ağızlarına takılan ince dallardan örölmüş bir alet».

ածիկ ezik, ezek «buğday nişastası».

ախեոոո, ախиооноо agamum «araların kovanlardaki aralıkları tıkamak için dışarıdan taşıdıkları maddeler».

ալի2 егіш, егіш «ekmeğı tandırdan almakta ya da hamur kesmek ve kazmakta kullanılan bir yanı yassı demir araç».

ախն, աхнիկ егник «kırmızı renkli bazı ot köklerini iç yağiyle karıştırarak yapılan bir çeşit yemek».

սկոսայ տես, կայոյի ağre «kağnıda mazının yerinde durmasını
sağlıyan eğri ağaç».

սկօս eğez, egos, agos, hagos «sabanın açtığı iz».

սհա, սհան, հա, ըհը, ըհըն ահ, аһа, ıһı, ıһın «işte, bu, orada,
şurada, evet, peki».

սղաջոյր ağşar, ağşer «küllu su», «çamaşırda kullanılan bir çeşit
toprak, kil».

սղալ, սղոն ağun «buğday unu, buğday, arpa, çavdar karışımının
unu».

սղարանը ağaran, agoran «süt, yoğurt, ayran vb. ürünler».

աղը, աղըին, աղընն ağbın, аһpun, аһbin, аһb «gübreli toprak,
gübre, hayvan dışkısı».

աղիջ, աղիկ аһçık, һаһçık «ermeni ya da rus kızı».

աղոյր ağır «kağnı izi».

աղոյրաһ ahura (II) «bağlardaki kuvvetli üzüm çubuğu».

աճառ, ոճորը hecer, haceri «tavan».

աճառ aceri, acarı, acer «yeni, taze, güçlü, gülbüz, sağlam».

աճոկ ecük, ecik «kasık, fitik yerleri».

աճոռ acurr, acur, ecür, acır «sarı üzeri cizgili bir çeşit tohumluk
hıar, yada kavun, büyümüş karpuz».

ամարատ amarat «çalıskan, işbilir, hamarat».

ամբակ ambak «cevizin yeşil kabuğu».

այա eye «evin ailenin en sayılan kadını».

այս(ա)հար аysar «lunatik, аys vurmalı».

անաճ anac, anaç (toyuһ) 1. «kart, yaşlı tavuk>yaşlanmış». 2. «aşı
yapılan dal, köklü ağaç».

անանոխ anık, anuh, annuk «nane».

անարատ տես, արատ anarat (II) «temiz, arı, katıksız, saf».

անգետ anget «inatçı, kanmaz, açgözlü».

անդ, հանդ hand-hant® «küçük bostan», hant (III) «yer, tarla».

անդալիզ endelis «bir çeşit fidan elde etme biçimi (gül, limon vb.) ağaçların dallardan biri ortasından toprağa gömülür, kök tuttukdan sonra kesilerek ağaçtan ayrılır».

անդենտ *unbu, rbbh*:

անդեն, անդին 1. andon «kötü, uygunsuz kadın». 2. antınlemek «çalmak». 3. antini kükaz «erkeklik organı».

անել anık (I) «mayası tutmamış hamur».

անթել antik «külinde gömülü ateş».

անթրոց antireç tandırın ateşi «ekmek çevirmeye yarıyan kürek, karıştırmaya kullanılan sırık, ya da demir şiş».

անիծած anısaz, anızaz «huysuz, yaramaz».

անկան(ակ) engenek «toprak leğen».

անկուն an kut (I) «ahmak, sersem, akılsız, dangalak».

անգրոտ, անծարոտ, անծարոտ anzarot, anzarut, anzolot, cenzurüt «iaki, şarap ve benzeri alkollü içkiler».

անոշ anoş, anuş «nuş olsun, anuş olsun».

աշարա aşāra buğday «rengi kırmızıya çalan bir çeşit buğday».

աշան (անել) aşaç (etmek), aşan «harman yerinde sap ve başakları devretmek, samanı altüst etmek».

աչո, աչոն ačo, ačo «bacı, kız kardeş».

արահ abara (I) «su değermenlerinde suyun basıncını çoğaltmak için yapılan büyük bir huni şeklindeki hazne».

ապի, աբո abbo, abbu «ihdiyar, dede».

ապութ abut «adım».

ապուշ abuş «kötü, huylu, hıçın, sersem».

ապուր apur, abur «çorba», պաղապուր – bağabar, հացապուր – hasabır, ճիտապուր.

ապրայ abra, apra, arba «ağırlık (taş, demir vb.) terazeyin hafıflığı düzletme için» (balance).

ապրիլ abril, abrel, aprul «nisan ayı».

ապրի, ապրիս abris «yaşa, bravo».

առակ arāk «kendini beğenmiş, nazlı, şımarık».
 առաստաղ arıstak, arustak, arısdah, arısdah «tavan».
 առէջք eriş «dokuma ipliği».
 առատամ, առմատայ aradam, aradan, armuda «kara sabanda
 boğazla masanı birbizine bağlıyan ağaç
 çivi».
 առգէլ, առծէլ arzel «tahtadan yapılan karyola veya kerevet».
 առէջ eriş, arış.
 առնատուն arnavut 1. «albanyalı». 2. «dev».
 առնետ arnét «sincap».
 ասա, ազա, աստի, աստիք asa (II) «yerden bir şey sökmeye
 yarıyan ucu demirli sopa».
 աստուած, աստված asvas «allah», «meğa asvas».
 ատող adol «ilkbaharda biten bir otun çift sürülürken tarlada çıkan
 ve soyularak yenen küçük patates çapında yumru kökü».
 արաղ, արախ arahı, arakı, arag, arak «rakı».
 արապահ arabah «damın çevresi saçak kenarı».
 արծան arzanlı «kibirli insan».
 արծոյլ, արծուղ, արծող arzıl «bir çeşit balık ağı».
 արմուտա, արմնուտ, արմուտա armuda «kara sabanda boğazla
 masanı birbirine bağlıyan ağaç çivi».
 արջմեղու açmeğu «büyük yabanı arı».
 արջառ açar «düve».
 արոս aras, aros, arus, haros «sürülmemiş tarla».
 արոթ harol, harul «kara saban».
 աւագ *untü, pnqunluq:*
 աւաւայ avava «mayus bocieği».
 աւանակ, յովանակ avanak (II) «sıpa».
 ավել, ավելուկ avelik, evelik.
 ավերեկ evere «mandanın üç-dört yaşında kadar olan dişi yavrusu».
 ավար avcar «baharat».

ափ, ափազ apaz, apas, hapaz «avuç, avuç dolusu, sille».
աքաղաղ, աքլոր (ծուռ), աքլածուռ aklecüt «tavuk yavrusu».

Բ

բաբա, փափա papa «ekmek» (çocuk dilinde).

բաբուլ pupul, popul, popol «çocuk patiği».

բադբադ badbad «yaprakları yaralarıdeşmekte kullanılan bir çeşit zehirli ot».

բադադ, բաբաբ, փաբաբ patat (VI) tandıra ekmek yapıştırmak için kullanılan araç (otdan bir yastık).

բադի, բադի badı badı (IV) «öidek yürüyüşü».

բազուկ, բազու bazı (II) «dokuma dezgâhlarının alt ve üstünde bulunan ve ipliklerin sarıldığı silindir biçimindeki ağaç».

բազկաբան peskütan, peşkütan «süzme yoğurt».

բալախ palah, palak «hayvanların yediği bir çeşit ot».

բալաւար, բալվար, բարաւոր palavara (I), palavra «kerpiçten yapılan yapılarda, kapı ve pencere üstlerine konulan kalın ağaç direk».

բալաբ belek «alacalı, karışık rengli».

բալուլ palul, palol «kundak».

բախտավոր bahdavar, bahtavar «bahtiyar, mutlu».

բալ pag, pag, peğ «arsa, ev yeri».

բադարջ pagaç «tuzsuz ve mayasız hamurdan pişirilen çörek».

բամբալ pampik, panpiğ 1. «pamuk». 2. «beceriksiz kimse».

բադարջուկ, բաջուկ paçuk «kalın ve iyi pişmemiş ekmek».

բամի pand «çocuğun düşmemesi için beşiğe bağlanan 40 cm. genişliğindeki bez kuşak».

բամջար bancar, pencer 1. «pazı». 2. «sebze, cümle sebzевat».

բաշ paş «evleklerin çevresindeki yükseklik».

բառնալ bări bâr «yüklenmek».

բարալ *mbu, pnpul*:

բարաւոր տես, բարաւոր:

բարդ berd, part «otuz tane ot destesinin hepsi», «biçilmiş ekinin otuz demetinden yapılmış yığın».

բարեկենդան pengenderk, pärgendänk, pargündank «oruçdan evvelki yiyinti».

բբուկ bibik (I) «ibik».

բեքե bebe toprağı «çocukların bacak aralarına konan kavrulmuş toprak».

բեղ bığ (III) «bıyık, bıyığ».

բարտի pardı, perdi «kavak».

բարունակ barmak (I), barmak, bārmak, barmah, «parmak», «bağ budanırken dal vermek için bırakılank küçük çubuk».

բուշիկ, բուրշիկ pupuş, pumpuş – tavukların tepelerindeki tüyler.

բն բār «yüko».

բեր ber, per «davar sağılan yer (yaylalarda)».

բերել berlemek «sağılan davarıha, yvanları sağmaya ketirmek».

բերդ pert «hisar».

բզել bız etmek «nodullemek».

բզզալ, բզէզ pzez «bösek».

բզիկ-բզիկ bızzık bızzık «parça parça».

բիզ piz (IV) «ucu sivriltilmiş demir nodul».

բիծի բիծի, բիծո բիծո biji biji, bijo bijo, bici bici, бүсү бүсү «hayvanları çağırma ve kovalama ünlemi».

բիք pilit «üzüm sırasıyla nişasta ya da un kaynatılıp içine ceviz, badem konuldularak yapılan bir çeşit yiyecek, köfter».

բիճ, բիջ bic, pic «pic».

բիկ bilik, bilik «simet biçiminde yapılmış çörek, ekmek».

բուլ, բուլուл бүлүр «kaval».

բուր pulur «kuçük tepe».

- բխբխ տես, բղբղիկ: քուր, փուր, քուր, քուր «biçilmiş, ama demet yapılmamış ot ve ekin yığımı».
- բղբղիկ, բղբղիկ քիքիք «kavden yapılmış üstü delikli su testisi».
- բղռիկ քղռ, քղռիկ քղռ, քղռիկ քղռ «küçük küp».
- քըքըքը քըքըքը, քըքըքը, քըքըքը «güvercin ve tavukların tepelerindeki tüyler».
- քնաղուն քնաղուն, քնաղուն, քնաղուն «kışlık un, kış için hazırlan bulgur, un».
- քոքոք, քոքոք, քոքոք bobo (II), boboli «umacı».
- քոք bokvı, bokki «bir bitki dir, surgunu yenen geniş yapraklı bir ot».
- քոք (աւազ) pezevenk, pozaveng «yolsuz birleşmelere araçılık eden».
- քոյն pin, pine, pun «kümes, küçük ev, kuş yuvası».
- քով pov (III) «içinde kahve kavrulan toprak kap».
- քոշայ poşa «çingene, elek, kalbur yapan ve satan».
- քոշիլ poşuş etmek.
- քոռ bori, por «kan yemen büyük sinek, arı».
- քոքքոք քոքքոք, քոքքոք «küf».
- քոքալ porak, porek «soda».
- քոք pos, poslamak, poç «ara-ara ve aza azar yakılan ateş».
- քոքաղի borani, borana «bulgur veya pirinçle pişirilen sebze üzerine yogurt dökülerek yapılan yemek».
- քոք, քոքալ put olmak, pit «sıvı şeyin ucu kırılıp kütleşmek».
- քոքաղի buharık, buhari pihiz «baca».
- քոք puç (IV), pucuk «çorab».
- քոքալ pinkel, pungal «pinkelfol».
- քոք, քոք, քոք put (III), puta vermek besiyeye verilen hayvan, batık (III), batuk (I), put davarı çok besili, yağlı hayvan.
- քոք pur, bor, por «alçı taşı, kireçli, taşlı toprak».

pnunġ, pnūwun pınnat, pınnat, purnat «orakla ekin biçilirken bir ellik demet, tutam».

ppnġ burun yunu, bürün yunu «temiz yun».

ppnıun purut «topraktan yapılmış çanak, ve kap», purutcu «güveç ve tandır yapan usta».

pnıp pük, puk «tipi, toz gibi kar».

pnıpn, pnıpun port, purt, pırt «taranan yunun kaba kısmı».

Q

qawp, qawpı gap (I) «ağaçdan yapılan yular sapı».

qawqawp gezer «havuc».

qawpaw kete.

qawı unlu, tıqawı:

qawıawdn2 galacoş, kalacoş, kelecoş, keleşuş «yağ, yoğurt, soğan ve doğranmış ekmekle yapılan çorba».

qawh gaha(I) «yüksek yer».

qawhıtl kahmak (II) «koyun, öküz tos vurmak».

kahlamak (II) «koşulu öküz veya mandayı sürmek, sevk etmek».

qawđ, qawđ kac, kacı «alçı», «çakmaktaşı».

qawđ kama, geme, kam «çivi, kazık direk».

qawjp ket «set, engel, ket çalmak».

qawpı, qawpıtl karık, garık «göz hastal - ığı».

qawpıun, qawpıawıun kernemut «april» 1. bir nisan.

qawıawıun geveze «sopa».

qıawı güdul (IV), dödel «büyük tahta kaşık, kepçe», gedal «ağ kepçe».

qıeq, qıawı unlu, lıdawı kızan köpeği, gıcan, gıcan «azgın köpek».

qıawı, qıawı kedad «fes».

qııı, qııı gıdılık (II) «bodur, cüce».

գղի, գիղի, կտի, կտիկ ցıdık (I), ցıdı (IV), ցıdıց (II), ցıdik. 1. köpek, koyun, keçi vb. hayvanları çağırma ünlemi.
2. keçi yavrusu, kuzu.

գերան քeran, քeren «çok kalın direk, kalın tavan direki».

գերանդի, մարանդի քerenti, merenti, kirinti. «tırpan».

գերոն, գոան քeron vermek, քıranmak.

գեթ քej (I) «beyinin uyuşuk hali».

գեշ քiş «çirkin, kötü».

գեջ քeç «nemli yer».

գի, գիի քiya «çamgillerden bir çeşit ağaç».

գիլ քillot «irili, ufaklı taş yığınları».

գիլա, գլա, գուլա քıla (I) «salkımladan komuş yaş üzüm».

գլազ, գիլաս, գիլազ քilas, քilya «kiraz».

գինձ քinzi «kişniş» = (coriander).

գլան քılan, քılan (II) 1. ÜÇ, dört metre uzunluğunda ağac. 2. yapılarda kullanılan, kısa ve kırıktan daha inçe ardıc dalı.

գիլ, կիլ քilgil (I), քilgil darısı, քilgıl, քilgıl «darı, kı քil darısı».

գիւզ քntu, քntu:

գիլալ, գիլ քilgil, քilgil.

գիլգիլ, կիլկիլ քilgil (I), քilgil (II), քilgil (II) «testi» ibrik» քntu, քilililil:

գիլիկ, կիլ-կիլ քili gili «küçük küçük».

գլուլ քgülür, քgülül «bezelye», hürül.

գլոր, կլոր, գլորել քıldirik, քıldırlamak, քılorklamak – yuvarlamak (քıldirik rapata).

գլուխ, գլխատուն

գլուզ, գոզ քguz (VI), քgaz (IV), քgez, քkoz (I), քkoz (II) «ceviz».

գուլգուլալ, գիլուք, կուլկուլ քku gulu «toprakdan yapılmış çok küçük su kapı».

գունդ, գունդուլ քgundul, քgındilo «kısa boylu, küçük, ufak tefek».

գոմէշ քkömüş, քgömüş, քgümüş «manda, domba».

գոչ, գոչգոչան goşgoş (I) «küçük şelâle, çağlayan».

գոռ, գոռգոռալ gargarizmo «bağırarak konuşma».

գործ korz «iş».

գործավարկorzeval, korzevil, korzevel, korzövil, körzüval,
körzövül, korziyor «kara sabanda oku boyunduruğa
bağlayan parça».

գորտ, գորտնուկ koydnuk «kos asma kilit».

գոց տես, դոռգոց:

գութան kotan, köten «pulluk».

գրավ girava vermek «teselli etmek».

գրտնակ kindirek, kindırık, kindirek, kırtnak «oklava».

գուլ, բոլ, կոլ, կոլիկ gollo, gollik, kolo «boynuzsuz kırık boynuzlu».

գուլձն gunc «çimen topağı».

գունդուլ gundul «ufak tefek».

գնդիկ gındilo, gındıllamak.

գիլա, գլա, գուլա gıla (I) salkımıodan kopmuş yaşüzüm taneleri.

գուն gurna, kurna, kurun «çeşme yalağı, üzüm ezilen tekne, oluk».

Դ

դադա, դադո, դադե dadak (III) dadaş.

դալ tal (IV) «ağız», «yeni doğurmuş memelilerin ilk sütü».

դահ tah, the «çürük üzüm, kuruyan üzüm, ak üzümle pekmezden
yapılan bir çeşit reçel».

դահ, դահդահ, դադահ dah, dāh (I) dāhdāh «at, eşek, ve hayvanların
yürütme kovalama ünlemi».

դահուկ, դաուկ dahunk, tahuk, tahünk «kayak, kızak».

դամասխ damaskene «bir çeşit erik».

դայեակ taya «sü tanne».

դաստարակ dastar «yünden dokunmuş örtü, tastarak «ufaktefek
eşya, öteberi».

դատարկ derdek, terdek 1. «kamış veya ağaç gibi şeylerden yapılmış masura, masuranın sarıldığı kamış». 2. «erkeklik organı».

դարան taran «hayvanların otlamasına elverişli otlı ve sulu yer».
դարակ terek «dolap».

դարասպաս darbaza «büyük binalarda giriş kapısı».

դարձ, դարձել tersik, tersig «damların üzerine dizilen direkler, ahşap evlerde duvar aralarına konulan girişler».

դեղ, դեղքափ tehtap, tıĭtap «talisman, tılsım», tıĭtop taşı «içinbe dualar yazılı olan bir taş».

դերի, դերեն, դերենիկ deri, derinti, dernek «toplantı, panayır pazarı, dernik».

դէլ del «dişi köpek».

դեն anden, անքին – antın.

դեգ tec «samandan ayrılmış arpa, buğday yığnı».

դիմի demi (I), dem (I) «susuz, kıraç tarla».

դինգ dink, denk (III) dik, dinkene «tahılın kabuğunu ayırmaya yarayan değirmen, yada taş tibek».

դիր tir 2. «büyük taneli yumuşak bir çeşit buğday».

դմբլո, դմբոյ dimbiy «serseri».

դմիշխ, դմբշխ dımıskı (IV) «sert demir, çelik (VI) güzel, yakı şıklı».

դմբուգ, տմբուգ dumbuz, dombuz (I) dumbuzlamak «yumruk, yumruklamak».

դնագ նես, տնագ:

դնդնալ, տնտնալ dındın, dındın (I) dımdım (I) «mızımız, mıymıntı çabuk karar vermeyen, sözü uzatan».

դնդն, դնդն dındın, dımdım – saz ve müzik alltlerine verilen ad (çocuk dilinde).

դող doğ (I), toh, toht, tohk «halka, araba tekerleği».

դոլ, դոլ tola (IV), tolu (II), döl (III) dolça, tolik «maşrapa, bakırdan kova, su bardağı».

դոր dor (III) «sıra».

դունչ tunç «çene».

դուր «dürgerlerin kullandığı delik açmaya yarar bir araç».

դրամ direm

դրնդի, դրուն, անդ ıtrınd, tirindi 1. «kapıların üstüne konulan uzun taş. 2. pençerenin alt ve üstündeki kirişler».

դրուն, դրոզ tragaz, dırgaz, tırkas, tırhaz «eski evlerde kapıyı içerden kapamaya yarayan sürgüsü, tırkazlamak (kilitlemek)».

Ե

եղալ egav, egav etmek «çalmak», egavlanmak, egava getirmek «ele almak».

եղան engan «ekini harmana yaymak için kullanılan bir araç».

եղբայր ahbar, ahbarik, abarik, aḥbar, abar Argo «kardeş».

եղեզ eḡens, eḡez heḡi «tarlada sabanın izi».

եղիճ eḡinç «ısrırgan otu».

եղնիկ elik (I), elik keçisi, eliyi geçisi «dağ keçisi, karaka (II)».

եղրդի egertı «iri yapraklı meşe ağacı».

երանգ ireng (II), irenk (III) «reng».

երբ, երբանք ertak Argo «hayda, gitek, yalla».

երանիկ, երանեկ, էրնեկ, էրնենակ, էփիլ yernik 1. «gereksinim içinde bulunan kimse», «istediyini alamayan kimse», epic «altı yuvarlak, özellikle kendir ipliklerin kaynatmakta kullanılan bir çeşit kazan».

երեք(շաքքի) erek «pazartesi günü».

երնճնակ, էրնճակ erince.

Զ

զանկապան, զանկալ, զիալի zankal «meşin tozluk».

զիբիլ, զըբիլ, զիալի zibil (I) (IV) «çöp, süprüntü, pislik, gübre».

qɦnq zink «sıgır etinde diz bölümü».

qɦɤan zivan, zıvan «buğday tarlalarında biten tohumu acı bir ot».

qɦnɤ, qnɤpɤ zergi, zerk «güclük, üzüntü, ezinç».

qɦn ezkil, zegur «muşmula».

qɦnɤnɤal zengirdemek «titremek».

qɦnɤan, qɦnɤon zindan (II) «ay ve yıldızların görünmediği kapalı bulutlu gece».

qnɤ zol, zoğ (II) «çarık yapmak için kesilen gün parçaları, şerit, uzun gön şerit».

qnɤal zoval, zoğal, zuğal «kızılçık».

qnɤp zom (I), zomp (I) «taş kırmakta kullanılan büyük çekiç, balyoz».

qnɤpɤɤa zubara (II) 1. «parasız yapılan iş». 2. «yardımlaşarak çalışma».

qnɤn züt, zütte «salt».

qnɤl zerlemek (I), zerlemek anırmak, zırlamak, arırır gibi çirkin sesler çıkarmak.

qnɤɤ zırık (I) «erkek eşek».

qon zod, zot.

qonɤ zodlamak «perçinlemek, eskimiş madensel araçlara kaynakla ek yapmak, parça ekleyip uzatmak».

Ł

Łɦp eğir «arılardan çıkardığı bir çeşit salgı».

Łhu eha «peki, olur, kabul».

Łu ema «anne».

Ŧ

pɤq, pɤqɤɤnɤ tekfur tegaffür «padişah».

pɤp, pɤpɤanɤ tat, tetik «çocuk eli», tatman «ellik, eldiven», «hayvan ve insan el, ayağı».

pɤpɤɤ tatah, tatak «burun salgısı».

pɤpɦɤ «küçük çocuk eli, keçi, kedi ayağı».

թաղ tağ (I) «kabak, karpuz salatalık gibi bitkilerin gövde ve dalları».

թաղա tağa «küçük pençere ya da tavan pençeresi».

թաղթիկ taḥdik «kırmızı renkli bir çeşit ot».

թաճ tac (I), tec (I) «harmanda samandan ayrılmış arpa ya da buğday yığının», «dahıl denkleri, çuvalı, arpa, buğday yığınları damgalamak için yapılmış araç».

թանձր, թանձրանալ tanzurmak, tonsırlamak «koyu, koyulanmak».

թամաղա tamada «sozu geçen, bayurucu ileri gelen (kimse)».

թան ten, tan «çorbaların dibe çöken kısmı, ayran çöküntüsü, kaymağı alınmış sütten yapılan peynir».

թանալ, թեն ten, tenlenmek «nemlenmek», tenböcegi «hamamböceği».

թաշտ տնս, թշտ «içinde el yıkanan kap, leğen, teşd, teş «büyük leğen».

թապուլ tapıl, tapul «biçilmiş ot tarla».

թառ tar (I), tor «tavukların kümeslerde tünedikleri ağaç».

թառամ, թռռոմել tormuş olmak «solmak».

թառանել, թանա անել trana etmek «alay etmek».

թառլան tarlan «kartala benzer bir çeşit avcı kuş».

թաւ tav, tavlanmak, tav olmak «gür yetişmek, şişmanlık».

թաւալ, աւալ-թաւալ aval taval «gıldırlamak».

թասիկ tasik «küçük madenden yapılmış tas».

թարթիս darbiz, darbiz etmek «retubet, nem» tarlayı nemlen dirmek».

թարփ darp (II) «balık tutmak için su akıntılarına konulan sepet».

թաց teçuş etmek.

թացան tecan, tecen «yağ, çökelek, peynir basılan tulum».

թափ tap (VI), tap (I), tapa (II) «güc, ku vet».

թափչալ tepeçe, tepçey (tepği) «bel sapına geçirilen tahta ayakçak».

թափոն tapon (BAS) tap (II) TPC 827 (tapon adam).

- Քեթիկ** tetik, tetük «tez davranan».
Քել tel «ince ip, iplik; telpancı «yemek yapılan yabanıl bir çeşid ot».
Քելլո deloy «bir bar çeşidi».
Քել ıǵ «saman yığımı, buğday yığımı».
Քեճ tac, tec (I) «dahil denklemin çuvallarını damgalamak için yapılmış, araç harmanda samandan ayrılmış arpa ya da buğday yığımı».
Քեշի, Քեշիկ tesi, teşik «yun eğirmeye yarayan bir çeşit araç».
Քեպոն tepur (II) «tavuk ya da horoz kanadı, tüy».
Քեռ ter, tar «çuval, heybe (yun ve kıldan dokunmuş)».
Քեր, Քերմաշ termaş (kalsın) «yok olsun, olmaz olsun anlamında ilenç».
Քերթ tert «paklava tertı yufkaları».
Քել տես, մաշկաքել tev «kol».
Քերիալի téyrek, téyrekı «keyif verici nesneler» keif verici nesnelere alışkın, tutkun.
Քեկթ tevek, teğek, teyek, tevenk 1. «asma, kavun, karpuz, kabak vb. bitkilerin dalları» 2. «üzüm asmasının taze filizi».
Քեշո deşt «legen».
Քրո, շոք քրո çortuti, çörtü, çortutu, çorti, çortu «şalgam turşusu, lahanı turşusu lahanadan yapılmış turşu».
Քիթեն titer (teter) «kelebek».
Քիս, քստան – պլոք, քեւ tis, tıstel, tısmak, tıstan (ploc) böcek tıstı «yavaş davranan».
Քիթ tılık «peltek».
Քր «termuş olmak».
Քնդու tencik, tıncık, tıncık «dolaşık, karışık saçlar taraka kalan dökülmüş saçlar kendir artıkları, dolaşmış saç».
Քրքն տես, քաք:
քո tor (II), tar (II), dor(I) «ince orgülu balık ağı».

- pnng torun «torun, yeğen».
- pnr, pnrwlu dorak (III) «yoğurt ve kaymaktan yapılan bir çeşit yağlı peynir».
- pnrwlu dorak (IV) «yumuşak taştan yapılan ve yoğurt süzmekte kullanılan bir çeşit süzgeç».
- pnrp tort «kalın yapraklı dikenli ve süt gibi suyu olan bir ot».
- pnr tokuş etmek «hıwıwı» «öksürüş».
- pnıwı tüfe, tüfek «tandır bacası, tandır kemeri, ocak başı, topraktan yapılmış bir çeşit ocak».
- pnıp dut, tut «dut ağacı ve meyvesi, gözde oluşan kara benek, çocukların erkeklik organı».
- pnılu, pnıluu tuhs, tush, tuğs, thus «kuluka tavuk».
- pnıluþ tuht, tuht, «elli dizhemlik eşki bir ağırlık ölçüsü, türk okkası, terazenin mili».
- pnıup tumb, tum, tump, tump, tumt, tümp «toprak yığını, iki tarla arasına yüksek sınır».
- pnıng, pnıng tintoz, tintos «büyük kazanlarda pişen yemeği, kavurmayı karıştırmaya yarayan değnek (araç)».
- pnı2, pnı2hl tuşık «avurt» yumuşak, tombul «kedi, köpek vb. hayvanların yumuşak tüyleri».
- puıwıwı dıbıka, tıbıka «çocuğu olmama hastalığı, bebeği yaşamayan tinsel bir hastalık».
- pnı ınlı tırı vırı (BAS 282), «aptal, bon, sersem».
- ppınp tırtır, tırtıl, tırtur, tırtor «bir çeşit ağac böceği, tırtır».
- pnıp tırık, tırık, tirik «gübre hayvan yada insane dışkısı».
- đ
- đwıng zangoç, zangoş, camgöz, zāmgöç, «papat».
- đwıq, đwıqı, đwıqıwı cengeri, cenk, cenk almak, cenklemek «bakırın yeşil pası, paslanmak».
- đılu colı

dnun cırık, cura, curra, cure, curuş, curuz «gelişmemiş turşu üzüm».

H

h 1 «şaşma bildiril üntem».

hp2hp ibşir «haylaz, serseri».

h1hq iliz, iliz, ilgiz «çok eski parça parça (kumaş için) erime için».

hl, h1hl ilig, eliğ, helik, lığ, il iğ «iplik bükmeye yarayan araç yün eğirmeye yarayan örü».

L

lwqwn lekan «yumuşak karda kolay yürürmek için ince, yumuşak ağac dallarından örülerek ayağa takılan yuvarlak bir araç».

lwqnun lazut, lazot «mısır».

lw, lwntı lelik, lelimek, leliyhçi «çok ağlıyan, yalvaran».

lw1hl lalık, lallik, laih, lölük, lalikga, läluc «kekeme, dilsiz, sözcükleri doğru, dürüst söylyemeyen peltek».

lw1 lak (II), lāk «hayvan yemi, yal, köpeğe yedirilmek için suda ıslatılmış ekmek kırıntısı, sofrta artığı».

lw1 lak, lāk «bozuk yumurta».

lw1w2 unbu, 2w1w1:

lw1unw1 lehlemek, lahlamak «yorgunluktan şolmak».

lw1p, lw1pw1 lambak, lanbak «güvec ku bpuna bağlanan ip».

lw1lw1 laylay, layla «ninni».

lw1wn leçer «arsız kadın, kötü kadın».

lwu, lwun las, last «biçilmiş otlardan yapılmış ot dizisi».

lw1p, lw1pw1 laran «kıldan yapılmış çuval bağı».

lw1h1l unbu, lw1h1: lw1h1h1:

lw1h1, lw1h1, lw1h1 unbu, lw1h1 lap (II), lep (I) «avuc içi».

lw1h1 lepe, lapa «pirinc ve mercimekten yapılan bir çeşit yemek, sütle pişirilen pirinc lapası».

lw1w2, lw2 lavaş «yufka».

lw1, lw1w1p unbu, lw1h1:

lw2l leşk «yağsız, kötü et».

լեփ, լեփուկ lep, lap, lepic, lepbik, lepe, lepuk leppik «küçük yufarлак yassı taş».

լիճ, լիգ, լիճոր, լի lij hğa, lil hğor «selin getirdiği ince çamur, kum, sulu cıvık hamur, bulamaç vıcık vıcık».

լինգ ling (II), link (I) «kaldıraç».

լինդ, լինդեկ lindek.

լիճոր lihçor «kirli, pasaklı».

լիլդեկ *untu, liğnor*:

լման liman «ağzı liman ağzına kadar dolu».

լոբբազ lobbaz «kedini beğenmiş bencil».

լոռ, լոլոզ(իկ) lolloz «dağın tepesi».

լոթի loti «pisboğaz».

լոլիկ lalik (II), lolik (II), lollik «domates, yeşil domates».

լոլոկ, լոլիկ, լոլոկցնեկ löliklemek, lolik (I) «yuvarlanmak (kâğıdı, yufkayı ya da herhangi bir şeyi yuvarlamak)».

լոդ, լոդար, լոդեկ loğ, loğtası, loğlamak «toprak damlarda toprağı ezmek ya da harman yerini düzelemek için kullanılan taş silindir».

լովհաս, լոբիկ lobbak, lobik, lovlaz «yeşil yada kuru fasulye».

լոռ lörötu «su kıyılarında biten güzel görünüşlü bir çeşit ot».

լոռ lor 1. «kaymagı alınmış süttən yapılan yağsız peynir suyu». 2. «koyu bekmez lor peyniri».

լոբիկ lorik *untu*, norllik, norcuk.

լոբիկ lori, lora kuşu, lorik (TS 7291, 2411) «çocuk, yavru lorigim benim».

լոբունն lordi, lordu, loydu «salyangoz».

լոբոռ lokko (I) «çok şişman yakısız kimse (yada balık)».

լափրժ lıpirt, lıbiz «ıslak, cıvık çamur».

լապեկ, լափեկ, լափեկ lup etmek «eline geçeni yemek, birdenbire yutmak» löpcü, lüpcü «hazır yiyici».

lɒnɒq lıpız, lıpbız (I, II) «cıplak, kel».

lɒnɒl lepuk.

lɒɒp ap (II), lep (I) «avuç içi».

lɒ2 *տնս, լսաւ2:*

lɒ2, lɒ2ɒnɒl leştek «yer somuni, tortum leşteği».

lɒɒr lıvır «bosboğaz, geveze».

lɒɒɒ lıva, luva «kuzu yunu, ilk kez kırkılan kuzu yunu».

Խ

խաբ hap, hap, hab «köylülerin sıraile birbirine süt vermeyi».

խազ, խազեմ haz, hazlamak, hizik «çızık, çizmek».

խազնալի2 hazne eğişi, haznegiş «sabana bulaşan çamurları kazımak için üvendirenin ucuna takılandemir araç».

խալաբ halat (I, VIII) «armağan, erkek tarafının kız tarafına verdiği eşya».

խալիզուն halizan, halezun «solucan».

խալիք hellik (I), hellik (I) «duvar örerken büyük taşların arasına konulan ufak taş parçaları».

խալիլին halgın, helkin, helgin, helgın «küçük bakır kazan, büyük bakır leğen, bakırdan yapılan bir çeşit kova».

խախաեմ hahalamak «itmek».

խախուտ halhut, hahut 1. çürük, yıpranmış, sağlam olmayan hahutlamak «ekimek, yıpranmak».

խաղ hağ (I) «barmak boğumu».

խալ hag, hak, hag «ham, olmamış».

խանդալ hendeyh., «handak kesmek, hendek».

խանութ hanot, hanhut, anut, anüt, anutçu «dükan, meyhane».

խաշիլ haşıl, haşil, hoşul 1.«buğday, mısır ya da darı unundan yapılan bir çeşit yemek». 2. «dokunacak iplikleri tezgaha vermeden önce batırılığı unlu ya da çirşili su».

խառ, խառան heren, sırık, omuzluk (sakaların omuzlarında sutaşımak için kullandıkları omuzluk).

խառն, խառնուտ harmut «sıcak suyu ılıştırmak için ayrılan soğuk su», harmitlamak «karıştırmak».

խասայ, խասայն hasa (I) «patiska».

խարազան harazan 1. «okuz derisinden örülmüş kamçı». 2. «pulluğun önünde bulunan tekerlek». 3. «harazan daşsağı – sabanı ya da pulluk tekerleklerini boyundurağa bağlayan ağaç».

խարդախ herdiyih «ahlakasız kadın».

խարշ, խաշ haş, haş «sığır iskembesi, kellepaçadan harırlanıb sarımsağla yeyilen xörek».

խաշ haç (II) 1. «ekim ayı (october, haç ayı, unıpp խաշ), haç ağacı».

խաշուկ heçik «kirişten dafa ince üç metre uzunluğunda ağaç».

խաշերկաթ haçırkat, haçırget «sac ayağı», «tander üzerine tencere koymaya yarayan demir ızgara».

խարուկ, խոիկ harik, hirik, herik, karik 1. «eski ayakkabı». 2. «kendirden yapılan bir çeşid ayak kabı».

խաւ kav (I), havli, havlu (II).

խաւիծ havic, havic 1. «undan yapılan bir çeşit yiyecek».

խաւի, խաւիան hapan (III) «tuzak», «açık, ya da kapalı geniş avlu, tahıl ve sebze satılan yer, hal, hapanda yemek yememiş, aç».

խել(ք), խելան helar «akılsız».

խելոք hint, Argo 131 «deli, çılgın».

խելի heveke, hevik, hevike «aptal, sersem».

խէք, խիք hit «kötülük, kin, cimry».

խէժ, խիժ hic, hij, hıç, kij, kıç, hiç (II) «kaysı, erik, ayva, vişne ağaçlarının zamkı (kedibalı)», (keven hıcı).

խէշ, խէշ haça խէշակ «meyve dallarının eğilmemesi için destek olarak konulan çatallı ağaç».

խը(խ) hi «evet» işte, hayır, doğru.

- խըշտ հիշ (II) büyük bıçak «ucu sivri demir».
- խշմար հիշար «üzüm salkımlarının toprağa deymemesi için destek olarak konulan çatal ağaç».
- խիզան, խզան hizan (III), hezin, hızan, hırzan 1.«ayle, çocuk». 2. «açgözlü, doymayan». 3. «yoksul». 4. «hizmetçi». 5. «dilençi».
- խիզար, խզար hızar, hezar, hizar, hezar «bıçkı».
- խզարուք hızarık, hızaruk, hızerik, hızarik «talaş, bıçkı talaşı».
- խիծ hic (I), hic (IV) «yeni doğurmuş memeli hayvanların ilk sütü, ağız».
- խիլ hil
- խիճ hiç, hıç, hij «kırma taş».
- խիպար hıbar, hubar «duvar yapılırken taş ya da kerpiç aralarına konulan moloz (halik)».
- խիպիլիլ hıbılık, hıbılık, hibilik «korkak, hayalet, kâbus».
- խիս hus «yiyecek şey, kara lahana ezmesi».
- խիքսn hırtmak (II) «usanmak, nefret etmek, tiksинmek».
- խիլիլ hıltık, hiltik «fesin düşmemesi için kadınların çene altından bağladıkları süslü ip, yada başlık».
- խիլեզ helez, hilez, hıliz, hılezlik «kertenkele hılezlik».
- խիլի, խիլիք hınnik, hınik, hırnik, hırnik hırnikotlı «burnı sümüklü, salyangoz, sümüklü».
- խիլոքիլ hılorik «buğda ya karışmış olan ufak, yuvarlak, siyah renkle bir çeşit tohum, karamuk».
- խիլորդ helürt, helort «sıçan».
- խիլլիլ *unbu, խիլլիլիլ*:
- խիլոքիլ hıldirik, hildirik «merdane, yuvarlak biçimli çocuk».
- խմիլ hımık, hımik, hımhım «oyuncakları burundan, genizden konuşan».
- խմխմ hımhım, hamhame «burundan konuşan».

խմոր hamur.

խնամ, խնամի հինամի, հինամի «damat ve gelinin anne ve babaları, dünür, akraba».

խնգալ hingal «manti».

խնդիր, խնդրանիլ հındիրգան, հındիրգեն, հındիրեքի «dügün davetetçisi, davetçi kadın».

խնդում հındım «ferah» (II), ferhat, ferih.

խնձոր henço(y)ik «elma».

խնճիկ հincik hincçik «çökük, basık (burun için)».

խնոցի հaneçi, hınıs, հինissi, heneçi, hınz, hınısı «yayık».

խնջել հinç etmek, hinçet «burun silmek, sumkür».

խշխշալ haşhaş etmek çalı «çırpı yaprak ses çıkarmak».

խշկիլ հիշիկ, հիսva «fasulye kurusu, fasulye sapı, dut kurusu; pamuk kozası, kuru koza».

խշոր, խշերուկ, խշիր, խշերիք, խշուր, խրշել հիշիր etmek, հիշիր olmak, հիշիր հիշիր olmak parça, parçalamak «parça parça olmak, ufalamak XVI tezek kırıntıları».

խշտալ հիշtek, հիշtek «koltuk altı, elbisede kol altına konulan üçgen biçimindeki parça».

խոզ hozik, hozzik «canavar, ufak tefek büyümemiş zeki (kimse)».

խոզաւ hozan, hızan, hozak, kozan, հոzan «dinlenmeye bırakılmış, birkaç yıl işlenmemiş tarla» bakılmamış bellenmemiş tarla».

խոխ, խոխ հohucuk, hoho, hokucu, hokuç, հohucu «hohu» çocuk dilinde umacı, düşsel yaratık.

խոմ hom (III) «yani».

խոնավ hanav, hinav «nemli toprak».

խոշոր, խոշորիկ, խոշորուկ hoşor, hışır, hoşur, hōşörük, hoşirik, hoşiriyh «iri, şişman kuvvetli adam, sert, kaba».

hunjpnul hoşrik hoşırık, hoşürük, hoşirik, hoşiriyh «sulu, kaşıntılı, kolay geçmeyen çocuk egzaması vücutta meydana gelen toplu iğne başı büyüklüğündeki kabarcıklar».

hunj hoş.

hunuwun hopen, hoban, hoban «viran bırakılmış, bakımsız tarla, bağ, bahçe, az üzümlü bağ, ilenc: hopen olsun».

hunn hor, horaf, horap «gösterişsiz, çirkin, sevimsiz, soğukkanlı, eskimiş şey yara».

hunulwup havlat, havlet «tenha, boş».

hunun, huop, huophlı otlu fakatsuz yayla, dağ; hotik «zehir».

hunp, hunpnhlı hortik, hortuk, ghoytuk «çukur yerler».

hunruwun horan «toplantı».

hunpnhlı hortla, hortlamak «horulotu».

hunpp hort, hurt, hort, hortlu, hörtlü «delikanlı, babayığıt».

hunpnhlı *untu, hununlu*:

hunpnu horom, horum, horun, hörüm, horum, horom, heram (II) «bir deste ot, ot destesi, biçildikten sonra balya ya da deste haline konulmuş ot».

hunp hop, hop «saban demiri».

hunl hul «sağır».

hunlu hoh «balgam».

hunul, hihul holluk, hōlek, huğ, hug, hüğ, hūgul, koluk, hut «bağ ve bahçe kulübesi» çalı çırpıdan yapılan bekçi kulübesi».

hunı, hunı hı, hunı dı hun (I) «küçük parça».

hunı hunk «günlük ağacı».

hunpnhlıw2 hurtaş, hurdahaş olmak «çok yorulmak, güçsüz kalmak».

hunpdu hurç, hurç, hurcun, hūrcun hucun «büyük heybe».

hunı hı hı (II) huşgu «hayvan gübresi, tezek vb. şeylerin ufak parçaları, kırıntıları».

hunul hırla, hırlı, hırlamak.

խոփիլ տես, խարով:

խոփ հırık «küçük odun parçası, çerçöp».

խրամ հıram «suyun çoğalarak yatağından taşmış durumu».

խրխնունլ հırхіtilik «dağlarda, tarlalarda yetişen, yenilir bir çeşit ot».

խոփած, խրփած հırф «ihtiyar».

խոտունլ հirtik, hirtlek, hirtlek «gırtlak boğaz» (խոքո, խոփո, խոփի):

խոփիլ հıtığlamak, gıdıklemek, hıdıklemek «gıdıklamak».

խօք տես, խոտ:

Ծ

ծաքրիմ, ծոքրիմ, ծիքրոմ, ձոքոռ zater, cümek, cembek (II), cemek (II).

ծամալ cemek (I) «ovendirenin bir ucuna takılarak çamur sıyırmakta kullanılan yassı demir».

ծալք zeet, zeetten, zet «sonra, biraz sonra, bu akşam».

ծանալ zanaka etmek 2.«alay etmek».

ծառտալ zardak «ağac dibini sulamak için açılan çukur».

ծափ, ծաք cap, zap, cab (I) «küp, sırlı su küpü, küçük toprak küp güvec», cab (I) küçük toprak, testi, cap (V), çapı (II), çapi «toprak tencere».

ծափ, ծափիլ jap, çap, çapik, çepik, çalmak, çibik «el ele çarpmak», çipik (alkış) şapalak, şebik çalmak.

ծեղ ceğ (I) «sepet yapılan sap».

ծետունլ, ծեծունլ cecük «sinek yumurtası».

ծերտ տես, ծիրտ:

ծեփ, ծեփիլ cepil, zeb, zep, zeblemek, zepli 1. «bina çamuru, harç, macunla kaplamak». 2. «ça tlak testi ve küplere kütük bezir, yumurta, kireç, pamuk karılarak yapılan macun».

ծիլ cilli, cil, çil, zil, zillik «topraktan yeni çıkan bitki, ekin, tohum yeçerip filizlemek, zil atmak zillenmek».

ծիլիլ cillik, cüllük, zilik «erkeğin cinsiyet organı, dişilik organı soğan cücüğü».

ծիծի, ծիծիլ cicik (VIII) «küçük cılız».

ծիծի(կ) cicik, ciciğ, cijik, çicik (III) «çiçek cücük (II) meme».

ծիմսականլ zımbon, zımpoն, zımbon, zombon «düdük, küçük boru, kızılbaş, buğday sapı gibi nesnelerden yapılan düdük».

ծիս-ծիս, ծիսուլ cipik (I) «küçük».

ծիրս ırt, ırt, zırdık «kümes hayvanların ve tavuk, kuş gübresi».

ծիրիլ cihrit (I), cigirt, cigit (II), cigit (III), çiğit, çigirt «çekirge».

ծիւ, ծուալ civ (III) «yüksek ses».

ծմալ ırmık «zımk yer, ormanın sık ağaçlı yeri, güneş görmeyen yer» nemli, yağmurlu hava».

ծմել, ծիմել çimel «spinat».

ծնիլ cinik, znik, zınıgı, zinik, zink «küçükve saçaklı şey, küçük hıyar, ufak salatalık benek, benekli».

ծուիկ-ծուիկ, ջուիկ-ջուիկ civik civik (III) «parça parça».

ծոթականի, ձոթիկ ırtık, ırtıh, ırtırma, ırtalak, ırtına «şımırık, hoppa oynak, geveze».

ծոթիմ ıntu, ծաթիմ:

ծոլա to.

ծոծրալ c'orc'ak «ense».

ծնեբեկ zımbit, zinebit, zimerit «sarı çiçekli, yapışkan yapraklı genellikle denir kıyılarında biten, kötü kokulu bir ot».

Է

կաթալ katsa «fıçı, kazan».

կալաթ, կաղաթ galat (II) «ayaklı meyve sepet».

կաթն gatneri, gatneraç «büyük kazan, bir sütemek».

կալել, կալան, կալան(ք) kılan, kila «duzak».

կալ, կալամասն kalamast «harman kaldırılırken fakirlere ve çocuklara dağıtılan buğday».

կալատակ kaladak «dövülmemiş ekin sapları».

կալատուն kaladun, kaladan «ambar gözü», kaldan «tahıl ambarı».

կալել kallik «buzağı».

կախեթ gehte «bir çeşit üzüm».

կածան gezen «dar yob».

կակալ gaal, gakgıl, gagal 1. «yeşil kabuğundan çıkarılmış ceviz».
2. «ceviz». 3. «erkeklik organı». 4. «göz bebeği».

կակա gaga (III), gağa (II), gak (I), gokko (I), gaki «meyve ve kuru yemiş».

կական kakan etmek «tavukların bağırması».

կակաչ gagaç (II), kakaç (IX) «gelincik, yalancı lüle».

կակարդ gagart (II), kakart «horoz ibiği».

կակլել kağallamak, geğellemek, geelemek «yeşil cevizin içini çıkarmak».

կաղճիմ gagcın, gajgın, gaggcın «çimento yerine kullanılan bir çeşit kil».

կահել, կայել gahımak, gahalamak, gakalamak «itmek, dürtmek».

կաղամախի kahmuği, kahmıh, kahmığ «yapraklarının alt yüzü beyaz tüylü bir cins kavak».

կան, կայճ, կաճր աք kec, kej «keçe», kecere, gecere, kecire 1.
«keçe yapan». 2. «dokumacılıkta ipliği sarmakta kullanılan çıkırık».

կան տես, մտնկամ:

կանն, կաննել kam, gam, gem (tahta) «döven», gemlemek «harman sürmek».

կաննտայ kamadun gömeni, göndel, gemilti, gemindi, geminti,
gömdene «döveni boyunduruğa bağlayan ağaç».

կամրջուկ germicek, germücek, gerincek, germiceyh, germişa
«deyirmenlerde üst taşın dönməsini sağlayan, alt taşın
ortasından yukarı geçirilmiş baltı biçimində demir ya da
ağaç aygıt».

կայմկեթոռիկ gäcı, gäculik, cecorik «fosforu ile gece aydınlık
yapan böceği».

կայոի, ակոայ ağre «kağrı arabalarında okun mazıdan çıxarılması
için takılan eğri çivi».

կայճ տես, կած:

կանաչ kanaçı «çimen, uzun yapraklı bir ot».

կանդարայ kandara «su deposu», «beşik kolu».

կանդրի gandiref, gandırif, gendürüf, kandiref «sabanı boyunduruğa
bağlayan ağaç, kağrı arabasında okla boyunduruğu bir
birine bağliyan kayışı tutturana ağaç, çifti boyunduruğa
bağlayan ağaç parçası».

կանկառ genger, gengel, kengel, kenger sakızı, engər «ilk baharda
yetişen dikenli bir çeşit bitki, gövde özü yenilen».

կապ, գափ gab, gap, ğab «ağaçtan yapılan yular sapı, ip».

կապրար gabar «demet yapan adam».

կապան kepan, gapan, geben, geban, kaban 1. «yokuş». 2. «geçit
vermeyen dik ve sarp kayalar». 3. «büyük taş yığını». 4.
«dar yol, geçit».

կապիճ gebiç, kapis, kepiz, kebiç, kepiç, gabiz «deyirmencinin
öğütme payı olarak aldığı un ya da buğday çapı».

կապոյտ gabud «mavi».

կառափ gerrap «harman yığmaya yarayan basit bir aygıt».

կատար gadar, gadırank, gagart, kagardak, gagak, kakart «horoz
ibiği, gaga».

կարասı karas, garaz «büyük küp».

կարգ karık (III) «sıra, düzen».

կարգիմ kargın «çok, bol».

կարծ, յանկարծակի sudten.

կարկուտ gargut, korkut (I), gırgat, gorgut, goygut «dolu, büyük dolu tanesi».

կարմիր (ջուր) garmir cur Argo «şarap».

կարպետ karpēt «kilim».

կարոս karo, karus «maydanoz».

կափանք kepenek (III), hepenek, hepek, hapenk, hapang kepek (I) «tavan kapısı, kapak, kepenk».

կացիմ kaçanık «balta».

կաւ gav, kav «kırmızı toprak, tuğla ve çanak yapımında kullanılan kırmızı toprak».

կաանն gever, govar «tarlayı sulamak için açılan arklar».

կաւատ kavat (I), kavas (I) «yolsuz birleşmelerde aracılık eden erkek».

կետ *intu, keth:*

կեմ gem (II), gemlik, kem, kemlik «ekin demetlerini bağlamaya yarayan uzun buğday sapı».

կզկալ hızkal (II) «dışarı taşınan yemeklerin üzerine örtülen bez peçete».

կեռոց geroc «meyve toplarken yüksekteki dalları yaklaştırmakta kullanılan ucu eğri çubuk».

կեռ ger (III), geroc, gerö, gerüğ, gerü «çengelli iğlerin ucundaki tel çenkel, teşinin tepesindeki çengel».

կեռնո տալ geron vermek «deyirmenin alt taşının her tarafına kертme yapmak».

կեу ges, geseges, gesgesi «kısa, eksik, yarım, ikisi ortası olan şey».

կըծ, զըծ, խըծ kaysı, erik, ayva, vişne ağaçlarının kabukları üzerine olan zamlar, kedibalı.

կիք, շեր կիք gut (şerkit) «erken olgunlaşan sık tanesi üzüm».

կքիչ getiç «kazan».

- Կիլկիլ, զլզլ ցիլցիլ (I), gilgil (II), ցիլցիլ (II) testi, կիլկիլ (I) «surahi
büyüklüğünde bogazı süzgeçli testi».
- Կիլիկ, կիլիկ ցիլիկ, gilik, kılık (I), kilik (II), ցիլիկ, ցիլիկ, күлік
«yuvarlak, küçük ve ortası çukur ekmek, çocuk için
yapılan ekmek».
- Կիծ, կիծ, կիծ ցիծ, ցիծ «bir ısırmada dişle koparılan parça lokma,
gijik, akrep iğnesi, gizik, arı iğnesi».
- Կիծ ցիջ «kaysive erik ağaçlarından çıkan zamlık».
- Կծան, կծան ցիան (II), gican «ısırğan otu».
- Կիպ kip, kipleşmek «dar, sıkı», kipleşmek «daralmak, sıklaşmak».
- Կիլ, կուտնի geven (hıcı), keven (I) «giya, kefen».
- Կից, կցակ kısak «ufak direk».
- Կլեզ, զլեզ ցիլզիկ salya, giliz (II) «salya».
- Կլիկ տես, կիլիկ:
- Կլորիկ, կլոր, զլոր զլոր kıldırık – yuvarlak.
- Կլորիկ kıldır mıldır «yuvarlana yuvarlana».
- Կլիկ տես, կիլիկ:
- Կլիր ցիլեր, ցիլ, klir «erkeğin cinsiyet organı».
- Կլիր - կլիր kiler (I) «göllerde yaşayan güzel oten bir kuş».
- Կլմբոզ, կլմպո ցիլմբոզ «pancar».
- Կլոր kılörük «sulu köfte», kılörlemek «kıldırılmak» տես, զիլ:
- Կլոր, կլորիկ kıldırık «yuvarlak», kıldırılmak «yuvarlamak».
- Կծիկ gecig.
- Կծան տես, կծան ցիան, gican (II) «ısırğan».
- Կծան kızan köpeği «azgın kopek».
- Կկուկ gugukkuşu, guggu (II), guguk (I), guggü (I) «baykuş».
- Կղել, կաղի, կղկղանք ցից (I), ցից, ցի (II), ցից (I), ցից, ցիցlamak (I)
«hayvanların pisliği».
- Կմկմ kim kim etmek, kımկım «konuşması iyi anlaşılmayan kimse,
sözü anlaşılma biçiminde söylemek».
- Կմիկ kımık (III) «kötü kadın».

կնիք, կնքահայր, քաւոր kirve, kivre «sağdıç, isim babası».
կնճիռն ցıncık, kıncık, ğınciyh, gıjırnık, kınciyh «karışmış saçlar,
dolaşık».

կոսլ gop (I) «kolsuz».

կոբ, կոփ gop (II), gope «kagnının iki oku arasına sabit tutmaya
yarayan iki par el tahta».

կոբ, կոբոլ gotol «lahana, karnabahar köku».

կոբուն kutun (I), kutuni, kutur, kutun «mısır, meyve koçanı».

կոծիկ, կոծո gocik, gocuk, koçık «dışi manda, manda yavrusu».

կոլոլ külülük «et ve bulgurdan yapılan bir çeşit eksili köfte».

կոլոս golot (II), kolut «çok kısa boylu, cüce».

կոկան goğen, gogan «yeni yapılan ekmek tandırının iç yuzeyini
parlatmak için kullanılan yuvarlak pürüzsüz taş».

կոկոն kokom, gogum, goğop «konca».

կոկոլ gavgav, gogo (IV) «erkeklik bezi».

կոկոլ gogo (I), gogof «yeşil kabuğundan ayrılmış ceviz».

կոկոլել «gogoflamak cevizin dıştaki yeşil kabuğunu soymak».

կոկորոլ gogort «van gölüne dökülen çaylarda yaşayan bir ya da beş
kilo ağırlığında havyarı zehirli bir tatlı su balığı».

կող goğ (II) «tandır kenarı».

կողալել kubli, goğbek, kupli «kilit, anahtar».

կոճ, կոճոլ goc (II), goç (I), koç (I), koç (II), goç (II) «uzerinde
satırla et dövmeye yarayan kütük».

կոճակ göcek (II) bir karış boyunda büyümuş ekin, eni dikilmiş bağ,
göceklanmek çimenlemek «ekini yukselemek büyümek».

կոճիկ goççık, gocik (II) «topuk».

կոճայ göce (I), güce, göcü «tarhana, bulgur yapmak için kullanılan
kabuğu soyulmuş vekırılmış buğday».

կոճակամայր goc'gamer, göce tarhması.

կոճղեզ օշօշ «toprağı sürərken toprak altından çıxan ve kesteneye
benzer bir kök».

կոյմեզ, գումեզ gümez, kumec «hayvan sidiği».

կոնդ kont, gond «binaların üstünə atılan kış».

կոպ gob «gözün üst kapağının iç kısmı».

կոպալ gopbal «ucu baston gibi kıvrılmış deynek».

կոռոպ, կոռոփ korob «kır evi külübe».

կոյտ, կոսոնց gudeç «yığın».

կոշտ օշտ, օշտ, օշտ «toprağı kazarken ayrılan sıkışmış büyük
toprak parçaları».

կոշտիկ օշտիկ (I), օշտիկ «üzüm ya da duttan yapılan bir tatlı».

կոչ, կոչմալան koçurkan «düyün okuyucusı».

կոպ köp (I), ցոփ (II) «kağının iki oku arasını sabit tutmaya iki
parallel tahta».

կոպալ gopbal (I) «tokmak», baston.

կոպիտ göbüt «kabaca, biçimsiz, şişman, kuruntulu».

կոպտոն ködün, köftün, kopdon, kobdun, kopdun, ցօվդուն
«hayvanlara yem olarak verilen, yağı alınmış tohum
posası».

կոռտիկ күртүк «hırka, yolek».

կոլ, կովալ күлек, гөвлек, күвлек, гөлек «ağzı daha geniş ağaç
kap, kapaklı yağ kutusu ağaçtan kulpu ya da kulpsuz
bakraç, tahta kova, su kovası».

կովիկ, գովըլ govik, kovuk «huni».

կովծ ուծ govc' uc' «kertenkele».

կոտ, կոտիկ god 1. «godık (II) tahtadan ya da medenden yapılmış
bir çeşit tahıl ölçəsi, kile».

կոտիմ godim «nasturtium».

կոտոշ godos (II), godaş (II), godeş, gottaş «ahlaksız adam,
pazevenko».

կոռթ gort «ekilip sürülmeniş toprak».

- կորի goru (III) «su akıtmak için kazılan üstü açık oluk, kanal, ark».
- կորիգ goy (I)c' «tane, çekirdek».
- կորոս, կորոփ korob «kır evi külübe».
- կորոսեղ gorut, gorut (II) «tarlaları kısım kısım sulamak için aralarına yapılan tümsek».
- կորկոտ korkot, korkata, gurgut, korkota, korkut «mısır kırması, mısır kırmasından yapılan çorba ince onğütümüs mısır taneleri».
- կորնկան gorunga «yonca».
- կոփ, կոփիչ, կոփիչ köpüç, kopuş (II) «çamasır tokacı».
- կոցուկ gocuk, goduk «mohut bitkisi lahana koçanı».
- կրկիկ տնս, գուլ ցıkgili, ցıkılık, կկılık, ցակա «ağacın en yüksek yeri, tepesi, ağacın doruğu».
- կուգ, կուգիկ kuzzik, guzzik «kambur».
- կուքնի, դուքնի kütnu «bir çeşit kumas».
- կուծ gıcık «toprak tencere».
- կուլ ցullut «yutma miğdeye indirme».
- կուլուկ, կուլութ külür «çocuklar için yapılan halka biçiminde ekmek».
- կուլիկ kulik «yuvarlak küçük ekmek».
- կուլկուլակ kulgula, kulkullu, kulkulu, gulgul, gulgulu «küçük el testisi, testi, sürahi».
- կուկար տնս, գոգան: kukula, gugula «püsküllü erkek başılığ».
- կուկուլ kukul, gugul (V) «gelin fesi».
- կուճութ kucur (I), gusur (I), gucur (I) «kısa boylu bodur (kimse)».
- կումկում gumguma, gumgumu, kumkuma «bir çeşit su kabı, küçük toprak sürahi».

կոռ, կոռայ, կոռիկ gura (I), kurik, kuray «toprak çorba çanağı»,
gurik (I) «tahıl ölçüstü», gurik (II) «hayvanlara
yem verilen tahta ya da teneke kap», gurik
(III) «su testisi».

կոռք gurt tavuğu «kuluçka».

կոս, անկոս kut «tavük yemi», kütlü «çekirdekli pamuk».

կոս (գնալ) küt (IV), küd (V) 1. «tandırda pişirilmek için yapıştırılan
hamurdan düşen parçalar». 2. «küt keriş».

կռան տես, գռան, գռն, գերոն (անել):

կոսիկ, քոթիկ տես, քոթիկ kutik, kutuk (V) «kopek yavrusu».

կոկալ, կրկալ gırgal «öküz ve ineklerin boğazına takılan ağaç
halka».

կոճիկ gıcık (I), gırcık «incik kemiği».

կոճել, կոճոն, կրճոն gırcon «buğday, ot vb. şeylerin kalın sert
kısımları yemedik ot artık ların».

կոխı gırif etmek «kavga, gürültü etmek».

կովազան gırfacan olmak «kavga, gürültü yapan kırıp geçen».

կոտան gırdan (I) «burulmuş manda».

կոն kiro, kirro «kaba saba görgüsüz», kızıro.

կսկոնժ kısıkt, kısıkt «iyi kızarmış tandır ekmeyi».

կոռոց guduz, guduk, kodoz, kuduk «kuş gagası, bir şeyin sivri
uçları, burun».

կրկիտ gırgıt (I) «cimir», gırgıt (II) «içi kolay çıkmayan ceviz».

կրկոտ kurkut, kurgut «çalı çırpı, ufak odun».

հա he, haa, haya «evet, öyle, hayr».

հաք, հապ hap, hab, heb «hap», DS, 558 baş hapı, kafa hapı
«aspirin».

հաքայ hapa «aşık kemiğinin oyunda belirli çizgiye bir karıştan
çok uzak kalması».

հաքաք hazar (muruli), hezer tere «dere otu», hezerteri «anison».

hազոր, հազորան հալան «alıç».
 հալ hal «harman ve kar sıyırması».
 հալան hellec «pamuk atan, hallaç».
 հալ hağ, hek, heğ, heye, heyg, heğ, heyhey «meyve ya da sebze taşımaya yarayan büyük sepet, küfe».
 հալոր, ակոր akob «deli, serseri».
 համ, համ, ամու hambol, hamol «sabanın önündeki birincil çifte denir».
 համմէ hamme – buyur (BAS) «hamme – buyur efendim».
 համբայ, համբայ hampa, hampa (III), hampa (IX), hempa «parasız» (Argo), «yarışmacı, yarışıcı, para ve emek harcamadan kazanılan şey, çayırın paylaşılan her bir parçası».
 հայ hay «ermeni» (Argo, 129).
 հայր *տես, կնքահայր*:
 հան (կով) hank «bılmece».
 հանաք henek (etmek), henk «şaka yapmak», hanek, hanak «sör, lăf, lăkır».
 հանգ, հանիր henir «nefes, ses».
 հանդ, անդ hant (I) «küçük bostan», hant (III) «yer» (senin tarlan hangi hantta).
 հաշա haça «meyve dallarının eğilmemesi için destek olarak konulan catallı ağaç».
 հաս, հասուն, հասul hasek, hasham «ham meyve», hasgar, haskar «olmaya başlayan meyve, yarı olmuş meyve».
 հասulանալ asgisar (BAS 44) «annadın».
 հատ, հատիկ hadik, hedik, hetik (aşı), hedük «aşure çorbası, bulgur aşısı, haşlanmış buğday, bulgur, mısır, nohut vb. şeyler».
 հատել, հատիչ hadiç «bal kesmekte kullanılan bıçak».
 հար har, harik, har olmak «nezle bronşit olmak».

- hարակաշ** herekeş etmek «birleşerek, elbirliğiyle iş görmek».
հարայ haray çalma h «yüksek sesle herkesin yardım için bağırarak».
հարանի harana, haranni, herene, herani «tencere, kazan, tek kulplu büyük bakraç».
հավար havar etmek «imdat istemek, havarmak bağırıp çağırarak».
հարաւ haraf, araf, herav, erav «lodos, ılık rüzgâr, lodos yeli».
հարաւունք hargin, hernik (etmek), hernük, hernüyh, hennik, hennük, hermik «ekime elvergli nemli toprak; toprağın yağmurdan son sürülme, ekilme tavrı».
հարկոյիկ hergolik «açık mavi çiçekli, kökindeki yumruları yenilen bir çeşit ot».
հարմի hermi, harmı, harmu «duvarların üzerine konan ağaç, kiriş, tavanın örülmesinde kullanılan kereste, kiriş».
հաւասար hafsar, havsar «eşit» «bir buğdaydan, bir çavdardan kat da havsar eyle».
հաւուր, հովուր havur, hovur «zaman, müddet».
հաւնիմք hevni «uyku».
հաւփալ hopal, hapal, hopan «yabani güvercin».
հացապուր haçapur, hasapır, haçanpur «mısır ve fasulye ile yapılan ekmek».
հափ hapık «küçük çocukların yemeği», hap etmek «yemek».
հափուսայ hopısa, hapise «üzüm ya da dut şirasından yapılan pestil».
հեծան hezan, hezen, hizan, hizen «damların üzerine döşenen kalın ve büyük ağaç, kiris, kalın ağaç gövdesi».
հենգն *տես, հաւաք:*
հենք henk «dokumacılıkta atkılarının geçirildiği uzunlamasına ip çözgü».
հերի heri «seslenme ünlemi».
հեսան, էսոն, էսան, լեսան haysana «biley taşı».
հեւն *տես, հարուն, հաւնիմք:*

hētun, hētunlq hedik «kara batmamak için ayağa giyilen, altı şerit şeklinde kaplı, yuvarlak bir çeşit kar ayakkabısı».

hērlq herk, herg (etmek), herek, hırk, hirek, ferk (I) «sürü müş tarla».

hētū, hētū, hēlūw hama (III), hamacuh, hamacuk, hamana «hemen, şimdi».

hērlq *unlu, funuq*:

hēlūn him «temel».

hūwaj, hūwajh hamaylı, hamayil «talisman, ektili muska».

hūwān hīzan (VI), hīnsan, hīnzan «bağ evi».

hōqawd hogeç, hōğec, hōğüç, hōğüş «iki, üç yaşındaki erkek koyun, koç; baharda bir yaşında olan koyun, toklu».

hōpnp *unlu hopop*:

hōl, hōlūl hol «topaç», holhul, holhol «su çevrisi».

hōlhlq *unlu, funuq* holluk (II) «bostanları, beklemek için yapılan çardak».

hōqlwql, hōqlwqlp q hōgal, hōkal (I) «toprak damlı evlerin tahta saçığı».

hōjnwrl oynar bir halk oyunu.

hōj, ūwrlwrl hōy maval «bir çeşit bar oyunu».

hōn, ōn, ōnwā, hōnwā hōn (I), hōn (II), hōncu, hōncubaşı «ekin biçilirken sıralanan işçilerin tarlanın sonuna kadar açtıkları yer», hōncu «ekin biçen», hōncubaşı «ekin biçenlerin başı».

hō2h, jō2lhl hōş «kağnıkılardan bir ağaç».

hōw, hōh hop (IV), op. 1. «atları durdurna ünlemi». 2. hop «atlamak, geçmek için».

hōwqlw obba «haydi».

hōwqlw (hōpwl) hōbba gitmek, habba, hōppa gitmek «gezmeye gitmek» (çocuk dilinde).

hōwqlw hopop (II), hōhopik, hōplop (II) «çavuş kuşu».

hnnnũ pnp horun dutu «kara dut».

hnuuũ(p) hosan «büyük ve yüksek kayalar arasındaki derin vadi uçurum».

hnuhnu hoshos «yol yontem bilmeyen (kimse)».

hnq, hnqũ havan (II) «sıcak suyu ısıtırmak için katılan soğuk su».

hnpp, hnpph hortik (I), hortuk (I), hotuk (I) «eşek» katır, domuz, deve gibi hayvanların yavrusu».

hnph, hnph hortuk, hõrũk «kağnıyı çekemeyen öküzlere yardım için bağlayan yeni bir çift öküz, birinci çift öküzlerin önür koşulan yardımcı öküzler».

hnqũnũ mhu, nnn:

hopop hotot, hototik «hortlak».

hou sũrũ

houuq hodaũ, hadak, hodak, hodakçı, hodag «çiftçilerin yanındaki yardımcı, çocuk, yamak, çoban, sığır çobanı, öküzün boynuna oturup öküzü süren çocuk, kotana goşulan öküz (hodağcı) hodagkâr».

2

ũuq cak, caka, caga (III), cag kargası (I) «dişi manda, manda yavrusu».

ũuqũp zakar «huni».

ũuq çari (II) «sığırların kuyruk kılı».

ũuũũp zavar, zaval, zavar, zavara, zavır «hayvanlara yedirilmek için hazırlanan tahıl kırması, iri öğültümüş un, öğütme».

ũũ sevinç, sevuç, sevũc «pulluklarda toprağı diklemesine kesen kama biçiminde demir».

ũũũ zoğ «yapı üstüne atılan çapı 60-75 cm, uzunluğu 7-10 metrelik ağaç çevizli sucuk kurutmak için yapılan ask».

ũũũũũ geşeng «güzel, iyi».

դժալ, դժժալ գլjirtu, գլjıldı, գլjıldı «madeni sese benzeyen sesper (için)».

Ճ

ճաթ cad «darı ekmeđi, mısır unundan yapılan fırında pişirilen büyük uzun ekmek».

ճալ caga (III), caka «manda yavrusu».

ճալաւ չakat «dağbası, tepe».

ճաղ cağ, çağ, çağa, çağlık, çağlıh «şiş örgü şişi, çorap şişi, duvar, çit, arabanın yanları ağaçlar».

ճամբար, ճամբարալ cemberek, cenberek, canbara, cemberereyh «pulluđu tekerleđe bağlayan halka».

ճանլ, ճանգ çang, cınk «tek avucun aldığı kadar şey, pence, keskin tırnakı, avuç, el».

ճանկուլ cancur, çançur, cancol «kırmızı siyah erik».

ճանուր, ճիւանուր çonur (II) «dut ağacından yapılmıs tek parçalı üç telli saz».

ճաշ caş, çaş «mısır unu, yağ, şeker ile yapılan çocuk maması».

ճաւ car etmek, carlemek, car, cor etmek, cort etmek, carlaşmak «demek, sörllemek», carcı «tellâlile yapılan çağrı» haber icar, haber ucar «haber ve bilgi veren, cort etmek, cort atmak «yalandan vaad etmek (cortlamak)».

ճառճաւ carcar, çarçar (I) «düven».

ճառուլ carıt, carık, cerde, cerit, carıt «ateş ya da toprak küređi».

ճառոււ ates küređi.

ճար car, cir («carıma car yetişdi») «imdat, yardım istemek, yalvarmak, carına yetişmek».

ճարճիւր cırcırık «rocket».

ճարալ cerp (II) «et pişmeye başladığı zaman çıkan köpük, et suyunun üstündeki yağ tabakası».

ճեմճ cenç, cece, cecara «kalıntı, bir şeyi eritip süzdükten sonra kalan tortu arı peteklerinin eritilerek mumu alındıktan sonra kalan kısmı».

ճես, ճուս cet, cut, çıt, çıtlos «dişi piloç, erkek horos, güz pilici, bir yaşında horoz».

ճըս, ճեսիկ cetik «su koymaya yarayan kap».

ճըսպըլ cıpıl, çıpıl (I), cis cıbil «çıplak, keçel».

ճերմակ carmank, çermak, çarmak çur «rakı».

ճըլպուր, ճիլպեր, ճլպուր cılbur (II), cilbir, cılbur (I) «sulu bir emek», cirbil «soğanlı ve yumurtalı pirinc çorbası».

ճիլ cil, cillik, çil, cilot, cil «hasır örülen ot», cillik «hasır otunun bol bulunduğu yer, sazlık».

ճիճա cicaba, cicana, cice «sevgili kamışlık».

ճիճի cıcı (I), çıçı, çiçi (I).

ճիմջի, ճոճ çincil, cincil «bataklık», «şalincak çocuk salınacağı çingil beşik».

ճըմճմա, ջմջմա cımcıma «yollarda ve tarlalarda meydana gelen bataklık».

ճիպոս, ճպոս coput (I), cıput «kısa, kalın sopa».

ճիպո cirbit, çırpık, cirbik, çirpik, çırpık «çapak, göz çapağı, göz hastalığı».

ճիպ-ճիպ cip «pekpek, çok», gözu akan / şirbik, şıpık, şipitik «kızarıklık, hasta göz».

ճիռ çirtik, çirtim «kuş üzümü, salkımcık».

ճիս c'eduş etmek «boğazına».

ճիսապուր cidabır «keşkek, yarma buğday, et suyu ile kaynatılarak yapılan çorba, haşlanmış yarmanın içine tereyağı katılarak yapılan yemek».

ճիփլ, ճիլ cığ (I), ceğ, cılga, cıllık «genç, küçük ağaç dalları, ince dal».

ճրազ «sahipsiz kalak eşya».

ճլօր փիլոտ, փիլլի «şamar, tokat».

ճլօր clur, cellur «küçük çömlek».

ճղաթայ «et suyu».

ճղա արոր cğla pulluk.

ճղայ տես, ճիւղ:

ճկոյթ, ճքիկ փիտ, փիտիկ parmak, cite parmak «küçük parmak».

ճկուն փüğül, փükür, cükür «kazma, bir yüzü balta, bir yüzü kazma olan aygıt».

ճնու, ճնի cici, cucu, cücü «bitkilere zarar veren bir böcek, bir çeşit ağustos böceği, böcek».

ճղապոր coğalir «yeşil kabuğu soyulmuş ceviz».

ճննել, ճնուն cumur, փumur, փimur «yağda kızartılmış ekmek, cumurlama».

ճնթը, ճոխ coh, cof (I), cof cof (I), cof (II), coh (I), coh (III), cohcoh, cohcohlu «gözü tok, cömert, eli açık».

ճնճղուկ, ճնճնող, ճնճուել փինչիկ, փինչիկ (II), փինչե (I) «serçe», փինչիրգա (kraelitzi).

ճնտիկ «küçük kap, ufak tefek ».

ճոճ, ճիմջի coc, coç, փoç, cocağ, coplan «bataklık».

ճոն con (II), փon (I) «çavdar».

ճոռ, ճորիկ, ճոռիկ, ճոռիկ corik «emziksiz çinko ibrik».

ճորել, ճորճոր cor «çocuk öyünü, corcor».

ճորտ cort (I) «dilençi».

ճոփ cöp (II), cop «dikenli sopa, baston».

ճուլ, ճուլ ճուլ անել culcul (III), curcur (II) yapmak «çiş anlamında kullanılır».

ճուլպան, ճուլպանի culban, culbant, cülbant «yabancı bezelye, burçak».

ճուկ, ճուկալ, ճուկհալ cugal, փokal (IV), փıkala «toprak tencere, փömlek, küçük çorba kazanı».

ճուճ, ճուճուկ cucul (III), cücül (II), cücük, cüllük «erkegin cinsiyet organı».

ճուճու cucu, cücü (I), cucug (II) «kümes hayvanların yavrusu, civciv».

ճուռա cura (II) «küçük zurna».

ճուտ տես, ճես:

ճռիկ curruk (II) «ocak çekirkesi».

ճոճն տես, ճռիկ:

ճուկ «küçük çorba kazanı».

ճրազ քıra, ışık, kandil, lamba.

ճրազալահի cırahpah, cırapa, քırakba «kandil, ışık, lampa koyacak yer, kaşık koyacak yer».

ճրազու curaki «koyun ve sağırլarın iç yağı».

ճրճիք, ճիքիքա, ճիքճիքա circir (I), circir (I), քիրքիր, circira «ağustos böceğı».

ճոճ, ճոճել, ճոճալ, ճոճնց coc, coplan (II), coç (I), coçluk, kocak «bataklik».

Մ

մազ, մազման mazman, mazmancı 1. «կıldan ip бүken, çuval dokuyan keçe yapan (kimse), kendirden ip, yular urgan yapan kimse». 2. «ip sarmaya yarayan silindir biçiminde araç».

մազկազ, մեզկեպ nezekp, mezgep.

մազրկալ, մաքալիւլա mazraka «ekmeğı tandıra yapıştırmakta kullanılan araç».

մաք mat koyu domates pekmez suyu, şeker ya da pekmez ağdası.

մաք մնալ mat (kalmak) (IV) şaşkın.

մալեզ malez «şırıyla undan yapılmış üzüm bulamacı, pestil hamuru».

մալուխ maluh, malık, malıh, maluk «boyunduruk kayışına geçirilen ağac çivi, çarık dikmek için ağaçtan yapılmış biz».

մախաթ mahat – «derinin kıyısının cizmek için kullanılan çift ağzılı, ağaçtan yapılmış bir saraç araçı».

մախոխ, մախոխու mahuhu, mohuh, mahih «acımsı ekşi, çok ekşi, buruk tutta».

մախր, մաքիլ marh «çam çırası».

մասուն mazın, mac'ik, maş, mazun «yoğurt».

մակաղ mağal (I), meğel (I) «koyunun kırdı yatıp dinlendiği yer, ya da dinlendirilmesi».

մահիճ mahic «karyola».

մահտեսի միճիսի, միգիսի, մաճիսի «christian pilgrim».

մաղ տես, քարմաղ:

մաղթ maht, math «arıyı kovana arıstırmak için yapılan ilaç».

մաճ mac, maç, macı, maçı «sabanın elle tutarak yönetmeye (sapi)».

մաճառ macar (III) «kırmızı şeker pancarı ve kızılıcıktan yapılan turşu».

մամ mama «hala».

մամի мамилік, mami «avurdaebe derler».

մամուխ мамук, мамух, мамук «yaban, dağ criği, bir çeşit kara eriğ».

մամուտ мамур «yosun».

մայիլ mayıs (I).

մայլել mayıl (mayıl bakmak) «beyenerek bakmak».

ման (մազման) menik, menek, menük «mekik» «iplik çilesi, bezirhanelerde burğu denilen direği çeviren kol».

մանիչ manic.

մանճուք mancük «şal dokunurken geçme ipliğinin sarıldığı ağaçtan yapılmış araç».

ման մուն man «yuzde olan sarı lekeler, çil».

մանկեռ manger «tarla tırmık».

մանկուր mangur, mangır, mangürde «hayvanların boyunun takılan ve ip bağlamaya yarayan ağaç halka».

- մանուկ manık, manuk, manıh, manuh, manik «kedi yavrusu, köpek yavrusu, kedi ve yavrusu».
- մանուկ manuk «küçük hamur topağı».
- մանչ mencik, mencük «kedi yavrusu», menç «korpe, taze», keçi «koyun yavrusu».
- մաշ, քերմաշ, մաշուք «mesuk küçük, ufak sabun parçası».
- մաշուք maşuk, meşik, meşük «küçük, ufak sabun parçası, yağsız peynir bölünmüş parçalara».
- մաշարա maşala, maşara, meşere «bir metre karelik toprak parçası, evlek, karık, bağ, bahçe ve bostanlarda ekilmek için ayrılmış toprak parçaları».
- մաշկաթև maşketep.
- մարան maran «küçük ev baraka külübe, çay bardaklarını, koymaya yarayan tahta sandık, yemekleri saklama yer».
- մարան moran (III), marannıh «araba tekerleğinin ağaç kısmı».
- մասաթ masat, massat «bıçak vb. kesici araçları bilemekte kullanılan demir, kayış, bileyi taş».
- մասրենի, մարսիկ marseni «kuşburnu ağacı».
- մաս(ն) *տես, կալմաս:*
- մասու massa, masas, meses, masa «üvendire», «hayvanları dürtmekte kullanılan ucu demirli değnek».
- մատակ matak, medek, medik, medeyh, medeklik, metek «dişi manda, manda yavrusu, malak buzağı».
- մատն madik atmak «aldatmak, kandırmak».
- մատուտակ madik, madamak, mardımalak, madımalah, madımalag, madımah, madumah «ilk baharda kırlarda biten, ıspanak gibi yenilen bir ot».
- մար *տես, փառ, սլար:*
- մարաք merək, marak, mırık (XI) «odunluk, samanlık, kilar».
- մարանդի *տես, գերանդի:*
- մարի meri (V) «dişi keklik».

- մարդ** mart; BAS 209 mek mart «bir adam».
մարիւ marh «çam çırası».
մարմաշ marmas «ince tülbenkten yapılmış başörtüsü».
մացառ masar «kuru ağaç, kuru kestana».
մեզար mezer «önlük, büyük havlu».
միխ, միխակ mığ, mık, muh «mıh».
մեղայ meğa «tövbe» meğa asvas «BAS, 45, 213».
մեղր, մեղրիկ mirğik (ballı).
մե, մեկ mek «bir», mek mart «bir adam».
մեշու, մեշիշու meşük «küçük».
մզուշ mezuş, nezuş (etmek) «mız ses çıkarmak».
մէզ տեսւ իոյ, իմւմէզ:
մէջ, միջուկ mişluk «ekmek ortasını».
մետ met «bilye, para ya da yuvarlak taşla oynamak için kazılan küçük çukur, çelikçomak oyunu – met değneği, oyunun başlangıç yeri».
միջ տեսւ մշուշ (= mij, mij).
միթ mitit «dokuma tezgâhında dokunan bezin sarıldığı araç, dokunan şeyleri daraltmaya yaranan araç».
միթլ, միթլ metel, mitel, mitil «yüz geçirilmemiş şilte, minder, yatak, yorgan, yastık giysi astarı, çok eski ve kili giyecek, kilim, halı vb. yorgancı».
միշիւ mişik, miçek, micel (II), miçek, miçeyh, mizik, mucuk «sivrisinek, küçük böcek, eşek arısı, tatarcık».
միտիկ, միթիթ, միթիլիկ midik, midilik, miççik, midi, micik (II) «küçük mini».
մետռն meronna «bir şeyi lüzumundan fazla yıka, elleri uzun süre ovala».
մղորիկ emğoyig, en voyig «bir küçük yılan».
մշուշ, միշիկ meşuş, miç, mij «pus, sis, duman».
մոթ, մոդ mud, mut «bir çeşit tahıl ölçesi».

մոդուլ, մօւոնիլ modul, mudul, modur «at, eşek, öküzleri dürtmekte kullanılan ucu çivili değnek, üvendire».

մոզ moz (II), moza, mozalan «karasinek, öküz sineği, kan emici bir sinek, büvelek eşek arısı», moz tutmak «büğelek tutmak».

մոզիլ mozi (I) «iki yasından doğurucaya kadar inege verilen ad, düve».

մոլ mol, molak, molah «ağaç sürgünü, fiskın, ince dalları, yeni süzen filizleri».

մոլոշ moloş, moloşa «ebegümeci, biçilmiş ot».

մոծակ տես, մծեխ:

մոծիլ mıcır, mocir, moc'i «kıvılcım».

մով mev (I) «üzüm kütüğü ve çubuğu, asma».

մոր, մորեմի, մորմեմի mormeni, mora, mora (I), morman, mor (I) «böğürtlen» («bahcelerde mormeni, sen urum ben ermeni»).

մորճ, մորշ, մորճիկ morç, morş, murı «ağaçların filizleri, yapak ve çiçek tomurcukları».

մուզ muz «acımsı, acıya çalan».

մուտ, ջրմուտ (խառն) տես, ջրմուտ:

մուրզու, մուրծա murzu (balık) «bıyıklı, tath su balığı».

մուրճ murc, murç, morç, murş «keski, sivri uçlu demir, tascı kalemi, delik çukur açmakta kullanılan demir».

մուրտ murt, murtlik «mersin ağacı».

մոհիլ mirik «açgözlü, cimri».

մոմալ, մոմեմլ mırmır «burundan konuşan».

մոմռիկ mırmırık, mımırık (IV) «yeni mayalanmaya, eskşimeye, şarab olmaya başlamış şıra».

մրեմլ mirık (VIII), mirik (III) «ince saman».

մուրք musur (III), murus, musluk (VI) «ahırda hayvanların yem yedikleri tahta yemlik».

մումար mısmar «büyük, uzun çivi».

մրուր, մրրիկ, մրրուկ murik (II), mırırık (II), murur «posa, kahve telvesi tortusu, sirke, şarab sıvık şeylerin tortusu, yağ dibine çüküntü».

մրթմրթալ, մրթմրթիկ murt murt etmek, mır mır «çevik».

մուշ-մուշ, մշիկ-մշիկ, մշ-մշ, մշլ-մշլ muş muş, miş miş, muşul muşul.

մօսկամ modgam, modıyam «ödünc öküz ile çift etmek, tarlayı sürmek».

մորուք, մօրու(ք) moruğ, moruk, Argo, 205 - ihtiyar, yaş moruklamak «yaşı almak».

Յ

յալի, յալելի, յալելի yalli (II).

յանգ enk.

յատ unbu npp:

յարակ irak, irag, irak «uzak».

յաւանակ, աւանակ, յօվանակ avanak, avanağ, avanag, avalak «oğlak, keçi yavrusu».

յօղ, զօղ zot etmek «kazma, balta gibi araçları çelik ekleyerek onarmak, zotlamak, eskimiş madensel araçlara kaynakla ek yapmak, madeni eşyaları ısıtarak parça ekleyip uzatmak, perçinlemek».

յօւ unbu, oppjoun:

յեսան, հեսան haysana «biley taşı».

յիմար, հիմար himar, hmar «eşek».

յոշկի unbu, hnշկի:

յօպուպ, յօպուպիկ, ոպուպիկ hippo, hup hopik, hop hop (II), hop hopik «çavuş kuşu».

յունիս, հունիս, ունիս unus «haziran».

Ն

նազուկ nazik, nezik, nezük «iplik bükmeye yarayan bir çeşit çıkırık».

նազուրք nezik, neziyh «mayasız hamurdan kaymakla yoğrularak yapılan ve sac üstünde pişirilen bir çeşit ekmek».

նաթ nat «tırpanın sapı».

նախիր nahır, nahır, nakır «davar sürüsü, sığır sürüsü, nahırçı, nahırçı «çoban».

նան, նանէ, նանա nana, nane «ana, çok yaşlı, bunak kadın».

նանիկ, նանա, նաննի

նանիկ, նանուկ nanik «hala».

նարեկ nara (III) «çekicinin şivri yeri», nari (II) «bakırcıların kullandığı bir araç».

նարնջի narınci «portakal rengi, koyu sarı».

ների neri «iki yasından büyük erkek keçi, teke».

նեղկեայ, նազկապ mezgep, nezkep, nezgeb, nezigip «kadınların başlarına taktıkları üstü işlemeli ve altınla başlık», mezkep «bebeklerine çocukların önlüğü», nezgep bağı «mezgebin düşmemesi için çenenin altına ve saçların dibine bağlanan bağ».

նիզ, լիւզ ling, link «kaldıraç, pirinc düvmeye yarayan tahta dibek, manivela, kol, bulgur yarma yapmaya yarayan değirmen».

նոնռիկ nonoş «lorikim, pisikim».

նոր nor, nur, norcuk, norilik «bir çeşit taze, yumuşak, tuzsuz, beyaz peynir, lor».

նութար nubar, nubar etmek «turfanda sebze ya da meyveyi ilk kez yemek».

նուիկ, նվիկ (նութի) nvik, nevek «ekşi katılarak yaprağından yeme yapılan bir çeşit yabani bitki».

նուլի, ունլի nüğü (I), nüğü 1. «bir okka». 2. «yarım okka, okkanın sekizde biri, altıda biri».

С

շաբաթ şabat kün «cumertesi».

շաքալ şapta «uzun, ince sırık».

շարաշ şabaş «dügünde çalgıcı ve oyuncular için toplanan para, sevinmelik».

շագ şək «uğursuz, teres, geçimsiz».

շալալ şekek, şeke, sekeh, şeliş, şeleg «sırtta taşınan yük, küçük sepet», şekekçi «yük taşıyıcı», şekeklemek, arkasına yük yüklenmek.

շախաա şahta, şahda «kırağı».

շակալ (լակաշ) şekkal, şekal «eski, yırtık ayakkabı».

շահրայ şahra, şehre çekmek «ekin sapı yükü, ekin saplarını taşımak için semer üstüne takılan ağaç».

շաղ şağ, şeh «yogun çığ».

շաղ տնու, շիղ:

շաղգամ şalgam (III), şalgam, şağlom «şalgam».

շատախ şadak «yardımcı kadın, hizmetçi».

շաշ, շաշորդ, շաշարա şaşort, çaşut, çaşurt «koyun ve ineği her gün sağan kadın».

շատարաք şadara, şadra, şatra «büyük delikli kalbur».

շատինակ şadinak «ağaçdan yapılan bir hububat kapı».

շար, շարաք şaranbar «altın dizisi, tesbih gibi dizilmiş şey».

շարոց saruç, saruc «cevizli sucuğ, pekmez sucuğ».

շար say «poşu».

շափարգայ şeperze «dağınık, bakımsız».

շաւան, շաւառ, շափոք şavar (II) düdük, şaver çalmak, şavur (I) «düdük öttürmek».

շիք, շիքիկ şihpik «sapsız çakı».

շեղ / չեղ ceç (I), şeç, çeç «samanla karışık tahıl (yığını)».

շեղ şef «bir yanı eğri ağaç».

շերիք şerğit «içi sırlı geniş ağızlı küçük çömlek».

շեռ, շաւ, շուշ şeruş, şerşeruş etmek şırlamak.

- 2tġ şen, şin, 'şenlik, şinlik «insanların yaşadığı, meskun yer, şenlenmek, şenletmek «şenlendirmek» düzeltmek, canlandırmak», ev şenliği «evin hanımı», sennig «kalabalık».
- 2tġp senk, senksiz «işi yolunda, keyfi yerinde».
- 2hphl şitil, şetil «fide, sebze, çiçek fidesi».
- 2hl şıl, şil «şaşı, sakat, çirkin, çok kötü, inme, felç», şılıh «pasaklı».
- 2hġ, 2nġ, 2wġ, 2hı şeğ, şığva, şıvga «filiz ince ağaç dalı, bir yıllık sürgünü, çubuk, sap, yeni süzen dal».
- 2hġ, 2hġnġl cücük, cıcuk, çucuk, çicuk «peynirin, lorun süzülüp alındıktan sonra geriye kalan suyu, peynir suyu, peynir mayası (süjük, şücük)».
- 2hġhl şinik, çinik (III), şınık, şinig «tahıl ölçesi8, kiloluk bir hububat ölçüsü».
- 2huġ, 2uġlġ şibliġ «çok tuzlu», sıbliġ.
- 2hun şıttık «çıban çıkarmak».
- 2hphġ şirik «susam yağı».
- 2hġpaw şirkem «dunun ikinci kez kaynatılıp sıkılmasından elde edilen sıra».
- 2hı şiv, şif «şıraşı alınmış üzüm posası, pamuktan ayrılmış».
- 2huwı şivan «sesli ağlamak, ağıt yas, kıya».
- 2hıpaw şivkam «üzümden ikinci kez alınan sıra».
- 2lġp şilar «ham erik, erik».
- 2lġphw şilopa, şulupa, şilopa, şılıppo «karla karışık yağmur».
- 2uġ şima, şimel, şimal, şimol «taze sürgün, asmanın yeni süren filizi, biçilerek buğday tutamları».
- 2ġnph şinork «hüner, allah sana şinork versin».
- 2nh soy «dokunacak ipliklerin sertleşmesi için batırıldıkları un bulamacı».
- 2nġ, 2nġhp şorik, şörük, soruh «salya, tükürük», şohot, şoğurt, şoğurtli «salyalı insan ya da hayvan için».

2n1p şor rakı «artığı».

2n1w1 şulallamak, şularlamak, şulalamak, şular «iri iri dikmek, teyellemek», «seyrek dikiş».

2n1u1 *untu, 2h1:*

2n1u şun «köpek», oşt «köpek kovalama ünlemi, oşoş, oşık».

2n1pp6 şurt «tandırın üst kıyısı, ocağın kenarı».

2n1w1n şırat, şırat «yağı ve peyniri alındıktan sonra arta kalan süt suyu ayran».

2n2n1 şerşerus, şırşır (I) «çağlayan».

2w1w1w1 şıpana, şıpane, sipane «eşik, eşik tahtası».

2p1p şakuk, şakık «sert kumlu yabanarmudu».

Ω

nq1p1 ozor «ateşte biraz tutulduktan sonra bükülebilen lifleri yumuşak ve dayanıklı bir çeşit ağaç».

n1n1n1 hürle, hürle «ököz emi, mercimeke benzer bir cins burçak».

n1n1p1 hecer, hacere «tavan».

n1n1 ornuş «ulumak».

n1w1h oski «altın, lira» Argo, 215-216.

n1w1p1 oskor, osgor «rüşvet», oskoru «yutmak, rüşvet kayırma».

n1n1w1n1 odnar «sağılırken uslu durmayan ineklerin arka ayaklarının bağlanmış durumu».

n1p1, h1n1p1, h1n1p1n1 hoduk, hortik, hortık, hotik, hoddik, horçuk, hotiyh «eşek, katır, deve, kedi, tavşan vb. gibi hayvanların yavrusu».

n1p1j1n1 hortut, ortut «asmadan budanmış dallar, kurutulmuş çubuklar».

n1p1 orc, oc'guş, oc'kuş (etmek).

n1p1 arnu «damın kıyılarına dizilen taş sırası».

n1n1 oroc, ouç' «geviş getirmek».

n1n1u1 orim, orum (V) «karamuk, ekinler arasında yetişen bir çeşit zararlı bitki».

nıhı hop (III), hope «havuz», hop «tarlaları sulamak için, tarlanın yüksekçe bir yerine yapılan havuz».

nılnı, hnılnı helün, helon «irili, ufaklı boncuk».

nı2 uş «akıl» (ıntıu, uşını2 - abuş).

nın, nınh ırı «bir ağaç çeşidi».

nın ur (TPC 881), şiş (II), şişlik.

nınnıhı pınpı horum tudu «kara dut».

nınnıhı pınpı horum tudu «kara dut».

nıfını ufo, uf «yemek» çocuk dilinde.

şalışalışu cakcakı, cekceko, çakçaka, çahçaha, cekcek «değirmende buğdayın bittiğini haber veren bir aygıt, değirmen çakıldağı, kapı çekişi».

şamış çamiç, çemiç, çamiç «kuru üzüm, dut kurusu, iri leblebi».

şamıap çeneyh «tarladan pamuk toplama».

şalı çaç, çeç, çiç «şalgam ve patates vb. bitkilerin toprak üstündeki yeşil dalları».

şarp, şnn çar, çor (ilene olarak söylenir), hastalık, dert, hayvan ve bitki hakkında.

şalışu

şarpın cart kuşu «diken aralarında gezen boz renkli bir küçük kuş».

şalışı çap «şinik, dahil ölçesi, 80 kg. lık buğday birimi».

şalışınıl çeper (I), çiper, çeperlemek, çeperlik (II) «çitden duvar çevirmek».

şalışınıl çapık, çepik, çepiyh «ağzı açık el sepeti, kollu sepet (meyve konulan)».

şılz, şılđ çeç, çec «kabuğu çıkarılmış fındık, ceviz ve mısır, üzümün suyu alındıktan sonra kalan posası, dalak halinde balsız petek».

շեղճ, շեղջ, շեղջ չեց görmek çeçlemek «samaından ayrılmış taneleri kalburdan geçirerek yığmak».

շեմ ուշում շեմում etmek «sözü ağızda gevelenmek».

շեշիլ շեշիլ շեշիլ «yağı alınmış sutten yapılan peynir, telli peynir».

շե, շե cece (II) «yok», «bizde şeker cece».

շիկ, ճիկ, ճկոթիկ շիկ (parmak) «küçük, serçe parmak».

շիթ, շիթ շիթ (I), շիթ yazma «basma, başörtüsü».

շիշի շիշի (VII), շիշ (III), cice, cıci (III), cicik (V) «et» (çocuk dilimde).

շիշի մամա շիշիմա (III) «yagmura tutulmuş bir kimsenin hali».

շինչին շինչ (II), շինչիկ (II), շինչ «serçe kuşu», շինչի (I) «serçe büyük lağünde ve toprak renginde bir kuş».

շինչ, շինչին շինչ (II) «küçük».

շլշալ տես, շնշալ:

շուտ շիլոտ «fakir, aç».

շնշակեր շիմ, շիմիմ (I), շիմի շիմի, շիմ շիմ, շիմ շիմ «az az isteksizce (yemek)».

շոշո, շոշիկ – շոշ, շոշո, շոշիկ, շոշ շոշիկ, coco, շոշիկ, շոշիկ «eşek».

շոռ – շառ շոռան, շոռան, շոռա «zehir zıkkım (ilenc) hastalık, nezle, hayvan ve bitki hastalık».

շոռ, շոռա, շոռա, շոռա cortan, corto, շոռան, շոռան (I) «ayran ököntüsü, kaymağı almış sütten yapılan peynir».

շոռ շոռ (VIII) «kısır, mahsul vermeyen toprak».

շոռ, շոռա, շոռա շոռ, շոռ, շոռա, շոռա «şalgam turşusu», lahana turşusu «ve buğdayla yapılan çorba».

շոռա cort, շոռ «kaba saba, beceriksiz».

շոռա շոռա «yabancı ardıc ağacı».

շոռ, շոռա շոռ, շոռա «kağı arabalarında birinci çift öküzün önüne koşulan ikinci çift yardımcı öküz».

չոռ-չոր խր, խր etmək, խր փիփալ «ütülmek, yenilmek, öyünü bozmak, oyunda sayıların boşa gitmesi kapıp kaçma».

չոալ, չոիկ, չոոց, չոչոալ, չիլալ

չոո չոո, չոո փրփր (VII), փր (I), (III), փր փր (V), փօր փօր (II) «yüksekten akan su, küçük çağlayan».

չոել փրլակ (I) 3. «gözleri dışarı çıkak olan (kimse)».

չոստիկ, չոստ փistik, փust «ham deri ve köseleden yapılan ayakkabı, yemeni».

չոան, չլան փuvan, cavan «kalın halat, organ, ip».

չոմ փum «kızılçık».

չոփիկ փirtik, փirtի, փirtik փalmak «oynarken parmakların çıkardığı ses».

Պ

պազ, պաշ բա, բա, բա փetmek «öpmek», բա (II) «öpmek».

պալալ-պալալ palak palak (II-III) «ateş nedeniyle yüzün dalga dalda olması için».

պալաւար տես, բալաւար:

պալաբար, պալ, պալ բարեր polakar «sert ve ağır taş, granit».

պալաս bagas, bakas, bagaz, bağas «aptal, alık, sersem».

պահ պահ, պահո pahaa «olurmu amma otu».

պաղ, պաղապոր bağabur «fasulye ve dövmeden yapılan koyu lapa kıvamında bir yemek».

պառալ barık, barի «yeşillik, çayırılık yer, bitkilerin çok olduğu yer».

պառալ barav «kocakarı».

պաստեղ basdik, basduh, basdi, bastik, pastik, basduğ «pestil».

պատ bad, bat, bod «tarla, bahçe kenarlarına konulan ağaç, dikenli, çalı, çit çevirge, ocak ve tandırın iç yüzü kenar parçaları badlamak çit çevirmek».

պատիճ badiç, badic, badış, badiç, badinç, boduç «taze, yeşil bakla, fasulye mercimek gibi kabuksuz içi, tohumu, salkımları, bamyası çiçeği».

պատրոյլ bedirik, bedrek, bedirek, bödürük, bedrük, bedürük, bedrik (II) «egirilmek için uzunca dürülmüş pamuk lülesi, taranmış temizlenmiş ve eğilmeye hazır hale getirilmiş yun veya pamuk yumağı topağı».

պատռիւան petuhan, badıfan «ana su kanallarından açılan küçük pençere».

պատրոյս պeyvaz «ası», bayros, bedres (yapmak), bedrüs «agaca vurulan aşı çu buğu, bedirislemek (I) dokuma tezgâhında kopan bir ipliği ucuca bağlamak».

պար bar (II) bar tutmak «oynamak».

պար տես, փառ bar (II), par, per (IV), mar «zar, ince tabaka, sirke, pekmez vb.sulu yiyeceklerin üzerindeki köpük, küf, mantar».

պարան baranlık «baran yapılacak yer» (DS, 526).

պարզ barız «açık».

պարզ, պարզոն bariz, barzon «süt, ayran, peynir süzmek için ince bezden yapılan süzgeç».

պարխոցի, պարխար barhal, barhar, barhar «kuzeybatıdan esen şiddetli rüzgâr».

պարկ bark, bork «dövülmemiş biber, tohumu ayrılmamış fig».

պարոշ, արոշ baruş, beruş, barguç, beroş, beruç «küçük kazan».

պարս bars «arı oğlu».

պարտէզ bardız barı «bir bar çeşidi».

պզել, պռոշ pezuş etmek.

պզգալ, պզպոնլ bızbilik, bızbilik «düdük» ince söğüt dalından yapılan ağaç düdük.

պզտիկ, պտիկ bızdık, bızdık pitik, bızdık, pıddık «küçük arıcık».

պիլիկ bilik, bılık, bollik, bullik, bülük, pllik «küçük, çocuk
 erkeklik organı, kadının cinsiyet organı».
 պիծակ bızıgi, bıziki «esek arısı», vızık, vızık «bicek, sivrisinek».
 պիպի pipi (V) «hindi».
 պիպիկ pipik «konca».
 պտոտկ bidik «meme ucu» (gümüşhane 437).
 պզզալ – պզուկ, բզիկ, բզուկ bızık, bızık «kıçtan çıkan ucu sivri
 yara, arı iğnesi».
 պիճիլիկ, պիճիկ, պճիկ, բուճիկ picik (II), bicik «küçük, ufak
 tefek».
 պինչ pinç «beyin».
 պիպիչ pipiç «düdük».
 պիտիլիկ bıdılik, bıdılak «küçük».
 պիրկ berk (II), berkitmak, perk (I), perk (II) «sağlam, güçlü, sıkı».
 պլոռ billür (II), bilor (II), bilor (I), bilyor «erkeklik bezi».
 պլուզ bılız «küçük, yardımcı, hristiyan çocuğu», biliz «cüce».
 պլնկած belengaz «dilençi, üstü, başı eski olan kimse».
 պլտիկ bıldık, bıldik, bildik, böldük, bıdılak «ufak ceviz, yeşil
 küçük domates».
 պլալիճ, պղպղիկ քիքիճ «kavdan yapılmış üstü delikli su testisi».
 պխեբիկ, բուխարիկ bıhırik, buharik, pihirik, poherik, pohrik,
 pohoriyh «baca».
 պճեղնի becik «paça, kasaplık hayvanların kesilmiş ayakları, bec'eh
 (hem şin)».
 պճիկ, պիճիլիկ, պոճուր bicık, bicilik, bıcıcık «küçük, ufak
 tefek».
 պնդեղ, պնդուկ bindak «findık».
 պոլոզ boloz (armudu) «uzun bir armud».
 պոչ, պոչիկ poç, poçik, pöçük, boccik, boççik, poçik, pöçük
 «kuyruk kemiği, kuyruk».
 պոպոճակ boboç «sümük, sümüklü».

պոպոկ babik, bobik, bobuk «olgunlaşmamış cevizin üzerindeki yeşil kabuk, yeşil ceviz».

պոռք por toprak, pur (II) «islakken sertleşip kuruyunca toz gibi olan kireçli toprak».

պոռիճ poduç, paduç, poduş (II) «küçük su testisi, iki kulplu büyük testi».

պոռոք badok, badoh «dört tekerlekli arabalarda ön ve arka dingili birleştiren ağaç, ok».

պպոկ, պպոկ, պոմպոկլոկ pipik, bibilik, bumbilik «gonca, tomurcuk».

պտիկ, պոտիկ փտիկ, փտիկ (I), փտա բիճիկ (VIII) «küçük nakış, leke, benek, nokta».

պտոկ, պոտոկլ beduk, patak «küçük küp».

պտոկլ բիճիկ «meme ucu, inek memesi».

պոպոկլ pipili «çocuğun erkeklik organı».

պոմիկ, բոմակլ punik, punuk «küçük el sepeti».

պոպոկ2, բբոկ2, փոպոկ2, բոբոկ2իկ pupuş, pumpuş, pumpul 1. «güvercin ve tavukların

tepelelerindeki tüyler».

2. «perçen».

3. «püskül».

պոմոք, պոմոկ, պմիկ, պիմիկլ bicirik «cılız adam», bucur, bücür «cılız adam, bacaksız, boyu

kısa, gelişmemiş, ufak tefek».

պոքակլ pürük «kâkül».

Ջ

ջախել, ջախջախել, ջախջախումն չափահուն, չոփոփոն (EÇ Clossary, 20) «gürültü, tasa».

ջամաղ camah (I), camah «yosun».

ջամոկլ cemik «ikiz».

ջեր, ջերմ, ջերմոկլ çermik, çerme, çermih, çermük, çelmuk (VI) «sıcak su kaynağı, kaplıca».

ջերմայի (տաճ) փերմայ «yazın olgunlaşan, yeşil renkli bir armud çeşidi».

ջրն ար «yabani meyve ağacı».

ջիղ, ջիլ cil (I), cik (III), cilotu «hasır örülen ot», cığ (IV) «ince dal yada kendir ve haşhaş sapı».

ջլթիկ փիտիկ, փիտիկ, փիտիյ «düşmüş kadın».

ջնաղ արնակ, արնակ, արնակ, արնակ, արնակ «kuş ve tavukların göğsundeki çatal kemik, lades kemiği».

ջոկ ար, ար «group».

ջոկ ար «küçük pirinc bağlamı».

ջոխիկ ջոխիկ արնակ արնակ «parça parça».

ջրել արնակ «sulamak».

ջոր, ջրիկ ար (I), ար (III) suyu, ար, ար «özlesmemiş, koyulaşmamış sulu (yemeklik hk.)».

ջրաղան արնակ «dünden, yer altına akan sularık oyup meydana getirdiği derin kuyu».

ջր(ա)ղան արնակ «toprak ար».

ջրնարկ արնակ (< ջրնարկ) «evlek tarlanın tohum atılmadan önce saban iziyle bölünen kısımlarından biri».

ջր(ա)նուն արնակ, արնակ, արնակ, արնակ «evlere ve bahçelere su almak için duvara açılan delik, tarlayı sulamak için açılan su yolu».

ջորդան, ջորդան արնակ, արնակ, արնակ, արնակ «su oluğu, damadın su akıtan ağaç veya teneke oluk».

ջրաղան, ջրաղան արնակ, արնակ (VI), արնակ (II), արնակ (VI) «sulama işinde kullanılan suyun devamlı ve düzenli akmasını sağlayan su yollarını idare eden memur».

ջրվեր արնակ, ջոր արնակ, ջորջոր, ջորջոր արնակ, ջորջոր արնակ արնակ, արնակ «ciş etmek, արնակ yapmak «ciş etmek, işemek».

ռազմ ռեզմ

ռափաթալ րաթա, րաթա, րաթ, րաթա «ekmeği tandırın iç yüzüne yapıştırmakta kullanılan içi ot ya da paçavra dolu yastık biçiminde araç».

ռոճիկ, օրօջիկ, օրջիկ racik, orjik, orcik, ürürçük, oricik «cevizli sucuk».

ոռք, օռք օrek (IV), orog (VII), öregü, öregu, örörgö «yün iplik eğirme aracı, kirmen».

U

սալ sal, salk «kaldırım yapmakta kullanılan yassı ve büyük taş, düz taş».

սալմին selmin, selmen, sermin, sarmı, sermen, selmi, selvim, selmanağacı, selmür «dokuma aygıtında bezin sarıldığı ağaç».

սալոք sarol, silur, şilor, şilor, şillor, salor «erik, yaban eriği, ham erik».

սալսոն sakar (I) «ince söğüt dallarından örülmüş büyük saman sepeti».

սահլիկ sehlik, sehlük, sehluk «aptal, akılsız, saf».

սահման sahman, zahman (osm.), sehman «tertip, düzen, yerleştirme, şekli, nizam, kural».

սամճի sambağı, samtel, samitel, sambak, sambağ, sanbağı «boyunduruğun deliklerine geçirilen öküzlerin eğri ağaçları bağlayan ip», «boyunduruk zelvesi, demir ya da ağaç çubuklar».

սամիթ samit, semit, somit, samüt, samuk «dereotu».

սամիթ semür, semür haşılı «carı lapası», darıdan ince bulgur.

սալ, սել sel arabası «kağnıdan daha büyük, dağlık bölgelerde ot taşımaya yarayan araba».

- սան, սանիկ sanık, sanık, sanık «kirvenin kucağında sünnet edilen çocuk».
- սանսը sandek «tarak».
- սանաստ sarat, saraç, sarad, sarrat «büyük delikli kalbur».
- սաստանայ sadana, sadına, sederek «ahmak, bunak, akılsız, ofkeli kimse».
- սասիք sadır, zedir, sedir «biber, patlıcan, domates gibi sebze, çiçek fideleri».
- սարքիմա sarpın, sarpun, serpin «un ve tahıl ambarı».
- սարդ sart «örümcek», sartpun «örümcek köşesi».
- սարքիմ sargın (II) «değirmenin iyi ve düzgün çalışması durumu».
- սասան savan «dut silkelerken ağacın altına serilen büyük çarşaf, yaygı örtü pamuklu bez, hasavan (savan)».
- սեան, շեմ şem «eşik».
- սեաւ, սև sev «kara».
- սեռն sırnı, sirni «kağnı, araba dingili», isarnı «sabanın ince kolu».
- սերեկ sarık, serik, serek «küçük ağzına kapatılan deri parçası işkembenin içindeki ince zar».
- սթար sítar, sítar etmek, sítar olmak «koruyucu, sığınılan yer, korumak, barındırmak başını sokacak bir ev bulmak».
- սիկ sek (II), sek (V) tortu «boya olarak kullanılan bir çeşit toprak».
- սիկիլ sigil «bir çeşit oya».
- սիմիմիր simidirik, simindirik, sümündürtü, sümündür «ince, küçük bulgur bulgurun ufağı».
- սին, սնիկ sınık (VIII), senik (II) 2. «içi boş kof». 3. «başak tutmamış tahıl». 4. «suyu çekilmiş meyve, ağaç vb. sınık ceviz, sınık sāat».
- սինոն sinor, sinor, sinır «sınır».
- սիւն sünü «uzun sırık», «dayak».
- սիլիk silik «fasulye kurusu».

սկոսող kıdık, gıdık, gidik, gıdanak «ince fındık çubuklarından örülmüş küçük ve dar el sepeti, yumurta ya da çilek sepeti».

սհակ ishak, ıshak kuşu «baykuş».

սնդիկ sindik (I), sındık (I), sındük, sündük (IV) «cıva».

սնդու sindik (II) «tandırın hava deliği».

սնիկ տես, սին:

սնկատել sendadüş «schluckhauf».

սնոպար süneber «çamfıstığı».

սոխրած, սոխ soharaç, sokarıç, soğarıç, soğaraç, soharıç «yağda kavrulmuş sağan».

սող, սողուն, սողալ soğlamak, soğlanmak «yılan sürünmek, gizlice içeriye sokulmak».

սողմալ sohanak, zoğnak, zovanek, zoynak, zuvanak «kapının ağaç sürgüsü».

սոկոն, սոկոն soko(I) «ımantar».

սոճի, շոճի soc'ı, soji «çam ağacı».

սորխուն, սորխին sorhun, sorhun, solhun, (s)orgun (I), sorğun, sorkun (I), sörgüt «çalışa benzer bir çeşit söğüt».

սոփերք, սոփիք supara «eski okuma kitabı, alfabe».

սունկն sünük «mantar».

սուսու süsük «düdük».

սալուկ sıbılık «silinmiş, parlak, cilalı taş ya da tahta».

սսուն sırsıl, sırsır «ilk baharda bazların çözülmesi, sert kar parçası».

սսկեկ susuku «sessiz».

սվաղ, սվաղել suva (II), suvağ, suvah, suvamak «sıva, sıvamak».

վ

վալայ vala (mala, bala) «dut toplarken yere serilen yaygı, sava».

վայ vay vay «üzüntü bildirir inlem», «seslemek unlemi».

վաշ վաշ vaş vaş «acıma bildirir unlemi».

- վանք) venk, vañk, vank «ağaçlı, sulak, güzel görünümlü (yer), kilise».
- վառեալ, վառել varike, varik (I), ferik, ferük, fariç, fareç «piliç, bir yıllık piliç».
- վարդնար, վարդապառ vartuvur, vartivor (batıbar) «eskiden kalmış kızlal oynatması, su başında toplanan kızlar, suyla dolu bir kabın içine çiçek atıp kaderlerine bakarlar. Sonrada birbirlerine su atarak oynarlar».
- վարձալ ferzek, ferzenk «kötü kadın, fahişe». (osm. varsağı «type of folksong»).
- վարպետ barbet.
- վզալ, վզվզալ, վըզ վըզ vız vız «tez tez», vızılmak «kaçmak».
- վարձախ varcık «sulu yerlerde biten, yaprağı kamışa benzeyen bir ot».
- վարտիկ vaydik «don».
- վեր(և) verev (II), verep, vereb, veref, verevi, verebine, vörep «yokuş, yuksek, yamac».
- վերդի verni «evlerde mutfak bölümünün üstü».
- վզիկ vızık, vızık, vizilik ağacı «loğ ağacının loğ taşına geçen bölümü, sabanı oka bağlayan ağaç, sabanda, toprağı derin kazmaya engel olan ağaç çivil».
- վիզ, վզնց veznoç «bağın hayvan boynuna gelen yeri».
- վէջ vec «umar», vecine olmamak «aldırış etmemek», vejsiz «anlamsız söz için».
- վիզն, վիկն fik «yabani mercimek, hayvan yemi».
- վիճալ bicek (III) «hıdırellez günü oynanan», «mâni ile yüzük çekme oyunu».
- վնգւղալ vangıldamak (I), vengirdemek «gürültü yapmak».
- վոխլ vırık, vırrık, vırık, vıjjih «cırık dışkı, sürgün, ishal, kolera».
- վոշիլ vırşik (vırınık) «zayıf çelimsiz».

վախա, վախոս fos fos «fısıltı».

S

տախտակ tahta (I) «tarla ya da bostanlarda ayrılmış parçaları, evlek».

տախտամած tahtamac, tahtambaç, tahtanbeç, tahtembeç «üstüne şilte serilerek yatmaya ya da oturmaya yarayan bir çeşit tahta karyola, kerevet».

տակ tak (I) 1. «kez». 2. «takım, kat (giysi için)».

տակ dak, dag (II), dang (II), dank (II) «pancar, şeker pancarı».

տաղաւար dalavar, dalvar «üstü çalı çırpı ile örtülmüş bağ, bostan kulübesi».

տաճիկ dacik 1. «turk, muslim». 2. «kadın, kız». 3. «işlam diniden başka dinde olanlar (ermeni, yahudi)».

տաշիկ taşşik, daşik «yabani, armut daşlıca armut».

տանձ, ջերմայի cermayi armuda.

տապաստ dabaz, dabas «deri üzerinde olan ve kaşındı yapan kırmızı kabarcıklar kurdesen».

տառեխ toruk, torik, torik «bir balık adını Van gölde, Argo 270, male organ, cigarette butt».

տասնըինգ dasnik, Argo «pezevenk, muhabbet tellal» (BAS, 85).

տասնըոքս dasniçors, dasniçor «Erzurumda bir halk oyunun adını».

տատիկ, տատիխ, տայտիխ dadik, dadis, teti, dedek «küçük çocuğun ilk defa ayakta durması, tay durma, yeni yürümeye başlayan çocuğa cesaret vermek için söyleyen söz».

տարածել darazımak (II), darazlamak, darazlanmak (III), tiraz 1. «dağılmak». 2. «seyrekleşmek», tiraz «dağınık».

տարգալ - գղալ gedal, gıdal, gidal, güdel, kotal, gödel «büyük tahta kaşık. kepçe ağdan balık almak için kullanılan, ya da uzak dollardan meyve toplamaya yarayan ucu torbalı çatal deynek».

տարի, տարեկան dargan, darikan, tereke «çavdar».
տարտղնել dardağan (II), dardağan olmak «dağılıp savurmak
perişan olmak».

տափ, տափան daban, tapan, tapa «sürgü, tırmık, tohum ekildikten sonra tarla yı düzeltmeye yarayan sürgü», tapanlamak, tapan etmek, tapan çekmek.

տափակ, տափլակ, տապլակ, տափլունկ taplak, tap (I) 1. «dağ üstündeki düzlükler». 2. «düz, dümdüz yer».

տել, տելունկ devlik, tewluk «hazırlık», «yayla için devlik yapıyorum».

տեռ տր (II) «yel, bağırsak gazı».

տգաղիկ dızdık «arının iğnesi».

տէր, անտէր «sahipsiz kalak eşya».

տէրտէր derder «papaz», derder çiçeyi (vicia tennifolia Roth).

տիգ diz, diza «kene».

տիկին, տանտիկին dandigin «ev kadını, ev hanımı».

տկլոգ tikloz «çıplak».

տղայ փա «ermeni erkek çocuğu, rus delikanlısı, arsız küçük çocuk, 5-6 yaşındaki erkek sığır».

տղարուք փարիկ «lohusa».

տղաղկան փգասկեն, փգասկեն «loğusa, yeni doğum yapmış kadın».

տմալիկ տմբիկ «tef».

տնազ փնազ, փնազ, փնազա, փնազ «şaka, alay, taklit», փնազա
almak, փնազ etmek «alay etmek».

տոդ տնս, փոդ:

տոմիկ, domik, domuk, tomik «bahçe ve bostanları beklemek için ağaç ve çamurdan yapılan külübe, avcılarının kışın yaptıkları av bekleme yeri».

տոսլրակ տօրիկ «küçük torba».

տանտիկին dandigin «ev kadını, ev hanımı».

տոտ, տոտիկ, տոտնի տօտ (V), totik (I) «dört ayaklı hayvanlarda bacağın dizden aşağı bölümü».

տոփեկ, տոփան, տփեկ տօփ «hamur yoğumaya ya da çamaşır yıkamaya yarayan tahta tekne, toprak damları sıkıştırmak için kullanılan bir çeşit silindir».

տոմիկ, տմիկեկ dinge (I), dink (I), dingi (I) «fidan, kalın dikme».

տոճիկ ժիւրիկ, ժիւրիկ, ժիւրիկ, ժիւրիկ «tay, dana ve kuzular sıçırayıp araya buraya koşmak, çifte, tekme, ayağına çabuk (kimse)».

տրամ dram, tıram, tıran «kazılması zor çakıllı, sert ropsak, topraktaki kil tabaksı, tebeşir».

տրափիկ, տրափոց տրակա (VII) «muska biçimindeki kâğıtlara barut konulap törenlerde patlatılan bir çeşit fişek».

տոտնու դու (I), դու (III) «hanım», ermeni yaşlı kadınlara veren bir, dudunine «kayınvalide».

տոփիկ տօփ, տօփ, տօփ «yünden ya da keçi kılından dokunmuş ufak azık torbası».

տօփ տօփ «şiddetli sıcak».

տոփայ, տփայ տօփ, տօփ, տօփ «dokuma tezgâhlarında tarağı tutan ve mekik ipliklerini sıkıştırmaya yarayan araç».

տփիկ, տփիկ տփուր «tek başına oynanan bir çeşit oyun».

8

գալի զալ «çalı çırpı, yakacak ağaç dalları».

gախաւել cihavel, çahavel, schevel, zahavel, sakkavul «çalı süpürgesi».

gաւ sav «üşütme, nezle».

gիխ, gեխ zığ (I) «çamur», «gübre suyu».

gիրդ çirti «dikenli ardıc ağacı».

gիւ, gուիկ sivik, siyik, süyük, sivi, sivink, siyik (II) «dam saçağı».

gմախ ç'emał «zehirli bir ot».

gnրեաւ, gnրեւ zerin (I), zeron, zerun, zerin buğday «güzün ekilen kılçıksız buğday».

gnւն, gնեւ zandos, zanguş «deli».

grքիկ çirtik (II) «sağılması, ağza alınması güc, ufak meme».

ՈՒ

ու ü, ah ü vah, ahd u peyman.

ուխտ aht.

ուղորդ, օղորք, դորդ öğart «doğru, dürüst, iyi».

ուռ, ուռի uri «bir ağaç çeşidi».

ուռ ur

ուր ur «şiş, boğaz uru».

ուրվա, օրա öre.

Փ

փաք, փաքաք «fırın silmek için sopanın ucunatağılan paçavra».

փաքաք, քադադ patat (V) 1. «fırın silmek için kullanılan sopanın ucuna bağlanmış paçavra». 2. patat (VI) «tandırta ekmek yapıştırmak için kullanılan araç».

փաքիկ, փաքուլ patul (I) 1. «parça parça yağın iri kar tanesi». 2. «ot bağlamı».

փաղ, փալ, հաւփալ pal «bir çeşit kuş».

փառ, պար, մար par (I) «bozulmaya başlayan sulu yiyeceklerin üzerinde oluşan köpük, küf mantar»; per (IV) «ince zar»; bar (I) «sirke, bekmez, sulu yiyeceklerin üzerindeki köpük, küf mantar».

փառ, պար քոնել par dutmank, par bağlamak, parlanmak, perlenmek, porlanmak «ağızda, dil ve dişlerde hasıl olan acılık, sarı tortu, pas».

փարախ parak (II), parağ «hayvanların yazın konulduğu yer, ağıl».
փարատ, փարսիշ bardıç, parduç, perdiç, perdüç «fırının, tandırın içini temizlemekte kullanılan sopanın ucuna bağlanmış bez parçası».

փարթ part (I) «karın, işkembe», çok şişkin (karın).

փարզ(իկ) parç (II) «topraktan yapılmış yoğurt kapı ibrik bakır su tası, maşrapa».

փափա papa (II) «ekmek» (çocuk dilinde).

փափախ papak «kalpak».

փափուկ փափկամահ «çocuğu okşamak».

փեթակ petek, peteklik, peteyh «arılık camurdan yapılan zahire ambarı, tahıl ambarı».

փետ, փետնիլ petuş etmek «saçları ya da tüyleri çıkarmak, arı kovanlarının konulduğu yer».

փետուր, փետրափնիլ pitrapoh «tütü gelmiş tavuk».

փեթք փրտ, փրտ, փրտ «ev eşyaları, parçalanmış eşki giysi, paçavra kaba etler, et parçası, elbise, nesne».

փրակ petrak «çürük, yerinden oynamış ağaç».

փրուր, փրահր, փրիք putur (II), putur (I) «parça» (bir putur şeker).

փիքայ pilte, belde (I) «eğirilmek için ele alınacak biçimde taranıp yumak yapılan yün».

փին pin (II) «tekme».

փիլունց pilunc' «farnkraut».

փմփուլ pompul (I), pumpul 1. «ibik». 2. «güvercin ve tavukların tepelerindeki tüyler (pumpuş)».

- փնթի pinti, pintilik, pintilemek «tembel, beceriksiz, üstü, başı pis, pasaklı, el, yüz yıkama alışkanlığı olmayan kimse eti yenmeyen hayvan».
- փշատ pışat, puşat «iğde, yabanıl iğde».
- փշուր, փշուկ pıştuk, püşürük, bişirük, bişürük, pusur «küçük çalı, evlerin tavanına döşenen sulu çamur, bulgurlama, un çorbası, un ve mercimekle yapılan çorba».
- փշփշուկ pışpışik «tazeyken kavrularak yenilen, yeşil yapraklı yeşil yapraklı, dikenli bir ot».
- փոք pot «karışık».
- փոքիկ poddik, potik (I) «güdük', kısa boylu».
- փոքոք potot (II) «ham meyvenin ağzıda bıraktığı burukluk > potik».
- փոքիկ potik (II) «boğazda kalan, yutulması güç meyve».
- փոքորիկ potirik, potruk «her yönden esen yel fırtına, yelin tozları savurması».
- փոքոտ putur (I) «eski ve buruşuk giysi», potur (II).
- փոխ - փետրափոխ pitrapoh «tügi gekmiş tavuk».
- փոխնորի pohnod «çamaşır deışme».
- փոխիւնի pohin, pohnut, pohut, pohot, puğunt, pohmut «buğdayı kavurup öğüterek şekerle karıştırıp yapılan yiyecek».
- փող poğ, poh «evlek, boru».
- փողան poğan «sokak, cadde».
- փողորակ, փողրակ pöhrenk, pohrenk, porhenk, pührenk, pövrenk, pöyrenk, pehrenk, pörenk «ağaç ya da topraktan yapılmış su borusu, yer altındaki su yolu», «tandırın hava deliki».
- փոռուկ, փոռնչ poçoç peçkuş (etmek) «mısır koçanındaki tanelerin üstünü saran ince yapraklar».
- փռիլ puşu, puşi «başörtüsü».

փոռիկ porik, poro, porik, por «alın üstüne bırakılmış saç, kâkül, zülûf, taranmış saç, perçem».

փոցիտել posi etmek (II) «tırpanla biçilmiş otları tırmıkla toplamak».

փութ put «saban demirini eğek demirine tutturmak için kullanılan çengel biçiminde çivi».

փուլուլ, փուլ pulul (II), pulur (II) «biçilmiş ama demet yapılmamış ot ve ekin yığını».

փու՛ն տես, փու՛նիկ puc, puç «boş çürük, fos», «içi boş ceviz».

փու՛նց punc olmak «toplanmak».

փու՛նց, փնջալ, փի՛նց, փա՛նջալ pançak, pincak, puncak, poncak, punçah, punci «bitki ve ağaçların püskül gibi ince kökleri, ufak püskül saçak».

փոչիկ, փութի՛ր pırç (I), pırçak, pırçek, purç, purçuk «kalın ve uzun tüy tabakası», pürçük (III) mısır püskülü.

փոթիկ, փոտիկ, փոտթիկ, փոտտուկ pirtik (I) 1. «parça». 2. «yırtık giysi ve bez parcaları».

փու՛շ puş «diken».

փու՛նիկ puçuk «uçurtma».

փութ puk «içi boş, çürük, kof, yumuşak bir çeşit taş».

փոռա՛ն, փոռալ pırlamak (I) «uçmak», pırpır (II) «yelle dönen bir çocuk oynucağı, fırıldak».

փոնջել pirenktuş etmek.

փսիկ pısık, pıs «içi boş, çürük, kof».

Ք

քալա kaa, ka, kağız, kağıs «kız, kadın hey anlamında unlem, şaşma unlem».

քաղ(hաղը), քաղ kağ, kağan, kehan, kağan etmek, kahanlamak «tarlayı otlardan temizleme, capa işi», «tarlayı zararlı otlardan temizlemek», kahniç «küçük capa, kazma».

բամ, բամուր, բամոց kamus, kemiş, kemis, kemüs, kemos
«süzgeç, kevgir».

բամ kem «bayat, sert», «bu ekmek çok kem».

բան, բանդել kander «bağbozumu, bustan bozuntusu».

բաշիկ keşik, keşiyh «renkli yünden örülen bel bağı, kıldan
örülmüş urgan, kuşak, kolan».

բառ kar, kâr «sagır».

բառազ, կարասı keraz, kerez «testi» տնւ, կարասı - karas.

բարայր herel, keler, kerer «kaya oyukları, doğal mağara, in, toprak
kazılarak yapılan davar ağılı».

բարոտ «taşlı, dinlenmeye bırakılan tarla».

բարաթոնդ kertiş, kertoç, kertişkene, kerteş «kertenkele».

բարմաղ kazmağ, kelmak, kezmah, kelmuh «bir çeşit iri delikli
büyük kalbur, atlara yedirilen besleyici bir ot».

բարման kirman, germen, kerman, kermen, kırman «elde yün
eğirmeye yarayan araç».

բարհատ kerhat «taşlı yer».

բարուբանդ kürü kend «altüst etmek, bozuntu».

բարթու kerti «bayat (ekmek, et için), yaşlanmış, eskimiş».

բարդիկ kurcuk, kurçik «kursak, böbrek».

բարշ, բաշ keşkeş «sürme».

բարտիկայ kerdiga, kerdige, kerdıge, kerdüye 1. «arpa ile buğday
karışımı». 2. «sonradan müslüman olan».

բառը, կնքառը «kirve».

բաք kak «bok», kak emek «bok emek – ayıp etmek».

բերել, բերիճ kütkeriç «tandırda pişirilmek için yapıştırılan hamur dan
düşen parçaları kazmayan araç».

բէն ken, kent «kin», kenci «kinci», ken etmek, kenci «kin eden».

բոթթալ kıkıtlamak «yavaş yavaş pişirmek».

բիթ kit «ucburun» (BAS 186) eskiden, kitekit «ağız ağıza dolu», ucu
ucuna.

քնքիկ տնւ, կէ'կիկ:

քը22, ք2ա ք2ա kışe kışe, kışa kışa, kışş «kümes hayvanları kovalama ünlemi», kış etmek, kış kış etmek.

ք2ել kışlamak, kışelemek «kümes hayvanlarını, kuş, köpek ve kedileri kovalamak».

քիւ kis, kis bağlamak «toprak üstünde sert tabaka bağlamak», kis toprak «sıva toprakı».

քոք koz, kozuk, kozik, küz «ahırda yavruların konmasına yarayan bölme yer, kuzu ağılı, etrafı çevrili hayvan barınağı, içine hayvan, hayvan emi, ya da gereksiz eşya konan küçük yapı».

քոքիք, քոքոք kotit «ayı yavrusu».

քոլ, կոլ kol, köl «kök, köken, orman, ağacın dibinden çıkan sürgünler».

քոլիկ kohik «gelin duvağı».

քոս kos «yara kabuğu».

քոսոս kosot 1. «leprous, kel, keleş». 2. «eski süpürge, kısa saç».

քոռիւն korit, körit, körüt «bir ya da iki, üç yaşına kadar olan erkek keçi, keçi yavrusu».

քուքիկ տնւ, կոււքիկ, քուքի քուքի – kuti kuti «köpek çağırma ünlemi».

քուլաւայ, քուրաւայ külbe, kulbik, kürbe (II) «küçük kazma, çapa, tek ya da iki ağızlı çapa».

քրքր, քրքրել kırkılmış.

քուհ, հաւքուհ uyku «tavuk uykusu».

քուջնայ küşne, güşne, köşne «burçak».

քուշի քուշի kücü kücü «köpek çağırma ünlemi».

քուռակ kırı, kırık, kirik, kuri, kurik, kirrik, kuruk, kürük, kürrük «at, eşek yavrusu, tay sıpa», kırı kırı, kuro kuro, kurik kurik «sıpa, tay, eşek çağırma ünlemi».

քուսպ kisbe, güspe (II) «posa» hayvan yemi.

pnnpw göre, küre (I) «çamırdan yapılmış taşınabilen emek ocağı», küre (I) «demirci dükkânı».

pnıpɔ, pnıpɔ kurç 1. «eskimiş, nesneler yırtık pırtık, parçalanmış şeyler, giysiler». 2. «toprak içinde bulunan büyük taş».

pnw] kira, kiran «yalcın, sert kaya», kar u kara (pwn ni pnw):

քոքիկ կիտիկ, կիւտիկ, կիւտիկ, կիւտիկ «sabun parçası, ufalanmış bir şey, bir damla, az küçücük».

քոփկ կırık, kırık buğday «kılçıksız başaklı toparlak buğday, yada kısa kılçıklı, başağı dört köşeli buğday».

քրիստոնեայի կիստոն «christian ermeni».

O

oğulqan, oğulqan oteğün «evvelki gün» (contamination) gün sözü işi
burda yok.

olu oh «sabanın toprak dışında kalan uzun, ağaç bölümü».

ouh op «hop», «atlama zaman kullanılan unlem».

oñıwıñp, oñwıñp ovonk, oğvank, oğonk «ot, yaprak vb. şeyleri
kaynatarak yapılan hayvan yemi», «sığır
viyeceği».

oŋoŋn oğrat «doğru, dürüst, iyi», oğartma «düz, doğru».

oʻshik oʻshik, oʻshik «köpek».

ορηον, ηρηιον öd (II) «asmanın budanan işe yaramayan çubukları».

onnp, nnp örok (VII), öreki (IV), öre (V), öröğö, oroğ «yun, iplik eğiirme aracı, kirmen».

Ֆնտիկ fint «balmumundan yapılmış mum».

Ֆշ, Ֆշֆշալ faşş «yılanın sürünürken çıkardığı sesi».

Ֆռիկ, Ֆռֆռալ, Ֆռալ firik, firfir, firfirik «topaç, fırıldak, fırlangıç».

**Ընդհանուր բառարանը հավաքեց
Մառա Լաերտի խզմալայանը**

***Borrowings from the Armenian language into
Turkish dialects
Summary***

The book is dedicated to the discussion of the borrowings from the Armenian language into the Turkish dialects, part of which has purely Armenian descent, and the other part, in spite of the fact that does not have Armenian origin, has been a part of the active lexicon of the Armenian language for a long time (for years). These words are perceived in the Turkish dialects as Armenian ones.

The book has reflected upon the works accomplished by the previous authors, who have mentioned about the Armenian words that have been in use in the Turkish dialects since the Middle Ages (Evliya Chelepi).

The author expresses a high appraisal to R. Duncof's work, as well as to R. Blezing's work dedicated to the borrowings of Hampshire descent, meanwhile keeping in mind the great merits of Titdze, Jaferoghli, A. Pisovich, Sarajoghli, Patkanov, Budagov, Crayphenhorst, Gazanjyan, Gordlevski, Eremen, Amiryan, Acharyan in this domain.

Meantime, the author touches upon the omissions and errors of the previous authors.

Before this work the author published 2 articles (1992, 1995) which as a consequence of the blockade of Armenia, did not probably reach D. Dankoph, and U. Blezing, for this reason some of the words can be repeated.

The author considers that the Russian words used in the dialects of the north-eastern and eastern parts of Turkey have passed into that language by the intervention of the Armenian language because these words do not exist in any other dialects of the Turkish language, but only in the territories populated by Armenians.

The author also mentions 40 Mesopotamian words (Acadian, Aramaic, Khuri) that are agricultural terms, plant names, names of animals, definitions of utensils, which the Turkish dialects could have borrowed only by the intervention of the Armenian language.

In contrast with the previous authors, that used to consider the onomatopoeias as borrowings from Armenian, the author assumes that part of them can be independent compositions.

In the list of the dictionary the author mentions about 1500 borrowings (without the onomatopoeias), 900 of which are the results of his own observations.

DS Derleme Sözlüğü Türkiyede Halk Ağzından, 12 vols, Ankara, 1963-1982.

ALT R. Dankof, Armenian Lounwords in Türkisch, Wiesbaden, 1995,

ԳՐ Յ.Աճառյան, Գալառական բառարան, Թիֆլիս, 1913.

AHW Von Soden, Akkadisches Handwörterbuch, Wiesbaden, 1965-1981.

Argo Hulki Aktunç, Büyük Argo Sözlüğü, Istanbul, 1990.

ԵՄՅ Վ. Բդոյան, Երկրագործական մշակույթը Հայաստանում, Երևան, 1972.

СЯА Н. Мкртчян, Семитские языки и армянский, Ереван 2005.

Türk Argosu, Develli Oğlu Ferit, Ankara, 1990 (yedinci basım).

APC X. Баранов, Арабско-русский словарь, Москва, 1962.

TPC A.H. Баскаков и др., Турецко-русский словарь, Москва, 1977.

ԲՍԳ Վ. Գաբրիկեան, Բառգիրք Սեբաստիոյ գալառաբարբառի, Երուսաղէմ, 1952

MEA R. Labat, Manuel d'epigraphie akkadienne, Paris, 1952.

ՆՅՐ Մ. Աւգերեան, Գ. Աւետիքեան, Խ. Սիւրմելեան, Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, Ս, Բ, Վենետիկ, 1836-1837:

ՀԱՐ Հ. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, 1-4, Երևան, 1971-1979:

ԱԱ Ս. Զեչեան, ԱԿՆ և Ակնցիք, Փարիզ, 1952:

AH A. Delitzsch, Assyrisches Handwörterbuch, Leipzig, 1896.

ADIL Azerbaijan Diliin Izahlı Luğaeti, 4 vols, Baku, 1966-1987.

Ժողոված բառարան, տես DS

ՀԼԲԲ Հայերեն լեզվի բարբառային բառարան, Ա, Բ, Գ, Երևան, 2001-2002, 2004.

ՀԲԲ Ս. Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, Վաղարշապատ, 1912.

Pulur H. Koşay, Pulur, Ankara, 1977.

ՍՐ Վ. Պետոյան, Սասունի բարբառը, Երևան, 1955.

Բալու Յ. Սարգսեան, Բալու, իր սովորությունները... բարբառը, Գահիրե, 1932.

ГИЯ ЕС. Саркисян, Гончарное искусство Армении, 1978.
HW J. Friedrich, Hethitisches Handwörterbuch, Heidelberg,
1952.

Գ. Սրվանգոյան, երկեր, հ. 1, Երևան 1992թ.

Uwe Bläsing

Armenisch-Türkisch Etimologische Betrachtungen ausgehend von
Materialien aus dem Hemschingeit nebst einigen Anmerkungen zum
Armenischen, insbesondere dem Hemschindialekt, Amsterdam, 1995.

1. Հայերենից ժողովրդական թուրքերենին անցած բառերի մասին առաջին հրապարակումները	3-17
2. Թուրք էքնոսի ձևավորումը.....	17-20
3. Մի շարք կրկնությունների մասին	21-22
4. Կաշոյի երեցկնկա լեզունը	22-27
5. Թուրքերենի ֆարսի (պարսկերեն) փոխառությունները ...	27-33
6. Հայերեն բառերից կազմված թուրքերեն բառեր և դարձվածքներ	33-35
7. Թուրքերենի բարբառների Derleme Sözlüğü բառարանի նպաստը հայոց լեզվի բարբառների ուսումնասիրության հարցում	35-37
8. Թուրքերենի հայկաբանությունները ի նպաստ հայ բարբառների ուսումնասիրության	37-40
9. Թուրքերենի գրական լեզվի և նրա բարբառների հնչյունական առանձնահատկությունների մասին	40-44
10. Երբ բացակայում է սեփական մշակույթը	44-51
11. Ուսերեն բառերի հայերեն միջնորդության մասին	51-59
12. Ծածկալեզու	60-65
13. Հայերեն բառեր թուրքերեն ծածկալեզվում	65-77
14. Հայկական ազգային տոներ թուրքերի մոտ	77-78
15. ԲԱՌԱՐԱՆ	80-200
16. Միջագետքյան երկրագործական տերմինները թուրքերենում հայերենի միջնորդությամբ	201-215
17. Բնաձայնություններ և պատահական նմանություններ ...	215-230
18. Մանկական բառեր	230-233
19. Ու. Բլեզինգի II ցուցակը	233-235

20. Տեղանուններ	236-237
21. Ու. Բլեզինգի I ցուցակը	237-239
22. Ընդհանուր ցուցակ հայերենից թուրքերեն փոխառյալ բառերի	241-312
23. Ամփոփում (Summary)	313-314
24. Գրականության ցանկ	315-316

Տպագրության եղանակը՝ ռիզոգրաֆիա:
Ֆորմատ՝ 60x84 1/16, թուղթ՝ օֆսեթ, N 1:
Ծավալ՝ 20 տպ. մամուլ:
Տպաքանակ՝ 300:

Տպագրված է «ԼԻՄՈՒՇ» ՍՊԸ-ի տպարանում:
Ք. Երևան, Տերյան 72
Հեռ. 58.22.99, 56.24.52
E-mail: info@limush.am

2000

ՀԱՅ ՀԻՄՆԱԴԱՐ ԳԻՏ. ԳՐԱԴ.

FL0084795

Հեղինակի մասին՝

Ներսես Ալեքսանի Մկրտչյան

Բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի առաջատար
գիտաշխատող և ԽՍՀՄ-ի անվան մանկավարժական
համալսարանի դասախոս:

Ծնվել է 1928թ. Երևանում: Հեղինակ է մի շարք գրքերի և
բազմաթիվ հոդվածների՝ նվիրված հայերենի և սեպագիր
խեթերենի, աքքադերենի լեզվական
փոխհարաբերություններին,

ինչպես նաև հայ ազգագրության խնդիրներին:

Նրա գրքին են պատկանում «Բուրդուրի բարբառը» (1971թ.),

«Գամիդի բարբառը, ազգագրությունը և

բանահյուսությունը» (1988թ.),

«Երաժշտական բառարան» (1999թ.),

«Բառերի կենսագրությունից» (1986, 1989, 1990, 2004թ.),

«Սեմական լեզուները և հայերենը» (2005թ.) «Անատոլիայի

նորահայտ բարբառները և բանահյուսությունը» (2006թ.),

«Կյանքի և մահվան սահմանագծում» (Թուրքիայի

սպանդանոցից մազապուրծների հուշերը) (2007թ.) և այլ

աշխատություններ: